POLIROM
Top 10+

AMIN
MAALOUF

Leon Africanul

AMIN

MAALOUF

Leon Africanul

Traducere din limba franceză și note
de Ileana Cantuniari

POLIROM
2020

POLIROM | Ne veți citi și mâine!

Amin Maalouf, *Léon L'Africain*
Copyright © 1986 by Éditions Jean-Claude Lattès
All rights reserved

© 2005, 2020 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-9772-4
ISBN PDF: 978-973-46-9773-1
ISBN print: 978-973-46-8081-8

Coperta: Carmen Parii
Pe copertă: Eugène Delacroix, *Arab înşeuîndu-şi calul* (detaliu procesat digital), 1855

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

Romancier prolific, tradus în peste douăzeci de limbi, AMIN MAALOUF (n. 1949, la Beirut) a debutat în 1983, cu eseul *Cruciadele văzute de arabi*. I-au urmat curînd romanele *Leon Africanul* (1986), *Samarkand* (1988), pentru care i se decernează Prix des Maisons de la Presse, *Grădinile luminii* (1991), *Primul secol după Beatrice* (1992), *Stînca lui Tanios* (1993), distins cu prestigiosul Premiu Goncourt, *Scările Levantului* (1996) şi *Periplul lui Baldassare* (2000), pentru care i-a fost acordat Premiul Jacques Audiberti d'Antibes. A publicat, de asemenea, mai multe volume de eseuri, dintre care amintim *Identităţi ucigaşe* (1998) şi *Naufragiul civilizaţiilor* (2019). În 2010 i-a fost decernat Premiul Prinţul de Asturias pentru Literatură. În 2011 a devenit membru al Academiei Franceze. La Editura Polirom au apărut, unele în mai multe ediţii: *Stînca lui Tanios*, *Primul secol după Beatrice*, *Grădinile luminii*, *Scările Levantului*, *Samarkand*, *Periplul lui Baldassare* şi *Naufragiul civilizaţiilor*.

Pentru Andrée

Să nu te îndoieşti totuşi de faptul că Leon Africanul, Leon călătorul, eram tot eu.

W.B. YEATS
Poet irlandez (1865-1939)

Eu, Hassan, fiul lui Mohamed măsurătorul, eu, Giovanni Leone de' Medici, circumcis de mîna unui bărbier şi botezat de mîna unui papă, sînt poreclit azi Africanul, dar eu nu mă trag nici din Africa, nici din Europa şi nici din Arabia. Mi se mai spune şi Granadinul[1], Fasiotul[2], Zayyati[3], numai că eu nu vin din nici o ţară, din nici o cetate, din nici un trib. Sînt fiul drumurilor, patria mea e caravana, iar viaţa mea, cea mai neaşteptată dintre pribegii.

Încheieturile mîinilor mele au cunoscut pe rînd mîngîierea mătăsii şi asprimea lînii, aurul prinţilor şi lanţurile robilor. Degetele mele au înlăturat mii de văluri, buzele mele au făcut să roşească mii de fecioare, ochii mei au văzut oraşe stingîndu-se şi împărăţii pierind.

Din gura mea vei auzi araba, turca, dar şi castiliana, berbera, ebraica, latina, precum şi italiana vorbită, căci toate limbile, toate rugile îmi aparţin. Eu, însă, nu aparţin nici uneia. Eu sînt doar al lui Dumnezeu şi al pămîntului, şi la ei mă voi întoarce într-o zi nu prea îndepărtată.

Iar tu vei rămîne după mine, fiule. Şi îmi vei duce amintirea mai departe. Şi îmi vei citi cărţile. Şi vei revedea atunci scena asta: părintele tău, în veşmînt napolitan pe galionul care-l aduce spre coasta Africii, tot mîzgălind hîrtia, ca un neguţător care-şi face socotelile la capătul unei lungi călătorii.

Dar oare nu asta fac: ce am cîştigat, ce am pierdut, ce Îi voi spune Creditorului suprem? Mi-a dat cu împrumut patruzeci de ani, pe care i-am risipit după voia peregrinărilor: înţelepciunea mea a trăit la Roma, pasiunea la Cairo, neliniştea la Fès, iar la Granada încă mai vieţuieşte nevinovăţia mea.

1. Originar din Granada.
2. Locuitor din Fès (transcris, de asemenea, Fas sau Fez), veche capitală a Marocului.
3. După numele tribului de baştină (V. cap. „Anul căderii“).

I

Cartea de la Granada

Anul Salmei – *Horra*

894 de la hegira[1]
(5 decembrie 1488 – 24 noiembrie 1489)

În anul acela, sfînta lună a *ramadanului*[2] cădea în plină vară, iar tatăl meu ieşea arareori din casă înainte de lăsarea serii, căci oamenii din Granada erau nervoşi în timpul zilei, certurile lor erau frecvente, iar dispoziţia sumbră era semn de evlavie, deoarece doar un bărbat care nu respecta postul mai era în stare să zîmbească sub dogoarea unui soare de foc, deoarece doar un om nepăsător faţă de soarta musulmanilor mai putea rămîne jovial şi binevoitor într-un oraş distrus de războiul civil şi ameninţat de necredincioşi.

Eu tocmai mă născusem, din voia de neocolit a Celui de Sus, în ultimele zile din *şaabana*, chiar înainte de începutul lunii sfinte; Salma, maică-mea, era scutită de post în aşteptarea întremării, iar taică-meu, Mohamed, nu mai avea acum de ce să bombăne, nici măcar cînd îi era foame sau cînd zăduful era în toi, căci naşterea unui fiu ce-i va duce numele mai departe şi-i va purta într-o bună zi armele este, pentru orice bărbat, un motiv de îndreptăţită bucurie. Pe deasupra mai eram şi cel dintîi fiu, astfel că, la auzul numelui care i se dădea, de „Abu-l-Hassan“, taică-meu îşi umfla pieptul, îşi netezea mustăţile şi îşi plimba uşor degetele mari de-a lungul bărbii, trăgînd cu coada ochiului spre iatacul de la catul de sus, unde mă aflam eu, înfăşat în scutece. Bucuria lui vioaie nu avea totuşi nici profunzimea, nici intensitatea bucuriei Salmei care, în ciuda durerilor stăruitoare şi a extremei slăbiciuni, simţea că se naşte a doua oară prin venirea mea pe lume, deoarece naşterea mea o făcea să devină prima dintre femeile

casei şi îi cîştiga favorurile tatălui meu pentru mulţi ani de atunci încolo.

Abia mai tîrziu mi-a mărturisit temerile ei, pe care, fără s-o ştiu, le potolisem, dacă nu chiar le risipisem. Tatăl meu şi cu ea, veri făgăduiţi unul celuilalt din copilărie, căsătoriţi vreme de patru ani fără ca ea să fi rămas însărcinată, simţiseră cum creşte în jurul lor, încă din al doilea an de căsătorie, zumzetul unui zvon dezonorant. Astfel că, într-o bună zi, Mohamed se întorsese acasă cu o frumoasă creştină cu cosiţe negre împletite, pe care o cumpărase de la un soldat ce o luase roabă într-o incursiune în împrejurimile Murciei. O numise Warda, o instalase într-o încăpere micuţă care dădea spre patio, curtea interioară, spunînd chiar că o va trimite la Ismail egipteanul pentru a o învăţa să cînte la lăută, să danseze şi să scrie, la fel ca pe favoritele sultanului.

— Eram liberă, iar ea era roabă, îmi spuse maică-mea, şi lupta dintre noi era inegală. Ea se putea folosi după pofta inimii de toate armele seducţiei, putea ieşi fără văl, putea să cînte, să danseze, să toarne vin, să clipească din gene şi să se dezbrace, în vreme ce eu nu aveam voie, dată fiind poziţia mea, să-mi părăsesc vreodată discreţia şi încă şi mai puţin să dau semne de interes pentru plăcerile tatălui tău. El mă numea „verişoară“. Cînd vorbea despre mine, mă numea cu respect „Horra“, cea liberă, sau „Arabiya“, arăboaica; Warda însăşi îmi arăta toată politeţea respectuoasă pe care o slujnică o datorează stăpînei ei. Numai că noaptea, ea era stăpîna.

— Într-o dimineaţă, continuă maică-mea cu o voce gîtuită, în ciuda anilor care trecuseră de atunci, veni să bată la uşa noastră Sara cea Bălţată. Cu buzele sulemenite cu suc de rădăcină de nuc, cu ochii încercuiţi cu kohol, cu unghiile vopsite cu hena, împopoţonată din cap pînă la vîrful condurilor cu mătăsuri vechi şi mototolite de toate culorile, îmbibate de prafuri frumos mirositoare. Avea obiceiul să treacă să mă vadă – Domnul să aibă milă de sufletul ei, oriunde s-ar afla! –, aducînd spre vînzare talismane, brăţări, parfumuri cu aromă de lămîie, de ambră, de iasomie sau de nufăr, şi oferindu-se să ghicească viitorul. A băgat pe dată de seamă că aveam ochii roşii, aşa că, fără să fie nevoie să-i spun de ce eram nefericită, a început să-mi citească în palmă

ca de pe pagina boţită a une cărţi deschise.

Fără să înalţe ochii, a rostit încet aceste cuvinte pe care mi le amintesc şi acum: „Pentru noi, femeile din Granada, libertatea este o robie vicleană, iar robia, o subtilă libertate“. Apoi, fără să mai adauge nimic, a scos din coşul ei de răchită un minuscul flaconaş verzui. „În seara asta, ai să torni trei picături din acest elixir într-un pahar cu sirop de migdale pe care ai să-l oferi tu însăţi vărului tău. O să vină la tine aşa cum fluturele vine spre lumina lămpii. Ai să repeţi trebuşoara asta peste trei nopţi, apoi peste încă şapte.“

Cîteva săptămîni mai tîrziu, cînd Sara s-a întors ca să mă vadă, aveam deja greţuri. I-am dat în ziua aceea toţi banii pe care-i aveam la mine, un pumn de dirhami şi de maravedişi; am văzut-o dănţuind şi rîzînd şi legănîndu-şi şoldurile, izbind apăsat cu piciorul în podeaua camerei mele, jucîndu-şi în palme monedele al căror clinchet se amesteca cu acela al *joljol*-ului, clopoţelul impus evreicelor.

Era şi timpul ca Salma să rămînă însărcinată, căci Providenţa făcuse ca Warda să fie deja, deşi ascunsese cu grijă treaba asta de teamă să n-aibă necazuri. Cînd se descoperi acest lucru, două luni mai tîrziu, problema era care din ele va avea un băiat, iar dacă amîndouă aveau băieţi, atunci, care va naşte prima. Doar Salma îşi pierduse somnul de îngrijorare, căci Warda ar fi fost mulţumită să dea naştere fie şi unui fiu mezin, sau chiar unei fete, din moment ce simpla aducere pe lume a unui copil o făcea să dobîndească, potrivit legii noastre, statutul de femeie liberă, fără ca ea să-şi piardă din acest motiv preţioasa frivolitate pe care i-o îngăduia originea ei de sclavă.

Cît despre taică-meu, era atît de copleşit de faptul că dăduse acea dublă dovadă de bărbăţie, încît nici măcar nu bănui ciudata competiţie ce se desfăşura sub acoperişul lui. Cînd cele două soţii ale sale se rotunjiră bine, le porunci într-o seară să-l însoţească amîndouă, cu puţin înainte de apusul soarelui, pînă în preajma tavernei unde obişnuia să-şi întîlnească prietenii, lîngă Poarta Steagurilor. Ţinîndu-se de mînă, ele făcură cîţiva paşi în urma lui, ruşinate, mai cu seamă mama, de privirile cercetătoare ale bărbaţilor şi de rînjetele bătrînelor cumetre din suburbia noastră,

cele mai flecare şi cele mai lipsite de ocupaţie din întreg cartierul Albaicin, care se holbau la ele de la înălţimea balcoanelor, ascunse după perdelele care se dădeau la o parte la trecerea lor. După ce se făli astfel cu ele, simţind desigur şi el povara privirilor, taică-meu se prefăcu a fi uitat ceva şi se întoarse acasă pe acelaşi drum, în timp ce întunericul începea să ascundă nenumăratele primejdii de pe ulicioarele din Albaicin, unele noroioase şi alunecoase în primăvara aceea ploioasă, altele pavate cu lespezi, dar cu atît mai periculoase, deoarece orice piatră lipsă putea fi o capcană fatală pentru viitoarele mame.

Sfîrşite de oboseală, stingherite, ajunse la capătul răbdării, Salma şi Warda, de data asta solidare, se prăvăliră pe acelaşi pat, cel al slujnicei, „Horra“ nefiind în stare să urce scara pînă la iatacul ei, în vreme ce taică-meu o lua iarăşi din loc spre tavernă, fără să aibă habar că fusese cît pe-aci să-şi piardă în acelaşi timp cei doi viitori copii, grăbit, desigur, zicea maică-mea, să culeagă urările pline de admiraţie ale prietenilor săi pentru naşterea celor doi flăcăi voinici şi frumoşi, şi să-l provoace la o partidă de şah pe vecinul nostru, Hamza bărbierul.

De îndată ce auziră poarta închizîndu-se cu cheia, cele două femei izbucniră într-un hohot comun de rîs, avînd nevoie de ceva timp ca să se potolească. Evocîndu-l cincisprezece ani mai tîrziu, maică-mea încă mai roşea de ştrengăria asta, atrăgîndu-mi atenţia fără urmă de mîndrie că, dacă Warda avea pe atunci abia şaisprezece ani, ea mergea deja pe douăzeci şi unu. Datorită evenimentelor, se crease între ele o anumită complicitate care le micşora rivalitatea, iar cînd, a doua zi, Sara cea Bălţată îi făcu Salmei vizita ei lunară, ea o pofti pe slujnică să vină pentru a fi palpată pe pîntece de către negustoreasa-prezicătoare evreică, aceasta fiind la nevoie şi moaşă sau acordînd îngrijiri cum ar fi masajul, pieptănatul, epilatul, pricepîndu-se, pe deasupra, să şi transmită nenumăratelor ei cliente, închise în harem, veşti şi zvonuri legate de cele o mie şi unu de scandaluri din oraş şi din regat. Sara se jură în faţa maică-mii că o găsea cu adevărat urîţită, ceea ce îi făcu mare plăcere, căci era semnul neîndoielnic că avea băiat; în schimb, o lăudă plină de milă pe Warda pentru prospeţimea încîntătoare a chipului ei.

Salma era atît de încrezătoare în justeţea previziunii medicale,

că nu se putu abţine să nu-i spună chiar în seara aceea lui Mohamed. Credea că poate astfel strecura o nouă recomandare făcută de Sara, cu mult mai jenantă, şi anume că bărbatul nu trebuia să se mai apropie nici de una, nici de cealaltă din femeile sale, pentru a nu face rău fătului şi a nu provoca naşteri premature. Chiar şi învăluit în precauţii şi întrerupt de îndelungi şovăieli, mesajul era îndeajuns de obraznic pentru ca taică-meu să ia foc într-o clipită precum un vreasc prea uscat, şi să se lanseze în invective ce abia se puteau înţelege, în care se repetau sacadat, precum izbiturile de pisălog în piuliţă, cuvinte ca „baliverne“, „vrăjitoare“, „Ibliss cel Viclean“, cît şi vorbe puţin măgulitoare la adresa ştiinţei medicale, a evreilor şi a creierului femeilor. Salma fu de părere că ar fi şi bătut-o dacă n-ar fi fost însărcinată, dar tot ea îşi spuse că, în cazul ăsta, cearta n-ar mai fi avut loc. Pentru a se consola, trase concluzia că avantajele maternităţii depăşeau neplăcerile ei trecătoare.

În chip de pedeapsă, Mohamed îi interzise cu străşnicie s-o mai primească iarăşi în propria sa casă pe „otrăvitoarea aia de Sira“ – îi şuiera numele cu acel accent tipic din Granada pe care avea să-l păstreze toată viaţa şi care-l făcea să rostească numele mamei Silma, pe al concubinei Wirda, să numească uşa „bib“ în loc de „bab“, oraşul „Ghirnata“, iar palatul sultanului „Alhimra“. Timp de cîteva zile, avu o proastă dispoziţie ucigătoare, dar, atît din prudenţă, cît şi din ciudă, nu se mai duse în odăile femeilor pînă ce acestea născură.

Naşterile se petrecură la interval de două zile. Warda simţi cea dintîi contracţiile care, rărite seara, se îndesiră abia în zori. Doar atunci începu să geamă destul de tare ca să se facă auzită. Taică-meu dădu fuga la vecinul nostru Hamza, bătu darabana în uşa acestuia şi-l rugă s-o înştiinţeze pe mama sa, o bătrînă plină de demnitate, cucernică şi foarte îndemînatică, în legătură cu iminenţa naşterii. Aceasta sosi cîteva minute mai tîrziu, învăluită toată în alb şi aducînd un lighean cu margini largi, un ştergar şi un săpun. Se spunea că avea mînă norocoasă şi că adusese pe lume mult mai mulţi băieţi decît fete.

Sora mea, Mariam, se născu spre amiază. Taică-meu abia de-i aruncă o privire. Nu mai avea acum ochi decît pentru Salma, care cuteză să-i spună: „Eu n-am să te dezamăgesc!“ Numai că nu era

chiar aşa de sigură, în pofida reţetelor fără greş ale Sarei şi a repetatelor ei făgăduieli. Mai ales, fu nevoită să suporte încă două nesfîrşite zile de nelinişte şi de suferinţe înainte de a vedea că i se împlineşte dorinţa cea mai scumpă: aceea de a-şi auzi vărul numind-o Um-el-Hassan, mama lui el-Hassan.

În a şaptea zi de la naşterea mea, tatăl meu îl chemă pe Hamza bărbierul ca să-mi facă circumcizia şi îşi pofti toţi prietenii la un ospăţ. Dată fiind starea în care se găseau maică-mea şi cu Warda, de pregătirea mesei s-au ocupat cele două bunici ale mele, împreună cu slujnicele lor. Mama nu a asistat la sărbătoare, dar mi-a mărturisit că se strecurase uşurel afară din odaia ei ca să vadă musafirii şi să-i asculte ce spun. Atît de mare îi era emoţia, încît pînă şi cel mai mic amănunt i se întipărise în minte.

Adunaţi în patio, în jurul fîntînii din marmură albă cizelată, a cărei apă răcorea atmosfera atît prin zgomotul făcut, cît şi prin miile de picături pe care le împrăştia, musafirii mîncau cu atît mai mare poftă cu cît erau deja în primele zile ale *ramadanului* şi îşi întrerupeau postul, sărbătorind intrarea mea în comunitatea Credincioşilor. După spusa maică-mii, care avea să se desfete a doua zi cu ce rămăsese, masa era cu adevărat un ospăţ demn de un rege. Felul principal de mîncare era *maruziya*: carne de oaie pregătită cu puţină miere, coriandru, amidon, migdale, pere, cît şi cu nuci verzi, care erau chiar de sezon. Mai erau: *tafaya* verde, carne de ied amestecată cu un buchet de coriandru proaspăt, şi *tafaya* albă pregătită cu coriandru uscat. Să mai amintesc de pui, de porumbei, de ciocîrlii, în sosul lor cu usturoi şi brînză, de iepurele la cuptor, dat cu şofran şi stropit cu oţet, de zecile de alte mîncăruri pe care mama mi le-a înşiruit de atîtea ori, amintire a ultimei mari sărbători care a mai avut loc în casa ei înainte ca mînia Cerului să cadă peste ea şi toţi ai săi? Ascultînd-o, copil fiind, aşteptam de fiecare dată cu nerăbdare să ajungă la *mujabbanât*, turtele acelea calde cu brînză albă pudrate cu scorţişoară şi muiate în miere, la prăjiturile din pastă de migdale sau de curmale, la plăcintele umplute cu seminţe de pin şi cu nuci şi parfumate cu apă de trandafiri.

La ospăţ, musafirii n-au băut decît sirop de migdale, se jura maică-mea cu evlavie. Se ferea să adauge că, dacă nu se turnase

picătură de vin, era doar pentru a se respecta luna sfîntă. Circumcizia a prilejuit întotdeauna, în ţinutul *al-Andalus,* sărbători în cursul cărora oamenii uitau cu totul de actul religios pe care-l celebrau. Doar se mai pomeneşte încă şi în zilele noastre de ceremonia cea mai somptuoasă dintre toate, aceea pe care a organizat-o odinioară emirul Ibn Dhul-Nun la Toledo, cu prilejul circumciziei nepotului său, şi pe care de atunci toţi se străduiesc s-o imite fără sorţi de izbîndă. Nu curseseră atunci vinurile şi licorile în valuri, în vreme ce sute de roabe frumoase dănţuiau în ritmurile instrumentelor mînuite de oamenii lui Danny Jidovul?

Şi la circumcizia mea erau muzicanţi şi poeţi, stăruia maică-mea. Îşi amintea chiar şi stihurile ce fuseseră declamate pentru tatăl meu:

Fiul tău, prin această circumcizie, este mult mai strălucitor,
Căci lumina făcliei creşte atunci cînd îi tai moţul.

Recitate şi cîntate pe toate tonurile de către bărbier în persoană, aceste stihuri ale unui bătrîn poet din Saragosa au marcat sfîrşitul ospăţului şi începutul ceremoniei propriu-zise. Tatăl meu a urcat la catul de sus pentru a mă lua în braţe, în vreme ce musafirii se strîngeau în tăcere în jurul bărbierului şi al ajutorului său, un băiat tînăr fără barbă. Hamza îi făcu semn, iar acesta o porni în jurul patio-ului, cu un felinar în mînă, oprindu-se dinaintea fiecărui invitat. Trebuia să i se facă un mic dar bărbierului şi, potrivit datinei, fiecare lipi monedele pe care le dăruia de chipul băiatului, care vestea cu voce tare numele donatorului şi îi mulţumea, îndreptîndu-se apoi spre vecinul acestuia. După ce darurile fură strînse, bărbierul ceru să-i fie aduse mai aproape două felinare puternice, desfăcu lama de cuţit recitînd versetele cuvenite şi se aplecă asupra mea. Maică-mea spunea că ţipătul pe care l-am scos atunci răsunase în tot cartierul ca un semn de precoce bărbăţie, apoi, în vreme ce eu continuam să zbier din tot trupuşorul, de parcă aş fi văzut în faţa ochilor toate nenorocirile ce aveau să se abată asupră-mi, sărbătoarea reîncepu în sunet de lăută, de flaut, de rebec, vioara cu trei corzi, de tamburină, pînă la *suhur*, masa din zori.

Dar nu tuturor le ardea de sărbătoare. Unchiul din partea mamei, Abu-Marwân, căruia i-am spus întotdeauna Khâli, pe atunci scrib la cancelaria de stat de la Alhambra, sosi tîrziu la sărbătoare cu înfăţişarea pe care o lua în zilele cu ghinion. Maică-mea ciuli urechea. Prinse nişte cuvinte care o cufundară preţ de cîteva minute într-un coşmar pe care-l credea pe veci uitat:

— De la Parada cea Mare, zicea el, n-am mai avut parte nici măcar de un singur an de fericire!

„Blestemata aia de Paradă!“ Maică-mea simţi că o cuprinde iarăşi greaţa, la fel ca în primele săptămîni de sarcină, iar în mintea ei înceţoşată se revăzu fetiţă de zece ani, desculţă, aşezată pe jos în noroi în mijlocul unei ulicioare părăsite pe care trecuse de sute de ori, dar pe care acum nu o mai recunoştea, ridicîndu-şi poalele rochiţei roşii mototolite, ude şi pătate, pentru a-şi ascunde obrazul plîns.

— Eram fetiţa cea mai frumoasă şi cea mai răsfăţată din întreg cartierul Albaicin, iar bunica ta – Dumnezeu s-o ierte! – agăţase de straiele mele două amulete la fel, una la vedere, iar cealaltă ascunsă, pentru a preîntîmpina orice nenorocire. Numai că în ziua aceea, nimic n-a fost de vreun folos.

*

* *

— Sultanul din vremea aceea, Abu-l-Hassan Ali, hotărîse să organizeze, zi de zi şi săptămînă de săptămînă, parăzi militare pompoase pentru a arăta tuturor întinderea puterii sale – însă doar Dumnezeu este puternic şi Lui nu-I plac aroganţii! Sultanul ăsta pusese să fie construite pe colina roşie a Alhambrei[3], lîngă Poarta Trădării, nişte gradene unde se instala în fiecare dimineaţă cu cei din jurul lui, primea oaspeţii şi trata probleme de stat, în vreme ce detaşamente de soldaţi veniţi din toate colţurile regatului, de la Ronda pînă la Basta şi de la Málaga la Almería, defilau necontenit dîndu-i onorul şi făcîndu-i urări de sănătate şi viaţă lungă. Locuitorii Granadei şi ai satelor învecinate

îşi luaseră obiceiul să se adune, cu mic, cu mare, pe pantele Sabikăi, la poalele Alhambrei, lîngă cimitir, de unde puteau vedea, deasupra lor, nesfîrşita ceremonie. Negustori ambulanţi se instalaseră în preajmă, oferind spre vînzare atît papuci, cît şi cîrnaţi *mirkâs*, clătite sau sirop cu apă de flori de portocal.

În a zecea zi de Paradă, cum anul arab 882 se încheia, sărbătorirea discretă pentru Râs-as-Sana abia de a fost remarcată în toiul acelor neîntrerupte festivităţi. Acestea aveau de altfel să se continue pe timpul lunii *moharram*, cea dintîi din anul cel nou, iar maică-mea, care se ducea în fiecare zi pe Sabika împreună cu fraţii şi verii ei, băgă de seamă că numărul spectatorilor nu făcea decît să crească, aflîndu-se acolo tot mai multe capete necunoscute. Numărul beţivilor se înmulţea pe străzi, se produceau furturi, izbucneau încăierări între bande de tineri care se băteau la sînge cu bîtele. Numărară un mort şi mai mulţi răniţi, ceea ce îl făcu pe *muhtasib*, starostele negustorilor, să cheme poliţia.

Atunci, temîndu-se de dezordini şi de răzmeriţe, sultanul se hotărî în sfîrşit să oprească festivităţile. Decretă că ultima zi de Paradă avea să fie de 22 *moharram* 883, care cădea pe 25 aprilie din anul creştin 1478, adăugînd totuşi că distracţiile de la urmă vor fi încă şi mai somptuoase decît cele din săptămînile precedente. În ziua aceea, pe Sabika, femeile din cartierele de rînd se amestecaseră, cu sau fără văl, cu bărbaţii de toate condiţiile. Copiii din oraş, printre care şi maică-mea, ieşiseră îmbrăcaţi cu straie noi încă de la primele ceasuri ale dimineţii, nu fără să fi luat cu ei cîteva monede de aramă pentru a-şi cumpăra smochine uscate de Málaga. Atraşi de mulţimea care sporea, jongleri, iluzionişti, saltimbanci, dansatori pe sîrmă, echilibrişti, dresori de maimuţe, cerşetori, orbi falşi sau adevăraţi se răspîndiseră în tot cartierul de pe Sabika; şi, cum era primăvară, ţăranii plimbau cu ei armăsari pe care-i dădeau la împerechere cu iepele ce le erau aduse, totul contra plată.

— Toată dimineaţa, îşi amintea maică-mea, strigasem şi bătusem din palme la spectacolul oferit de jocul „tabla“, în cursul căruia cavalerii *zeneţi* încercau unul după altul să atingă ţinta de lemn cu ajutorul beţelor pe care le aruncau de la înălţimea cailor în galop. Nu puteam vedea care dintre ei izbutea cel mai bine, dar

vacarmul care ajungea pînă la noi de pe colină, din locul numit tocmai *al-Tabla,* ne indica fără greş cîştigătorii sau perdanţii.

Deodată, un nor negru se ivi deasupra capetelor noastre. Veni atît de iute că ni se păru că soarele se stingea precum o lampă peste care ar fi suflat un djinn. Era beznă la ceasul amiezii şi, fără ca sultanul să fi dat poruncă, jocul se opri, căci fiecare simţea pe umeri povara bolţii cereşti.

Un fulger brăzdă cerul, tunetul bubui, apoi un alt fulger se văzu, iarăşi se auzi un tunet surd, apoi trombe de apă se abătură peste noi. Ştiind că era vorba de o furtună mai curînd decît de un blestem, eram mai puţin înfricoşată şi, luîndu-mă după miile de persoane îngrămădite pe Sabika, am încercat să dau de un loc spre a mă adăposti. Fratele meu mai mare mă ţinea de mînă, lucru care mă liniştea, dar care mă şi silea totodată să alerg pe un drum deja plin de noroi. Brusc, la cîţiva paşi de noi, nişte copii şi nişte bătrîni se prăbuşiră, iar mulţimea, călcîndu-i în picioare, îşi pierdu cumpătul. Era în continuare la fel de întuneric. Ţipetele de spaimă se amestecau cu urletele de durere. Am alunecat la rîndu-mi, iar mîna mea dădu drumul mîinii fratelui meu pentru a încerca să se agaţe de poalele unei rochii ude, apoi de o alta, fără a putea cu adevărat să se prindă de ceva. Apa îmi venea deja pînă la genunchi şi ţipam cu siguranţă mai tare ca toţi ceilalţi.

De cinci-şase ori am căzut şi m-am ridicat iarăşi fără să fiu călcată în picioare, pînă ce am descoperit treptat că mulţimea se mai răzleţise în jurul meu, mişcîndu-se de altfel şi mai încet, căci drumul urca, iar valurile care coborau de sus la vale se umflau. Nu recunoşteam nici oamenii, nici locurile, nu-i mai căutam pe fraţii şi pe verii mei. M-am aruncat sub o poartă şi am adormit, de oboseală, dar şi de disperare.

M-am deşteptat un ceas-două mai tîrziu. Era mai puţin întuneric, dar continua să toarne cu găleata şi un bubuit surd îmi ajungea la urechi de peste tot, făcînd să tremure lespedea pe care eram aşezată. Ulicioara pe care mă aflam, de cîte ori o cutreierasem! Văzînd-o însă astfel, pustie şi străbătută de un torent, nu mai izbuteam s-o aşez undeva în minte. Tremuram de frig, veşmintele mi-erau ude, sandalele le pierdusem în goană, iar din păr mi se scurgea un firişor de apă îngheţată care-mi scălda neîncetat ochii arşi de plîns. Am tremurat din nou, am tuşit

zdravăn, cînd un glas de femeie mă chemă: „Fetiţo, fetiţo, vino aici!“ Plimbîndu-mi ochii în toate direcţiile, am văzut, foarte sus deasupra mea, în cadrul unei ferestre boltite, o basma în dungi şi o mînă care se agita.

Mama mă prevenise că nu trebuia să intru niciodată într-o casă necunoscută şi că, la vîrsta mea, trebuia să încep să mă feresc atît de bărbaţi, cît şi de anumite femei. Totuşi, şovăiala mea n-a ţinut prea mult. La vreo treizeci de paşi mai încolo, de aceeaşi parte a drumului, cea care mă chemase veni să-mi deschidă o poartă grea de lemn, grăbindu-se să strige ca să mă liniştească: „Te cunosc, eşti fata lui Suleyman librarul, un om cumsecade şi cu frică de Dumnezeu“. Mă apropiam de ea pe măsură ce vorbea. „Te-am văzut de mai multe ori trecînd cu el ca să vă duceţi la mătuşa din partea maică-tii, Tamima, nevasta notarului care locuieşte la doi paşi de aici, în fundătura Gutuiului.“ Deşi prin preajmă nu se afla picior de bărbat, îşi azvîrlise peste obraz un văl alb pe care nu şi-l ridică decît după ce zăvorîse poarta în urma mea. Luîndu-mă atunci de mînă, mă duse printr-un coridor îngust care cotea, apoi, fără să-mi dea drumul, alergă prin ploaie trecînd printr-o curte interioară şi o porni pe o scară strîmtă, cu trepte abrupte, care ducea la odaia ei. Mă trase uşurel spre fereastră: „Uită-te, asta e mînia lui Dumnezeu!“

M-am aplecat cu teamă. Eram în vîrful colinei Mauror. La dreapta mea se vedea noua Casba, noul palat al Alhambrei, la stînga, vechea Casba cu minaretele albe ale cartierului meu, Albaicin, dincolo de ziduri. Vuietul pe care-l auzisem pe uliţă era acum asurzitor. Căutînd din priviri de unde venea zgomotul, am căzut în jos şi nu mi-am putut reţine ţipătul de spaimă. „Dumnezeu să aibă milă de noi, ăsta e potopul lui Noe!“ bombănea gazda în spatele meu.

Mama n-avea să uite niciodată imaginea care se oferea ochilor ei de fetiţă înfricoşată, după cum nu aveau s-o uite nici cei ce se aflau în ziua aceea blestemată de Paradă la Granada. În valea în care de obicei curgea zgomotosul, dar altminteri liniştitul Darro, iată că acum se formase un torent înspăimîntător, care măturа totul în cale, părăduind grădini şi livezi, scoţînd din rădăcini mii de copaci, ulmi tineri şi maiestuoşi, nuci bătrîni de sute de ani,

frasini, migdali şi sorbi, pătrunzînd apoi în inima cetăţii, cărîndu-şi la vale toate trofeele precum un cuceritor tătar, învăluind cartierele din centru, spulberînd sute de case, prăvălii şi magazii de mărfuri, făcînd una cu pămîntul locuinţele construite pe poduri, formînd, la sfîrşitul zilei, din cauza dărîmăturilor care năpădiseră albia fluviului, o imensă mlaştină care înghiţise curtea moscheii celei mari, Cesareea negustorilor, *suk*[4]-ul, bazarul bijutierilor şi pe acela al fierarilor. Nimeni nu poate şti numărul persoanelor care au pierit înecate, strivite sub surpături sau înghiţite de valuri. Seara, cînd Cerul a îngăduit în sfîrşit să se risipească acest coşmar, torentul a dus toate rămăşiţele în afara oraşului, în vreme ce apa scădea mai repede decît crescuse. În zori, dacă victimele continuau să zacă risipite pe solul strălucitor, ucigaşul era de acum departe.

— Era dreapta pedeapsă pentru crimele Granadei, zicea maică-mea, cu acea monotonie a frazelor definitive. Dumnezeu voia să-Şi arate puterea fără seamăn şi să pedepsească aroganţa cîrmuitorilor, corupţia, nedreptatea şi depravarea lor. El ţinea să ne prevină asupra a ceea ce avea să se abată peste noi dacă am fi stăruit pe calea nelegiuirii, numai că ochii şi inimile au rămas ferecate.

A doua zi după această dramă, toţi locuitorii oraşului se convinseseră că cel dintîi răspunzător de nenorocirea cu pricina, omul care atrăsese asupra lor mînia divină, nu era altul decît arogantul, coruptul, nedreptul, depravatul Abu-l-Hassan Ali, fiul lui Saad Nasridul, al douăzeci şi unulea şi penultimul sultan al Granadei, facă Domnul ca numele lui să fie şters din toate amintirile!

Pentru a urca pe tron, el îl răsturnase şi azvîrlise în temniţă pe propriul său părinte. Pentru a-şi întări puterea, pusese să li se taie capetele fiilor celor mai nobile familii din regat, printre care vitejii Abenserrahi. Cu toate astea, în ochii mamei mele, crima de neiertat a sultanului era aceea de a-şi fi părăsit soţia, femeie liberă, verişoara sa Fatima, fiica lui Mohamed Stîngaciul, pentru o roabă creştină pe nume Isabel de Solis, căreia îi schimbase numele în Soraya.

— Se povesteşte, spunea ea, că sultanul i-a adunat într-o bună zi pe cei din preajma sa în curtea Mirţilor ca să asiste la baia

acestei *rumiyya*. Mama era cu adevărat îngrozită văzîndu-se nevoită să povestească o asemenea nelegiuire. Doamne, iartă-mă! îngăima ea, cătînd spre cer, Doamne, iartă-mă! repeta ea, căci avea cu adevărat de gînd să-şi continue totuşi istorisirea. Odată baia isprăvită, prinţul îi pofti pe toţi să bea un castronaş din apa din care Soraya tocmai ieşise şi toţi şi-au exprimat admiraţia, în proză şi în versuri, în legătură cu minunatul gust pe care-l căpătase lichidul. Toţi, în afară de vizirul Abu-l-Kasem Venegas care, departe de a se apleca deasupra bazinului, rămase demn la locul său. Atitudinea acestuia nu scăpă neobservată de sultan, care-i ceru o explicaţie. „Maiestate, răspunse Abu-l-Kasem, mă tem ca, gustînd din sos, să nu mă cuprindă deodată pofta după puiul de potîrniche.“ Doamne, iartă-mă! tot repeta maică-mea, fără a încerca să-şi ţină rîsul.

Am auzit povestioara asta în legătură cu mai multe personaje din ţinutul *al-Andalus*, şi nu mai ştiu cu adevărat pe seama cui s-o pun; numai că la Granada, după blestemata aia de Paradă, fiecare căuta în viaţa depravată a stăpînului Alhambrei incidentul care-L putuse supăra pe Cel de Sus, astfel că se luau la întrecere care putea găsi explicaţia definitivă, aceasta fiind adesea doar un vers, o glumă sau chiar o veche parabolă potrivită după gustul zilei.

Mult mai neliniştitoare decît toate aceste sporovăieli a fost reacţia sultanului însuşi la calamităţile care se abăteau asupra capitalei sale. Departe de a vedea în inundaţia devastatoare un avertisment al Celui de Sus, el a tras concluzia că plăcerile acestei lumi sînt efemere, că viaţa se duce pe nesimţite şi că era bine să profite intens de orice clipă. Aceasta era poate înţelepciune de poet, dar cu siguranţă nu era aceea a unui prinţ care ajunsese la cincizeci de ani şi al cărui regat era ameninţat.

S-a dedat astfel plăcerilor, în pofida frecventelor avertismente ale medicului său Işak Hamon. Cu sumedenie de roabe frumoase roind în jurul său, s-a înconjurat de poeţi cu moravuri îndoielnice, barzi care sculptau, vers după vers, formele dansatoarelor goale şi ale efebilor zvelţi, care comparau haşişul cu smaraldele şi mirosul lui cu tămîia, care, noapte de noapte, înălţau cîntări vinului, roşu sau galben, vechi şi totuşi veşnic nou. O imensă cupă de aur trecea din mînă în mînă, de la buze la alte buze, iar cel care o golea era mîndru să cheme paharnicul pentru

a i-o umple iarăşi ochi. Dinaintea convivilor se înghesuiau sumedenie de mîncăruri, migdale, seminţe de pin şi nuci, un noian de fructe uscate şi de fructe proaspete, anghinare şi bob, dulceţuri şi cofeturi, neştiindu-se prea bine dacă acestea toate se aflau acolo pentru a potoli foamea sau pentru a aţîţa setea. Am aflat mai tîrziu, cu prilejul îndelungatei mele şederi la Roma, că obiceiul ăsta de a ronţăi îmbătîndu-te era deja practicat de vechii romani, care numeau fiecare din aceste feluri de mîncare „nucleus“ – oare de asta li se dădea la Granada aceloraşi mîncăruri numele de „nukl“? Doar bunul Dumnezeu cunoaşte originea lucrurilor!

Preocupat doar de plăcerile sale, sultanul neglija problemele domniei, lăsîndu-şi apropiaţii să adune adevărate averi din strîngerea de taxe ilegale şi din exproprieri, în timp ce soldaţii, nemaiîncasîndu-şi banii ce li se cuveneau, se vedeau siliţi să-şi vîndă straiele, caii şi armele pentru a-şi putea hrăni familiile. În oraş, unde domneau nesiguranţa şi teama zilei de mîine, unde soarta fiecărui militar era iute cunoscută şi comentată, unde ştirile despre chefuri cu beţii se răspîndeau regulat datorită indiscreţiilor oaspeţilor şi ale slugilor, simpla menţionare a numelor sultanului şi al Sorayei aducea pe buzele tuturor injurii şi ocări, împingînd uneori oamenii pînă în pragul răzmeriţei. Fără a fi nevoiţi să se lege direct de Abu-l-Hassan, lucru pe care rareori cutezau să-l facă, unii predicatori din ziua de vineri[5] nu trebuiau decît să defăimeze corupţia, neruşinarea şi nelegiuirea pentru ca toţi binecredincioşii să ştie fără urmă de îndoială cine anume era vizat şi să arunce în gura mare strigăte răzvrătite de „Allahu akbar!“, cărora imamul care rostea rugăciunea le răspundea, uneori, cu enigmatică ipocrizie: „Mîna lui Dumnezeu se află deasupra mîinilor lor“. Şi toate astea, în timp ce arunca priviri mînioase în direcţia Alhambrei.

Deşi era unanim detestat, sultanul încă mai avea prin mulţime ochi şi urechi care îi raportau tot ce se spunea, ceea ce îl făcea tot mai bănuitor, tot mai brutal şi mai nedrept.

— Cîţi oameni de vază, orăşeni cinstiţi, îşi amintea mama, au fost arestaţi în urma denunţului vreunui rival sau chiar al unui vecin gelos, acuzaţi că l-au insultat pe prinţ şi că au adus atingere onoarei sale, fiind mai apoi plimbaţi pe străzi aşezaţi de-a-

ndoaselea pe spinarea unui măgar şi azvîrliţi după aceea în temniţă sau chiar decapitaţi! Sub influenţa Sorayei, Abu-l-Hassan şi-a pus propria soţie, Fatima, cît şi pe cei doi fii, Mohamed, zis Buabdillah sau Boabdil, şi Yusef, sub supraveghere în turnul Comarilor, o impunătoare citadelă pătrată din nord-estul Alhambrei, faţă-n faţă cu Generalife[6]. Amanta spera astfel să le deschidă drumul spre putere propriilor ei fii. Curtea era de altfel împărţită între partizanii Fatimei, numeroşi, dar discreţi, şi cei ai Sorayei, singurii pe care prinţul îi asculta.

Dacă oamenii de rînd găseau în istorisirea acestor lupte de palat cu ce să-şi amăgească plictisul lungilor seri reci, consecinţa cea mai dramatică a nepopularităţii crescînde a sultanului a fost atitudinea sa faţă de Castilia. Întrucît era acuzat că favorizează o *rumiyya* în dauna verişoarei sale, că neglijează armata şi că duce un trai lipsit de glorie, Abu-l-Hassan, căruia nu-i lipsea curajul fizic, se hotărî să încrucişeze spada cu creştinii.

Neţinînd seamă de avertismentele cîtorva sfătuitori înţelepţi care-i atrăgeau luarea aminte asupra faptului că Aragonul îşi unise de acum soarta cu aceea a Castiliei prin căsătoria lui Ferdinand cu Isabela, şi că era mai bine să nu le ofere nici cel mai mărunt pretext ce i-ar fi putut face pe aceştia să se ridice împotriva regatului musulman, sultanul se hotărî să pună capăt perioadei de pace care domnea între Granada şi puternicii ei vecini, trimiţînd un detaşament de trei sute de călăreţi din Granada să atace prin surprindere castelul din Zahara, care fusese ocupat de creştini cu trei sferturi de veac în urmă.

La Granada, cea dintîi reacţie a fost o explozie de bucurie, iar Abu-l-Hassan mai recîştigă un pic de încredere în ochii supuşilor săi. Dar, foarte curînd, mulţi începură să se întrebe dacă nu cumva, împingînd regatul la un război cu sfîrşit cel puţin nesigur, sultanul nu dădea dovadă de o uşurinţă criminală. Urmarea evenimentelor avea să le dea dreptate: castilienii ripostară punînd stăpînire pe cea mai puternică fortăreaţă din partea dinspre apus a regatului, Alhama, înălţată pe un pinten stîncos. Iar strădaniile disperate ale sultanului de a o recuceri se dovediră zadarnice.

A început astfel un mare război, un război pe care musulmanii nu-l puteau cîştiga, dar pe care l-ar fi putut, dacă nu evita, măcar

amîna. Avea să ţină zece ani şi să se încheie în modul cel mai degradant. Pe deasupra, avea să fie foarte repede dublat de un război civil ucigaş şi demoralizant, care pecetluieşte de obicei soarta regatelor pe cale de dispariţie.

Într-adevăr, după exact două sute de zile de la succesul de la Zahara, Abu-l-Hassan a fost îndepărtat de la putere. Revolta a avut loc în ziua de 27 a lunii *jumada-ula*, adică 14 iulie 1482. Ferdinand se afla, chiar în ziua aceea, în fruntea oştii regeşti pe malul rîului Genil, sub zidurile oraşului Loja pe care-l asedia de cinci zile, cînd se pomeni luat cu asalt de un detaşament musulman sub comanda lui Ali al-Attar, unul dintre ofiţerii cei mai iscusiţi din Granada. A fost o zi demnă de a fi ţinută minte şi cu care Abu-l-Hassan s-ar fi putut făli, deoarece eroul zilei, acţionînd la porunca sa, izbutise să semene panica în tabăra regelui creştin, care fugi spre Córdoba, lăsînd în urma lui tunuri, muniţii, o mare cantitate de făină, dar şi sute de morţi şi de prizonieri. Era însă, fără îndoială, prea tîrziu. Cînd vestea cea mare ajunse la Granada, revolta se pornise deja: Boabdil, fiul Fatimei, izbutise să fugă din turnul Comarilor coborînd pe o funie. A fost pe dată aclamat în cartierul Albaicin, iar începînd de a doua zi, cîţiva complici l-au lăsat să intre în Alhambra.

— Dumnezeu a vrut ca Abu-l-Hassan să fie răsturnat chiar în ziua victoriei lui, tot aşa cum El a trimis potopul în ziua Parăzii, pentru a-l sili să-şi încovoaie spinarea în faţa Creatorului său, comentă Salma.

Numai că bătrînul sultan nu se dădu învins. S-a refugiat la Málaga, şi-a adunat credincioşii în jurul lui şi a pus la cale o revanşă împotriva fiului. Regatul era de acum împărţit în două principate vrăjmaşe, care aveau să se sfîşie sub privirea amuzată a castilienilor.

„Uite, s-au făcut deja şapte ani de război civil, îşi zicea maică-mea, şapte ani dintr-un război în care fiul îşi ucide tatăl, în care fratele îşi sugrumă fratele, în care vecinii se bănuiesc unii pe alţii şi se trădează, şapte ani în cursul cărora oamenii din cartierul nostru Albaicin nu se pot aventura spre Moscheea cea Mare din Granada fără a fi huiduiţi, maltrataţi, snopiţi în bătaie, ba uneori tăindu-li-se chiar beregata.“

Mintea ei vagabonda atunci departe de ceremonia aceea a

circumciziei care se desfăşura la cîţiva paşi de ea, departe de glasurile şi clinchetele cupelor care-i ajungeau la urechi ciudat de înăbuşite, ca prin vis. Se pomeni repetînd: „Blestemata aia de Paradă!“ Şi oftă, pe jumătate aţipită.

*

* *

— Silma, surioară, tot mai visezi cu ochii deschişi?

Vocea seacă a lui Khâli o transformă pe maică-mea într-o fetiţă. Îi sări de gît fratelui ei mai mare, acoperindu-i fruntea, umerii, braţele şi mîinile cu sărutări calde şi furişe. Înduioşat, dar oarecum încurcat de efuziunile astea care deranjau întrucîtva demna lui ţinută, rămase în picioare, ţeapăn în lunga-i *jubba* de mătase cu mîneci fluturînde, purtînd eşarfa, *taylassan*, elegant înfăşurată în jurul umerilor, şi abia schiţînd umbra unui zîmbet ocrotitor care-i mărturisea bucuria. Însă această aparentă răceală nu o descuraja deloc pe Salma. Ea ştiuse întotdeauna că un bărbat de calitate nu-şi putea etala sentimentele fără a da o impresie de uşurătate, care nu şade bine condiţiei sale.

— La ce te gîndeai?

Dacă întrebarea ar fi venit din partea tatei, răspunsul Salmei ar fi fost evaziv, dar Khâli era singurul om în faţa căruia ea îşi putea dezgoli sufletul la fel cum îşi putea despleti părul.

— Mă gîndeam la nenorocirile noastre de atunci cu Parada, la războiul ăsta care nu se mai termină, la oraşul nostru învrăjbit, la oamenii care mor în fiecare zi.

Cu degetul mare, el şterse o lacrimă solitară de pe obrazul surorii lui.

— Astea nu-s gînduri pentru o mamă care tocmai a adus pe lume primul ei fiu, decretă el nu prea convins, reluînd apoi pe un ton solemn, dar mult mai sincer: Veţi avea conducătorii pe care îi meritaţi, aşa a spus Profetul.

Ea repetă după el:

— *Kama takunu yuala aleikum.*

Apoi spuse cu nevinovăţie:

— Ce vrei să zici? N-ai fost tu unul dintre susţinătorii sultanului de acum? N-ai ridicat tu cartierul Albaicin ca să-i vină în ajutor? Nu eşti tu un personaj respectat la Alhambra?

Nimerit în plin, Khâli dădea să se apere protestînd violent, dar îşi dădu seama că n-o avea dinainte decît pe sora lui mezină, fragilă şi bolnavă, la care pe deasupra mai şi ţinea mai mult decît la oricine pe lume.

— Nu te-ai schimbat, Silma. Dai omului impresia că vorbeşte cu o femeiuşcă doar, cînd de fapt are de-a face cu fata lui Suleyman librarul, fie ca Domnul să adauge anilor tăi ce a răpit alor lui. Şi să-ţi mai taie din iuţimea limbii pe cît i-a ascuţit-o lui.

Binecuvîntînd amintirea tatălui lor, izbucniră amîndoi în rîs din toată inima. Erau acum complici, la fel ca în trecut. Khâli îşi trase în faţă pulpana *jubbei* şi se aşează cu picioarele sub el pe o rogojină din pai împletit, la intrarea odăii surorii sale.

— Întrebările tale îţi sfîşie mintea cu blîndeţe, precum neaua de pe muntele Cholair care arde obrazul mai tare decît soarele deşertului.

Dintr-odată încrezătoare şi chiar ghiduşă, Salma îi zvîrli fără menajamente:

— Ce-mi răspunzi?

Cu un gest care nu avea nimic spontan, lăsă capul în jos şi apucă marginea *taylassan*-ului fratelui ei, ascunzîndu-şi ochii roşii. Apoi, cu chipul tot ascuns, rosti, ca un cadiu care porunceşte:

— Spune-mi tot!

Vorbele lui Khâli n-au fost prea multe.

— Oraşul ăsta e ocrotit de propriii săi hoţi, cîrmuit de propriii săi duşmani. În curînd, surioară, va trebui s-o pornim în surghiun dincolo de mări.

Glasul i se frînse şi, pentru a nu-şi trăda emoţia, se smulse de lîngă Salma şi se făcu nevăzut.

Înlemnită, ea nu încercă să-l reţină. Nici măcar nu băgă de seamă că se îndepărtase. Nici un zgomot, nici un zvon de voci, nici un rîset, nici un clinchet de cupe nu-i mai ajungea la urechi dinspre patio. Nici o dîră de lumină.

Sărbătoarea se stinsese.

1. Data strămutării lui Mahomed de la Mecca la Medina, considerată ca fiind începutul erei musulmane (16 iulie 622).
2. A noua lună a calendarului islamic, perioadă de post care presupune abstinenţa zilnică de la hrană, băutură, fumat şi raporturi sexuale, de la răsăritul pînă la apusul soarelui.
3. În arabă, Alhambra înseamnă „citadela roşie“.
4. Piaţă, tîrg (arabă).
5. Ziua sfîntă de odihnă la musulmani.
6. Palatul de vară al regilor mauri, la Alhambra.

Anul amuletelor

895 de la hegira
(25 noiembrie 1489 – 13 noiembrie 1490)

În anul acela, din pricina unui zîmbet, unchiul meu din partea mamei luă calea pribegiei. Oricum, aşa mi-a explicat el, mulţi ani mai tîrziu, hotărîrea pe care o luase, în vreme ce caravana noastră se deplasa prin întinsa Sahară, la sud de Segelmesse, într-o noapte răcoroasă şi senină, parcă mai mult legănată decît tulburată de vaietele îndepărtate ale şacalilor. Un vînticel uşor îl silea pe Khâli să istorisească cu glas puternic – vocea lui era atît de liniştitoare, încît mă făcea să respir aromele Granadei mele natale, iar spusele lui erau atît de vrăjite, că pînă şi cămila mea părea că înaintează în ritmul lor.

Mi-ar fi plăcut să repet fiecare dintre vorbele lui, dar memoria mi-e limitată, iar elocinţa lipsită de suflu, astfel că multe dintre arabescurile poveştii sale nu vor mai apărea, vai! niciodată în vreo carte.

— În prima zi din acel an, urcasem devreme la Alhambra, nu pentru a mă duce, după obicei, în mica încăpere a *diwan*-ului unde întocmeam epistolele prinţului, ci pentru a prezenta, laolaltă cu vreo cîţiva dintre oamenii de vază din familie, urările pentru Râs-es-Sana. Curtea sultanului, *majlis*, care se întrunea cu acel prilej în sala Ambasadorilor, mişuna de cadii purtînd turbane, de demnitari cu tichii înalte din pîslă, verzi sau roşii, de neguţători bogaţi cu părul vopsit cu hena şi despărţit în două, la fel ca şi al meu, de o cărare cu grijă desenată.

După ce se înclinaseră în faţa lui Boabdil, majoritatea vizitatorilor se retrăgeau spre curtea Mirţilor, unde dădeau cîtăva

vreme tîrcoale în jurul bazinului, pierzîndu-se în salamalecuri. Cei mai de vază dintre ei se aşezau pe divanele acoperite cu covoare, rezemate de pereţii imensei încăperi, făcîndu-şi din greu loc cu mişcări din şolduri spre a se apropia pe cît posibil de sultan sau de viziri, pentru a le adresa vreo cerere sau, pur şi simplu, spre a face dovada că erau bine văzuţi la curte.

În calitatea mea de scrib şi de caligraf la cancelaria statului, lucru vădit de petele de cerneală roşie de pe degetele mele, mă bucuram de cîteva mărunte privilegii, precum acela de a mă preumbla slobod între *majlis* şi bazin şi de a face astfel cîţiva paşi în compania personajelor ce mi se păreau interesante, apoi de a mă întoarce să stau jos, pîndind o nouă victimă. Excelent mijloc de a culege veşti şi păreri privitoare la treburile acelui moment, cu atît mai mult cu cît oamenii vorbeau liber sub Boabdil, pe cînd în vremea tatălui acestuia, se uitau de şapte ori jur-împrejur înainte de a formula cea mai măruntă critică, se exprimau în termeni ambigui, făcînd apel la versete şi zicale, pentru a le putea retracta în caz de denunţ. Chiar dacă se simţeau mai liberi, mai puţin supravegheaţi, locuitorii Granadei nu erau totuşi mai puţin severi în aprecierile la adresa sultanului, deşi se găseau sub acoperişul acestuia, deşi veniseră să-i ureze viaţă îndelungată, sănătate şi victorii. Poporul nostru e nemilos cu suveranii care nu sînt aidoma.

În ziua aceea de toamnă, frunzele îngălbenite erau mai strîns prinse de copacul ce le purta decît erau notabilităţile Granadei de monarhul lor. Oraşul era divizat, de ani de zile, între partida păcii şi partida războiului, nici una dintre ele nebizuindu-se pe sultan.

Cei care voiau pacea cu Castilia spuneau: sîntem slabi, iar creştinii, *rumii*, sînt puternici; fraţii noştri din Egipt şi din Maghreb ne-au abandonat, în vreme ce vrăjmaşii noştri se bucură de sprijinul Romei şi al tuturor creştinilor; am pierdut Gibraltarul, Alhama, Ronda, Marbella, Málaga şi multe alte locuri şi, atîta timp cît pacea nu va fi restabilită, lista lor nu va înceta să crească; livezile sînt părăduite de trupe, iar ţăranii se plîng; drumurile nu mai sînt sigure, negustorii nu se mai pot aproviziona, fortăreaţa regală şi *suk*-urile se golesc, iar preţurile alimentelor cresc, în afară de acela al cărnii, care se vinde la un dirham livra, căci am fost nevoiţi să ucidem mii de capete de vite

pentru a nu ne fi luate; Boabdil ar trebui să pună totul în mişcare pentru a le închide gura doritorilor de război şi a cădea la o pace durabilă cu castilienii, înainte ca Granada însăşi să fie încercuită.

Cei care voiau războiul ziceau: duşmanul a hotărît odată pentru totdeauna să ne nimicească şi nu supunîndu-ne noi îl vom face să dea-ndărăt. Uitaţi-vă cum au fost aduşi la sclavie locuitorii Málagăi după ce s-au predat! Uitaţi-vă cum înalţă Inchiziţia ruguri pentru evrei la Sevilla, la Saragosa, la Valencia, la Teruel, la Toledo! Mîine, rugurile se vor înălţa chiar aici, în Granada, nu doar pentru oamenii care respectă sabatul, ci şi pentru musulmani! Cum putem împiedica acest lucru dacă nu prin rezistenţă, prin mobilizare, prin Jihad? De fiecare dată cînd ne-am bătut cu energie, am putut îngrădi înaintarea castilienilor, dar, după fiecare victorie, s-au găsit printre noi trădători care nu încercau decît să se împace cu duşmanul lui Dumnezeu, care-i plăteau tribut, care-i deschideau porţile oraşelor noastre. Nu i-a făgăduit însuşi Boabdil lui Ferdinand să-i predea într-o zi Granada? Au trecut trei ani de cînd i-a semnat o hîrtie de felul ăsta la Loja. Sultanul ăsta e un trădător. Trebuie să fie înlocuit cu un adevărat musulman, hotărît să ducă războiul sfînt şi să redea armatei noastre încrederea.

Ar fi fost greu să găseşti un soldat, ofiţer, comandant peste zece oameni, o sută sau o mie, şi încă şi mai puţin un om al religiei, cadiu, notar, ulema[1] sau predicator la moschee, care să nu împărtăşească acest din urmă punct de vedere, în vreme ce neguţătorii şi ţăranii se declarau mai curînd pentru pace. Însăşi curtea lui Boabdil era divizată. Lăsat în voia înclinaţiilor lui, sultanul ar fi încheiat orice fel de pace, cu orice preţ, căci se născuse vasal şi nu dorea să moară altfel; numai că el nu putea să nu ţină seamă de vrerea armatei, care observa cu neascunsă nerăbdare luptele pe care le duceau cu eroism alţi prinţi din familia regală a Nasrizilor.

O pildă grăitoare revenea în toate discuţiile purtate de partizanii războiului: aceea a Bastei, cetate musulmană aflată la răsărit de Granada, încercuită şi bombardată cu tunurile de mai bine de cinci luni de către *rumi.* Regii creştini – fie ca Domnul să dărîme ce au construit şi să clădească la loc ce au dărîmat! – înălţaseră turnuri din lemn în faţa incintei şi săpaseră un şanţ

pentru a-i împiedica pe asediaţi să comunice cu exteriorul. Cu toate astea, în ciuda superiorităţii lor numerice zdrobitoare ca oameni şi muniţii, în pofida prezenţei la faţa locului a lui Ferdinand însuşi, castilienii nu izbuteau s-o cucerească, iar garnizoana efectua noapte de noapte ieşiri devastatoare. Astfel, rezistenţa înverşunată a apărătorilor cetăţii Basta, sub comanda emirului nasrid Yahya an-Najjar, aţîţa elanul locuitorilor Granadei şi le înfierbînta minţile.

Boabdil nu era deloc bucuros de acest lucru, căci Yahya, eroul Bastei, era unul dintre duşmanii lui cei mai aprigi. Revendica de altfel chiar tronul Alhambrei, pe care stătuse cîndva bunicul său, şi îl considera pe sultanul prezent un uzurpator.

Chiar în ajunul Anului Nou, o nouă ispravă a apărătorilor Bastei le ajunse la urechi celor din Granada. Castilienii aflaseră, se spunea, că la Basta cam începeau să se împuţineze proviziile. Pentru a-i convinge de contrariu, Yahya imaginase o stratagemă: să adune toate merindele care rămăseseră, să le aşeze la vedere în *suk*, apoi să poftească o delegaţie de creştini care să vină să negocieze cu el. Intraţi în oraş, trimişii lui Ferdinand au fost uimiţi să vadă un asemenea belşug de produse de toate soiurile, astfel că s-au grăbit să-i raporteze regelui lor aceste lucruri, sfătuindu-l să nu mai încerce să înfometeze Basta, ci mai degrabă să le propună apărătorilor ei o înţelegere onorabilă.

Cîteva ceasuri mai apoi, pe puţin zece persoane, la hamam[2], la moschee şi pe culoarele Alhambrei, mi-au relatat cu bucurie aceeaşi întîmplare; de fiecare dată, mă prefăceam surprins pentru a nu-mi jigni interlocutorul, pentru a-i lăsa plăcerea de a mai adăuga ceva de la sine. Şi zîmbeam, dar de fiecare dată tot mai puţin, căci îngrijorarea îmi sfîşia pieptul. Mă întrebam pentru ce Yahya îi lăsase pe reprezentanţii lui Ferdinand să intre în oraşul asediat şi, mai cu seamă, cum anume nădăjduia el să-i ascundă duşmanului mizeria care îi chinuia pe toţi la Basta, dacă la Granada şi probabil că şi prin alte părţi toată lumea cunoştea adevărul şi se distra pe seama şiretlicului.

Temerile mele cele mai rele, continuă unchiul meu, aveau să se confirme în ziua de Anul Nou, în cursul discuţiilor cu vizitatorii Alhambrei. Am aflat într-adevăr că Yahya, „Luptătorul pentru Credinţă“, „Paloşul Islamului“, hotărîse nu doar să dea

Basta pe mîna necredincioşilor, ci şi să se alăture trupelor castiliene spre a le deschide drumul către celelalte oraşe ale regatului, în special Guadix şi Almería, şi, în cele din urmă, Granada. Îndemînarea supremă a acestui prinţ fusese aceea de a le distrage atenţia musulmanilor cu ajutorul aşa-zisei sale viclenii pentru a le ascunde obiectul veritabil al tratativelor lui cu Ferdinand. Luase această hotărîre, ziceau unii, în schimbul unei însemnate sume de bani şi al făgăduielii că viaţa le va fi cruţată soldaţilor şi locuitorilor oraşului său. Căpătase însă şi mai mult: convertindu-se el însuşi la credinţa în Hristos, acest emir din familia regală, acest nepot de sultan, avea să devină un înalt personaj al Castiliei. Îţi voi mai vorbi eu mai încolo despre el.

La începutul anului 895, nu se bănuia desigur că o asemenea metamorfoză ar fi cu putinţă. Dar, încă din primele zile ale lunii *moharram*, ne ajungeau la urechi veştile cele mai alarmante. Oraşul Basta capitulă, urmat de Purcena, Almería, apoi de Guadix. Toată partea de răsărit a regatului, acolo unde partida războiului era cea mai tare, cădea fără luptă în mîinile castilienilor.

Partida războiului îşi pierduse eroul, iar Boabdil scăpase de un rival stingheritor; cu toate astea, victoriile castilienilor reduceau regatul la nu prea mare lucru, doar Granada cu împrejurimile sale, ele însele fiind supuse la repetate incursiuni. Sultanul trebuia oare să se bucure sau să se tînguiască?

În astfel de momente, zicea unchiul meu, ies la iveală măreţia sau micimea sufletească. Iar eu pe aceasta din urmă am citit-o pe chipul lui Boabdil, în ziua de Anul Nou, în sala Ambasadorilor. Tocmai aflasem crudul adevăr despre Basta de la un tînăr ofiţer berber din pază, care avea rude în oraşul împresurat. Venea ades să mă vadă la cancelaria statului, şi mi se adresase mie căci nu cuteza să i se adreseze direct sultanului, mai cu seamă pentru a-i vesti o nenorocire. L-am condus pe dată în faţa lui Boabdil, care l-a invitat să-i dea raportul cu voce scăzută. Aplecat spre urechea ciulită a monarhului, el îi repetă bîiguind informaţiile pe care le căpătase.

Dar, pe măsură ce ofiţerul vorbea, chipul sultanului se lărgea într-un zîmbet amplu, indecent, hidos. N-am uitat nici pînă astăzi buzele acelea cărnoase care se deschideau, obrajii păroşi care se

desfăceau parcă pînă la urechi, dinţii rari care credeau că muşcă din victorie, ochii care se închideau încet de parcă primeau sărutarea unei amante, şi capul care se mişca cu delectare, înainte şi înapoi, înapoi şi înainte, ca şi cum auzea cel mai galeş dintre cîntece. Cît timp am să trăiesc, am să văd în faţa ochilor zîmbetul acela, acel îngrozitor zîmbet al micimii sufleteşti.

Khâli se întrerupse. Întunericul îmi ascundea chipul lui; l-am auzit însă gîfîind, oftînd, apoi şoptind cîteva formule de rugăciuni pe care le-am repetat după el. Schelălăielile şacalilor păreau mai aproape.

— Atitudinea lui Boabdil nu mă surprindea, reluă Khâli cu voce înseninată. Nu ignoram nici uşurătatea stăpînului Alhambrei, nici slăbiciunea lui de caracter, nici măcar ambiguitatea relaţiilor lui cu castilienii. Ştiam că principii noştri erau corupţi, că nici n-aveau de gînd să apere regatul şi că plecarea în surghiun avea să fie în curînd soarta poporului nostru. Dar a trebuit să văd cu propriii mei ochi sufletul dezgolit al celui din urmă sultan al Andaluziei pentru a mă simţi constrîns să reacţionez. Dumnezeu îi arată cui vrea El calea cea dreaptă, iar celorlalţi calea pierzaniei!

Unchiul meu n-a mai rămas la Granada decît trei luni, cît să schimbe discret cîteva bunuri în monede de aur uşor de transportat. Apoi, într-o noapte fără lună, avînd un cal şi cîteva catîrce, plecă împreună cu mama sa, nevasta, cele patru fiice şi un servitor spre Almería, unde obţinu de la castilieni permisiunea de a se îmbarca alături de alţi emigranţi spre Tlemcen. Numai că gîndul lui era să se instaleze la Fès, unde aveam să-l reîntîlnim, părinţii mei şi cu mine, după căderea Granadei.

Dacă în anul acela maică-mea plîngea neostoită plecarea lui Khâli, tatălui meu Mohamed, facă Domnul ca amintirea să-i fie plină de parfum, nici prin cap nu-i trecea să urmeze pilda cumnatului său. Atmosfera din oraşul nostru nu vădea nicidecum disperare. Au circulat în tot cursul anului istorisiri deosebit de încurajatoare, adesea răspîndite de neasemuita Sara. „De fiecare dată cînd Bălţata îmi făcea o vizită, ştiam că îi voi putea povesti tatălui tău lucruri care-l vor înveseli şi îi vor da încredere pentru

o săptămînă întreagă. La sfîrşit, el însuşi mă întreba, nerăbdător, dacă «joljol-ul» nu răsunase cumva cît lipsise el de acasă.“

Într-o zi, Sara sosi încărcată de veşti. Mai înainte chiar de a se aşeza, începu să-şi debiteze povestea făcînd mii de gesturi. Tocmai aflase de la un văr instalat la Sevilla că regele Ferdinand primise în mare taină doi soli ai sultanului Egiptului, doi călugări de la Ierusalim, avînd sarcina, zice-se, să-i transmită un avertisment solemn din partea stăpînului de la Cairo: dacă atacurile împotriva Granadei nu încetau, mînia sultanului mameluc avea să fie cumplită!

În cîteva ceasuri vestea a făcut înconjurul oraşului, crescînd peste măsură şi îmbogăţindu-se constant cu amănunte, astfel că a doua zi, de la Alhambra pîna la Mauror şi de la Albaicin pînă în cartierul Olarilor, oricine ar fi încercat să pună la îndoială sosirea iminentă şi masivă a trupelor egiptene era privit cu mare dispreţ şi cu adîncă neîncredere. Unii dădeau chiar asigurări că o imensă flotă musulmană apăruse în largul La Rabitei, la sud de Granada, şi că egiptenilor li se alăturaseră turci şi maghrebini. Dacă veştile astea n-ar fi adevărate, li se spunea de sus celor ce încă rămăseseră neîncrezători, atunci cum se explică faptul că de săptămîni bune castilienii îşi suspendaseră brusc atacurile în întreg regatul, în vreme ce Boabdil, odinioară atît de temător, lansa acum incursiuni după incursiuni pe teritoriul aflat sub stăpînirea creştinilor, fără urmă de represalii? O ciudată beţie a victoriei pusese stăpînire pe oraşul aflat în agonie.

Eu eram abia un sugar, lipsit de înţelepciunea oamenilor, dar şi de nebunia lor, ceea ce m-a scutit de participarea la credulitatea generală. Mult mai tîrziu, la vîrsta bărbăţiei şi purtînd cu mîndrie porecla de Granadinul pentru a le aduce aminte tuturor minunata cetate din care fusesem exilat, nu mă puteam împiedica să nu mă gîndesc ades la acea orbire a oamenilor din ţinutul meu, începînd cu propriii mei părinţi, care se lăsaseră convinşi de sosirea iminentă a unei armate salvatoare, cînd doar moartea, înfrîngerea şi ruşinea stăteau de fapt la pîndă.

*

* *

Anul acela era şi pentru mine unul dintre cei mai primejdioşi din cei prin care aveam să trec. Nu doar prin ameninţările care planau asupra oraşului şi alor mei, ci şi pentru că primul an este pentru orice fiu al lui Adam acela al bolilor ucigaşe, acela în care mulţi bărbaţi dispar fără să lase urmă de ce ar fi putut să fie sau să facă. Oare cîţi regi însemnaţi, poeţi inspiraţi, călători curajoşi nu şi-au putut în veci împlini destinul căruia îi păreau meniţi, neputînd trece cu bine de această primă şi grea traversare, atît de simplă, atît de ucigaşă! Cîte mame cutează să se ataşeze de copilul lor cînd se tem că într-o zi vor mîngîia poate o umbră!

> *Moartea*, spune poetul, *ţine viaţa noastră de ambele capete:*
>
> *Bătrîneţea nu se află mai aproape de dispariţie decît copilăria.*

Nu se spunea oare la Granada că momentul cel mai periculos din viaţa unui sugar este perioada imediat următoare înţărcatului, spre sfîrşitul primului an de viaţă? Lipsiţi de laptele matern, mulţi copii nu izbutesc să supravieţuiască prea mult, de aceea s-a împămîntenit obiceiul să li se agaţe, în chip de protecţie, amulete din jais şi talismane, înfăşurate în punguţe din piele şi conţinînd uneori fraze misterioase, reputate pentru puterea lor de a-l ocroti de deochi şi de boli pe cel care le purta; un anume talisman, numit „piatra lupului“, avea chiar darul de a îmblînzi animalele sălbatice pe capul cărora era pus. Într-o vreme cînd nu era lucru rar să dai nas în nas cu lei fioroşi în regiunea Fès, mi s-a întîmplat să regret că nu aveam „piatra“ asta la îndemînă; numai că nu cred că m-aş fi încumetat să mă apropii îndeajuns de acele fiare pentru a le pune talismanul pe coamă.

Oamenii evlavioşi consideră asemenea credinţe şi practici drept contrare religiei, dar propriii lor copii poartă adesea amulete, căci aceşti oameni de treabă cu greu izbutesc să-şi aducă la dreaptă chibzuinţă nevestele sau mama.

Eu însumi, de ce s-o neg? nu m-am despărţit niciodată de bucăţica de jais pe care Sara i-a vîndut-o Salmei în ajunul primei

mele aniversări, şi pe care sînt desenate nişte semne cabalistice ce nu le-am putut descifra niciodată. Nu cred că amuleta asta este învestită cu vreo putere magică, dar omul este atît de vulnerabil în faţa Sorţii, încît nu poate decît să se lege de obiecte învăluite în mister.

Dumnezeu, care m-a zidit nevolnic, îmi va reproşa El oare într-o zi această nevolnicie?

1. Jurist sau teolog musulman.
2. Baie publică la orientali.

Anul lui Astaghfirullah

896 de la hegira
(14 noiembrie 1490 – 3 noiembrie 1491)

Şeicul Astaghfirullah avea un turban mare, umeri înguşti şi vocea dogită a predicatorilor din Moscheea cea Mare, iar în anul acela, barba lui aspră şi roşcată căpătă o nuanţă cenuşie, care conferea chipului său colţuros acea aparenţă de nesăţioasă mînie pe care avea s-o ia cu sine drept bagaj la ceasul plecării în bejenie. Nu-şi va mai vopsi niciodată părul cu hena, hotărîse el într-un moment de lehamite, şi vai de cel care îl întreba din ce motiv: „Atunci cînd Ziditorul tău te va întreba ce-ai făcut cînd a fost asediul Granadei, vei cuteza să-I răspunzi că ţi-ai cănit părul?“

În fiecare dimineaţă, la ora muezinului, urca pe acoperişul casei, una dintre cele mai înalte din oraş, nu pentru a-i chema pe credincioşi la rugăciune, aşa cum o făcuse vreme de ani de zile, ci pentru a scruta în zare obiectul furiei sale întemeiate.

— Uitaţi-vă, le striga el vecinilor lui încă adormiţi, acolo vi se construieşte mormîntul, pe drumul spre Loja, iar voi staţi aici culcaţi, aşteptînd să vină să vă îngroape! Veniţi să vedeţi, dacă Domnul vrea cu adevărat să vă deschidă ochii! Veniţi să vedeţi zidurile ce s-au înălţat într-o singură zi prin puterea lui Ibliss cel Viclean!

Cu mîna întinsă spre soare-apune, arăta cu degetele lui subţiri către incinta oraşului Santa Fe pe care regii catolici începuseră s-o construiască în primăvară şi care, în miezul verii, avea deja înfăţişarea unui oraş.

În ţara asta în care bărbaţii îşi luaseră de multă vreme

obiceiul de a umbla pe stradă cu capul descoperit, sau de a şi-l acoperi doar cu o simplă eşarfă aruncată indolent peste creştet şi care aluneca încet în cursul zilei, spre a ajunge pe umeri, toată lumea recunoştea de departe silueta ca o ciupercă a lui Astaghfirullah. Dar puţini granadini îi ştiau numele adevărat. Se zice că propria sa mamă fusese cea care îl căptuşise prima cu porecla asta, date fiind ţipetele înspăimîntate pe care le scotea încă de cînd era un ţînc, de fiecare dată cînd se amintea în faţa lui de un obiect sau de o faptă pe care el le socotea vrednice de dispreţ. *„Astaghfirullah! Astaghfirullah!* Dumnezeu să mă ierte!“ zbiera el la simpla menţionare a unui vin, a unei crime sau a unui strai femeiesc.

A fost o vreme cînd oamenii îl luau peste picior, cu amabilitate sau în chip feroce. Taică-meu mi-a mărturisit că se întîlnea adesea, cu mult timp înainte de naşterea mea, cu o bandă de prieteni, vinerea, chiar înainte de rugăciunea solemnă de la amiază, în prăvălia unui librar aflată nu departe de Moscheea cea Mare, ca să facă rămăşaguri: de cîte ori avea să-şi rostească şeicul expresia favorită în timpul predicii? Cifrele variau de la cincisprezece la şaptezeci şi cinci, iar în tot cursul ceremoniei, unul dintre tinerii conspiratori ţinea conştiincios socoteala, schimbînd cu ceilalţi ocheade amuzate.

— Numai că la asediul Granadei, nimeni nu mai făcea haz pe seama pornirilor lui Astaghfirullah, continuă taică-meu, gînditor şi perplex la amintirea vechilor ştrengării. Şeicul a apărut, în ochii marii mase a oamenilor, drept un personaj venerabil. Nu-şi abandonase deloc odată cu vîrsta acele vorbe şi purtări care-l caracterizau, ba dimpotrivă, trăsăturile care ni-l făceau hazliu se accentuaseră. Dar oraşul nostru îşi schimbase sufletul.

Înţelegi tu, Hassan fiule, omul ăsta îşi petrecuse întreaga viaţă predicînd oamenilor că, dacă vor continua să trăiască aşa cum o făceau, Cel de Sus îi va pedepsi şi în lumea asta, şi în cealaltă; transformase nenorocirea într-un hăitaş în folosul lui. Încă îmi mai amintesc un discurs al său care începea cam aşa:

„Cînd am venit azi-dimineaţă spre moschee, pe sub poarta Nisipăriei şi prin tîrgul telalilor, am trecut pe dinaintea a patru cîrciumi, *astaghfirullah*! unde se vinde aproape la vedere vin de Málaga, *astaghfirullah*! şi alte băuturi interzise al căror nume nici

nu vreau să-l ştiu“.

Cu glas răpăitor şi extrem de afectat, tata începu să-l imite pe predicator, împestriţîndu-şi spusele cu nenumăraţi *astaghfirullah*! atît de iute şuieraţi, că erau de-a dreptul de neînţeles, în afară de cîţiva, singurii autentici, fără îndoială. Dar, lăsînd deoparte exagerarea asta, vorbele mi se păruseră destul de fidel reproduse:

— Cei care frecventează aceste locuri infame n-au învăţat oare încă din fragedă pruncie că Dumnezeu l-a blestemat atît pe cel ce vinde vinul, cît şi pe cel care-l cumpără? Că El l-a blestemat pe cel care-l bea, dar şi pe cel care dă de băut? Au învăţat, dar au uitat, sau atunci au preferat băutura care-l transformă pe om în dobitoc tîrîtor, Cuvîntului care făgăduieşte Raiul. Una din cîrciumile astea e ţinută de o evreică, nimeni nu ignoră acest lucru, dar celelalte trei sînt ţinute, *astaghfirullah*! de musulmani. Şi de altfel, muşteriii lor nu sînt nici jidovi, nici creştini, după cîte ştiu! Unii dintre ei se află poate printre noi în vinerea asta, plecîndu-şi umili obrazul în faţa Ziditorului lor, în vreme ce ieri-seară se prosternau în faţa cupei, prăvăliţi în braţele unei prostituate, sau poate chiar, cu mintea înceţoşată şi limba slobodă, rostind blasfemii împotriva Celui ce a interzis vinul, împotriva Celui ce a spus: „Nu veniţi la rugăciune în stare de beţie!“ *Astaghfirullah*!

Mohamed taică-meu îşi drese glasul, avînd gîtul parcă zgîriat de tonul ascuţit pe care-l luase, după care continuă:

— Da, fraţi drept-credincioşi, lucrurile astea se petrec în oraşul vostru, sub ochii voştri, iar voi nu faceţi nimic, de parcă nu v-ar aştepta Dumnezeu în ziua Judecăţii ca să vă ceară socoteală. Ca şi cum Dumnezeu n-ar avea ceva mai bun de făcut decît să vă sprijine împotriva vrăjmaşilor voştri, cînd voi lăsaţi să fie batjocorit cuvîntul Său şi acela al Trimisului Său, Domnul să-i dăruiască rugăciunea Sa şi mîntuirea Sa! Cînd, pe străzile forfotind de oameni din oraşul vostru, femeile se preumblă fără văl, oferindu-şi obrazul şi părul privirilor necuviincioase a sute de bărbaţi care nu le sînt chiar toţi, presupun, soţ, tată, fii sau fraţi. Pentru ce ar feri Dumnezeu Granada de pericolele care o ameninţă cînd, în viaţa locuitorilor acestui oraş, s-au reinstalat moravurile din epoca ignoranţei, obiceiurile de dinainte de islam, precum bocetele funebre, trufia rasei, practicarea ghicitului,

credinţa în semne prevestitoare, venerarea moaştelor, folosirea, unii faţă de alţii, a cuvintelor de laudă sau de injurie şi a poreclelor împotriva cărora Cel de Sus ne-a prevenit atît de limpede?

Tata îmi aruncă o privire complice, fără a întrerupe totuşi predica şi fără măcar a-şi trage sufletul:

— Cînd în propriile voastre case au fost introduse, în pofida interdicţiilor categorice, statui de marmură şi figurine de fildeş reproducînd în mod profanator formele bărbăteşti, femeieşti şi pe cele ale animalelor, de parcă Ziditorul ar avea nevoie de ajutorul făpturilor Sale pentru a-Şi isprăvi Zidirea? Cînd în minţile voastre şi în cele ale fiilor voştri s-a strecurat îndoiala vătămătoare şi nelegiuită, îndoiala care vă îndepărtează de Creator, de Cartea Sa, de Trimisul Lui şi de Comunitatea Credincioşilor, îndoiala care face să crape zidurile şi chiar temeliile Granadei?

Pe măsură ce tata vorbea, tonul lui se făcea în chip simţitor mai puţin vesel, gesturile mai puţin ample şi mai puţin dezordonate, iar vorbele îi erau mai puţin presărate cu *astaghfirullah*.

— Cînd cheltuiţi fără ruşine şi fără nici o reţinere, doar pentru plăcerea voastră, sume de bani care ar fi potolit foamea a mii de săraci şi ar fi readus zîmbetul pe buzele a mii de orfani? Cînd vă purtaţi ca şi cînd casele şi pămînturile de care vă bucuraţi ar fi ale voastre, cînd de fapt orice proprietate este a Celui de Sus şi doar a Lui, vine de la El şi se va reîntoarce tot la El atunci cînd El o va dori, după cum şi noi înşine ne vom întoarce la El, neluînd cu noi vreo altă comoară în afară de giulgiu şi de faptele noastre bune? Bogăţia, fraţi drept-credincioşi, nu se măsoară după lucrurile pe care le avem, ci după cele la care ştim să renunţăm. Temeţi-vă de Dumnezeu! Temeţi-vă de Dumnezeu! Temeţi-vă de El cînd sînteţi bătrîni, dar şi cînd sînteţi tineri! Temeţi-vă de El cînd sînteţi slabi, dar şi cînd sînteţi puternici! Aş spune chiar că trebuie să vă temeţi de El mai vîrtos cînd sînteţi puternici, căci pentru voi Dumnezeu va fi cu atît mai necruţător, şi ţineţi minte că privirea Lui trece la fel de uşor prin zidul impunător al unui palat ca şi prin peretele de lut al unei cocioabe. Şi peste ce dă privirea Lui înăuntrul palatelor?

La acest moment al discursului, tonul tatei nu mai era acela al unui imitator, ci al unui pedagog de şcoală coranică; glasul îi curgea acum fără nici un artificiu, iar ochii îi erau fixaţi în zare, ca ochii unui somnambul:

— Cînd privirea Celui Preaînalt străbate incintele palatelor, ea vede cum sînt ascultate cîntăreţele mai mult decît doctorii Legii, vede cum sunetul lăutei îi împiedică pe oameni să audă chemarea la rugăciune, cum nu se mai deosebeşte bărbatul de femeie nici după strai, nici după mers, vede cum banii jecmăniţi de la credincioşi sînt azvîrliţi la picioarele dansatoarelor. Fraţilor! După cum peştele de la cap se împute, tot astfel, în comunităţile omeneşti, putregaiul se întinde de sus în jos.

Urmă o lungă pauză, iar cînd am vrut să pun o întrebare, tata m-a oprit cu un gest. Am aşteptat aşadar ca el să se întoarcă dintre amintiri şi să înceapă singur să vorbească:

— Frazele pe care ţi le-am repetat, Hassan, sînt crîmpeie din spusele şeicului rostite cu cîteva luni înainte de căderea Granadei. Fie că sînt sau nu de acord cu spusele lui, sînt totuşi foarte zdruncinat, chiar dacă mi le aduc aminte după zece ani. Îţi poţi aşadar închipui ce efect produceau predicile sale asupra acestui oraş încolţit care era Granada anului 896.

Pe măsură ce-şi dădeau seama că sfîrşitul era aproape şi că nefericirile prezise neobosit de Astaghfirullah începeau să se abată asupra lor, granadinii ajunseră să se convingă de faptul că şeicul avusese dreptate încă de la început şi că prin glasul lui se făcuse întotdeauna auzit glasul Cerului. N-a mai fost de atunci văzut pe stradă chip de femeie, nici măcar în cartierele sărace. Unele, chiar şi fete abia pubere, îşi acopereau chipul din teamă de Dumnezeu, altele de teama bărbaţilor, căci se alcătuiseră grupuri de tineri înarmaţi cu ciomege care îi pofteau pe oameni să facă fapte bune şi să fugă de rău. Nici o tavernă nu mai cuteză să-şi deschidă uşa, nici măcar pe ascuns. Prostituatele părăsiră oraşul în număr mare spre a se duce în tabăra asediatorilor, unde soldaţii le primiră cum nu se poate mai bine. Librarii sustraseră privirilor lucrările care puneau la îndoială dogmele şi tradiţiile, culegerile de poeme în care erau slăvite vinul şi plăcerile, la fel şi tratatele de astrologie şi de geomanţie. Într-o bună zi, nişte cărţi chiar fură confiscate şi arse mai apoi în curtea Marii Moschei.

Treceam pe acolo din întîmplare, cînd micul rug da să se stingă, iar diverşii gură-cască se împrăştiau odată cu fumul. O foaie care zbura mă informă astfel că în grămadă se afla opera unui medic-poet din vremurile de demult, cunoscut sub numele de al-Kalandar. Pe bucata aceea de hîrtie pe jumătate distrusă de foc am regăsit cuvintele:

Tot ce am mai bun în viaţă îmi vine de la beţie.
Vinul curge în mine precum sîngele.

*

* *

Cărţile arse în ziua aceea în public aparţineau, îmi explică tata, unui alt medic, unul dintre adversarii cei mai înverşunaţi ai lui Astaghfirullah. Se numea Abu-Amr, dar prietenii şeicului îi schimonosiseră numele în Abu-Khamr, „moş Alcool“.

Predicatorul şi medicul nu aveau decît un singur lucru în comun, graiul slobod, şi tocmai vorbirea asta pe şleau le aţîţa necontenit certurile ale căror peripeţii erau urmărite de toţi locuitorii Granadei. Cît priveşte restul, aveai impresia că Cel de Sus se distrase alcătuind două fiinţe cît se poate de nepotrivite una cu cealaltă.

Astaghfirullah era fiul unui creştin convertit şi fără îndoială că asta explica zelul de care dădea dovadă, în vreme ce Abu-Khamr era fiu şi nepot de cadiu, aşadar nu se simţea obligat să facă dovada ataşamentului său faţă de dogmă şi tradiţie. Şeicul era blond, slab şi coleric; medicul era la fel de brun ca o curmală coaptă, mai gras decît o oaie în ajun de Aid, iar de pe buze rareori îi dispărea zîmbetul mulţumit şi ironic.

Studiase medicina după vechile cărţi, cele ale lui Hippocrat, Galenus, Razes, Avicenna, Abulcasis, Avenzoar şi Maimonide, cît şi după lucrări mai recente privitoare la lepră şi la ciumă, Domnul să le trimită cît mai departe! Avea obiceiul să împartă în fiecare zi, gratis, atît la bogaţi cît şi la săraci, zeci de flacoane cu medicamente pe bază de opiu făcute de el însuşi. Asta însă doar

pentru a verifica efectul cărnii de viperă sau al doctoriilor din prafuri amestecate cu miere, căci era cu mult mai interesat de ştiinţă şi de experiment decît de practica medicală. Cum ar fi putut el de altfel, cu mîinile acelea pe care alcoolul le făcea să tremure constant, să opereze un ochi cu cataractă sau chiar să coasă o plagă? Ar fi putut el prescrie diete – „dieta este începutul oricărui tratament“, a spus Profetul –, să-şi sfătuiască pacienţii să nu facă abuz de băutură şi de alimente, cînd el însuşi se deda fără reţinere la toate plăcerile mesei? Putea cel mult să recomande vin vechi pentru îngrijirea ficatului, cum o mai făcuseră şi alţi medici înaintea lui. Dacă i se spunea „tabib“, era pentru că, dintre toate disciplinele care-i trezeau interesul şi care mergeau de la astronomie la botanică, trecînd prin alchimie şi algebră, medicina era aceea în care se mărginea cel mai puţin la rolul de simplu cititor. Numai că nu se alesese din medicină cu nici un dirham, căci nu de pe urma ei trăia: avea în bogata Vega din Granada, nu departe de pămînturile sultanului, o duzină de sate înconjurate de lanuri de grîu şi de orz, de livezi de măslini şi de alte soiuri de plantaţii admirabil întreţinute. Recoltele sale de grîu, de pere, chitre, portocale, banane, dar şi de şofran şi de trestie de zahăr, îi aduceau, zice-se, trei mii de dinari de aur pe sezon, lucru pe care un medic nu l-ar cîştiga nici în treizeci de ani. În plus, mai avea, chiar pe colina Alhambrei, o imensă vilă, superb *carmen*[1] pierdut în viţă-de-vie.

Cînd Astaghfirullah îi făcea pe cei bogaţi de ruşine, mai ales la Abu-Khamr se referea, iar celor umili le venea atunci în minte imaginea medicului cu burtică şi acoperit de mătăsuri. Căci pînă şi cei care beneficiau de leacurile sale fără să scoată un ban din pungă simţeau o anume stingherealã în prezenţa lui, fie din pricina procedeelor care păreau să ţină de magie, fie din cauza limbajului atît de împestriţat cu termeni savanţi încît le era de neînţeles, în afara unui mic grup de oameni cu carte şi lipsiţi de ocupaţie care-şi petreceau alături de el zilele şi nopţile bînd şi discutînd despre medicamente pe bază de opiu, astrolab şi metempsihoză. Printre ei erau adesea prinţi din familia regală şi Boabdil însuşi a fost un adept ocazional al chefurilor pe care le făceau, cel puţin pînă în ziua în care atmosfera creată în oraş de către Astaghfirullah l-a silit pe sultan să se arate mai prudent în

alegerea însoţitorilor săi.

— Erau oameni de ştiinţă şi de lipsă de conştiinţă, reamintea taică-meu; cînd nu se îndeletniceau cu băutura, spuneau adesea lucruri de bun-simţ, dar într-un mod care, prin nelegiuirea şi ermetismul lor, îi exasperau pe oamenii de rînd. Atunci cînd eşti bogat, în aur sau în ştiinţă, trebuie să ştii să menajezi sărăcia celorlalţi.

Apoi, pe un ton de confidenţă:

— Bunicul tău din partea mamei, Suleyman librarul, Domnul să aibă milă de sufletul lui, a fost uneori în compania acelor oameni. Nu pentru vin, desigur, ci pentru conversaţie. Şi apoi, medicul ăsta era cel mai bun client al său. Aducea pentru el cărţi rare de la Cairo, Bagdad sau Ispahan, uneori chiar de la Roma, Veneţia sau Barcelona. Abu-Khamr se plîngea de altfel de faptul că ţările musulmane produceau mai puţine cărţi decît în trecut, că era vorba mai ales de simple reluări sau rezumate ale cărţilor vechi. Lucru cu care bunicul tău era de acord: în primele secole ale islamului, repeta el ades cu amărăciune, nu mai pridideai cu număratul în Orient al tratatelor de filosofie, matematici, medicină sau astronomie. Poeţii înşişi erau cu mult mai numeroşi şi novatori, în stil, dar şi în conţinut.

În Andaluzia, de asemenea, gîndirea era înfloritoare, iar roadele ei erau cărţile care, copiate cu răbdare, circulau printre cărturari din China pînă în Extremul Occident. După care a urmat uscăciunea spiritului şi a condeiului. Pentru a se apăra împotriva francilor, ideilor şi obiceiurilor lor, au făcut din Tradiţie o citadelă în care s-au ferecat, Granada nemaidînd decît imitatori lipsiţi de talent şi de cutezanţă.

Abu-Khamr se plîngea de acest lucru, însă Astaghfirullah se împăcase cu situaţia. Pentru el, căutarea cu orice preţ a ideilor noi era un viciu; important era să te conformezi învăţămintelor Celui de Sus aşa cum au fost ele înţelese şi comentate de cei vechi. „Cine se încumetă să pretindă că se află mai aproape de Adevăr decît au fost Profetul şi însoţitorii săi? Dacă musulmanii au pierdut din putere în faţa vrăjmaşilor lor, este pentru că ei s-au îndepărtat de la calea cea dreaptă, pentru că au lăsat să le fie corupte moravurile şi ideile.“ Pentru medic, în schimb, învăţămintele Istoriei erau cu totul altele. „Cea mai frumoasă

epocă a islamului, spunea el, era atunci cînd califii îşi împărţeau aurul savanţilor şi tălmacilor, cînd îşi petreceau serile discutînd filozofie şi medicină în compania unor poeţi pe jumătate beţi. Iar Andaluzia era oare în suferinţă pe vremea cînd vizirul Abderrahman spunea rîzînd: «O, tu, care strigi: veniţi la rugăciune! Ai face mai bine dacă ai striga: veniţi să bem!»? Musulmanii n-au slăbit decît atunci cînd tăcerea, frica şi supunerea le-au întunecat minţile.“

Mi se vădea că tatăl meu urmărise îndeaproape toate acele dezbateri, dar fără a rosti vreodată vreo judecată definitivă. Zece ani mai tîrziu, cuvintele lui rămîneau lipsite de certitudini.

— Puţini oameni îl urmau pe medic pe calea necredinţei, însă unele dintre ideile sale îi zdruncinau. Mărturie stă afacerea cu tunul. Parcă ţi-am mai povestit-o, nu-i aşa?

Era spre sfîrşitul anului 896. Toate drumurile ce duceau spre Vega erau de acum în mîinile castilienilor, iar proviziile se făceau tot mai rare. Zilele Granadei nu mai erau punctate decît de şuierul ghiulelelor şi tînguirile bocitoarelor; în grădinile publice, sute de nevoiaşi în zdrenţe, lipsiţi de cele necesare înaintea iernii ce se anunţa lungă şi aspră, îşi disputau ultimele crengi ale celui din urmă copac făcut bucăţi; oamenii şeicului, pe cît de descumpăniţi pe atît de dezlănţuiţi, dădeau tîrcoale pe străzi în căutarea unui vinovat bun de pedeapsă.

În jurul oraşului împresurat, luptele erau mai rare, mai puţin violente. Călăreţii şi pedestraşii Granadei, decimaţi la fiecare dintre ieşirile lor de către artileria castiliană, nu mai cutezau să se aventureze în masă departe de metereze. Se mulţumeau cu mici lovituri în cursul nopţii pentru a ataca vreo căprărie duşmană, a şterpeli arme sau a pune mîna pe niscaiva vite, acţiuni temerare, dar fără perspectivă, căci nu erau de ajuns nici pentru a slăbi împresurarea, nici pentru a aproviziona oraşul şi nici măcar pentru a-i da curaj.

Deodată, un zvon. Nu dintre cele care se răspîndesc precum ploaia fină căzînd dintr-un nor prea mare, ci dintre cele care se năpustesc precum o aversă de vară, acoperind cu tumultul său asurzitor plictiseala zvonurilor zilnice. Un vuiet care-i aducea oraşului nostru acea nuanţă de deriziune de care nu e cruţată nici o dramă.

— S-a aflat că Abu-Khamr făcuse rost de un tun, capturat de la duşmani de către o mînă de soldaţi cutezători care se învoiseră, în schimbul a zece monede de aur, să-l tîrască pînă în grădina lui.

Taică-meu duse la gură o cupă cu sirop de migdale şi înghiţi încet cîteva sorbituri succesive, înainte de a continua, insensibil la starea de confuzie în care mă aflam.

— Locuitorii Granadei nu avuseseră niciodată tunuri şi, cum Astaghfirullah nu contenea să le tot spună că acea născocire diabolică făcea mai mult zgomot decît rău, se resemnaseră cu ideea că o maşinărie atît de nouă şi de complicată nu se putea găsi decît la duşman. Iniţiativa medicului i-a lăsat perplecşi. Timp de cîteva zile a avut loc o defilare neîntreruptă de tineri şi bătrîni, care stăteau la o distanţă respectuoasă de „obiect“, comentîndu-i cu glas scăzut rotunjimile bine proporţionate şi botul ameninţător. Cît despre Abu-Khamr, se afla şi el acolo, cu propriile-i rotunjimi, savurîndu-şi revanşa. „Mergeţi şi spuneţi şeicului să vină aici, în loc să-şi petreacă zilele cu rugăciuni! Întrebaţi-l dacă ştie să aprindă un fitil la fel de uşor cum arde o carte!“ Cei mai cucernici se îndepărtau în grabă, mormăind imprecaţii, în vreme ce alţii îl întrebau stăruitor pe medic asupra modului de a se sluji de tun şi asupra efectelor lui dacă ar fi fost folosit împotriva oraşului Santa Fe. Bineînţeles, nici el n-avea habar, astfel că explicaţiile i-au fost cu atît mai impresionante.

Cu siguranţă că ai ghicit, Hassan fiule, că tunul acela n-a fost întrebuinţat niciodată. Abu Khamr n-avea nici ghiulele, nici praf de puşcă, nici tunari, iar vizitatorii lui au început să rînjească. Din fericire pentru el, şeful poliţiei, *muhtasib*, alertat de îmbulzeală, a pus să fie ridicat obiectul de către cîţiva oameni şi tras spre Alhambra spre a fi arătat sultanului. Nimeni nu l-a mai văzut vreodată. Însă multă vreme încă s-a mai auzit vorbindu-se despre el, din gura medicului, evident, care nu obosea repetînd că doar cu ajutorul tunului şi-ar putea musulmanii învinge duşmanii, că, atîta timp cît ei nu se vor hotărî să facă rost sau să fabrice un mare număr de asemenea maşini de război, regatele lor se vor afla în pericol. Astaghfirullah predica cu totul altceva: doar prin jertfa luptătorilor pentru credinţă vor fi striviţi asediatorii.

Sultanul Boabdil avea să-i pună de acord, căci, în ce-l privea, el nu dorea nici tunuri, nici jertfe. În vreme ce şeicul şi medicul

cîrteau neîncetat, iar, prin intermediul lor, Granada întreagă se întreba ce soartă o aşteaptă, stăpînul oraşului nu se gîndea decît cum să scape de luptă. Îi trimitea regelui Ferdinand mesaj după mesaj, în care nu era vorba decît despre data predării, asediatorul vorbind despre săptămîni, iar asediatul despre luni, nădăjduind poate că mîna Celui de Sus va încurca între timp fragilele înţelegeri ale oamenilor prin vreo hotărîre neaşteptată, un potop, un cataclism sau o ciumă care îi va nimici pe granzii Spaniei.

Numai că Cerul avea, în ce ne priveşte, alte planuri.

1. Metaforă care foloseşte cuvîntul latin „carmen“ însemnînd „cîntec“.

Anul căderii

897 de la hegira
(4 noiembrie 1491 – 22 octombrie 1492)

— A căzut frigul în anul acela peste Granada, frigul şi frica, iar zăpada era neagră din pricina pămîntului răscolit şi a sîngelui. Cît de familiară era moartea, cît de aproape era exilul, cît de crude erau în amintire bucuriile trecutului!

Mama nu mai era aceeaşi cînd povestea căderea oraşului nostru; avea, atunci cînd vorbea despre drama asta, un glas, o privire, cuvinte, lacrimi pe care nu i le cunoscusem în nici o altă împrejurare. Eu însumi nu aveam decît trei ani în zilele acelea tumultuoase şi nu ştiu dacă ţipetele care se înghesuie în clipa asta în urechile mele sînt amintirea a ceea ce am auzit într-adevăr atunci sau doar ecoul a mii de istorisiri care mi-au fost spuse de atunci încoace.

Istorisirile astea nu începeau toate la fel. Cele ale mamei vorbeau mai întîi despre foamete şi nelinişte.

— Încă din primele zile ale anului, spunea ea, zăpezile căzute întrerupseseră accesul pe puţinele drumuri cruţate de asediatori, izolînd complet Granada de restul ţării şi mai ales de Vega şi de munţii Alpujarras, la sud, de unde încă mai ajungeau pînă la noi grîu, ovăz, mei, ulei şi stafide. În vecinătatea noastră, oamenii erau speriaţi, chiar şi cei mai săraci; cumpărau în fiecare zi tot ce le cădea în mînă, iar la vederea chiupurilor cu provizii înşirate de-a lungul pereţilor odăilor, în loc să se simtă mai în siguranţă, erau şi mai înspăimîntaţi de foamete, de şobolani şi de jefuitori. Toţi ziceau că, dacă drumurile s-ar deschide din nou, ar pleca fără zăbavă spre cîte un sat prin care mai aveau neamuri. În primele

luni ale asediului, cei care veneau să afle adăpost la Granada erau locuitorii satelor din împrejurimi, alăturîndu-se astfel refugiaţilor din Guadix şi Gibraltar; erau găzduiţi de bine, de rău de către rude, în dependinţele moscheilor sau în clădirile care căpătaseră altă destinaţie; în vara precedentă, stăteau chiar şi prin grădini sau pe maidane, în corturi improvizate. Străzile erau înţesate de cerşetori de origini diferite, grupaţi uneori pe familii întregi, tată, mamă, copii şi bătrîni, cu toţii scheletici şi avînd un aer rătăcit, însă adesea adunaţi şi în bande de tineri cu înfăţişări neliniştitoare; iar oamenii de onoare, care nu se puteau coborî nici la a cere de pomană, nici la tîlhărie, mureau încet în locuinţele lor, feriţi de privirile celorlalţi.

Nu asta a fost şi soarta alor mei. Chiar şi în momentele de mizerie crîncenă, casa noastră n-a dus lipsă de nimic, datorită poziţiei tatălui meu. Moştenise într-adevăr de la propriul său părinte o importantă funcţie municipală, aceea de măsurător principal, cu rolul de a cîntări grînele şi de a asigura corectitudinea practicilor comerciale; asta le-a adus membrilor familiei mele porecla de *al-Wazzan*, Măsurătorul, pe care o port şi eu; în Maghreb, nimeni nu ştie că mă numesc astăzi Leon sau Giovanni-Leone de' Medici, nimeni nu m-a poreclit vreodată Africanul; acolo, eu eram Hassan, fiul lui Mohamed al-Wazzan, iar în actele oficiale mai era adăugat „al-Zayyati", după numele tribului de baştină, „al-Gharnati", Granadinul, iar cînd plecam departe de Fès, mă chemau şi cu numele de „al-Fassi", referire la prima mea patrie adoptivă, care nu a fost şi cea din urmă.

În calitate de măsurător, tata ar fi putut prelua din mărfurile ce-i erau aduse cantităţile pe care şi le dorea, în limite rezonabile, sau putea chiar încasa în dinari de aur preţul tăcerii sale în privinţa fraudelor neguţătorilor; nu cred că încercase să se îmbogăţească, însă poziţia pe care o deţinea îndepărta cu totul de el şi de rudele lui spectrul foametei.

— Erai pe atunci un băieţel atît de dolofan, îmi spunea mama, că nu îndrăzneam să te plimb pe uliţă, de teamă să nu atrag deochiul asupra ta; dar şi ca să nu trădez relativa noastră opulenţă.

În grija lui de a nu-şi îndepărta vecinii cei mai încercaţi, tatăl meu i-a ajutat adesea, făcîndu-i să profite de achiziţiile sale, mai

ales cînd era vorba de carne sau de trufandale; dăruia însă întotdeauna cu măsură şi modestie, căci orice dărnicie însemna o provocare, orice bunăvoinţă – o umilire. Iar cînd populaţia capitalei, ajunsă la capătul puterilor şi al iluziilor, şi-a manifestat în stradă furia şi confuzia, iar o delegaţie s-a dus la sultan spre a-l soma să pună capăt războiului în orice mod, tata a acceptat să se alăture reprezentanţilor cartierului Albaicin.

Astfel că, atunci cînd îmi povestea despre căderea Granadei, istorisirea lui începea întotdeauna din sălile tapisate ale Alhambrei.

— Eram treizeci, veniţi din toate colţurile oraşului, de la Najd pînă la Fîntîna Lacrimilor, şi de la mahalaua Olarilor pînă la Cîmpul cu Migdale, iar cei care strigau cît îi ţinea gura nu tremurau mai puţin decît ceilalţi. N-am să-ţi ascund că eu însumi mă simţeam terorizat şi că aş fi dat bir cu fugiţii de nu m-aş fi temut că mă fac de rîs. Închipuie-ţi aşadar nebunia demersului nostru: vreme de două zile încheiate, mii de orăşeni semănaseră dezordinea pe străzi, zbierînd cele mai cumplite ocări la adresa sultanului, insultîndu-i sfetnicii şi luîndu-i peste picior nevestele, somîndu-l să se bată sau să cadă la pace, mai curînd decît să prelungească la nesfîrşit o situaţie în care viaţa nu mai avea nici o bucurie, iar moartea era lipsită de glorie. Or, de parcă am fi venit să-i aducem direct la cunoştinţă insultele pe care cu siguranţă iscoadele lui i le transmiseseră deja, iată că ne înfăţişam acum, soli nepieptănaţi şi scandalagii, să-l sfidăm în propriul său palat, în faţa şambelanului, a vizirului şi a ofiţerilor din gardă. Iar eu, slujbaş la biroul *muhtasib*-ului, avînd sarcina să veghez la respectarea legii şi a ordinii publice, mă aflam acolo alături de aţîţătorii la răzmeriţă, în timp ce duşmanul era la porţile oraşului. Gîndindu-mă zăpăcit la toate astea, îmi spuneam că aveam să mă pomenesc azvîrlit în fundul unei temniţe, biciuit la sînge cu o vînă de bou sau chiar răstignit pe crenelul unui zid.

Temerile mele s-au dovedit ridicole, iar ruşinea a luat foarte repede locul spaimei; din fericire, nici unul dintre însoţitorii mei nu şi-a dat seama nici de una, nici de cealaltă. Ai să pricepi curînd, Hassan fiule, pentru ce îţi dezvălui acest moment de slăbiciune, despre care nu am vorbit niciodată nimănui dintre apropiaţii mei. Vreau ca tu să ştii ce s-a petrecut cu adevărat în

oraşul nostru Granada în acel an al nefericirii; poate că asta te va ajuta să nu te laşi înşelat la rîndul tău de către cei care ţin în mîinile lor soarta mulţimii. Eu însumi n-am învăţat nimic cu adevărat important despre viaţă decît dezgolind inimile prinţilor şi pe ale femeilor.

Solia noastră a intrat aşadar în sala Ambasadorilor unde Boabdil trona la locul lui obişnuit, înconjurat de doi soldaţi înarmaţi şi de cîţiva sfetnici. Avea riduri extraordinar de adînci pentru un bărbat de treizeci de ani, barba cenuşie şi pleoapele veştede; în faţa lui, un enorm brasero din aramă cizelată ascundea vederii celorlalţi picioarele şi pieptul sultanului. Era la sfîrşit de *moharram*, care corespundea în anul acela cu începutul lunii creştine decembrie, o perioadă atît de rece încît ne aducea aminte de vorbele insolente ale poetului Ibn-Sara de Santarem, cînd vizitase Granada:

Oameni ai acestui ţinut, nu vă rugaţi,
Nu vă întoarceţi faţa de la lucrurile interzise,
Veţi putea astfel să vă cîştigaţi locul în Iad,
Acolo unde focul este atît de mîngîietor
Cînd bate vîntul dinspre miazănoapte.

Sultanul ne-a primit cu un zîmbet abia schiţat pe buze, dar care mi s-a părut binevoitor. Ne-a poftit cu un gest să ne aşezăm, ceea ce am făcut abia atingînd locul. Dar, chiar mai înainte ca discuţia să înceapă, am văzut trecînd prin faţa noastră, spre marea mea uimire, un mare număr de demnitari, ofiţeri, jurişti – *ulema* –, oameni cu vază veniţi cam de peste tot, printre care şeicul Astaghfirullah, vizirul al-Mulih, medicul Abu-Khamr, cu totul cam vreo sută de persoane, dintre care unii se ocoleau dintotdeauna.

Boabdil a vorbit domol, cu glas scăzut, silindu-i astfel pe vizitatori să tacă şi să se aplece spre el, ţinîndu-şi respiraţia: „În numele Domnului Binefăcător şi Milostiv, am vrut să se adune aici, în palatul Alhambra, toţi cei care au o opinie în legătură cu situaţia îngrijorătoare în care soarta a adus oraşul nostru. Faceţi schimb de vederi şi înţelegeţi-vă asupra atitudinii care trebuie adoptată spre binele tuturor, iar eu voi acţiona potrivit sfaturilor

voastre. Vizirul nostru al-Mulih îşi va da cel dintîi cu părerea; eu nu voi vorbi decît la sfîrşit“. După care, şi-a rezemat spatele de pernele înşirate la perete şi n-a mai scos o vorbă.

Al-Mulih era principalul colaborator al sultanului, astfel că oamenii se aşteptau din gura lui la elogii în versuri faţă de atitudinea adoptată pînă atunci de cel ce-i era stăpîn. Nu s-a întîmplat nimic din toate astea. Dacă şi-a adresat discursul „slăvitului coborîtor din glorioasa dinastie nasridă“, el a continuat totuşi pe un ton total diferit: „Doamne, îmi dai asigurarea că nu voi primi pedeapsă, *amân*, dacă voi spune fără înconjur şi fără reţinere ce gîndesc în clipa asta?“ Boabdil a încuviinţat dînd uşor din cap. „Părerea mea, continuă vizirul, este că politica pe care o urmăm nu serveşte nici lui Dumnezeu şi nici închinătorilor Lui. Putem bate apa-n piuă aici zece zile şi zece nopţi la rînd, asta nu va aduce nici un bob de orez în castronaşele goale ale copiilor Granadei. Să privim adevărul în faţă, chiar dacă el este hidos, şi să fugim de minciună, chiar dacă ea e împodobită cu giuvaieruri. Oraşul nostru e mare şi încă pe timp de pace nu e lucru uşor să procuri alimentele de care are nevoie. Fiecare zi care trece îşi ia lotul ei de victime, iar Cel de Sus ne va cere cîndva socoteală pentru toţi nevinovaţii pe care i-am lăsat să moară. Le-am putea pretinde locuitorilor sacrificii dacă le-am făgădui o eliberare în curînd, dacă o puternică armată musulmană s-ar afla în drum spre noi pentru a despresura Granada şi a-i pedepsi pe asediatori, numai că noi ştim acum că nu ne va sări nimeni în ajutor. Tu, senior al regatului, ai scris sultanului din Cairo şi celui otoman, ţi-au răspuns?“ Boabdil îşi înălţă sprîncenele în semn de tăgăduire. „Iar, mai de curînd, ai scris suveranilor musulmani din Fès şi Tlemcen să vină cu armatele lor. Ce-au făcut? Sîngele tău nobil, o, Boabdil, nu-ţi îngăduie s-o spui, aşa că am s-o fac eu în locul tău. Ei bine, suveranii din Fès şi din Tlemcen au trimis mesageri împovăraţi de daruri, dar nu nouă, ci lui Ferdinand, că să-i jure că nu vor pune niciodată mîna pe arme împotriva lui! Granada a rămas singură astăzi, căci celelalte oraşe ale regatului sînt deja pierdute, iar musulmanii celorlalte ţinuturi sînt surzi la chemarea noastră. Ce soluţie ne mai rămîne?“

O tăcere grea domnea peste cei de faţă, care se mulţumeau să

scoată la răstimpuri mîrîieli aprobatoare. Al-Mulih deschise gura ca şi cum s-ar fi pregătit să-şi continue argumentaţia. Dar nu rosti nimic, făcu un pas înapoi şi se aşeză, cu privirea aţintită în pămînt. Trei vorbitori de origine oarecare se ridicară atunci pe rînd pentru a spune că trebuia să se negocieze de urgenţă predarea oraşului, căci diriguitorii pierduseră deja prea multă vreme, nepăsători cum erau la suferinţele celor umili.

A venit apoi rîndul lui Astaghfirullah, care încă de la început se fîţîia pe locul lui. Se ridică, îşi duse maşinal mîinile la turban spre a şi-l potrivi mai bine şi îşi îndreptă privirea spre plafonul împodobit cu arabescuri. „Vizirul al-Mulih este un om renumit pentru inteligenţa şi îndemînarea sa, iar atunci cînd doreşte să le vîre în cap o idee ascultătorilor săi, izbuteşte cu uşurinţă. A vrut să ne transmită un mesaj, ne-a pregătit minţile ca să-l primim, iar apoi a tăcut, căci nu vrea să ne întindă cu mîna sa cupa amară pe care ne cere s-o bem. Ce se află în cupa asta? Dacă nu vrea s-o spună cu gura lui, o voi spune eu însumi: vizirul doreşte ca noi să acceptăm să predăm Granada lui Ferdinand. Ne-a explicat că orice rezistenţă e de-acum zadarnică, nu ne va sosi nici un ajutor, nici din Andaluzia, nici din altă parte; ne-a dezvăluit că trimişii prinţilor musulmani s-au făcut de rîs în faţa duşmanilor noştri, bătu-i-ar Dumnezeu şi pe unii, şi pe alţii, aşa cum doar El ştie s-o facă! Însă al-Mulih nu ne-a dezvăluit chiar totul! Nu ne-a spus că se află de săptămîni întregi în negocieri cu creştinii, cu *rumii*. Nu ne-a mărturisit că s-a înţeles deja cu ei ca să le deschidă porţile Granadei.“

Astaghfirullah a ridicat vocea ca să acopere rumoarea care creştea. „Al-Mulih nu ne-a dezvăluit că a acceptat chiar să avanseze data predării, că aceasta va avea loc în zilele următoare şi că a încercat doar să obţină un răgaz spre a-i pregăti sufleteşte pe oamenii Granadei pentru înfrîngere. Depozitele de alimente sînt închise de mai multe zile doar pentru a ne sili să capitulăm; manifestări de stradă au fost organizate de agenţii vizirului doar pentru a ne grăbi descurajarea; iar dacă am fost aduşi la Alhambra astăzi, a fost nu pentru a critica acţiunile cîrmuitorilor noştri, aşa cum vizirul a vrut să ne facă s-o credem, ci pentru a declara că ne învoim cu hotărîrea lor nelegiuită de a preda Granada.“ Şeicul aproape că urla; barba îi vibra de mînie şi de

ironie amară. „Nu fiţi indignaţi, fraţi drept-credincioşi, căci, dacă al-Mulih ne-a ascuns adevărul, nu a fost cu gîndul de a ne trage pe sfoară; ci doar pentru că nu i-a ajuns timpul. Dar, pentru numele lui Dumnezeu, să nu-l întrerupem, să-l lăsăm să spună în amănunt ce a făcut în aceste zile din urmă, apoi ne vom sfătui ce atitudine să adoptăm.“ A tăcut brusc şi s-a aşezat adunîndu-şi în jurul lui, cu o mînă tremurătoare, poalele veşmîntului pătat, în vreme ce o tăcere de moarte învăluia sala, iar privirile se întorceau la unison spre al-Mulih.

Acesta a aşteptat ca unul din cei de faţă să intervină; în zadar. Atunci s-a ridicat cu o tresărire de energie. „Şeicul este un om cucernic şi inimos, o ştim cu toţii; dragostea lui pentru acest oraş este cu atît mai meritorie cu cît nu s-a născut aici, iar zelul său pentru islam este cu atît mai lăudabil cu cît nu este religia sa din naştere. Pe deasupra el este şi un om cu multă ştiinţă de carte, versat în ştiinţele religiei şi ale lumii şi care nu precupeţeşte căutarea cunoaşterii direct de la sursă, oricît de îndepărtată ar fi aceasta; auzindu-l cum povesteşte cele petrecute între mine, trimisul puternicului sultan al Andaluziei, şi emisarul regelui Ferdinand, nu-mi pot ascunde admiraţia, uimirea şi surprinderea, deoarece nu eu sînt cel care i-a povestit acele fapte. Trebuie să recunosc de altfel că ceea ce spune nu e departe de adevăr. I-aş reproşa doar că a înfăţişat lucrurile în modul în care ele sînt descrise în tabăra duşmanilor noştri. Pentru aceştia, importantă este data păcii, căci asediul îi costă scump; în ce ne priveşte, scopul nostru nu e de a întîrzia inevitabilul deznodămînt cu cîteva zile sau cu cîteva săptămîni, după care castilienii s-ar arunca asupra noastră cu înverşunare sporită; acum, cînd victoria nu ne mai poate aparţine, printr-o hotărîre irevocabilă a Cerului care le cîrmuieşte pe toate, trebuie să încercăm să obţinem cele mai bune condiţii cu putinţă. Adică vieţile nevătămate pentru noi, pentru soţiile noastre, pentru copiii noştri; punerea la adăpost a bunurilor noastre, a ogoarelor noastre, a caselor, a animalelor noastre; dreptul pentru fiecare dintre noi de a continua să trăiască în Granada, potrivit religiei lui Dumnezeu şi a Profetului Său, rugîndu-ne în moscheile noastre şi neplătind alte taxe în afară de *zakat* şi de dijmă, ambele prescrise de Legea noastră; de asemenea, dreptul, pentru

cei care o doresc, să plece dincolo de mare spre Maghreb, luîndu-şi cu ei toate bunurile, cu un răgaz de trei ani pentru a alege, şi păstrînd libertatea de a-şi vinde posesiunile, la preţul cuvenit, unor musulmani sau unor creştini. Iată lucrurile asupra cărora am dorit să obţin acordul lui Ferdinand, punîndu-l să jure pe Evanghelie că îl va respecta pînă la moarte, la fel ca şi urmaşii lui. Am greşit oare?“

Al-Mulih nu s-a oprit ca să asculte răspunsurile, ci a continuat: „Demnitari şi oameni de vază ai Granadei, nu vă vestesc o victorie, dar vreau să vă cruţ de amara cupă a înfrîngerii umilitoare, a masacrului, a violării femeilor şi fetelor, a dezonorării, a sclaviei, a jafului, a distrugerii. Pentru asta, am nevoie de acordul şi de sprijinul vostru. Dacă mi-o veţi cere, pot rupe negocierile sau le pot tărăgăna; asta aş face dacă n-aş umbla decît după laudele proştilor şi ale falşilor cucernici. Le-aş furniza solilor lui Ferdinand mii de pretexte pentru a întîrzia încheierea păcii. Dar ar fi oare acest lucru cu adevărat în interesul musulmanilor? E iarnă, forţele inamicului sînt mai dispersate, iar zăpada l-a silit să-şi reducă atacurile. Se adăposteşte îndărătul zidurilor din Santa Fe şi a fortificaţiilor pe care le-a construit, mulţumindu-se să ne interzică accesul pe drumuri. Peste trei luni, va fi primăvară, Ferdinand va avea trupe proaspete, gata să dea atacul decisiv împotriva oraşului nostru pe care, pînă atunci, foamea îl va fi vlăguit deja. Acum e momentul să negociem! Acum va accepta Ferdinand condiţiile noastre, căci încă îi putem oferi ceva în schimb“.

Abu-Khamr, care rămăsese tăcut de la începutul discuţiei, ţîşni brusc de la locul lui, împingîndu-şi vecinii cu umerii săi masivi: „Îi putem oferi ceva, spui tu, dar ce anume? De ce îţi ascunzi vorbele în fundul gîtului? Ceea ce vrei să-i oferi lui Ferdinand nu e nici un sfeşnic, nici un veşmînt de gală, nici o roabă de cincisprezece ani. Ceea ce vrei tu să-i oferi lui Ferdinand este oraşul acesta, despre care poetul a spus:

Granada, nu-i cetate pe potriva ta,
În Siria, în Egipt sau în Irak,
Căci tu eşti mireasa,
Iar aceste ţări nu-s decît zestrea ta.

Ceea ce vrei tu să-i oferi lui Ferdinand, o, vizirule, este acest palat al Alhambrei, splendoare între splendori şi minune peste minuni. Priviţi în jurul vostru, fraţii mei! Plimbaţi-vă agale ochii jur-împrejurul acestei săli, căreia părinţii şi străbunii noştri i-au cizelat cu migală fiecare bucată de zid ca pe un giuvaier delicat şi de mare preţ! Păstraţi pe veci în amintire acest loc venerat unde nici unul dintre voi nu va mai pune vreodată piciorul, decît poate ca rob!“

Medicul plîngea şi mulţi bărbaţi îşi ascunseră obrazul. „Vreme de opt veacuri, continuă el cu voce spartă şi gîfîind, am luminat acest pămînt cu ştiinţa noastră, dar soarele nostru se află acum la ceasul eclipsei şi totul se întunecă. Iar tu, Granadă, ştiu că flacăra ta pîlpîie o ultimă oară înainte de a se stinge, dar nu vă bizuiţi pe mine ca s-o sting, căci urmaşii mei ar scuipa atunci peste amintirea mea pînă la ziua Judecăţii.“ Se prăvăli mai curînd decît se aşeză şi cîteva secunde se scurseră încet, apăsător, înainte ca tăcerea să fie iarăşi ruptă de Astaghfirullah, care dădu uitării cu prilejul ăsta vechea lui duşmănie faţă de Abu-Khamr. „Medicul grăieşte adevărul. Ceea ce vizirul vrea să ofere regelui necredincioşilor este chiar oraşul nostru, cu moscheile sale care vor deveni biserici, cu şcolile sale în care nu va mai pătrunde în veci Coranul, cu casele sale unde nici o restricţie nu va mai fi respectată. Ceea ce îi mai oferă lui Ferdinand este şi dreptul de viaţă şi de moarte asupra noastră şi asupra alor noştri, căci ştim prea bine cîte parale fac tratatele şi jurămintele *rumilor*. N-au făgăduit ei respectarea şi cruţarea vieţilor locuitorilor din Málaga acum patru ani, înainte de a intra în oraş şi de a lua femeile şi copiii în captivitate? Poţi să-mi dai asigurarea, al-Mulih, că nu se va întîmpla la fel la Granada?“

Vizirul răspunse pe un ton enervat: „Nu-ţi pot da nici o asigurare, în afară de faptul că voi rămîne eu însumi în acest oraş, că voi împărtăşi soarta fiilor săi şi că voi folosi întreaga energie pe care Cel de Sus va binevoi să mi-o acorde pentru a face să fie respectate înţelegerile. Nu în mîinile lui Ferdinand se află soarta noastră, ci în mîinile lui Dumnezeu şi doar El va putea într-o zi să ne dăruiască victoria pe care tot El ne-o refuză astăzi. Deocamdată, situaţia este cea pe care o cunoaşteţi şi este în zadar

să ne continuăm discuţia. Trebuie să ajungem la o hotărîre. Cei care aprobă încheierea unei înţelegeri cu castilienii să proclame deviza dinastiei nasride!“

Din toate colţurile sălii Ambasadorilor, îşi amintea tata, ţîşni aceeaşi frază, „Doar Dumnezeu poate dărui victoria“, rostită cu hotărîre, dar fără nici o bucurie, căci ceea ce fusese odinioară un strigăt războinic devenise, în anul acela, o formulă resemnată; poate chiar, în gura unora, un reproş adus Ziditorului, fie ca El să ne ferească de îndoială şi de necredinţă!

Cînd a fost sigur de sprijinul mulţimii celor de faţă, Boabdil s-a decis să vorbească din nou în locul vizirului său. Îşi făcu supuşii să tacă printr-un gest stăruitor cu ambele mîini, pentru a rosti pe un ton grav: „Credincioşii s-au pronunţat în majoritatea lor şi hotărîrea lor este luată. Vom urma calea păcii, încrezători că Dumnezeu ne călăuzeşte spre ce e mai bine pentru noi, căci El este Cel care ascultă, El este Cel care răspunde“.

Mai înainte ca sultanul să-şi fi isprăvit fraza, Astaghfirullah se îndrepta deja spre ieşire, şchiopătînd şi mai tare din pricina mîniei, iar buzele lui rostind aceste vorbe cumplite: „Oare despre noi a spus Dumnezeu în Cartea Sa: Sînteţi neamul cel mai bun care le-a fost vreodată dăruit oamenilor?“

*

* *

Chiar în seara adunării de la Alhambra, Granada întreagă aflase tot ce se spusese acolo. Atunci a început încercarea cea dură a aşteptării, cu partea ei zilnică de zvonuri, toate învîrtindu-se în jurul unei teme unice şi deznădăjduite: care aveau să fie ziua şi ceasul cînd vor intra castilienii în oraş.

— În cursul ultimei săptămîni din luna *safar*, îmi povesti mama, era după sărbătoarea naşterii lui Mesia Issa – pacea fie cu el! –, Sara cea Bălţată a venit să mă vadă aducînd o cărticică învelită cu grijă într-o eşarfă de mătase mov, pe care a scos-o cu mare atenţie de pe fundul coşului ei de răchită. „Bine, dar nici tu, nici eu nu ştim să citim“, i-am spus, silindu-mă să zîmbesc, însă

părea că-şi pierduse toată voioşia. „Am adus asta ca s-o arăt vărului tău, mi-a debitat ea pe tonul cel mai rece. E un tratat scris de un bărbat foarte înţelept din comunitatea noastră, rabbi Ben Yahuda. El spune că un potop se va abate peste noi, un potop de sînge şi de foc, o pedeapsă căreia îi vor cădea victimă toţi cei care s-au îndepărtat de la viaţa naturii preferînd corupţia oraşului.“ Vorbea sacadat, iar mîinile îi tremurau.

Tu stăteai pe genunchii mei, fiule; te strîngeam foarte tare în braţe şi te sărutam cu dragoste pe ceafă. „Piază rea ce eşti, i-am zis Sarei mai mult cu enervare decît cu răutate! Nu vezi că nenorocirile de zi cu zi ne-au năpădit deja? Oare trebuie să mai vii şi tu cu prezicerile tale despre o soartă încă şi mai tristă?“ Dar evreica nu s-a lăsat dusă de la vorbele ei: „Rabbi Ishak este unul dintre apropiaţii regelui Ferdinand, cunoaşte multe taine şi, dacă adoptă limbajul profeţilor, e ca să ne facă să pricepem ceea ce nu poate dezvălui altfel. – Poate că încearcă să vă avertizeze că Granada va fi cucerită, numai că asta deja nu mai e o taină. – Vorbele lui bat mai departe. El afirmă că, pentru evrei, nu va mai fi nici aer de respirat, nici apă de băut în acest ţinut al sefarzilor“.

Ea, de obicei atît de plină de viaţă, abia de putea acum rosti cuvintele, atît de mare îi era spaima. „Cartea aceea a ta te-a tulburat aşa de tare? – E altceva. Am aflat azi-dimineaţă că unul dintre nepoţii mei a fost ars de viu pe un rug în La Guardia, lîngă Toledo, împreună cu încă zece persoane. Erau acuzaţi că au practicat magia neagră, că au răpit un copil creştin şi că l-au răstignit ca pe Iisus. Inchizitorii n-au putut dovedi nimic; n-au putut nici să spună numele copilului aşa-zis asasinat, nici să dea la iveală cadavrul, n-au putut nici măcar stabili că a dispărut un copil din regiune; însă, supuşi la tortura cu apă şi la cazna întinderii membrelor trase de funii, Yusef şi prietenii lui au ajuns să mărturisească orice. – Crezi cumva că ai tăi ar putea avea parte de o soartă asemănătoare la Granada?“ Sara îmi aruncă o căutătură în care mi s-a părut că desluşesc ura. Nu ştiu cu ce anume o jignisem, dar, în starea în care se găsea, m-am hotărît să-i cer scuze. Nu mi-a dat răgazul s-o fac. „Cînd oraşul ăsta va fi cucerit, crezi cumva că pămînturile şi casele voastre sau aurul vostru vor fi mai puţin rîvnite decît ale noastre? Crezi oare că va fi mai tolerată Credinţa voastră decît a noastră? Crezi tu că focul

rugului rîvneşte mai mult la un fiu al seminţiei lui Sem decît la un altul? În Granada ne aflăm ca într-o arcă, am plutit împreună şi ne vom scufunda tot împreună. Mîine, pe drumul pribegiei…“

Simţind că mersese prea departe, s-a întrerupt şi, pentru a-şi mai îndulci efectul spuselor, m-a cuprins cu braţele ce-i fluturau în nişte mîneci largi mirosind a mosc şi s-a pus pe plîns, rezemată de umărul meu. Cu toate astea, nu eram supărată pe ea, pentru că aceleaşi imagini care o înspăimîntau îmi bîntuiau şi mie mintea, şi cînd eram trează, şi cînd visam, iar în privinţa asta eram ca două surori, deja orfane ale aceluiaşi oraş aflat pe moarte.

Ne tînguiam astfel cînd am auzit pasul tatălui tău care se întorcea. L-am chemat din iatac şi, în vreme ce el urca treptele, mi-am şters obrajii cu poalele rochiei pe cînd Sara îşi acoperea în grabă capul şi obrazul. Mohamed avea ochii injectaţi, dar m-am prefăcut că nu bag de seamă, ca să nu-l pun în încurcătură. „Sara ţi-a adus o carte ca să ne explici tu ce conţine.“ Tatăl tău nu mai avea de multă vreme nici o pornire împotriva Bălţatei, care venea acum aproape zi de zi în casa noastră şi cu care se amuza să facă schimb de păreri şi de veşti; îi plăcea totodată s-o tachineze în legătură cu îmbrăcămintea ei înzorzonată, lucru de care ea rîdea din toată inima. În ziua aceea, totuşi, nici lui nu-i ardea de rîs. Luă cartea din mîinile ei fără să scoată o vorbă şi se aşeză cu picioarele ghemuite sub el, pe pragul camerei, ca s-o frunzărească. A stat cu nasul vîrît în carte mai bine de un ceas, în vreme ce noi cătam la el în tăcere; apoi a închis-o şi a rămas dus pe gînduri. S-a uitat la mine fără să pară că mă vede: „Tatăl tău, Suleyman librarul, mi-a spus deja odinioară că în ajunul tuturor marilor evenimente apar cărţi de soiul ăsta, care prevestesc sfîrşitul lumii şi care caută să explice prin mişcarea aştrilor sau prin neascultarea oamenilor hotărîrile aspre ale Celui de Sus. Oamenii şi le dau unul altuia pe furiş, iar lectura lor îi liniştеşte, căci nefericirea fiecăruia se pierde şi se uită precum o picătură într-un torent. Cartea asta zice că neamul tău trebuie să plece, Sara, fără să mai aştepte ca destinul să-i bată la uşă. De îndată ce vei putea, ia-ţi copiii şi du-te cît mai departe de ţara asta“. Sara îşi descoperi chipul în semn de mîhnire. „Unde să mă duc?“ Era nu atît o întrebare, cît un strigăt de durere, dar tatăl tău a răspuns răsfoind cartea: „Omul ăsta spune să mergeţi în Italia sau în ţara

otomanilor, dar poţi să mergi şi în Maghreb, dincolo de mare, e mai aproape. Tot acolo vom merge şi noi.“ Dădu drumul cărţii din mînă şi plecă fără să se mai uite la noi.

Era pentru întîia oară cînd tatăl tău vorbea despre plecarea în pribegie şi aş fi vrut să-l întreb mai multe despre decizia lui şi despre hotărîrile pe care le luase, dar nu cutezam, iar el nu mi-a vorbit decît o singură dată despre acest lucru, a doua zi, ca să-mi spună cu glas scăzut să nu amintesc de problema asta în faţa Wardei.

În zilele următoare, tunurile şi catapultele au rămas tăcute; zăpada continua să cadă peste Granada, acoperind-o cu un văl de linişte şi de seninătate pe care părea că nimic nu-l va sfîşia. Nu se dădea nici o luptă şi doar cîteva ţipete ale copiilor mai însufleţeau străzile. Oraşul ar fi dorit atît de mult ca timpul să-l dea uitării! Numai că timpul se pusese în mişcare: anul creştin 1492 a început în ultima zi a lunii *safar* 897, iar înainte de ivirea zorilor, s-au auzit bătăi puternice în poartă. Mama a sărit din somn ca arsă şi l-a chemat pe tata, care dormea în noaptea aceea lîngă Warda. S-a dus să deschidă. Erau nişte ofiţeri ai sultanului care îi cerură să vină după ei călare; adunaseră deja mai multe zeci de persoane, printre care adolescenţi foarte tineri cărora zăpada le lumina obrajii imberbi. Mohamed s-a întors în odăile lui să-şi ia haine mai groase, apoi s-a dus, străjuit de doi soldaţi, să-şi dezlege calul din grajd, îndărătul casei. Ieşită în deschizătura uşii, ţinîndu-mă pe mine pe jumătate adormit în braţe şi cu capul Wardei iţindu-se peste umărul ei, mama stăruia să afle de la ofiţeri unde aveau să-i ducă bărbatul. Aceştia răspunseră că vizirul al-Mulih le dăduse o listă de persoane pe care dorea să le vadă urgent; mai adăugară că nu avea de ce să se teamă. La plecare, tata o linişti şi el cît se pricepu mai bine.

Ajungînd în piaţa Tabla, în faţa Alhambrei, Mohamed văzu, la lumina zorilor, mai bine de cinci sute de oameni ce fuseseră reţinuţi, cu toţii călare, înfăşuraţi în mantale grele de lînă, înconjuraţi de vreo mie de soldaţi pedeştri sau călări, care nu arătau faţă de ei nici un fel de brutalitate, nici măcar în vorbe, mulţumindu-se să-i înconjoare pentru a-i împiedica să se îndepărteze. Apoi, imensa trupă s-a pus tăcută în mişcare, avînd în frunte un călăreţ înfăşurat în văluri, cu soldaţii înşiruiţi în

ordine pe laturi. Trupa a trecut prin faţa porţii celor Şapte Caturi, a mers de-a lungul meterezelor, a ieşit din cetate prin poarta către Najd spre a ajunge la Genil, a cărui suprafaţă era îngheţată. Caravana tăcută şi tremurătoare se opri pentru prima oară într-o livadă de cireşi, la malul rîului.

Se luminase deja de ziuă, dar încă se mai desluşea pe cer luna nouă ca o seceră. Bărbatul înfăşurat în văluri îşi descoperi faţa şi chemă la el doisprezece înalţi dregători aleşi dintre cei reţinuţi. Nimeni n-a fost surprins să-l vadă pe al-Mulih. Acesta le ceru mai întîi să nu se neliniştească şi îşi ceru scuze că nu le dăduse explicaţii mai devreme.

— Era nevoie să ieşim din oraş spre a evita orice incident, orice reacţie nechibzuită. Ferdinand a cerut ca cinci sute de oameni cu vază, aparţinînd marilor familii din Granada, să-i fie lăsaţi ostatici pentru ca el să-şi poată introduce trupele în oraş fără a se teme de vreo capcană. Iar noi avem tot interesul ca această capitulare să se petreacă fără nici o violenţă. Liniştiţi-i şi pe ceilalţi, spuneţi-le că vor fi bine trataţi şi că totul se va petrece foarte repede.

Informaţia le-a fost comunicată tuturor fără a provoca altă reacţie în afara cîtorva murmure lipsite de urmări, căci majoritatea încercau o anume mîndrie de a fi fost aleşi astfel, cît şi o anume siguranţă de a nu se găsi în oraş la ceasul cînd acesta avea să fie invadat, ceea ce compensa din plin stingherеala unei captivităţi provizorii. Alţii, printre care şi tatăl meu, ar fi preferat să se afle alături de soţiile şi de copiii lor în clipa cea grea, însă ştiau că nu vor putea face nimic pentru ei şi că voinţa Celui de Sus trebuia să se împlinească pînă la capăt.

— Pauza n-a durat mai mult de o jumătate de ceas, apoi au pornit spre apus, fără să se îndepărteze de Genil la mai mult de o aruncătură de piatră. Curînd o trupă de castilieni s-a ivit în zare, iar cînd a ajuns în dreptul nostru, şeful ei a stat de vorbă deoparte cu al-Mulih, apoi, la porunca acestuia, soldaţii din Granada au făcut stînga-mprejur şi s-au întors la trap în oraş, în vreme ce călăreţii lui Ferdinand le luau locul în jurul ostaticilor. Sus pe cer, cornul lunii era acum invizibil. Şi-au reluat mersul, încă şi mai tăcuţi, încă şi mai copleşiţi, pînă sub zidurile oraşului Santa Fe.

„E ciudat oraşul lor cel nou clădit cu pietrele noastre vechi“, gîndea Mohamed pe cînd pătrundeau în tabăra aceea la care se uitau de departe atît de des, cu spaimă, dar şi cu curiozitate. Domnea acolo o învălmăşeală ce prevestea un mare atac, ostaşii lui Ferdinand pregătindu-se în mod evident să pornească la cea din urmă luptă, sau mai curînd să doboare oraşul încolţit, tot aşa cum în arenele Granadei era dată lovitura de graţie taurului sfîşiat din toate părţile de o haită de cîini.

Chiar în seara zilei de 1 ianuarie a anului 1492, vizirul, care rămăsese alături de ostatici, o porni din nou spre Granada, însoţit de data asta de mai mulţi ofiţeri creştini pe care trebuia să-i introducă în cetate potrivit înţelegerii. Au pătruns acolo noaptea, venind pe drumul pe care merseseră tata şi tovarăşii săi de captivitate, lucru care avea avantajul că nu trezea prea devreme bănuielile oamenilor din oraş. A doua zi de dimineaţă, ei se înfăţişară la turnul Comarilor, unde Boabdil le-a încredinţat cheile fortăreţei. Curînd sosiră, tot pe acelaşi drum ascuns, cîteva sute de soldaţi castilieni care puseră stăpînire pe metereze. Un episcop a înălţat crucea pe turnul de pază, iar soldaţii au aclamat-o strigînd de trei ori „Castilia“, „Castilia“, „Castilia“, ceea ce era în tradiţia lor cînd se făceau stăpîni peste un oraş. La auzul acestor strigăte, granadinii au înţeles că ireparabilul deja se întîmplase şi, uluiţi că un eveniment atît de important se petrecuse cu atît de puţină zarvă, au început să se roage şi să recite versete pe un ton monoton, cu ochii împăienjeniţi de lacrimi şi genunchii înmuiaţi.

Pe măsură ce vestea se răspîndea, locuitorii ieşeau din case, bărbaţi şi femei la grămadă, musulmani şi evrei, bogaţi şi săraci, învîrtindu-se năuci pe străzi şi tresărind la cel mai mărunt zgomot. Mama m-a tras după ea dintr-o ulicioară într-alta pînă la Sabika, de unde nu s-a clintit ore întregi, urmărind tot ce mişca în jurul Alhambrei. Cred că mi-aduc aminte că am văzut în ziua aceea soldaţi castilieni care cîntau, strigau şi se împăunau sus pe ziduri. Spre amiază, au început să se împrăştie în oraş, deja ameţiţi, iar Salma s-a resemnat să meargă să-şi aştepte bărbatul acasă.

Trei zile mai tîrziu, unul dintre vecinii noştri, un notar în vîrstă de mai bine de şaptezeci de ani, care fusese luat ostatic odată cu tatăl meu, a fost adus înapoi acasă; se prefăcuse că nu se

simte bine, iar castilienii se temuseră că va muri în mîinile lor. Au aflat din gura lui pe ce drum o pornise trupa, iar maică-mea s-a hotărît să se ducă încă de a doua zi în zori să stea la pîndă la poarta către Najd, în sudul oraşului, nu departe de Genil. A socotit că e mai înţelept să fie însoţită de Warda, care ar fi putut discuta cu coreligionarii ei dacă aceştia s-ar fi legat de noi.

Am pornit aşadar la primul ceas al zilei, eu purtat în braţe de mama, sora mea Mariam în braţele maică-sii, mergînd şi una şi cealaltă încet spre a nu aluneca pe zăpada îngheţată. Am trecut prin vechea Casba, podul Cadiului, cartierul Mauror, Granada evreilor, poarta Olarilor, fără să întîlnim nici măcar un trecător; doar clinchetele metalice ale unor ustensile de bucătărie ne mai aminteau, cînd şi cînd, că nu ne aflam într-o tabără părăsită, bîntuită de fantome, ci într-un oraş, unde fiinţe cu trup omenesc încă mai simţeau nevoia să facă zgomot mînuind oalele.

— E adevărat că abia s-a crăpat de ziuă, dar e ăsta un motiv ca la poarta spre Najd să nu fie nici o santinelă de veghe? se întreba mama cu glas tare.

M-a lăsat jos şi a împins canatul porţii, care a cedat fără greutate, căci era deja întredeschis. Am ieşit din oraş, fără să ştim prea bine încotro s-o apucăm.

Eram încă la cîţiva paşi depărtare de zid, cînd un spectacol ciudat s-a oferit ochilor noştri holbaţi: două trupe de călăreţi păreau să se îndrepte spre noi, una la dreapta, urcînd dinspre rîul Genil, dar înaintînd la trap deşi era drum în pantă, cealaltă la stînga noastră, venind dinspre Alhambra, cu mers greoi. Curînd un călăreţ s-a desprins din acest grup şi a plecat cu pas mai susţinut. Întorcîndu-ne în grabă spre oraş, am trecut iarăşi prin poarta către Najd, fără să mai închidem canatul, pentru a putea urmări ce se întîmplă fără să fim văzuţi. Cînd călăreţul dinspre Alhambra a ajuns foarte aproape de noi, mama şi-a înăbuşit un ţipăt:

— E Boabdil! a zis ea şi, temîndu-se că vorbise prea tare, şi-a pus palma peste gura mea ca să mă facă să tac, deşi stăteam tăcut, ca şi sora mea de altfel, absorbiţi şi unul şi celălalt de ciudata scenă care se desfăşura în faţa noastră.

Din înfăţişarea sultanului, eu n-am văzut decît turbanul cu care îşi încinsese capul şi care-i acoperea fruntea pînă la

sprîncene. Calul lui mi s-a părut lipsit de strălucire în comparaţie cu cei doi cai regali de paradă care, venind din partea opusă, înaintau acum la pas, acoperiţi cu aur şi mătăsuri. Boabdil schiţă intenţia de a descăleca, dar Ferdinand îl opri cu un gest liniştitor. Sultanul s-a apropiat atunci de învingătorul său şi a încercat să-i ia mîna spre a i-o săruta, dar regele şi-a tras-o înapoi, iar Boabdil, care se aplecase spre el, nu a putut decît să-l sărute pe umăr, semn că era tratat tot ca un principe. Nu ca principe al Granadei totuşi: noii stăpîni ai cetăţii îi dăruiseră un mic domeniu în munţii Alpujarras, unde i se îngăduise să se instaleze cu familia sa.

Scena de la poarta spre Najd nu a ţinut decît cîteva secunde, după care Ferdinand şi Isabela şi-au continuat drumul în direcţia Alhambrei, în vreme ce Boabdil, rămas o clipă fără grai, a întors capul o dată înainte de a-şi continua drumul. Mergea atît de încet, încît a fost iute ajuns din urmă de trupa sa, formată din mai bine de o sută de cai şi catîri care transportau bărbaţi, femei, copii, precum şi un mare număr de cufere şi de obiecte înfăşurate în postavuri. Se povestea a doua zi că dezgropase cadavrele strămoşilor săi şi că le luase cu el pentru a nu le lăsa să cadă în mîinile duşmanului.

S-a mai pretins şi că nu-şi putuse lua cu sine toate bunurile, că pusese să fie ascunsă o avere fabuloasă în grotele de pe muntele Cholair. Cîţi nu şi-au promis să dea de urma lor! Mi se va da oare crezare dacă voi spune că de-a lungul vieţii am întîlnit oameni care nu visau decît la aurul ăsta îngropat? Am cunoscut chiar persoane numite pretutindeni *kannazin* şi care nu au altă activitate decît să caute comori, îndeosebi comoara lui Boabdil; la Fès, sînt atît de numeroşi aceşti *kannazin*, încît ţin adunări cu caracter regulat, iar în vremea cînd trăiam în acel oraş, îşi aleseseră chiar un consul care să se ocupe de litigiile pe care le aveau mereu cu proprietarii clădirilor cărora le zdruncinau temeliile prin săpături. *Kannazin*-ii sînt convinşi că bogăţiile abandonate de prinţii din vremurile vechi au fost vrăjite ca să nu mai fie găsite; de unde şi recurgerea la serviciile unui magician care are sarcina de a dezlega vraja. Nu poţi schimba două vorbe cu un *kannaz* fără ca el să nu se jure că a văzut deja într-o subterană munţi de aur şi de argint, de care nu s-a putut atinge

pentru că nu ştiuse incantaţiile potrivite sau pentru că nu avusese asupra lui parfumurile care trebuiau. Şi iată-l că vine să-ţi arate, fără a-ţi îngădui totuşi s-o frunzăreşti, o carte în care sînt amintite locurile unde se află acele comori!

Nu ştiu, în ce mă priveşte, dacă aceea pe care o strînseseră vreme îndelungată suveranii nasrizi e tot îngropată în acest pămînt al Andaluziei, dar nu-mi vine a crede una ca asta, căci pribegia lui Boabdil era fără speranţă de întoarcere, iar *rumii* i-ar fi îngăduit să ia cu el tot ce dorea. El a plecat aşadar spre uitare, bogat, dar vrednic de milă, iar în momentul cînd străbătea ultima trecătoare, de unde încă mai putea vedea Granada, a rămas nemişcat o clipă, cu privirea tulbure şi mintea amorţită; castilienii au numit acel loc „Ultimul suspin al maurului“, căci sultanul detronat vărsase acolo, zice-se, cîteva lacrimi, de ruşine şi de remuşcare. „Plîngi ca o muiere un regat pe care n-ai ştiut să-l aperi ca un bărbat!“ i-ar fi spus, se pare, Fatima, mama sa.

— În ochii acestei femei, avea să-mi spună mai tîrziu tata, ceea ce se petrecuse nu era numai victoria castilienilor; era, poate mai presus de orice, şi revanşa rivalei sale. Fiică de sultan, soţie de sultan, mamă de sultan, Fatima era plămădită din politică şi uneltiri, mult mai mult decît Boabdil, care s-ar fi mulţumit uşor cu o viaţă de plăceri, fără ambiţii şi fără riscuri. Ea e cea care-şi împinsese fiul spre putere, pentru a-şi detrona propriul soţ, Abu-l-Hassan, vinovat că o părăsise în favoarea frumoasei roabe creştine Soraya. Fatima fusese cea care-l ajutase pe Boabdil să fugă din turnul Comarilor şi organizase în amănunt răzvrătirea sa împotriva bătrînului monarh. Ea fusese cea care o înlăturase astfel pe concubină şi-i îndepărtase pe veci de la putere pe copiii încă mici ai acesteia.

Soarta este însă mai schimbătoare decît pielea unui cameleon, după cum spunea un poet din Denia. Şi, în vreme ce Fatima fugea din cetatea pierdută, Soraya îşi relua prompt vechiul nume, Isabel de Solis, şi îşi boteza cei doi fii, Saad şi Nasr, care deveneau astfel don Fernando şi don Juan, infanţi ai Granadei. Ei n-au fost singurii membri ai familiei regale care au abandonat credinţa părinţilor pentru a deveni granzi de Spania: Yahya an-Najjar, efemerul erou al „partidei războiului“, le-o luase deja înainte în privinţa asta, primind titlul de duce de Granada-Venegas. Încă de

la căderea oraşului, Yahya avea să fie numit „alguazil mayor“, adică şef al poliţiei, ceea ce arată cu prisosinţă că dobîndise deplina încredere a învingătorilor. Şi alte personaje au urmat acest exemplu, printre care un secretar al sultanului, pe nume Ahmed, despre care se bănuia de ceva vreme că era o iscoadă în slujba lui Ferdinand.

Zilele de după o înfrîngere dezvăluie adesea putregaiul sufletelor. Cînd spun acest lucru, mă duc cu gîndul nu atît la Yahya, cît la vizirul al-Mulih. Căci atunci cînd negociase, după cum ne-a explicat îndelung, salvarea văduvelor şi a orfanilor Granadei, omul ăsta nu se uitase pe sine însuşi: el căpătase de la Ferdinand, ca preţ al capitulării pe care atît de dibaci o grăbise, douăzeci de mii de castilieni din aur, adică aproape zece milioane de maravedis, cît şi domenii foarte întinse. Alţi dregători ai regimului s-au împăcat şi ei fără probleme cu stăpînirea creştinilor, *rumii,* care se dovedeau înţelegători în primele zile ale victoriei.

De fapt, viaţa şi-a reluat pe dată cursul în Granada ocupată, ca şi cum Ferdinand ar fi dorit să evite ca musulmanii să plece în masă în pribegie. Ostaticii s-au întors la familiile lor chiar a doua zi după intrarea regelui şi a reginei în oraş, iar tata ne-a povestit că fusese tratat cu mai multă consideraţie decît dacă ar fi fost un oaspete princiar. La Santa Fe, tovarăşii lui şi el însuşi nu fuseseră izolaţi într-o închisoare; se puteau duce la piaţă şi se puteau plimba uneori în grupuri mici pe străzi, însoţiţi totuşi de gărzi care aveau sarcina de a-i supraveghea şi totodată de a-i apăra de accesele de furie ale cîte unui soldat beat sau aţîţat. În cursul uneia dintre aceste preumblări i-a fost arătat tatei, în uşa unei taverne, un marinar genovez pe seama căruia întreaga Santa Fe făcea glume. Era numit „Cristobal Colón“. Voia, zicea el, să înarmeze nişte caravele ca să ajungă în Indii mergînd spre Apus, pămîntul fiind rotund, şi nu-şi ascundea speranţa de a căpăta pentru această expediţie o parte din tezaurul Alhambrei. Se afla acolo de săptămîni întregi, stăruind să vadă pe rege sau pe regină, care îl evitau, deşi el le fusese recomandat de personaje de vază. Aşteptînd să fie primit, le adresa necontenit mesaje şi jalbe, lucru care, în acele vremuri de război, nu putea decît să-i sîcîie pe suverani. Mohamed nu l-a mai revăzut niciodată pe acel genovez,

însă eu, unul, am avut adesea prilejul să aud vorbindu-se despre el.

La cîteva zile de la întoarcerea tatălui meu, ducele Yahya îl chemă la el pentru a-i cere să-şi reia funcţia de măsurător, căci, îi spuse el, mărfurile alimentare se vor întoarce curînd din belşug pe piaţă şi va trebui să veghem să fie pedepsită orice fraudă. La început scîrbit fie şi numai văzîndu-l pe renegat, tatăl meu a colaborat în cele din urmă cu el aşa cum ar fi făcut-o cu orice alt şef al poliţiei, nu fără să mîrîie totuşi cîte-o ocară atunci cînd îşi amintea de speranţa pe care odinioară o întruchipase acel om pentru musulmani. Prezenţa lui Yahya le dădea de altfel asigurări notabilităţilor oraşului, unii cunoscîndu-l bine, astfel că şi unii, şi alţii au început să-l frecventeze cu mult mai mare sîrguinţă decît pe vremea cînd era nefericitul rival al lui Boabdil.

— Preocupat să-i liniştească pe cei învinşi în legătură cu soarta lor, Ferdinand, îşi amintea tata, s-a dus adesea el însuşi la Granada ca să verifice cum respectau oamenii săi angajamentele făcute. Extrem de îngrijat pentru propria-i persoană în primele zile, regele s-a deplasat în cele din urmă regulat în cetate, vizitînd piaţa, sub escortă serioasă, se înţelege, şi inspectînd vechile ziduri. E adevărat că s-a ferit încă vreme de cîteva luni să-şi petreacă noaptea în oraşul nostru, preferînd să se întoarcă la Santa Fe înainte de apusul soarelui, însă neîncrederea sa, la urma urmei cu totul de înţeles, nu era însoţită de nici o măsură nedreaptă sau discriminatorie, de nici o violare a tratatului de capitulare. Solicitudinea lui Ferdinand, sinceră sau afectată, era de aşa natură încît creştinii care vizitau Granada le spuneau musulmanilor: „Sînteţi acum mai dragi inimii suveranului nostru decît am fost vreodată noi înşine“. Unii mergeau pînă acolo încît spuneau, cu extremă rea-voinţă, că maurii îl vrăjiseră pe rege spre a-i împiedica pe creştini să le răpească bunurile.

Suferinţele noastre, oftă Mohamed, aveau curînd să ne disculpe şi să ne aducă aminte că, chiar şi liberi, eram de acum înainte înlănţuiţi de umilinţa noastră. Cu toate astea, în lunile care au urmat căderii Granadei – fie ca Domnul s-o dezrobească! – am fost cruţaţi de ce e mai greu, căci, aşteptînd noi ca legea învingătorilor să se înverşuneze asupră-ne, ea s-a abătut asupra evreilor. Spre marea ei nefericire, Sara avea dreptate.

*

* *

În perioada *jumada-thania* din acel an, la trei luni de la căderea Granadei, crainici regali au venit în centrul oraşului ca să proclame, în sunet de tobe, în arabă dar şi în castiliană, un edict al lui Ferdinand şi al Isabelei, care decreta „ruperea definitivă a oricărei relaţii dintre evrei şi creştini, ceea ce nu poate fi adus la îndeplinire decît prin expulzarea din regatul nostru a tuturor evreilor“. De acum aceştia erau siliţi să aleagă între botez şi pribegie. Dacă optau pentru ultima soluţie, aveau la dispoziţie patru luni pentru a-şi vinde bunurile mobile şi imobile, dar nu puteau lua cu ei nici aur, nici argint.

Cînd, a doua zi după proclamaţie, Sara a venit să ne vadă, avea chipul tumefiat după o nesfîrşită noapte de plîns, însă din ochii ei, acum uscaţi, se desprindea acea seninătate care însoţeşte ades producerea unei drame prea multă vreme aşteptate. Şi-a îngăduit chiar să facă ironii pe seama edictului regal, recitînd cu voce de bărbat răguşit frazele pe care le ţinuse minte:

— Ni s-a adus la cunoştinţă de către inchizitori şi alte persoane că relaţiile dintre evrei şi creştini atrag după ele relele cele mai cumplite. Evreii încearcă să le ademenească pe creştinele proaspăt convertite, cît şi pe copiii lor, dîndu-le cărţi de rugăciuni evreieşti, făcîndu-le rost la Paşte de azimă, învăţîndu-le care sînt felurile de mîncare interzise, convingîndu-le să se conformeze legii lui Moise. Sfînta noastră credinţă catolică se vede astfel înjosită şi micşorată.

De două ori a fost nevoită mama s-o pună să coboare tonul, căci stăteam în patio în acea dimineaţă de primăvară şi Salma n-ar fi vrut ca batjocura aceea să ajungă la urechile vreunui vecin răuvoitor. Din fericire, Warda plecase la piaţă cu tatăl meu şi cu sora mea, căci nu ştiu cum ar fi reacţionat dacă ar fi auzit rostindu-se pe ton zeflemitor vorbele „sfînta credinţă catolică“.

De cum sfîrşi Sara cu imitaţia, maică-mea îi adresă singura întrebare cu adevărat importantă:

— Ce-ai hotărît să faci? Ai să alegi convertirea sau pribegia?

Îi răspunse cu un zîmbet afectat, apoi cu un „Mai am timp!“

care se voia degajat, dar suna fals. Mama mai aşteptă cîteva săptămîni înainte de a-i pune din nou aceeaşi întrebare. Răspunsul nu a fost diferit.

La începutul verii însă, cînd răgazul acordat evreilor se scursese pe trei sferturi, Bălţata veni ea însăşi să ne vestească:

— Am aflat că marele rabin al întregii Spanii, Abraham Senior, tocmai s-a botezat împreună cu fiii săi şi cu toate rudele sale. Am fost la început dezgustată, apoi mi-am spus: „Sara, văduvă a lui Iacob Perdoniel, vînzătoare de parfumuri la Granada, eşti tu mai bună evreică decît rabi Abraham?“ Aşa că m-am hotărît să mă botez, la fel ca şi cei cinci copii ai mei, lăsîndu-l pe Dumnezeul lui Moise să judece El ce e în inima mea.

Sara dădea dovadă de o nelinişte vorbăreaţă în ziua aceea, iar mama se uită la ea cu drag:

— Sînt bucuroasă că nu pleci. Şi eu rămîn în oraşul ăsta, căci vărul meu nu a mai zis nimic despre plecarea în bejenie.

Cu toate astea, la mai puţin de o săptămînă mai apoi, Sara îşi schimbase părerea. Veni într-o seară la noi acasă, foarte agitată, trăgînd după ea trei dintre copii, cel mai mic abia un pic mai răsărit decît mine.

— Am venit să-mi iau rămas-bun. M-am hotărît în cele din urmă să plec. Mîine în zori pleacă o caravană spre Portugalia; o să mă alătur şi eu. Mi-am măritat ieri cele două fete mai mari, în vîrstă de paisprezece şi treisprezece ani, ca să aibă grijă de ele nişte soţi, şi mi-am vîndut casa unui soldat al regelui în schimbul a patru catîrce.

Adăugă apoi în chip de scuză:

— Dacă rămîn, Salma, o să-mi fie frică în fiecare zi, pînă la moarte, şi în fiecare zi mă voi gîndi la plecare, dar nu voi mai putea pleca.

— Chiar dacă eşti convertită? se miră maică-mea.

În loc de răspuns, Bălţata ne-a istorisit o parabolă care făcea de cîteva zile înconjurul cartierului evreiesc din Granada, hotărînd-o în cele din urmă să aleagă calea bejeniei.

— Se spune că un înţelept din comunitatea noastră a aşezat la fereastra casei sale trei porumbei. Unul era mort şi jumulit; acestuia îi agăţase de gît o tăbliţă pe care scrisese: „Convertitul ăsta a plecat ultimul“; al doilea porumbel, jumulit, dar viu, purta

de gît tăbliţa: „Convertitul ăsta a plecat ceva mai devreme“; al treilea îşi păstrase şi viaţa şi penele, iar pe tăbliţa lui se putea citi: „Ăsta a plecat primul“.

Sara şi cu ai săi plecară aşadar fără să se mai uite înapoi; era scris că aveam să-i ajungem curînd din urmă pe drumul risipirii.

Anul sărbătorii *Mihrajan*

898 de la hegira
(23 octombrie 1492 – 11 octombrie 1493)

Niciodată, începînd din anul acela, n-am mai cutezat să rostesc în faţa tatălui meu cuvîntul *Mihrajan*, atît de tare îl cufunda în cele mai dureroase amintiri. Şi niciodată de atunci familia mea nu a mai ţinut această sărbătoare.

Totul s-a petrecut în a noua zi a lunii sfinte a *ramadanului*, sau mai curînd, ar trebui să spun, de Sfîntul Ion, în a douăzeci şi patra zi din iunie, deoarece sărbătoarea de *Mihrajan* nu se ţinea după anul musulman, ci după calendarul creştin. Ziua asta indică solstiţiul de vară, care marchează ciclul soarelui, şi nu-şi are aşadar locul în anul nostru lunar. La Granada, ca de altfel şi la Fès, au fost întotdeauna urmate ambele calendare în acelaşi timp. Dacă te ocupi de cultivarea pămîntului, dacă ai nevoie să ştii cînd anume e bine să altoieşti merii, să tai trestia de zahăr sau să faci rost de braţele necesare culesului viilor, atunci doar lunile solare îţi îngăduie să te descurci; în preajma sărbătorii de *Mihrajan*, de pildă, se ştia că era timpul să fie culeşi trandafirii tîrzii, cu care unele femei îşi împodobeau atunci pieptul. În schimb, la plecarea într-o călătorie, nu de ciclul soarelui e bine să te interesezi, ci de acela al lunii; dacă e lună plină sau lună nouă, în creştere sau în descreştere, căci doar astfel poţi stabili etapele unei caravane.

Acestea fiind zise, n-aş respecta adevărul dacă aş omite să spun că nu doar pentru plante ne era bun calendarul creştin, ci şi pentru că el ne oferea nenumărate prilejuri de sărbători, lucru de care compatrioţii mei nu se lipseau niciodată. Nu ne mulţumeam să sărbătorim doar naşterea Profetului, sărbătoarea *Muled*, prin

mari întreceri poetice în pieţele publice şi prin împărţirea de hrană nevoiaşilor – ne aminteam la fel de bine de Naşterea lui Mesia, pregătind feluri speciale de mîncare cu grîu, bob, năut şi legume. Iar dacă ziua de an nou musulman, *Râs-es-Sana*, era îndeosebi rezervată prezentărilor oficiale de urări la Alhambra, prima zi din anul creştin dădea ocazia unor festivităţi pe care copiii le aşteptau cu mare nerăbdare: îşi puneau atunci măşti şi mergeau să bată la uşile celor bogaţi cîntînd cîntece vesele, ceea ce le aducea grămăjoare de fructe uscate, mai puţin pentru a le mulţumi cît mai degrabă pentru a-i face să plece cu zarva lor cu tot; pe deasupra, era întîmpinat cu pompă începutul anului persan, *Nayruz*: în ajun se celebrau numeroase căsătorii, căci era o ocazie prielnică pentru fecunditate, se spunea, iar de-a lungul zilei se vindeau la toate colţurile de stradă jucării din lut ars sau din faianţă lăcuită, care înfăţişau cai sau girafe, în pofida interdicţiei religioase. Mai erau, fireşte, şi principalele sărbători musulmane: *Adha*, *Aid*-ul cel mai mare, pentru care mulţi locuitori ai Granadei se ruinau doar ca să procure o oaie pentru sacrificat sau ca să-şi cumpere straie noi; Întreruperea Postului, cînd pînă şi cei mai săraci făceau chiolhan cu nu mai puţin de zece feluri diferite de mîncare; *Aşura*, zi consacrată pomenirii morţilor, dar în cursul căreia se făcea schimb de daruri somptuoase. La toate aceste sărbători se adăugau Paştele, *Assir*, începutul toamnei, şi mai cu seamă faimoasa sărbătoare de *Mihrajan*.

Pentru acest din urmă eveniment, exista datina de a se aprinde focuri mari din paie; se spunea în glumă că aceasta era noaptea cea mai scurtă a anului şi că nu merita să stai atunci să dormi. Zadarnic ai fi încercat, de altfel, să găseşti fie şi cel mai mic răgaz de odihnă, căci bande de tineri bîntuiau oraşul pînă în zori, cîntînd cît îi ţinea gura; mai aveau, pe deasupra, şi nesuferitul obicei de a stropi cu apă toate străzile, ceea ce le făcea să fie alunecoase trei zile la rînd.

Acestor derbedei li se alăturaseră, în anul acela, sute de soldaţi castilieni, care năpădiseră încă de dimineaţă numeroasele taverne deschise după căderea cetăţii, înainte de a se risipi prin diverse cartiere. De aceea tatăl meu n-avea nici un chef să ia parte la distracţii. Doar văicărelile mele şi cele ale surorii mele, cît

şi intervenţiile Wardei şi ale maică-mii l-au determinat să ne ia la plimbare, „fără a ieşi din Albaicin“, a precizat el. A aşteptat aşadar să asfinţească soarele, întrucît ne aflam în luna postului, a înghiţit la repezeală o supă de linte binemeritată – cît de greu e de ţinut *ramadanul* cînd zilele sînt atît de lungi! –, apoi ne-a luat cu el spre poarta Steagurilor, unde se instalaseră cu acest prilej negustorii de gogoşi fără umplutură, de smochine uscate şi de băuturi răcoritoare pregătite cu zăpadă adusă cu catîrii de pe înălţimile muntelui Cholair.

Destinul ne chemase la întîlnire în strada Vechii Incinte. Tata mergea în faţă, ţinînd-o pe Mariam cu o mînă, iar cu cealaltă ţinîndu-mă pe mine, schimbînd cîteva cuvinte cu fiecare vecin pe care-l întîlnea; mama era cu doi paşi mai în urmă, urmată îndeaproape de Warda, cînd aceasta ţipă deodată: „Juan!“ şi rămase nemişcată. În dreapta noastră, un tînăr soldat cu mustaţă se oprise la rîndu-i, cu un chicotit de beţiv, încercînd anevoie să o identifice pe femeia înfăşurată în văluri care tocmai îl strigase. Tata a simţit pe dată primejdia şi a făcut un salt spre concubina sa, pe care a apucat-o zdravăn de cot spunînd cu glas scăzut:

— Să ne întoarcem acasă, Warda! În numele lui Issa Mesia, să ne întoarcem!

Tonul lui era implorator, căci numitul Juan era înconjurat de alţi patru militari castilieni în mod vizibil ameţiţi şi înarmaţi la fel ca el, cu impunătoare halebarde; toţi ceilalţi trecători se dăduseră în lături, spre a asista la scenă fără să se amestece. Warda explică dintr-o suflare:

— E fratele meu!

Apoi îi zise tînărului care rămăsese fără grai:

— Juan, eu sînt Esmeralda, sora ta!

Rostind aceste cuvinte, şi-a desprins braţul din pumnul încleştat al lui Mohamed şi şi-a ridicat uşor vălul. Soldatul s-a apropiat, a ţinut-o cîteva clipe pe după umeri şi a strîns-o apoi la piept. Tata s-a făcut livid şi a început să tremure. Ştia că era pe punctul de a o pierde pe Warda şi, lucru încă şi mai grav, fusese umilit în faţa întregului cartier, jignit în bărbăţia lui.

În ce mă priveşte, nu pricepeam desigur nimic din drama care se juca în faţa ochilor mei de copil. Îmi amintesc cu precizie doar de clipa în care soldatul s-a legat de mine. Tocmai îi spusese

Wardei că se cuvenea să-l însoţească spre a se întoarce în satul lor, pe care-l numea Alcantarilla. Ea s-a arătat dintr-odată şovăielnică. Dacă îşi exprimase spontan bucuria de a-şi regăsi fratele după cinci ani de robie, nu era în schimb prea sigură că dorea să părăsească locuinţa tatălui meu spre a se întoarce la părinţi, ducînd în braţe o fetiţă pe care i-o făcuse un maur. Cu siguranţă nu avea să-şi mai găsească vreun soţ. Nu era nefericită în casa lui Mohamed măsurătorul, care o hrănea, o îmbrăca şi nu o neglija niciodată mai mult de două nopţi la rînd. Şi apoi, cînd cineva a trăit într-un oraş precum Granada, chiar şi în vremuri de restrişte, nu doreşte să se întoarcă spre a se îngropa într-un sătuc din împrejurimile Murciei. Ne puteam închipui că astea îi cam erau gîndurile, cînd fratele ei o scutură, nerăbdător:

— Copiii ăştia sînt ai tăi?

Ea se rezemă de un zid, clătinîndu-se pe picioare, şi îngăimă un „nu“, acoperit imediat de un „da“. La auzul acestor cuvinte, Juan ţîşni spre mine şi mă apucă de un braţ.

Cum aş putea uita urletul pe care l-a scos atunci maică-mea? S-a aruncat asupra soldatului, zgîriindu-l, lovindu-l, în timp ce eu mă zbăteam la rîndu-mi cît puteam de tare. Dar tînărul nu s-a lăsat înşelat. S-a scuturat uşor, dîndu-mi drumul şi aruncîndu-i soră-sii pe un ton de reproş:

— Atunci doar fata e a ta?

Ea n-a spus nimic, ceea ce pentru Juan era deja un răspuns suficient.

— O iei cu tine sau le-o laşi?

Tonul era acum atît de aspru, că nefericita s-a speriat.

— Linişteşte-te, Juan, l-a implorat ea, nu vreau scandal. Mîine îmi voi lua lucrurile şi voi pleca spre Alcantarilla.

Numai că soldatul avea o altă părere.

— Eşti sora mea şi ai să mergi să-ţi iei lucrurile chiar acum, ca să vii după mine!

Încurajat de schimbarea de atitudine a Wardei, tatăl meu s-a apropiat şi a spus:

— Este soţia mea!

A spus-o în arabă, apoi într-o castiliană stîlcită. Juan l-a pălmuit zdravăn, expediindu-l în noroiul drumului. Mama începuse văicăreala ca o bocitoare, în vreme ce Warda ţipa:

— Nu-i face rău! S-a purtat întotdeauna frumos cu mine! Este soţul meu.

Soldatul, care o înşfăcase pe soră-sa fără menajamente, şovăi o clipă înainte de a spune, brusc înmuiat:

— În ce mă priveşte, erai roaba lui, însă acum nu-i mai aparţii, căci oraşul este în mîinile noastre. Dacă îmi spui că e bărbatul tău, va putea să te păstreze, dar va trebui să se boteze imediat, iar preotul să vă binecuvînteze căsătoria.

Warda îşi întoarse atunci rugăminţile spre tata:

— Învoieşte-te, Mohamed, altfel ne vor despărţi!

Se făcu tăcere. Cineva din mulţime strigă:

— Allah e mare!

Tata, care era tot trîntit pe jos, se ridică fără grabă, înaintă demn spre Warda şi îi spuse cu voce nesigură: „Îţi voi da straiele şi fata!“, după care se îndreptă spre casă, trecînd printr-un şir de oameni care încuviinţau în şoaptă.

— Voise să iasă cu faţa curată în faţa vecinilor, comentă mama cu detaşare, dar se simţea micşorat şi neputincios.

Apoi adăugă, străduindu-se să nu lase să se întrevadă nici o ironie:

— Pentru tatăl tău, aceea a fost clipa în care Granada a căzut cu adevărat în mîinile inamicului.

*

* *

Zile întregi, Mohamed a rămas abătut acasă, nemîngîiat, refuzînd să li se alăture prietenilor pentru mesele de întrerupere a postului, tradiţionalele *iftar*; nimeni nu s-a supărat însă, căci păţania lui ajunsese să fie cunoscută de toţi chiar din seara de *Mihrajan*, aşa că vecinii veniră de mai multe ori să-i aducă, aşa cum aduci unui bolnav, mîncărurile pe care nu le putuse gusta în casa acestora. Salma se făcea mică-mică, neadresîndu-i-se decît pentru a-i răspunde la întrebări, împiedicîndu-mă şi pe mine să-l stingheresc, ferindu-se să-i impună prezenţa ei, dar neîndepărtîndu-se niciodată, pentru ca el să nu fie silit să ceară

de două ori acelaşi lucru.

Dacă mama era îngrijorată, ea îşi păstra totuşi cumpătul, căci era convinsă că timpul va vindeca durerea vărului ei. Ceea ce o mîhnea era să-l vadă pe Mohamed atît de ataşat de concubină şi mai cu seamă faptul că acest ataşament fusese etalat în felul ăsta dinaintea tuturor cumetrelor din Albaicin. Cînd, adolescent fiind, am întrebat-o dacă nu era la urma urmei bucuroasă că rivala ei plecase, s-a apărat cu convingere:

— O soţie înţeleaptă caută să fie prima printre femeile bărbatului ei, căci e o amăgire să vrei să fii singura.

Şi a mai adăugat, cu o veselie artificială:

— Orice s-ar spune, a fi soţie unică nu e mai plăcut decît să fii copil unic. Munceşti mai mult, te plictiseşti mai mult şi suporţi de una singură toanele şi pretenţiile bărbatului. E adevărat că există gelozie, intrigi, certuri, dar măcar astea toate se petrec acasă, căci, de îndată ce soţul începe să-şi caute bucuriile în exterior, e pierdut pentru toate femeile sale.

Fără îndoială, ăsta era motivul pentru care Salma şi-a pierdut capul atunci cînd, în ultima zi a *ramadanului*, Mohamed a sărit de la locul lui obişnuit şi a ieşit din casă cu pas hotărît. Nu a aflat decît două zile mai tîrziu că se dusese să-l vadă pe Hamed, numit şi *al-fakkak*, bătrînul „dezrobitor“ din Granada, care avea, de mai bine de douăzeci de ani, sarcina grea, dar bănoasă, de a-i răscumpăra pe captivii musulmani de pe teritoriile creştine.

În ţinutul *al-Andalus* au existat mereu persoane însărcinate să-i caute pe prizonieri şi să obţină răscumpărarea lor. Existau nu numai la noi, dar şi la creştini, unii care-şi luaseră de mult obiceiul de a numi un „alfaqueque mayor“, adesea un înalt personaj al statului, asistat de numeroşi alţi dezrobitori. Cele care veneau să semnaleze dispariţiile erau familiile captivilor: un militar căzut în mîinile duşmanului, un locuitor dintr-un oraş împresurat, o ţărancă luată cu arcanul cu prilejul vreunei incursiuni. Numitul *fakkak* sau unul dintre reprezentanţii lui îşi începea atunci cercetările, ducîndu-se pe teritoriul advers, uneori chiar în regiuni îndepărtate, deghizat în negustor sau bizuindu-se chiar pe adevărata sa calitate, pentru a da de urma persoanelor dispărute şi a discuta suma răscumpărării. Cum multe familii nu puteau plăti suma cerută, se organizau chete şi nici o pomană nu

era mai apreciată de credincioşi decît cea care trebuia să slujească la răscumpărarea fidelilor deveniţi robi. Numeroşi oameni cucernici se ruinau răscumpărînd captivi pe care adesea nici măcar nu-i văzuseră vreodată, nesperînd altă răsplată în afară de bunăvoinţa Celui Preaînalt. În schimb, unii dezrobitori nu erau decît nişte canalii care se foloseau de necazurile familiilor pentru a le stoarce puţinii bani pe care acestea îi aveau.

Hamed nu era dintre aceştia; modesta lui locuinţă sta mărturie.

— M-a întîmpinat cu politeţea rece a celor care primesc necontenit cereri, mi-a povestit tata, avînd în glas o reticenţă pe care anii nu i-o spulberaseră. M-a poftit să iau loc pe o pernă moale şi, după ce m-a întrebat, aşa cum se cuvine, de sănătate, m-a rugat să-i spun ce vînt mă aducea la el. Cînd i-am spus, nu s-a putut împiedica să nu izbucnească într-un hohot de rîs răsunător, care s-a isprăvit printr-o tuse prelungită. Ofuscat, m-am sculat ca să plec, dar Hamed m-a ţinut de mînecă. „Sînt de vîrsta tatălui tău, mi-a spus el; nu trebuie să te superi pe mine. Nu lua rîsul ăsta ca pe o ofensă, ia-l ca pe un omagiu adus nemaipomenitei tale cutezanţe. Aşadar, persoana pe care vrei s-o recuperezi nu e o musulmană, ci o creştină castiliană pe care ai îndrăznit s-o ţii captivă în casa ta vreme de optsprezece luni după căderea Granadei, cînd cea dintîi hotărîre luată de învingători a fost eliberarea cu mare pompă a celor din urmă şapte sute de captivi creştini rămaşi în oraş.“ În chip de răspuns, am spus: „Da“. S-a uitat atent la mine, mi-a privit îndelung straiele şi, socotindu-mă fără îndoială demn de respect, mi s-a adresat cu încetineală şi bunăvoinţă: „Fiule, înţeleg bine că ţii la femeia asta, iar dacă îmi spui că ai tratat-o întotdeauna cu consideraţie şi că iubeşti fetiţa pe care ai avut-o de la ea, te cred cu dragă inimă. Dar trebuie să-ţi repeţi acest lucru: nu toţi sclavii erau trataţi astfel, nici la noi, nici în Castilia. Majoritatea lor îşi petreceau timpul cărînd apă sau confecţionînd sandale, iar noaptea erau ţinuţi ca animalele, cu lanţuri la picioare sau la gît, în nişte pivniţe dezgustătoare. Mii de fraţi ai noştri au încă soarta asta şi nimeni nu-şi mai bate capul să-i scoată din robie. Gîndeşte-te la ei, fiule, şi ajută-mă să mai răscumpăr vreo cîţiva, mai degrabă decît să umbli după o himeră, căci, fii sigur de acest lucru, niciodată pe pămînt andaluz un

musulman nu va mai putea porunci unui creştin, nici măcar unei creştine. Şi dacă te îndărătniceşti să vrei s-o recuperezi pe femeia asta, va trebui să treci printr-o biserică“. Dădu drumul unei înjurături şi îşi trecu palmele peste faţă, înainte de a continua: „Află-ţi refugiul în Allah şi roagă-L să-ţi dăruiască răbdare şi resemnare“.

Cum mă sculam să plec, dezamăgit şi furios, continuă tata, Hamed mi-a mai dat, pe un ton de confidenţă, un ultim sfat: „Există în oraşul ăsta multe văduve de război, multe orfane copleşite de lipsuri, multe femei descumpănite. Există astfel de femei, fără nici o îndoială, chiar şi în propria ta familie. Oare Cartea Sfîntă nu le-a recomandat bărbaţilor în putere să le ia sub ocrotirea lor? Se cuvine ca la ceasul marilor nenorociri, cum e cea care s-a abătut asupra noastră, un musulman generos să-şi ia două, trei sau chiar patru neveste, căci el face o faptă lăudabilă şi folositoare comunităţii, sporindu-şi totodată plăcerile. Mîine e sărbătoare; gîndeşte-te la toate cele care o vor întîmpina cu lacrimi“. L-am părăsit pe bătrînul *fakkak* fără să ştiu dacă Cerul sau Iadul mă îndrumase spre uşa lui.

Nici astăzi n-aş fi în stare s-o spun. Căci Hamed avea să acţioneze în cele din urmă cu atîta dibăcie, cu atîta devotament, cu atîta zel, încît viaţa tuturor alor mei avea să fie tulburată pentru mulţi ani de atunci încolo.

Anul trecerii mării

899 de la hegira
(12 octombrie 1493 – 1 octombrie 1494)

— O patrie pierdută e precum trupul lipsit de viaţă al cuiva apropiat; înmormîntaţi-o cu respect şi credeţi în viaţa veşnică.

Cuvintele lui Astaghfirullah răsunau în ritmul mătăniilor din chihlimbar pe care degetele lui slabe şi cucernice le tot prefirau, neobosite. În jurul predicatorului, patru chipuri bărboase şi grave, printre care şi cel al lui Mohamed, tatăl meu, patru chipuri prelungi peste care se aşternea aceeaşi nelinişte pe care şeicul o întărîta fără milă.

— Plecaţi, porniţi în pribegie, lăsaţi-L pe Dumnezeu să vă îndrume paşii, căci dacă veţi accepta să trăiţi într-o ţară în care sînt batjocorite învăţăturile Credinţei, în care sînt aduse insulte în fiecare zi Cărţii Sfinte şi Profetului – rugăciunea şi mîntuirea să fie cu El! – veţi arăta un chip degradant al islamului, despre care Cel de Sus vă va cere socoteală în ziua Judecăţii. Stă scris în Carte că în ziua aceea îngerul morţii vă va întreba: „Oare pămîntul lui Dumnezeu nu e destul de mare? Nu puteaţi să vă părăsiţi ţara spre a căuta refugiu altundeva?“ De acum, veţi avea iadul drept locuinţă.

În acel an de încercări şi de sfîşieri se termina răgazul de trei ani acordat granadinilor pentru a alege fie supunerea, fie pribegia. Potrivit acordului de capitulare, mai aveam vreme pînă la începutul anului creştin 1495 ca să ne hotărîm, dar cum traversarea mării spre Maghreb se dovedea riscantă începînd cu luna octombrie, era mai bine să plecăm primăvara sau, cel mai tîrziu, vara. Aceluia care voia să rămînă îi fusese lipit cuvîntul,

aflat deja la ordinea zilei, care-l desemna pe musulmanul locuind pe teritoriu creştin: „subjugat“, „mudajjan“, cuvînt deformat de castilieni în „mudejar“. În ciuda acestei denumiri dezonorante, mulţi granadini şovăiau.

Consfătuirea pe şoptite din patio-ul casei noastre din Albaicin – facă Domnul ca ea să ni se reîntoarcă! – era la fel ca mii de altele asemănătoare ţinute în anul acela în oraş şi dezbătînd toate soarta comunităţii, ba uneori pe aceea a unui singur membru al acesteia. Astaghfirullah era şi el de faţă de fiecare dată cînd putea, cu vorbă arogantă, dar rostită cu glas scăzut, pentru a arăta limpede că se află pe teren inamic. Dacă încă n-o pornise pe drumul bejeniei, se grăbea el să precizeze, era doar pentru a-i întoarce pe cei şovăielnici de la calea pierzaniei.

Şovăielnici erau destui printre cei prezenţi, începînd cu tatăl meu, care nu-şi pierduse nădejdea de a da de urma Wardei şi a fetiţei ei, care îşi jurase să nu plece fără să le ia cu el, sub nasul şi în ciuda tuturor soldaţilor Castiliei şi Aragonului. Tot stăruind, vizită după vizită, obţinuse din partea lui Hamed dezrobitorul făgăduiala de a face să ajungă un mesaj la concubina sa. Mai izbutise de asemenea, cu ajutorul unei mari sume de bani, să dea o însărcinare asemănătoare unui neguţător genovez pe nume Bartolomeo, care se instalase de multă vreme la Granada şi adunase avere din răscumpărarea captivilor. De aceea nu voia să plece mai înainte de a fi cules roadele costisitoarelor lui demersuri. Trista-i păţanie făcuse din el un alt om. Insensibil la dezaprobarea generală, ca şi la lacrimile Salmei, el afla în nenorocirea lui o pavăză împotriva nenorocirilor înconjurătoare.

Hamza bărbierul, vecinul nostru, avea alte motive de a rămîne. Avea pămînturi, cumpărate lot după lot în cei douăzeci de ani cît se îndeletnicise cu delicate şi bănoase circumcizii, astfel că-şi făgăduia să nu pribegească înainte de a fi revîndut pe preţ bun pînă la ultimul butuc de viţă-de-vie; pentru asta, trebuia să aştepte, căci prea mulţi doritori de plecare, grăbiţi să se aştearnă la drum, îşi vindeau ogoarele pe mai nimic, iar cumpărătorii erau în avantaj.

— Vreau să-i fac pe blestemaţii ăştia de *rumi* să plătească scump, cît mai scump, se justifica el.

Astaghfirullah, pe care Hamza îl admirase întotdeauna, voia

să-l ferească de a se pomeni în stare de impuritate, tocmai el a cărui lamă purificase jumătate din băieţii din Albaicin.

Un alt vecin al nostru, Saad, un grădinar bătrîn de curînd rămas orb, nu se simţea în stare să plece.

— Un copac bătrîn nu-l mai poţi planta din nou pe pămînt străin, repeta el.

Om cucernic, umil, cu frică de Dumnezeu în tot ce făcea, venise ca să audă din gura şeicului ce anume recomandau în cazul lui teologii musulmani, *ulema*, cunoscători competenţi ai Cuvîntului sfînt şi ai dreptei Tradiţii.

— Hamza şi Saad au sosit la noi la puţin timp după rugăciunea de la amiază, îşi amintea mama. Mohamed i-a lăsat să intre, în timp ce eu mă retrăgeam cu tine la catul de sus. Aveau chipuri livide şi zîmbete silite, la fel ca tata, care i-a aşezat pe nişte perne vechi într-un colţ umbrit din patio, schimbînd cu ei doar bîiguieli imperceptibile. Şeicul şi-a făcu apariţia un ceas mai tîrziu şi abia atunci m-a chemat Mohamed ca să pregătesc nişte sirop rece.

Astaghfirullah era însoţit de Hamed, ale cărui legături cu stăpînul locului le cunoştea. Bătrînul dezrobitor prinsese drag de sminteala tatei şi, dacă îl vedea des de un an de zile, era nu atît pentru a-i da sfaturi, cît mai degrabă pentru a se afla în preajma cutezanţei, tinereţii şi turbulentelor sale iubiri. În ziua aceea totuşi, vizita celui numit *fakkak* avea ceva solemn. Redevenise dregătorul religios binecunoscut, ochii săi cu pleoape zbîrcite căutau sever, vorbele sale erau rodul îndelungatei lui legături cu vitregia sorţii.

— Toată viaţa mea m-am aflat în preajma captivilor care nu visau decît libertatea şi nu pot pricepe cum un om liber şi cu mintea întreagă poate alege de bunăvoie captivitatea.

Cel dintîi care a răspuns a fost bătrînul Saad:

— Dacă vom pleca cu toţii, islamul va fi smuls pe veci din acest pămînt, iar cînd vor veni turcii, din mila lui Dumnezeu, ca să-şi încrucişeze săbiile cu *rumii*, noi nu vom mai fi aici ca să le dăm o mînă de ajutor.

Glasul afectat al lui Astaghfirullah l-a făcut pe grădinar să tacă:

— A rămîne într-o ţară cucerită de necredincioşi e oprit de religie, aşa cum e oprit să consumi animale moarte, sînge, carne

de porc, aşa cum e oprit să săvîrşeşti moarte de om.

Adăugă, lăsîndu-şi mîna să apese pe umărul lui Saad:

— Orice musulman care rămîne la Granada sporeşte numărul locuitorilor ţării necredincioşilor şi contribuie astfel la sporirea numărului duşmanilor lui Dumnezeu şi ai Profetului său.

O lacrimă se scurse pe obrazul bătrînului, înainte de a se pierde, timidă, printre firele bărbii:

— Sînt prea bătrîn, prea bolnav, prea sărac pentru a mai putea să mă tîrăsc pe drumuri sau pentru a înfrunta marea. Oare n-a spus Profetul: faceţi cele ce sînt lesnicioase pentru voi şi nu umblaţi zadarnic după cele anevoioase?

Hamed se lăsă înduioşat de soarta grădinarului şi, cu riscul de a-l supăra pe şeic, rosti cu glas modulat un verset încurajator din *surata*[1] femeilor:

— „...în afară de neputincioşi, bărbaţi, femei şi copii, care nu au nici un mijloc şi în faţa cărora nu se deschide nici o cale, căci acelora se poate ca Dumnezeu să le dea izbăvirea, El este stăpînul izbăvirii, El este stăpînul iertării“.

Saad se grăbi să continue:

— A spus adevărul, Allah cel Atotputernic.

Astaghfirullah nu a tăgăduit ceea ce era limpede:

— Dumnezeu e bun, iar răbdarea Sa e nesfîrşită. El nu cere aceleaşi lucruri de la cei care pot şi de la cei care nu pot. Dacă doreşti să-I dai ascultare plecînd în pribegie, dar nu poţi s-o faci, El va şti să citească în inima ta şi te va judeca după intenţiile tale. Nu te va condamna la muncile iadului, însă iadul tău ar putea să se găsească pe acest pămînt şi în această ţară. Iadul tău va fi umilinţa de zi cu zi pentru tine şi pentru femeile din familia ta.

Punîndu-şi deodată palmele pe pămîntul cald, se întoarse cu tot corpul spre tatăl meu, apoi spre bărbier, privindu-i fix:

— Şi tu, Mohamed? Şi tu, Hamza? Şi voi sînteţi săraci şi infirmi? Nu sînteţi oameni de vază, persoane bine văzute de întreaga comunitate? Ce scuză aveţi că să nu daţi ascultare preceptelor islamului? Să nu vă aşteptaţi la nici o iertare, la nici o înţelegere dacă veţi urma drumul lui Yahya renegatul, căci Cel de Sus este pretenţios faţă de cei pe care i-a copleşit cu binefacerile Sale.

Cei doi bărbaţi se jurară, nu fără mare stinghereală, că nu

aveau deloc de gînd să rămînă la nesfîrşit într-o ţară necredincioasă, dar că voiau doar să pună un pic de ordine în treburile personale spre a pleca la drum în condiţii bune.

— Vai de cel ce se grăbeşte să vîndă raiul în schimbul unor bunuri pe pămînt! exclamă Astaghfirullah, în timp ce dezrobitorul, dornic să nu-l repeadă pe Mohamed, pe care-l ştia încordat şi în stare de gesturi nebuneşti, se adresa recalcitranţilor pe un ton patern:

— De cînd a căzut în mîinile necredincioşilor, oraşul ăsta a ajuns pentru noi un loc al infamiei. E o temniţă, iar poarta ei stă gata să se închidă încet-încet. Cum să nu profitaţi de această ultimă şansă pentru a scăpa?

Nici imprecaţiile predicatorului, nici dojenile dezrobitorului nu l-au putut hotărî pe tata să-şi părăsească oraşul. A doua zi după întîlnirea asta, se ducea la Hamed ca să-i ceară veşti de la iubita lui. Salma suferea în tăcere, punîndu-şi nădejdea în plecarea în exil.

— Trăiam deja, spunea ea, primele călduri ale verii, însă hoinarii se răriseră prin grădinile Granadei, iar florile nu mai aveau strălucire. Cele mai frumoase case din oraş se goliseră, prăvăliile din *suk* rămăseseră fără tejghele, vacarmul de pe străzi se stinsese, pînă şi în cartierele sărace. În pieţele publice, soldaţii castilieni nu mai treceau decît pe lîngă cerşetori, căci toţi musulmanii grijulii cu onorabilitatea lor, dacă nu plecaseră, se ruşinau să se arate privirilor.

Şi ea mai adăugă, cu o voce covîrşită de tristeţe:

— Atunci cînd nu asculţi de voia Celui de Sus, e mai bine s-o faci pe ascuns, căci a te împăuna cu păcatul tău înseamnă a păcătui de două ori.

Îi repeta necontenit tatălui meu acest lucru, fără a izbuti să-l clintească.

— Singurii ochi care se uită după mine pe străzile Granadei sînt aceia ai oamenilor care n-au plecat. Ce învinuiri ar cuteza ei să-mi aducă?

De altfel, ne asigura el, dorinţa lui cea mai scumpă era să se îndepărteze de acest oraş în care onoarea sa de bărbat fusese călcată în picioare; numai că nu avea să fugă precum un şacal. Avea să plece cu capul sus şi cu căutătura semeaţă.

Curînd a sosit luna *dhul-qaada*, penultima lună a anului, şi a venit rîndul lui Hamza s-o pornească la drum: sîcîit de bătrîna lui mamă, moaşa, care-l bătea la cap cu văicărelile ei, acuzîndu-l că vrea să-i tragă pe toţi ai săi spre Gheena, a plecat fără să-şi mai vîndă pămînturile, făgăduindu-şi să se întoarcă singur cîteva luni mai tîrziu spre a găsi un cumpărător. Şi pentru Astaghfirullah sunase ceasul pribegiei. Nu a luat cu sine nici aur, nici veşminte de preţ, doar un Coran şi merinde pentru drum.

— A sosit apoi luna *dhul-hijja*, cerul s-a acoperit de nori, iar nopţile au devenit mai răcoroase. Tatăl tău încă se îndărătnicea, petrecîndu-şi zilele între dezrobitor şi genovez, întorcîndu-se seara abătut sau iritat, preocupat sau senin, dar fără să scoată o vorbă în legătură cu plecarea. Apoi, dintr-odată, cînd erau mai puţin de două săptămîni pînă la anul nou, a fost cuprins de o febrilitate inexplicabilă: voia să plece imediat, trebuia să ajungă la Almeria pînă în trei zile. De ce la Almeria? Nu existau porturi mai apropiate, ca de pildă Adra, de unde se îmbarcase Boabdil, sau La Rabita, sau Salobreña, sau Almuñecar? Nu, trebuia să fie musai Almeria şi trebuia să se afle acolo pînă în trei zile. În ajunul plecării, Hamed a venit să ne ureze drum bun şi am priceput că nu era străin de exaltarea lui Mohamed. L-am întrebat dacă pleca şi el în pribegie. „Nu, mi-a răspuns el zîmbind, eu nu voi pleca decît după ce va fi eliberat şi ultimul captiv musulman.“

Salma a stăruit:

— Rişti să rămîi mult şi bine într-o ţară necredincioasă!

Dezrobitorul avu un zîmbet enigmatic, dar nu lipsit de melancolie:

— Trebuie uneori să nu te supui Celui de Sus pentru a-L asculta mai bine, mormăi el, ca şi cum vorbea cu sine însuşi, sau poate direct cu Ziditorul lui.

Am plecat a doua zi înainte de rugăciunea din zori, tata călare, mama şi cu mine pe spatele unei catîrce, bagajele noastre fiind înghesuite pe alte cinci animale. Spre poarta dinspre Najd, în sudul oraşului, ne-am alăturat altor cîtorva zeci de călători, cu care am străbătut drumul împreună, pentru o mai mare siguranţă. Bandiţii erau numeroşi în preajma oraşului şi în trecătorile munţilor, toată lumea ştiind că bogăţii considerabile

erau neîncetat cărate spre coastă.

*

* *

În ochii mei de copil, extrema zăpăceală care domnea în portul Almeria a lăsat o amintire de neşters. Mulţi oameni se hotărîseră, la fel ca şi noi, să plece în ultima clipă şi erau zoriţi să ia cu asalt pînă şi cea mai mică barcă. Ici-colo, cîţiva soldaţi castilieni se străduiau să-i potolească, printr-un urlet ameninţător, pe cei ce provocau îmbulzeală; alţii verificau cu priviri lacome conţinutul vreunui cufăr. Se convenise ca expatriaţii să-şi poată lua cu ei toate bunurile, fără nici o restricţie, însă nu era uneori lipsit de folos să lase o monedă de aur în mîna vreunui ofiţer mai stăruitor. Pe plajă, negustoriile se desfăşurau din plin, iar proprietarii ambarcaţiunilor erau necontenit mustraţi amintindu-li-se soarta pe care Dumnezeu le-o rezervă celor ce profită de pe urma nefericirilor musulmanilor; aparent fără rezultat, deoarece tarifele pentru traversarea mării continuau să crească din oră în oră. Momeala cîştigului adoarme conştiinţele, iar momentele cînd oamenii îşi pierd cumpătul sînt puţin propice mărinimiei. Resemnaţi, oamenii îşi dezlegau baierele pungii, făcînd semn familiei să se grăbească. Odată ajunşi la bord, se străduiau să-şi ferească nevestele şi fiicele de promiscuităţi prea mari, lucru din cale afară de anevoios cînd se îngrămădeau cîte trei sute de persoane pe o tartană care nu dusese niciodată mai mult de o sută.

Tatăl meu a refuzat, încă de la sosire, să se amestece cu mulţimea. De sus de pe cal, şi-a plimbat agale privirea jur-împrejurul portului, îndreptîndu-se apoi spre o căsuţă mică din lemn, de pe pragul căreia un om bine îmbrăcat l-a primit cu amabilitate. L-am urmat de la distanţă; ne-a făcut semn să ne apropiem. Cîteva clipe mai tîrziu, eram confortabil aşezaţi peste bagaje într-o tartană goală, la care am ajuns trecînd pe o pasarelă care a fost scoasă în urma noastră. Omul, care nu era altul decît fratele lui Hamed, conducea vama din Almeria, sarcină pe care

castilienii încă nu i-o retrăseseră. Vasul îi aparţinea şi nu avea să se umple de pasageri decît a doua zi. Mama mi-a dat, la fel ca şi tatei, o bucată de ghimbir ca să mestecăm spre a nu avea rău de mare, ea însăşi luînd o bucată zdravănă. Curînd se făcu seară şi ne-am lăsat cuprinşi de somn, nu înainte de a fi mîncat nişte perişoare din carne pe care ni le trimisese gazda noastră.

Încă din zori am fost treziţi de ţipete şi de înghesuială. Zeci de oameni care vociferau, femei înfăşurate în văluri albe sau negre, copii scîncind sau năuciţi luau cu toţii cu asalt tartana noastră. A trebuit să ne ţinem încleştaţi de bagaje ca să nu fim daţi la o parte. Sau chiar azvîrliţi peste bord. Cînd vasul a început să se îndepărteze de coastă, mama m-a strîns cu putere la piept. În jurul nostru, femei, bătrîni se rugau, se tînguiau, glasurile lor abia fiind acoperite de zgomotele mării.

Doar tata a rămas senin în ziua aceea de plecare în pribegie, iar pe buzele lui, Salma a putut chiar citi, de-a lungul întregii traversări, un zîmbet straniu. Căci se pricepuse să-şi rostuiască, în chiar miezul derutei, un minuscul cîmp al victoriei.

1. Fiecare capitol din Coran.

II
Cartea de la Fès

Aveam vîrsta ta, fiule, şi niciodată n-am mai revăzut Granada. Dumnezeu n-a vrut ca soarta mea să fie scrisă toată într-o singură carte, ci să se desfăşoare, val după val, în ritmul mărilor. La fiecare traversare, m-a uşurat de un viitor pentru a-mi dărui un altul; pe fiecare nou ţărm, a legat de numele meu numele unei patrii părăsite.

De la Almeria la Melilla, timp de o zi şi o noapte, existenţa mea a fost dată peste cap. Marea era îngăduitoare totuşi, iar vîntul era potolit; însă furtuna creştea în inima alor mei.

Hamed dezrobitorul aranjase bine lucrurile, Dumnezeu să-l ierte. Cînd coasta Andaluziei n-a rămas în urma noastră decît ca o dîră subţire de remuşcare, o femeie a dat fuga spre colţul nostru de pe tartană, trecînd cu uşurinţă peste bagaje şi călători. Mersul ei vesel nu se potrivea cu îmbrăcămintea făcută din văluri atît de întunecate, atît de groase, încît ne-ar fi fost tuturor greu s-o recunoaştem dacă Mariam n-ar fi fost în braţele ei.

Singurele strigăte de bucurie au fost ale mele şi ale surorii mele. Mohamed şi Warda erau încremeniţi de emoţie, la fel ca sutele de priviri aţintite asupra lor. Cît despe Salma, m-a strîns ceva mai puternic la piept. După felul cum respira, după suspinele care-i scăpau, am înţeles că suferea. Lacrimile îi curgeau desigur la adăpostul vălului, şi nu fără motiv, deoarece patima neînfrînată a tatălui meu avea să ne ducă foarte curînd pe toţi la marginea decăderii.

Mohamed măsurătorul, atît de senin, iar dintr-odată atît de neîmblînzit! S-a întîmplat ca eu să-l pierd cînd eram copilandru, pentru a-l redescoperi cînd eram în floarea vîrstei, dar cînd el nu mai era acolo. Şi a trebuit să aştept apariţia primelor fire de păr alb, a primelor păreri de rău, pînă să mă conving că orice bărbat, inclusiv tatăl meu, avea dreptul de a se înşela asupra drumului în viaţă dacă el considera că-şi caută fericirea. De atunci, au început să-mi fie dragi rătăcirile lui, aşa cum nădăjduiesc că şi tu, fiule, le

vei îndrăgi pe ale mele. Îţi doresc chiar ca, la rîndul tău, să rătăceşti uneori drumul. Şi îţi mai doresc să iubeşti, la fel ca el, pînă la tiranie, şi să rămîi multă vreme deschis nobilelor ispite ale vieţii.

Anul hanurilor

900 de la hegira
(2 octombrie 1494 – 20 septembrie 1495)

Înainte de Fès, nu mai pusesem niciodată piciorul într-un oraş, nu mai văzusem nicicînd forfota grăbită a străzilor, nu mai simţisem vreodată pe obraz suflul acela puternic precum vîntul dinspre larg, împovărat însă de strigăte şi de mirosuri. Fireşte, m-am născut la Granada, maiestuoasa capitală a regatului Andaluziei, numai că veacul ajunsese de acum departe, iar eu am cunoscut-o cînd ea era pe moarte, golită de oamenii şi de sufletul ei, umilită, stinsă; cînd ne-am părăsit cartierul Albaicin, el nu mai era pentru ai mei decît un soi de baracă mare, ostilă şi dărăpănată.

Fès era altceva, iar eu am avut la dispoziţie întreaga tinereţe ca s-o aflu. De la prima noastră întîlnire, în anul acela, nu mi-au rămas decît amintiri înceţoşate. Mă apropiasem de cetate călare pe catîrcă, jalnic cuceritor pe jumătate adormit, sprijinit cu o mînă fermă de tata, căci toate drumurile erau în pantă, uneori atît de abruptă încît animalul nu mai putea înainta decît cu pas nesigur şi şovăielnic. La fiecare zdruncinătură mă îndreptam de şale, după care aţipeam din nou. Deodată a răsunat vocea tatei:

— Hassan, trezeşte-te dacă vrei să-ţi vezi oraşul!

Ieşind din toropeală, mi-am dat seama că micul nostru convoi ajunsese deja la picioarele unei incinte de culoarea nisipului, înaltă şi masivă, crenelată cu nenumărate merloane ascuţite şi ameninţătoare. O monedă strecurată în palma vameşului ne-a lăsat să trecem pe sub o poartă. Eram în interiorul zidurilor.

— Priveşte, insista Mohamed.

Jur-împrejurul oraşului Fès se înşiruiau cît vezi cu ochii dealuri presărate cu nenumărate case din cărămidă şi din piatră, adesea împodobite, la fel ca la Granada, cu plăci de faianţă.

— Acolo, pe cîmpia străbătută de *ued*[1], este inima oraşului. La stînga, malul Andaluzilor, întemeiat cu secole în urmă de pribegi din Córdoba; la dreapta, malul celor din Kairouan, avînd în mijloc moscheea şi şcoala Karauiyinilor, clădirea aceea mare cu olane verzi, unde, cu voia Domnului, vei primi învăţătura înţelepţilor *ulema*.

N-am ascultat decît în treacăt aceste savante explicaţii, căci ceea ce mi-a atras îndeosebi privirea a fost spectacolul acoperişurilor: în după-amiaza aceea de toamnă, lumina soarelui era îmblînzită de nori groşi şi pretutindeni mii de orăşeni stăteau aşezaţi pe case ca pe nişte terase, la taclale, strigînd, bînd sau rîzînd, glasurile lor toate topindu-se într-un imens vacarm. În jurul lor, atîrnate sau expuse, straie de oameni bogaţi sau sărmani fremătau la orice adiere, precum pînzele unei singure nave.

O zarvă ameţitoare, un vas care navighează din furtună în furtună şi care, uneori, naufragiază, oare nu acesta este chipul unui oraş? În adolescenţa mea, mi s-a întîmplat ades să-mi petrec zile întregi în faţa acestui peisaj, pierdut în nesfîrşite visări. Ziua intrării mele în Fès n-a fost decît o încîntare trecătoare. Drumul de la Melilla mă istovise şi de-abia aşteptam să ajungem acasă la Khâli. Nu aveam, fireşte, nici o amintire despre unchiul meu, emigrat în Berberia[2] cînd eu aveam abia un an, şi nici despre bunica mea, plecată odată cu el, fiul ei mai mare. Eram sigur însă că primirea lor călduroasă ne va face să dăm uitării necazurile călătoriei.

Călduroasă a fost, într-adevăr, faţă de Salma şi faţă de mine. În timp ce ea se pierdea cu totul, trup şi lucruri, sub vălurile ample ale mamei sale, eu m-am pomenit în braţele lui Khâli, care m-a privit îndelung, fără să scoată o vorbă, înainte de a pune pe fruntea mea cea mai afectuoasă sărutare.

— Te iubeşte aşa cum orice bărbat îl iubeşte pe fiul surorii lui, îmi spunea mama; pe deasupra, cum n-are decît fete, te consideră ca pe propriul său fiu.

Avea să mi-o dovedească în nenumărate rînduri. În ziua aceea

însă, solicitudinea sa mi-a fost nefastă.

Abia după ce m-a lăsat jos, Khâli s-a întors spre Mohamed.

— Te aşteptam de mult, i-a zis el pe un ton în care se ghicea reproşul, deoarece nimeni nu ignora stingheritoarea idilă care întîrziase pribegia măsurătorului.

Cei doi bărbaţi s-au îmbrăţişat totuşi. Apoi unchiul meu s-a întors pentru prima oară înspre Warda, care stătea deoparte. Privirea lui a fost pe punctul să zăbovească asupra ei, dar a lunecat iute în depărtare. Alesese să n-o vadă. Nu era bine-venită în casa lui. Nici Mariam, o încîntătoare fetiţă bucălată şi zîmbitoare, n-a avut parte de vreo mîngîiere.

— Mă temeam de primirea asta şi de aceea nu m-am bucurat cînd Warda a apărut pe vas, mi-a explicat mai tîrziu mama. Am suportat mereu în tăcere abaterile lui Mohamed. Purtarea lui mă umilise în ochii tuturor vecinilor şi întreaga Granadă ajunsese să-şi bată joc de nesăbuinţele lui. Cu toate astea, îmi spuneam necontenit: „Salma, eşti soţia lui şi îi datorezi ascultare; într-o bună zi, cînd se va sătura, se va întoarce la tine!“ Pînă atunci, mă resemnasem să-mi plec răbdătoare capul. Dar fratele meu, atît de mîndru, atît de semeţ, nu putea proceda la fel. Fără îndoială că ar fi dat uitării trecutul dacă am fi sosit doar noi trei. Dar, dacă ar fi primit-o sub acoperişul său pe *rumiyya* despre care toată lumea zicea că-i făcuse vrăji cumnatului său, ar fi însemnat să devină batjocura pribegilor din Granada, care sînt vreo şase mii numai la Fès şi care îl cunosc cu toţii şi îi poartă respect.

În afară de mine, care eram copleşit cu atenţii şi visam deja la dulciuri scăldate în miere, toţi ai mei îşi ţineau răsuflarea.

— Era ca şi cum am fi asistat la o ceremonie pe care un djinn rău ar fi preschimbat-o din nuntă în înmormîntare, mi-a spus Mohamed. L-am privit întotdeauna pe unchiul tău ca pe un frate şi îmi venea să-i strig că Warda fugise din satul ei ca să vină după mine, punîndu-şi viaţa în primejdie, că părăsise ţara *rumilor* ca să vină printre noi, că nu mai aveam dreptul s-o considerăm o captivă, că nu mai aveam nici măcar dreptul s-o numim *rumiyya.* Dar nici un sunet nu ieşea din gîtlejul meu. Nu-mi rămînea decît să mă întorc şi să ies, într-o tăcere de cimitir.

Salma îl urmă fără o clipă de şovăială, deşi era gata să leşine. Era, dintre toţi, cea mai lovită, mai mult chiar decît Warda.

Concubina fusese, fireşte, umilită. Dar avea măcar consolarea de a şti că de acum Mohamed nu mai putea s-o părăsească niciodată fără a pierde orice urmă de consideraţie; şi, în timp ce ea tremura în colţul ei, se mîngîia cu gîndul că fusese victima unei nedreptăţi. Un sentiment care poate răni, dar care pune şi balsam pe rană, un sentiment care uneori poate ucide, dar care, mult mai des, dă femeilor puternice motive de a trăi şi de a se bate. Salma nu avea nimic din toate astea.

— Eram zdrobită de soartă, pentru mine venise ziua Judecăţii. Eram pe punctul de a-l pierde pe tatăl tău, după ce îmi pierdusem oraşul în care m-am născut şi casa în care am adus pe lume un copil.

*

* *

Am urcat iarăşi pe catîri fără să ştim în ce direcţie s-o luăm. Mohamed bombănea, izbind cu pumnul în greabănul animalului:

— Pe ţărîna care acoperă rămăşiţele tatălui meu şi ale strămoşilor mei, dacă mi-ar fi spus cineva că voi fi astfel primit în regatul Fès, n-aş fi părăsit niciodată Granada!

Vorbele lui ne şfichiuiau auzul înspăimîntat:

— Am plecat, mi-am abandonat casa şi pămînturile, am cutreierat munţii şi marea ca să nu dăm decît peste uşi închise, bandiţi pe drumuri şi spaima de epidemii!

E adevărat că de la sosirea noastră pe pămîntul Africii, nenorociri şi pocinoage se înverşunaseră necontenit asupra noastră. Şi asta, încă din clipa cînd tartana care ne ducea acostase în portul Melilla. Credeam că vom ajunge într-un mic port islamic unde mîini liniştitoare se vor aşeza pe umerii noştri ca să şteargă oboseala bătrînilor şi lacrimile celor şubrezi. Însă pe chei ne asaltaseră doar întrebări pline de curiozitate gîfîită: „E adevărat că vin castilienii? Le-aţi văzut galioanele?“ Pentru cei care ne iscodeau astfel, nu era nicidecum vorba de a pregăti apărarea portului, ci de a nu zăbovi în debandadă. Văzînd că noi, refugiaţii, eram cei nevoiţi să împărţim vorbe de mîngîiere, eram şi mai

zoriţi să punem un munte şi un deşert drept distanţă între noi şi ţărmul acela, care se oferea cu braţele larg deschise năvălitorilor.

Un bărbat s-a înfăţişat înaintea noastră. Era catîrgiu, zicea el, şi trebuia să plece fără zăbavă spre Fès. Dacă voiam, ne putea oferi serviciile sale în schimbul unei sume neînsemnate, cîteva zeci de dirhami din argint. Dornic să părăsească Melilla înainte de căderea nopţii şi momit fără îndoială de preţ, Mohamed a acceptat fără să se mai tîrguiască. I-a cerut totuşi catîrgiului s-o ia pe drumul de coastă pînă la Bedis înainte de a se îndrepta înspre sud către Fès; omul avea însă o idee mai bună, şi anume s-o ia pe o scurtătură care avea să ne facă să cîştigăm, se jura el, două zile mari şi late. O lua pe acolo în fiecare lună, ştia şi cea mai măruntă neregularitate a drumului la fel de bine cum cunoştea spatele catîrcii sale. Atît de bine s-a priceput să-şi înfăţişeze argumentele încît, la jumătate de ceas de cînd debarcaserăm, ne aflam deja pe drum, tata şi cu mine pe un animal, mama pe un altul, cu grosul bagajelor, iar Warda şi cu Mariam pe un al treilea, catîrgiul mergînd pe jos alături de noi, împreună cu fiul lui, o detestabilă secătură de vreo doisprezece ani, desculţ, cu degete murdare şi privire piezişă.

Nici nu străbătuserăm bine trei mile cînd doi călăreţi înfăşuraţi în văluri albastre năvăliră în faţa noastră, ţinînd în mîini pumnale cu tăiş curbat. Ca şi cum n-ar fi aşteptat decît un semnal, catîrgiul şi fiul lui o porniră tiptil, dar repejor, pe coastă la vale. Bandiţii se apropiară. Văzînd că aveau de-a face cu un singur bărbat care trebuia să ocrotească două femei şi doi copii, şi simţindu-se astfel încrezători, începură să pipăie cu mîini experte încărcătura catîrilor. Primul trofeu a fost o casetă incrustată cu sidef în care Salma îşi rînduise imprudentă toate podoabele. Începură apoi să scoată una după alta superbe rochii din mătase şi un aşternut de noapte brodat, care făcuse parte din trusoul mamei mele.

Ducîndu-se apoi spre Warda, unul dintre bandiţi îi porunci:

— Saltă-te!

Cum ea rămăsese fără grai, banditul veni spre Mohamed şi îi puse vîrful pumnalului în gît. Îngrozită, concubina se scutură şi dădu din mîini ca o marionetă dezarticulată, dar fără să se desprindă de sol. Nepricepînd latura tragică a situaţiei, am

izbucnit într-un sănătos hohot de rîs, pe care tata mi l-a îngheţat pe buze dintr-o singură ridicare de sprînceană. Răufăcătorul zbiera:

— Sări mai sus!

Warda sări în sus cît putu mai bine şi un clinchet uşor de monede se făcu atunci auzit.

— Dă-mi-le pe toate!

Băgînd mîna pe sub rochie, ea dădu la iveală o modestă pungă pe care o aruncă pe jos, cu un gest dispreţuitor. Banditul o ridică fără să se formalizeze şi se întoarse spre maică-mea:

— Acum e rîndul tău.

În clipa aceea, răsună în depărtare chemarea muezinului din sat. Tata ridică ochii spre soare, care părea înfipt în mijlocul cerului, şi, cu o mînă iute, luă de la oblîncul calului covoraşul de rugăciune pe care-l întinse pe nisip, apoi, căzînd în genunchi cu faţa spre Mecca, porni să recite cu glas tare rugăciunea de la amiază. Toate astea s-au petrecut cît ai clipi din ochi şi cu un aer atît de firesc, încît bandiţii rămaseră descumpăniţi. În vreme ce se consultau din priviri, un praf gros ţîşni de pe drum, ca prin minune, la mai puţin de o milă în faţa noastră. Răufăcătorii abia avură vreme să încalece pe cai, luînd-o la sănătoasa cît putură de repede în partea opusă. Eram salvaţi, mama nu fusese nevoită să facă ce i se ceruse.

— Dacă aş fi făcut-o, nu un clinchet s-ar fi auzit, ci o adevărată salvă de zornăieli, căci tatăl tău îmi dăduse să port sute de dinari, îngrămădiţi în zece pungi pîntecoase, pe care le agăţasem în jurul şoldurilor, convinsă fiind că nici un bărbat n-ar cuteza să scotocească atît de departe.

Cînd trecătorii providenţiali ajunseră în dreptul nostru, am văzut că era vorba de un detaşament de soldaţi. Mohamed se grăbi să le povestească în amănunt urzeala căreia îi căzuserăm victime. Tocmai, explică atunci comandantul lor zîmbind, el şi oamenii lui aveau misiunea de a patrula pe acel drum, infestat de briganzi de cînd andaluzii debarcau, corăbii întregi, la Melilla. De obicei, adăugă el pe tonul cel mai banal, călătorii se trezesc cu beregata tăiată, iar catîrgiul vine să-şi ia înapoi animalele şi partea de pradă ce i-a fost lăsată. Potrivit ofiţerului, mulţi granadini sosiţi la Fès sau la Tlemcen avuseseră parte de astfel de

păţanii. În schimb, pribegii care aleseseră să meargă la Tunis, la Tetuan, Salé sau Mitidja din Alger nu fuseseră supăraţi cu nimic.

— Întoarceţi-vă în port, ne sfătui el, şi aşteptaţi. De îndată ce se va forma o caravană de neguţători, plecaţi alături de ei. Caravana va fi în mod obligatoriu însoţită de paznici şi veţi fi în siguranţă.

Cum mama îl întreba dacă mai avea vreo şansă să dea de urmele preţioasei ei casete, el răspunse, ca un om înţelept, printr-un verset din Coran:

— Se poate să urăşti un lucru, iar acel lucru să se vădească a fi folositor pentru tine; se poate să te bucuri de un lucru, iar acel lucru să-ţi aducă nenorocirea; căci singur Dumnezeu ştie, iar tu nu ştii nimic.

După care veni cu explicaţia:

— Catîrii pe care cei ce v-au tăiat calea au fost siliţi să vi-i lase vouă vă vor fi mai de folos decît podoabele de preţ; ei vă vor duce cu toate bagajele voastre şi nu vor atrage hoţii.

Am urmat întocmai sfaturile acelui om şi astfel, după zece zile, am ajuns la destinaţie, istoviţi, dar teferi. Ca să constatăm că rudele noastre refuzau să ne găzduiască.

*

* *.

Trebuia să găsim acum un acoperiş pentru a ne adăposti, ceea ce nu era lucru uşor de cînd pribegii andaluzi, sosiţi la Fès în valuri succesive, se înstăpîniseră peste toate casele disponibile. Cînd debarcase Boabdil, cu trei ani mai înainte, era însoţit, zice-se, de şapte sute de persoane, care-şi aveau acum un cartier al lor unde viaţa era rînduită tot după moda de la Alhambra, dar fără fala de acolo. De obicei, nou-sosiţii descindeau pentru o vreme la rudele lor cele mai apropiate, ceea ce am fi făcut cu siguranţă şi noi dacă am fi fost fără Warda. Dar, aşa cum se înfăţişau lucrurile, nu se mai punea problema de a petrece nici măcar o singură noapte în casa lui Khâli, unde tatăl meu socotise, pe bună dreptate, că fusese umilit.

Rămîneau hanurile, numite *fonduk*. Există nu mai puţin de

două sute de astfel de hanuri la Fès, majoritatea foarte curate, înzestrate fiecare cu fîntînă şi cu latrine străbătute de o apă curgătoare cu debit puternic, astfel că murdăriile erau constant cărate spre rîu şi împrăştiate prin mii de canale afluente. Unele hanuri au peste o sută douăzeci de camere, spaţioase şi dînd toate spre coridoare. Încăperile sînt închiriate complet goale, fără un pat măcar, hangiul procurîndu-le clienţilor doar o pătură şi o rogojină pentru a dormi, şi lăsînd în grija lor să-şi cumpere singuri de mîncare spre a o da la gătit la bucătărie. Mulţi se mulţumesc cu acest aranjament, căci hanurile nu sînt doar locuri de petrecut nopţile pentru călători, ci şi locuinţe pentru unii văduvi din Fès, care n-au familie şi nici bani ca să-şi plătească o casă şi slugi, persoane care se chivernisesc uneori cîte două într-o cameră spre a împărţi chiria şi treburile zilnice, şi spre a-şi ţine de urît în nefericirea lor. Trebuia să ne instalăm şi noi în acelaşi mod pentru cîteva zile, pînă aveam să ne găsim o locuinţă mai decentă.

Însă nu vecinătatea acelor nefericiţi era lucrul care îl preocupa pe tata, ci faptul că ne aflam în preajma unor oameni de o calitate cu totul îndoielnică. Dat fiind că vizitase oraşul Fès cînd era foarte tînăr, îşi aducea încă aminte de reputaţia anumitor hanuri, atît de detestabilă încît nici un tîrgoveţ cinstit n-ar fi vrut să le treacă pragul şi nici să adreseze un cuvînt vreunuia dintre patronii lor, locuite fiind de cei numiţi *al-hiwa*. Aşa cum am scris în *Descrierea Africii*, al cărei manuscris a rămas la Roma, aceştia sînt bărbaţi permanent îmbrăcaţi în femei, fardaţi şi purtînd podoabe, care îşi rad barba, vorbesc cu glas ascuţit şi torc lînă în timpul zilei. Oamenii din Fès nu-i văd decît cu prilejul funeraliilor, căci există datina ca ei să fie angajaţi alături de bocitoare spre a spori jalea. E bine de ştiut că fiecare dintre aceste fiinţe are un concubin şi că se comportă faţă de el întocmai ca o soţie cu soţul ei. Să ne călăuzească Cel de Sus paşii departe de căile piezişe!

Mult mai primejdioşi sînt tîlharii care mişună în asemenea hanuri. Ucigaşi, briganzi, contrabandişti, proxeneţi, purtători ai tuturor viciilor se simt aici în siguranţă, ca pe un tărîm din afara regatului, organizînd nestingheriţi negoţul cu vin, fumatul de cînepă şi prostituţia, înhăitîndu-se unii cu alţii pentru a-şi săvîrşi

nelegiuirile. Multă vreme m-am întrebat pentru ce poliţia din Fès, atît de promptă în a sancţiona lăcomia unui comerciant şi foamea unui şterpelitor de pîine, nu intervenea niciodată în acele locuri pentru a-i înşfăca pe pungaşi, punînd astfel capăt unor fapte care displac şi lui Dumnezeu, şi oamenilor. N-am avut nevoie de prea mulţi ani pentru a afla răspunsul: de fiecare dată cînd armata sultanului pleca la luptă, hanurile astea erau obligate să-i furnizeze gratis tot personalul trebuincios bucătăriei soldaţilor. În schimbul acestei participări la efortul militar, suveranul le dădea voie să facă ce voiau. E adevărat că, în orice război, ordinea şi dezordinea sînt complice.

Ca să fim siguri că nu ne vom pomeni într-unul dintre acele locuri rău famate, trebuia să căutăm un han în preajma moscheii Karauiyinilor. Acolo poposesc neguţătorii bogaţi aflaţi în trecere. Deşi preţul camerelor este mai ridicat decît în alte părţi, aceste locuri nu sînt niciodată goale; clienţii le năpădesc cu caravane întregi. În seara sosirii noastre, am avut parte de mult noroc din moment ce am reuşit să găsim o locuinţă într-un asemenea stabiliment, ţinut de un pribeag din Granada. Acesta a trimis pe unul dintre robii săi să ne cumpere de la Piaţa Fumului peştişori prăjiţi, colţunaşi cu carne, măsline şi cîţiva ciorchini de struguri. Iar pe pragul uşii ne-a pus şi un vas cu apă proaspătă pentru noapte.

În loc de cîteva zile, am rămas aproape şase săptămîni în acel han, pînă cînd hangiul însuşi ne-a găsit, nu departe de piaţa de flori, într-o fundătură, o casă îngustă, jumătate din ce aveam la Granada, a cărei uşă de intrare era joasă şi oarecum sordidă, cu atît mai mult cu cît nu puteai ajunge pînă acolo fără să lipăi printr-o băltoacă de noroi. Cînd ne-a propus casa asta, el ne-a explicat că era locuită de un negustor andaluz care se hotărîse să meargă să se aşeze în Cetatea cea Mare a Constantinopolului, spre a-şi desfăşura acolo activitatea. Realitatea era însă foarte diferită, după cum aveau să se grăbească vecinii să ne aducă la cunoştinţă: predecesorul nostru, veşnic bolnav la pat, neînstare să se ocupe de negoţ şi neavînd parte în cei trei ani petrecuţi la Fès nici măcar de o singură zi de bucurie, se întorsese pur şi simplu la Granada. Doi dintre copiii lui pieriseră de ciumă, iar fiul cel mare căpătase, zice-se, o boală ruşinoasă, cea numită „boala

coşurilor“. La sosirea noastră, întregul Fès trăia cu spaima acestui rău; boala se răspîndea atît de iute, că nici un om nu părea să-i poată scăpa. La început, erau izolate persoanele atinse de boală în locuinţe separate, ca leproşii, însă foarte curînd numărul lor a ajuns atît de mare, că oamenii s-au văzut nevoiţi să le aducă înapoi în sînul familiei. Oraşul întreg devenea un imens cartier bîntuit de boală, nici un leac nedovedindu-se eficace.

Aproape la fel de ucigaş ca şi răul era însă zvonul care-l însoţea. Oamenii din oraş şuşoteau că aşa ceva nu avuseseră niciodată la ei acasă înainte de venirea andaluzilor. Aceştia se apărau strigînd sus şi tare că „boala coşurilor“ fusese răspîndită fără doar şi poate de evrei şi de nevestele lor; care, la rîndul lor, îi acuzau pe castilieni, pe portughezi, uneori chiar pe marinarii genovezi sau veneţieni. În Italia, acest flagel e numit boala franceză.

*

* *

În anul acela, cred că era primăvară, tata a început să-mi vorbească despre Granada. Avea s-o facă adesea începînd de atunci, ţinîndu-mă ceasuri întregi lîngă el, fără să se uite la mine, fără să ştie dacă-l ascultam, dacă pricepeam, dacă totuşi cunoşteam personajele şi locurile. Se aşeza cu picioarele strînse sub el, chipul i se lumina, vocea i se modula, oboseala şi mînia i se potoleau. Preţ de cîteva minute sau cîteva ceasuri, devenea povestitor. Nu se mai afla la Fès, mai cu seamă între acele ziduri impregnate de molimă şi mucegai. Peregrina în amintire şi nu se întorcea de acolo decît cu părere de rău.

Salma îl privea cu milă, cu nelinişte, uneori cu teamă. În atitudinea lui, ea nu descoperea nici dorul de ţară, nici imaginea greutăţilor vieţii de pribeag. Pentru ea, tata încetase a mai fi el însuşi din ziua cînd plecase Warda, iar întoarcerea concubinei nu schimbase nimic. Ochii aceia absenţi, vocea nefirească, atracţia spre ţara *rumilor*, obsesiile care-l făceau să acţioneze fără brumă de înţelepciune, toate lăsau să se creadă că Mohamed era sub

efectul unei vrăji. Ea ţinea să-l descătuşeze, chiar de avea să-i ia la rînd pe toţi prezicătorii din Fès pentru a le cere ajutorul.

1. „Rîu“ în Africa de Nord.
2. Berberia sau Barbaria, nume dat odinioară ţinuturilor din Africa de Nord situate la vest de Egipt: Maroc, Algeria, Tunisia, Tripoli.

Anul prezicătorilor

901 de la hegira
(21 septembrie 1495 – 8 septembrie 1496)

Femeile cinstite din Fès, cînd sînt nevoite să străbată piaţa de flori, grăbesc pasul, se înfăşoară mai tare în văluri şi aruncă-n dreapta şi-n stînga priviri de animal hăituit; căci, dacă folosirea mirtului sau a narcisei nu are în sine nimic blamabil, nimeni nu ignoră ciudatul obicei pe care îl au locuitorii din Fès, fasioţii, să se înconjoare de flori, plantate sau culese, de fiecare dată cînd se dedau plăcerilor interzise ale alcoolului. Pentru unii bigoţi, cumpărarea unui buchet parfumat devenea o vină abia un pic mai mică decît procurarea unei carafe cu vin, iar vînzătorii de flori nu făceau, în ochii lor, mai multe parale decît cîrciumarii, cu atît mai mult cu cît şi unii, şi alţii erau adesea andaluzi, prosperi şi libertini.

Salma însăşi nu uita să-şi modifice mersul cînd trecea prin locul de formă pătrată unde se afla piaţa de flori, nu atît din cucernicie cît dintr-o legitimă grijă de respectabilitate. Băgasem de seamă în cele din urmă purtarea ei şi mă distram ca de un joc nou la fel ca atunci cînd, tropăind alături de ea, mă prefăceam că o provoc la o alergare.

Într-una din zilele din anul acela, pe cînd străbăteam piaţa, mama a grăbit pasul. Rîzînd în hohote, am început să alerg. Dar, în loc să mă ţină lîngă ea, a început să fugă la rîndul ei, tot mai iute. Cum nu izbuteam să ţin pasul cu ea, s-a întors o clipă, m-a luat în braţe şi a început să gonească şi mai tare, ţipînd la urechea mea un cuvînt pe care nu-l pricepeam. Abia cînd s-a oprit, la celălalt capăt al pieţei, am înţeles în sfîrşit motivul grabei şi

numele pe care-l striga: Sara!

Sara cea Bălţată. Auzeam încă deseori vorbindu-se despre evreică, dar trăsăturile ei nu-mi mai spuneau nimic.

— Dumnezeu în persoană te trimite pe meleagurile astea, gîfîi Salma cînd o ajunse din urmă.

Sara îşi luă o înfăţişare amuzată:

— Asta o spune mereu şi rabinul nostru. Dar eu nu sînt chiar aşa de sigură.

Totul mi se părea ciudat la ea, veşmintele ei de toate culorile, rîsul ei în hohote, dinţii ei din aur, voluminoşii ei cercei, fără a uita de parfumul sufocant care mi-a izbit nările cînd m-a strîns la piept. În timp ce mă holbam la ea fără ruşine, s-a pus să povestească, gesticulînd de zor şi vorbind răsunător, tot ce i se întîmplase de cînd părăsise, cu puţin înaintea noastră, cartierul Albaicin.

— Mulţumesc Ziditorului zi de zi că m-a îndrumat să iau calea pribegiei, căci cei care au ales să se boteze sînt acum victimele celor mai rele prigoane. Şapte dintre verii mei sînt în temniţă, iar o nepoată a fost arsă de vie împreună cu soţul ei, acuzaţi că au rămas evrei în taină.

M-a lăsat jos înainte de a continua, cu glas scăzut:

— Toţi convertiţii sînt bănuiţi că au rămas evrei în taină; nici un spaniol nu poate scăpa de Inchiziţie dacă n-a dovedit că are „sînge pur“, că n-are adică printre strămoşi, oricît de îndepărtaţi ar fi ei, nici un evreu şi nici un maur. Şi cu toate astea, însuşi regele lor Ferdinand are sînge evreiesc, ca şi Torquemada inchizitorul. Fie ca flăcările Iadului să-i chinuie pînă la sfîrşitul veacurilor!

Sara nu regreta aşadar deloc că fugise cu familia în Portugalia, chiar dacă îşi dăduse iute seama că doar evreii bogaţi puteau să se stabilească acolo, şi doar cu condiţia de a-i scălda în aur pe rege şi pe sfetnicii lui. Cît priveşte oamenii de rînd, aceştia aveau să fie nevoiţi curînd să aleagă, la fel ca în Castilia, între convertire şi plecare.

— M-am grăbit deci s-o pornesc pe mare înspre Tetuan, unde am petrecut cîteva luni; apoi am venit la Fès cu fiica mea cea mare şi cu ginerele meu, care are de gînd să se stabilească aici pe lîngă un unchi bijutier. A doua fată şi cu soţul ei au plecat, ca mai

toţi ai noştri, spre ţara Marelui Turc[1], ocrotitorul nostru. Fie ca Cel de Sus să-i lungească zilele şi să-i acorde victoria asupra vrăjmaşilor noştri!

— Asta nădăjduim şi noi, încuviinţă mama. Dacă Dumnezeu binevoieşte să ne redea într-o bună zi ţara, sultanul va fi braţul Lui.

Pentru Salma, revanşa asupra castilienilor era desigur una dintre dorinţele cele mai arzătoare. Dar ceea ce îi ocupa deocamdată gîndurile era mai puţin soarta Granadei, cît aceea a propriului ei cămin. Dacă arăta atîta bucurie la revederea Sarei, era pentru că-şi amintea cu cît succes o ajutase aceasta să-l recapete pe Mohamed cînd fusese cît pe ce să-l piardă, înainte de naşterea mea. De data asta, un simplu elixir nu era de ajuns; Salma ţinea să ceară sfat prezicătorilor şi, cum mama ei, grav bolnavă, n-o putea însoţi, se bizuia pe prezenţa liniştitoare a Bălţatei.

— Ce mai face vărul tău? întrebă aceasta.

— Ce îi dă Dumnezeu voie să facă!

Ambiguitatea formulei nu i-a scăpat, fireşte, evreicei. Şi-a pus mîna pe braţul mamei. Apoi şi una, şi cealaltă s-au uitat în acelaşi timp la mine cu coada ochiului, s-au îndepărtat cîţiva paşi şi au început cu glas scăzut o discuţie din care n-am prins decît frînturi. În gura Salmei au revenit de cîteva ori cuvintele „*rumiyya*“ şi „vrăjitorie“, poate şi „leac“; evreica s-a arătat atentă şi liniştitoare.

Cele două femei şi-au dat întîlnire în acelaşi loc peste două zile, pentru a începe să colinde rînd pe rînd pe la toţi prezicătorii. Am aflat-o chiar în ziua aceea, căci mama hotărîse că o voi însoţi. Poate că nu voia să mă lase pe mîinile Wardei. Poate că socotea mai potrivit, în ochii tatei, dar şi ai vecinilor, să se deplaseze cu un copil alături, garanţia vie a onestităţii alergăturilor ei. Pentru mine a fost, în orice caz, o experienţă pe cît de minunată, pe atît de neaşteptată. Şi uneori, trebuie s-o recunosc, nelinişţitoare.

Cea dintîi vizită pe care am făcut-o a fost la o ghicitoare pe nume Um-Bassar. Se spunea că sultanul din Fès îi cerea sfatul de fiecare dată cînd era lună nouă şi că ea îi făcuse vrăji unui emir care o ameninţa, lăsîndu-l orb. În ciuda renumelui, locuia într-o casă la fel de modestă ca a noastră, situată în *suk*-ul negustorilor

de parfumuri, în fundul unei înguste galerii cu arcade. Era de ajuns să dai la o parte o draperie ca să intri în bîrlogul ei. O slujnică negresă ne-a poftit să luăm loc într-o încăpere micuţă, după care ne-a condus, la capătul unui culoar întunecos, într-o sală ceva mai mare. Um-Bassar stătea aşezată pe o uriaşă pernă verde, cu părul acoperit cu un batic de aceeaşi culoare, împodobit cu fir de aur, în spatele ei aflîndu-se o tapiserie care înfăţişa cele douăzeci şi opt de lăcaşuri ale lunii, iar dinainte avînd o masă joasă pe care era pus un vas de lut smălţuit.

Mama se aşeză în faţa ghicitoarei şi-i spuse încetişor ce anume o adusese acolo. Sara şi cu mine rămăseserăm mai înapoi, în picioare. Um-Bassar turnă apă în vas şi adăugă o picătură de ulei, peste care suflă de trei ori. Recită cîteva formule de neînţeles, apoi privi atentă în vas, rostind cu voce cavernoasă:

— Djinnii sînt aici, unii vin pe uscat, alţii pe mare.

Deodată, se întoarse spre mine şi-mi făcu semn:

— Vino mai aproape!

Neîncrezător, nu m-am clintit din loc.

— Vino, nu te teme!

Mama mă linişti cu privirea. M-am apropiat cu pas temător.

— Apleacă-te peste masă!

Spectacolul, trebuie să recunosc, era destul de uimitor. Reflexele jucăuşe ale picăturilor de ulei pe faţa netedă a vasului dădeau iluzia unei mişcări neîntrerupte. Dacă priveai atent preţ de cîteva clipe şi îţi lăsai imaginaţia să zburde, puteai observa tot soiul de fiinţe şi de obiecte.

— I-ai văzut pe djinnii care se agită?

— Da, am răspuns eu, evident.

Aş fi spus da oricare ar fi fost întrebarea, dar mama era cu urechile ciulite. Pentru scopul pe care şi-l propusese, pentru preţul pe care-l plătea, nu voia să fie dezamăgită. Cînd Um-Bassar mi-a poruncit, m-am întors la locul meu. Ghicitoarea a rămas atunci nemişcată cîteva clipe.

— Trebuie să aşteptăm ca djinnii să se potolească, sînt prea agitaţi, explică ea pe ton de confidenţă.

Se lăsă un lung moment de tăcere, apoi ea începu să vorbească cu djinnii. Le şuşotea întrebări, apoi se apleca deasupra vasului pentru a observa gesturile pe care ei le făceau cu mîna sau cu

ochiul.

— Vărul tău se va întoarce la tine după trei semne, decretă ea, fără a preciza dacă era vorba de trei zile, trei săptămîni, trei luni sau trei ani.

Mama scoase din pungă o monedă de aur şi plecă, nedumerită şi gînditoare. Pe drumul de întoarcere, îmi ceru să nu spun nimănui nimic despre această vizită, nici măcar tatei, sub pedeapsa de a-i vedea pe djinni căţărîndu-se pe mine în somn.

O săptămînă mai tîrziu, ne-am întîlnit iarăşi cu Bălţata în piaţa pătrată, aflată atît de aproape de casa noastră. Vizita ne-a dus de data asta la o locuinţă somptuoasă, situată nu departe de palatul sultanului. Încăperea în care am fost primiţi era mare şi înaltă, cu un tavan zugrăvit în azuriu şi aur. Înăuntru erau mai multe femei, toate grase şi înfăşurate în văluri, care n-au părut deloc încîntate să mă vadă. Sporovăiră cîteva clipe în legătură cu prezenţa mea acolo, apoi una dintre ele se ridică greoaie, mă luă de mînă şi mă instală într-un colţ îndepărtat al încăperii, făgăduindu-mi să-mi aducă jucării. N-am văzut urmă de jucării, dar n-am avut vreme să mă plictisesc, pentru că, după cîteva clipe, Salma şi Sara au venit să mă ia de acolo.

Trebuie să spun chiar acum că am fost nevoit să aştept ani buni pînă să pot cunoaşte adevărul despre cele petrecute în ziua aceea.

Îmi amintesc doar că, plecînd de acolo, mama şi cu Sara bombăneau necontenit, dar că, între două izbucniri de furie, făceau schimb de glume şi rîdeau zgomotos. Îmi mai aduc de asemenea aminte că auzisem vorbindu-se în încăpere despre al-Amira, Prinţesa.

Era un personaj bizar. Văduvă după un văr al sultanului, meşteră în toate ştiinţele oculte, ea întemeiase o ciudată confrerie alcătuită doar din femei, unele alese pentru talentele lor de ghicitoare, altele pur şi simplu pentru frumuseţea lor. Oamenii cu o lungă experienţă a vieţii le numesc pe aceste femei *sahacat*, căci ele au obiceiul de a se folosi una de alta, lucru pe care nu l-aş putea exprima printr-un termen mai convenabil. Cînd o femeie vine să le vadă, ele o fac să creadă că sînt prietene cu anumiţi demoni, pe care îi împart în mai multe specii: demoni roşii, demoni albi, demoni negri. La rîndul lor, ele îşi schimbă vocea

pentru a lăsa să se creadă că demonii vorbesc prin gura lor, aşa cum am spus în *Descrierea Africii*. Demonii ăştia le poruncesc adesea vizitatoarelor, atunci cînd ele sînt bine făcute, să se dezbrace şi să schimbe cu ei, adică, în realitate, cu Prinţesa şi cu acolitele sale, mîngîieri amoroase. Dacă femeia acceptă să participe la acest joc, din prostie sau pentru că-i place, este poftită să facă parte din confrerie şi este organizat un somptuos banchet în cinstea ei, la care toate femeile dănţuiesc împreună în sunetele unei orchestre de negri.

Abia la vîrsta de şaisprezece sau şaptesprezece ani am aflat povestea Prinţesei cu demoni. Doar atunci am ghicit ce anume le făcuse pe mama şi pe Sara să fugă de acolo atît de grăbite.

*

* *

În pofida acestei păţanii, Salma nu voia nicicum să-şi întrerupă căutarea. Dar, pentru vizita următoare, ea se arătă mult mai precaută în alegerea ghicitorului. Astfel, ne-am dus tustrei, cîteva săptămîni mai tîrziu, la un om foarte respectat din oraş, un librar-astrolog care avea prăvălie în vecinătatea Marii Moschei a Karauiyinilor. Ne-a primit la catul de sus, într-o încăpere care nu avea drept mobilier decît nişte cărţi înşirate pe rafturi de-a lungul pereţilor şi o rogojină pe jos, şi a ţinut să ne precizeze încă de la sosirea noastră că nu era nici magician, nici alchimist, ci căuta doar să citească semnele trimise de Dumnezeu creaturilor Sale. În sprijinul celor spuse, a citat cîteva versete din Cartea Sfîntă:

Există pe pămînt semne, pentru cei cu credinţă neclintită.
Există semne şi în voi înşivă, au nu le vedeţi oare?
Există în Ceruri răsplata ce vă este menită
Şi tot astfel ameninţarea ce vă e sortită.

Dîndu-ne astfel asigurări referitoare la credinţa şi

onorabilitatea sa, ne-a cerut să ne tragem înapoi pînă la capătul încăperii, şi-a făcut rogojina sul şi, cu ajutorul unei crete, a desenat pe jos mai multe cercuri concentrice. A desenat în cel dintîi o cruce, la extremităţile căreia a însemnat cele patru puncte cardinale, iar în interior a scris numele celor patru elemente. A împărţit apoi cel de-al doilea cerc în patru cvadranţi, iar fiecare cvadrant în şapte părţi, adică în total douăzeci şi opt de părţi, în care a înscris cele douăzeci şi opt de litere ale alfabetului arab. În celelalte cercuri a aşezat cele şapte planete, cele douăsprezece luni ale anului latin şi diverse alte semne. Această operaţie, numită *zairaja*, este lungă şi complicată, iar eu nu mi-aş fi amintit de nici un amănunt dacă n-aş fi văzut-o desfăşurîndu-se de trei ori în faţa mea. Regret doar că n-am învăţat s-o fac eu însumi, căci dintre toate ştiinţele oculte, ea este singura ale cărei rezultate sînt indiscutabile, chiar şi în ochii unor *ulema*.

După ce şi-a isprăvit desenul, astrologul a întrebat-o pe mama ce căuta. A luat una cîte una literele întrebării ei, le-a notat valoarea numerică şi, printr-un calcul foarte complicat, a găsit elementul natural căruia îi corespunde fiecare dintre litere. După o oră petrecută cu mîzgăliturile, răspunsul ne-a sosit în stihuri:

Va trece moartea, apoi valurile mării,
Atunci se vor întoarce femeia şi cu rodul ei.

Mama era atît de tulburată, că-şi pierdu graiul, iar omul încercă s-o liniştească:

— Cînd cineva vrea să cunoască viitorul, trebuie să se aştepte să dea uneori nas în nas cu moartea. Nu se află ea la capătul oricărei ursite?

Salma a mai găsit puterea să răspundă, tremurînd, implorînd parcă:

— La capăt, fără îndoială, numai că aici, ea apare la începutul prezicerii.

În chip de răspuns, omul îşi înălţă ochii spre cer şi îşi întoarse palmele cu faţa-n sus. Din gură nu i-a mai ieşit nici o vorbă, iar cînd mama a vrut să-i plătească, a refuzat cu un gest care nu admitea replică.

*

* *

Cea de-a patra vizită a fost cea care a pierdut-o pe Salma. Era vorba, de data asta, de unul dintre acei indivizi cărora la Fès li se zice *muazzimin*, renumiţi pentru alungarea demonilor. Bunica, Domnul să aibă milă de ea! îl ridicase în slăvi pe acel om, care dăduse de hac, spunea ea, la mii de probleme mult mai încîlcite decît a noastră. În realitate, era atît de solicitat, încît am fost nevoiţi să stăm două ceasuri în sala de aşteptare pînă să isprăvească treaba cu alte şase cliente.

De îndată ce Salma îşi expuse cazul, afişă un zîmbet binevoitor, jurîndu-se că peste şapte zile problema ei va fi dată uitării.

— Vărul tău are în cap un diavol minuscul pe care va trebui să-l alungăm. Dacă ar fi aici, l-aş vindeca pe loc. Dar am să-ţi transmit puterea de a-l exorciza tu însăţi. Te voi învăţa o formulă pe care ai să i-o reciţi deasupra capului în timp ce doarme, seara asta, mîine şi poimîine. Şi îţi mai dau şi fiola asta cu parfum, din care ai să torni o picătură de fiecare dată cînd ai să rosteşti formula.

În prima seară, taică-meu a dormit la Salma, astfel că ei nu i-a fost deloc greu să-şi recite formula şi să toarne picătura de elixir. În a doua seară însă, s-a întîmplat ceea ce orice fiinţă cu un dram de judecată ar fi putut ghici. Mohamed era alături de Warda, iar maică-mea s-a strecurat tremurînd în odaia lor. Tocmai se pregătea să toarne din lichid cînd concubina a scos un ţipăt ascuţit, aşa că taică-meu s-a trezit şi, cu un gest de apărare, şi-a apucat fragilul agresor de tendon. Salma a căzut plîngînd.

Văzînd fiola din mîna ei, Mohamed şi-a acuzat nevasta că e vrăjitoare, nebună, otrăvitoare şi, fără să mai aştepte zorii, i-a strigat de trei ori la rînd: „*Anti talika, anti talika, anti talika*“, aducîndu-i astfel la cunoştintă că era de acum liberă şi divorţată.

1. Nume dat îndeobşte sultanului de la Constantinopol.

Anul bocitoarelor

902 de la hegira
(9 septembrie 1496 – 29 august 1497)

În anul acela, Boabdil în persoană a venit în casa noastră pentru a prezenta condoleanţe. Vreau să zic în casa lui Khâli, deoarece locuiam cu el de cînd taică-meu o repudiase pe Salma. Sultanul rămas fără tron a intrat în sala de primire, urmat de un şambelan, de un secretar şi de şase gărzi înveşmîntate ca la Alhambra. A murmurat cîteva vorbe de circumstanţă la urechea unchiului meu, care i-a strîns îndelung mîna, cedîndu-i apoi locul de pe divanul înalt, singurul din casă. Oamenii din suita lui rămăseseră în picioare.

Bunica murise în cursul nopţii şi, încă din zori, granadinii din Fès începuseră să se perinde cu toţii. Boabdil sosise fără să fie anunţat, cu mult înainte de rugăciunea de la amiază. Nici unul dintre cei de faţă nu avea o părere prea bună despre el, însă titlurile lui, fie ele şi fictive, încă mai impuneau respect foştilor săi supuşi. De altfel, nu era nicidecum un prilej de manifestare a resentimentelor sau de reglare a răfuielilor. Nu şi pentru Astaghfirullah care, intrat la puţin timp în urma sultanului, nu-i aruncă acestuia nici o privire, se aşeză pe prima pernă liberă şi începu să recite tare, cu glasul lui dogit, versetele cuvenite evenimentului.

Cîteva buze se mişcau în ritmul rugăciunii, altele încremeniseră într-o mutră visătoare, uneori amuzată, iar altele sporovăiau neîntrerupt. În sala rezervată bărbaţilor, doar Khâli plîngea. Parcă îl văd şi acum, de parcă ar căpăta consistenţă în faţa mea. Mă văd în amintire şi pe mine, aşezat tot pe jos, fără

urmă de bucurie, desigur, dar şi fără mare tristeţe, ochii mei uscaţi şi nepăsători plimbîndu-se curioşi pe deasupra celor prezenţi. De la Boabdil, devenit obez, la şeic, pe care anii şi exilul îl făcuseră să arate scheletic şi colţuros. Turbanul lui părea mai mare ca oricînd. Era de-a dreptul imens. De fiecare dată cînd tăcea, se înălţau urletele dizgraţioase ale bocitoarelor cu chipul mînjit cu funingine, cu părul zbîrlit, cu obrajii zgîriaţi pînă la sînge, în vreme ce într-un ungher din curtea interioară, bocitorii înveşmîntaţi femeieşte, proaspăt raşi şi sulemeniţi, îşi agitau febrili tamburinele pătrate. Pentru a-i face să tacă, Astaghfirullah reîncepu să psalmodieze, mai tare, mai fals, cu şi mai mult zel. La răstimpuri, un poet din cei ce recită pe stradă se ridica pentru a rosti pe un ton triumfător o elegie care slujise deja pentru alţi o sută de dispăruţi. Afară s-a auzit un zgomot de cratiţe: erau vecinele care aduceau hrana, căci nu se găteşte în casa unui defunct.

O sărbătoare, moartea. Un spectacol.

Tatăl meu nu şi-a făcut apariţia decît la amiază, explicînd în chip confuz că abia aflase trista veste. Toţi se holbau la el într-un mod ciudat, toţi se credeau obligaţi să-l salute cu răceală sau chiar să nu-l bage în seamă. Mă simţeam îndurerat. Aş fi vrut ca el să nu se afle acolo, să nu fie tatăl meu. Ruşinat de gîndurile mele, am venit spre el, mi-am pus capul pe umărul lui şi nu m-am mai mişcat de acolo. Dar, în timp ce el mă mîngîia uşor pe ceafă, am început să mă gîndesc, nu prea ştiu de ce, la librarul-astrolog şi la prezicerea lui.

Astfel, moartea trecuse pe la noi. Fără să mi-o mărturisesc, eram întrucîtva mai liniştit că victima nu era nici mama, nici tata. Salma avea să-mi spună mai tîrziu că se temea să nu fiu eu. Ceea ce nu putea ea spune, nici măcar încet în inima ei, avea să cuteze să exprime doar bătrînul Astaghfirullah, e adevărat că printr-o parabolă.

După ce s-a ridicat în picioare spre a face elogiul răposatei, el s-a adresat mai întîi unchiului meu:

— Se povesteşte că un calif din vremea veche îşi pierduse mama, la care ţinea aşa cum tu ţineai la mama ta, şi că începuse să se tînguie fără nici o reţinere. Un înţelept s-a apropiat de el. „Principe al Drept-credincioşilor, i-a spus el, se cuvine să-I

mulţumeşti Celui de Sus, căci ţi-a cinstit mama făcîndu-te să plîngi la căpătîiul rămăşiţelor ei, în loc s-o umilească făcînd-o pe ea să plîngă peste trupul tău neînsufleţit.“ Trebuie să-I mulţumeşti lui Dumnezeu atunci cînd moartea survine în ordinea firească a lucrurilor, şi să te laşi în seama înţelepciunii Sale, atunci cînd, din nefericire, se întîmplă altfel.

A continuat cu o rugăciune, pe care cei de faţă au murmurat-o împreună cu el. Apoi şi-a reluat fără pauză firul predicii:

— Prea adeseori, la funeralii, aud credincioşi şi credincioase blestemînd moartea. Cu toate astea, moartea e un dar al Celui Preaînalt şi nu putem blestema ceea ce ne vine de la El. Cuvîntul „dar“ vi se pare provocator? Acesta este totuşi adevărul gol-goluţ. Dacă moartea n-ar fi inevitabilă, omul şi-ar fi pierdut întreaga viaţă ferindu-se de ea. El n-ar fi riscat nimic, n-ar fi încercat nimic, n-ar fi întreprins nimic, n-ar fi născocit nimic, n-ar fi construit nimic. Viaţa ar fi fost o convalescenţă veşnică. Da, fraţii mei, să-I mulţumim lui Dumnezeu că ne-a dăruit moartea, pentru ca viaţa să aibă un rost; noaptea, pentru ca ziua să aibă rost; tăcerea, pentru ca vorba să aibă rost; boala, pentru ca sănătatea să aibă rost; războiul, pentru ca pacea să aibă rost. Să-I mulţumim că ne-a dăruit truda şi necazurile, pentru ca odihna şi bucuriile să aibă un rost. Să-I mulţumim, căci înţelepciunea Sa e infinită.

Cei de faţă rostiră în cor: *Alhamdulilah*! *Alhamdulilah*! Am băgat de seamă că unul dintre bărbaţi rămăsese tăcut, cu buzele strînse, cu mîinile crispate. Era Khâli.

— Mă temeam, mi-a explicat el mai tîrziu. Îmi ziceam: „Numai de n-ar depăşi limitele!“ Din păcate, îl cunoşteam mult prea bine pe Astaghfirullah pentru a-mi face cea mai mică iluzie în privinţa asta.

De fapt, discursul a început imediat s-o ia razna.

— Dacă Dumnezeu mi-ar fi dăruit moartea, dacă m-ar fi chemat la El în loc să mă lase să trăiesc agonia oraşului meu, ar fi fost oare crud faţă de mine? Dacă Dumnezeu m-ar fi cruţat să văd cu ochii mei Granada captivă şi pe binecredincioşi dezonoraţi, ar fi fost El oare crud faţă de mine?

Şeicul ridică brusc tonul, făcîndu-i pe toţi cei prezenţi să tresară:

— Sînt cumva singurul de-aici care crede că moartea merită

mai mult decît dezonoarea? Sînt oare singurul care strigă: „O, Doamne, dacă am dat greş în misiunea mea faţă de Comunitatea Credincioşilor, striveşte-mă cu mîna Ta atotputernică, izgoneşte-mă de pe faţa pămîntului ca pe o insectă dăunătoare. O, Doamne, judecă-mă chiar astăzi, căci conştiinţa mea e mult prea greu de dus. Tu mi-ai încredinţat cel mai frumos dintre oraşele Tale, Tu ai pus în mîinile mele viaţa şi cinstea musulmanilor, pentru ce nu mă chemi să-mi ceri socoteală“?

Khâli năduşise, la fel ca toţi cei din preajma lui Boabdil. Acesta era livid ca un spic de şofran. S-ar fi putut spune că sîngele lui regal îl abandonase pentru a nu-i împărtăşi ruşinea. Dacă venise, la îndemnul vreunui sfetnic, pentru a mai strînge legăturile cu foştii săi supuşi şi a le putea curînd cere să contribuie la cheltuielile curţii sale, încercarea se termina printr-un dezastru. Unul în plus. Ochii lui căutau cu disperare spre uşă, însă trupul prea greoi îi stătea prăvălit.

Să fi fost din milă, lehamite sau pur şi simplu din întîmplare că Astaghfirullah s-a hotărît deodată să-şi întrerupă violenta critică pentru a-şi relua rugăciunile? Unchiul meu a văzut aici intervenţia Providenţei. Astfel că, de îndată ce şeicul rosti: „Mărturisesc că nu există altă divinitate în afară de Dumnezeu, iar Mohamed este trimisul Său“, Khâli profită de ocazie pentru a sări de la locul lui şi a da semnalul de plecare spre cimitir. Femeile însoţiră giulgiul pînă în pragul uşii, fluturînd năframe albe în semn de tristeţe şi de rămas-bun. Boabdil se făcu nevăzut printr-o uşă ascunsă. De acum înainte granadinii din Fès puteau muri liniştiţi: silueta lăbărţată a sultanului nu avea să mai vină să le tulbure ultimul drum.

*

* *

Condoleanţele se prelungiră vreme de încă şase zile. Împotriva durerii stîrnite de dispariţia unei fiinţe dragi, ce alt leac mai bun poate fi decît epuizarea? Primii vizitatori veneau din zori; ultimii plecau cu mult după căderea nopţii. Din a treia seară începînd,

cei din familie deja nu mai aveau lacrimi să plîngă, uitau uneori de ei ajungînd să zîmbească sau să rîdă, lucru pe care cei de faţă nu scăpau prilejul să-l critice. Singurele care rezistau erau bocitoarele, care credeau că vor primi plată mai consistentă dacă se tînguiau mai tare. La patruzeci de zile de la deces, condoleanţele reîncepură după acelaşi ceremonial, vreme de trei zile.

Săptămînile astea de doliu au fost prilejul nimerit pentru tatăl şi unchiul meu ca să schimbe cîteva vorbe de împăcare. Nu era încă o apropiere, departe de aşa ceva, iar mama s-a ferit să-i iasă în cale celui ce o repudiase. Mie însă, prin prisma vîrstei mele de opt ani, mi s-a părut că desluşesc o geană de speranţă la orizont.

Între alte subiecte, tata şi unchiul discutaseră despre viitorul meu. Căzuseră de acord că venise vremea să încep şcoala. Alţi copii se duceau la şcoală mai tîrziu, eu însă dădeam, se pare, semne de inteligenţă precoce şi nu avea nici un rost să mă lase toată ziua acasă în compania femeilor. Aş putea să mă moleşesc, bărbăţia mea ar putea avea de suferit. Veniră să-mi explice acest lucru unul după altul şi mă însoţiră amîndoi, solemn, într-o dimineaţă, la moscheea din cartier.

Învăţătorul, un tînăr şeic purtînd turban şi avînd o barbă aproape blondă, mă puse să recit Fatiha, prima *surată* din Carte. Am făcut-o fără să dau greş, fără urmă de şovăială. Se arătă mulţumit:

— Rostirea lui e bună, memoria e precisă; nu va fi nevoie de mai mult de patru-cinci ani ca să înveţe Coranul pe de rost.

Eram destul de mîndru, căci ştiam că mulţi elevi îşi petreceau şase sau chiar şapte ani cu învăţarea lui. După ce voi fi învăţat pe de rost Cartea lui Dumnezeu, aveam să pot intra la colegiu, unde se învaţă diversele ştiinţe.

— Îl voi mai învăţa şi cîteva principii de ortografie, de gramatică şi de caligrafie, preciză dascălul.

Cînd a fost întrebat ce retribuţie doreşte, a făcut un pas îndărăt:

— Retribuţia mi-o aştept doar de la Cel de Sus.

Adăugă totuşi că fiecare părinte de elev dădea ce putea la şcoală în momentul sărbătorilor, aducînd un dar mai serios la sfîrşitul ultimului an, cu prilejul Marii Recitări.

Făgăduindu-mi să ţin minte cît mai curînd cele o sută paisprezece *surate*, am început să urmez cu asiduitate, cinci zile pe săptămînă, cursurile şeicului. În clasa mea erau nu mai puţin de optzeci de băieţi, de la şapte la paisprezece ani. Fiecare elev venea la şcoală îmbrăcat cum dorea, dar nimănui nu i-ar fi trecut prin cap să poarte straie luxoase, din mătase sau brodate, în afară de anumite ocazii. Oricum, fiii prinţilor şi ai mai-marilor din regat nu veneau la şcolile de pe lîngă moschei. Ei căpătau acasă învăţătură de la un şeic. Cu această singură excepţie, erau la şcoală băieţi de diverse condiţii, fii de cadii, de notari, de ofiţeri, de funcţionari regali sau municipali, de prăvăliaşi şi de meşteşugari; chiar şi cîţiva fii de robi trimişi de stăpînii lor.

Sala era mare, cu gradene. Cei mai mari se aşezau în fund, cei mai mici în faţă, fiecare cu planşeta lui, pe care scria versetele din ziua respectivă la dictarea dascălului. Acesta ţinea deseori în mînă o trestie, de care nu ezita să se slujească atunci cînd vreunul dintre noi lăsa să-i scape o înjurătură sau făcea vreo greşeală gravă. Dar nici un elev nu-i purta pică şi nici el nu păstra niciodată supărare pînă a doua zi.

În ziua sosirii mele la şcoală, m-am aşezat, cred, în rîndul al treilea. Destul de aproape pentru a-l vedea şi a-l auzi pe învăţător, destul de departe pentru a fi la adăpost de întrebările şi de inevitabilele sale mînii. Alături de mine se afla cel mai drăcos dintre toţi copiii din cartier: Harun, zis Iscoditorul. Era de vîrsta mea, avea pielea foarte oacheşă, haine uzate şi cîrpite, dar mereu curate. Încă de la prima încăierare, am devenit prieteni, pe viaţă şi pe moarte. Nimeni nu-l vedea fără să-l întrebe despre mine, nimeni nu mă vedea fără să se mire că el nu era acolo. Împreună cu el aveam să explorez oraşul Fès, dar şi adolescenţa mea. Mă simţeam străin, dar el simţea că oraşul îi aparţine, că e creat pentru el, doar pentru ochii lui, doar pentru picioarele lui, doar pentru inima lui. Şi se oferea să-l împartă cu mine.

E adevărat că el aparţinea, prin naştere, celei mai generoase dintre bresle.

Anul lui Harun Iscoditorul

903 de la hegira
(30 august 1497 – 18 august 1498)

În anul acela, Melilla a căzut în mîinile castilienilor. O flotă venise să atace oraşul, dar l-a găsit pustiu, părăsit de locuitorii săi, care se refugiaseră spre dealurile învecinate, luîndu-şi şi bunurile cu ei. Creştinii s-au făcut stăpîni peste oraş şi au început să-l fortifice. Dumnezeu ştie dacă îl vor mai părăsi cîndva!

La Fès, refugiaţii granadini s-au speriat. Aveau impresia că duşmanul era pe urmele lor, că îi va vîna chiar şi în inima ţinuturilor islamului şi pînă la capătul lumii.

Neliniştea sporea printre ai mei, dar eu eram încă prea puţin atins, prins cu totul de învăţătură şi de prieteniile care atunci se năşteau.

*

* *

Cînd Harun a venit la mine acasă prima oară, încă foarte timid, şi l-am prezentat unchiului meu spunîndu-i cărei bresle îi aparţinea familia lui, Khâli a luat în mîinile sale mîinile prietenului meu, mai subţiri, dar deja mai bătătorite, şi a rostit aceste vorbe care, pe moment, m-au făcut să zîmbesc:

— Dacă frumoasa Şeherazada le-ar fi cunoscut, ar fi consacrat o noapte liniştită istorisirii poveştii lor, ar fi amestecat şi nişti djinni, nişte covoare zburătoare şi felinare fermecate, iar înainte de ivirea zorilor, ar fi preschimbat în mod miraculos căpetenia

lor în calif, cocioabele în palate şi straiele de trudă în veşminte de mare preţ.

Aceştia erau hamalii din Fès. Trei sute de bărbaţi, cu toţii oameni simpli, foarte săraci, aproape toţi fără ştiinţă de carte, şi care ştiuseră totuşi să devină breasla cea mai respectată din cetate, cea mai unită, cea mai bine organizată.

În fiecare an, şi astăzi încă, ei îşi aleg un şef, un staroste care se ocupă cu minuţiozitate de organizarea treburilor. El este cel care, la început de săptămînă, îi indică pe cei ce vor munci şi pe cei ce se vor odihni, potrivit cu activitatea caravanelor, starea în care se află *suk*-urile, şi disponibilitatea colegilor. Banii pe care îi cîştigă un hamal în cursul zilei, el nu îi ia acasă, ci îi depune în întregime într-un fel de vistierie comună. La sfîrşit de săptămînă, banii sînt împărţiţi în mod egal între cei care au muncit, cu excepţia unei părţi rezervate acţiunilor de binefacere ale breslei, care sînt în număr mare şi generoase: cînd unul dintre ei a murit, ei se ocupă de familie, ajutînd-o pe văduvă să-şi găsească un nou soţ, se ocupă de copiii de vîrstă fragedă pînă ce ajung şi aceştia să aibă o meserie. Fiul unuia dintre ei este fiul tuturor. Banii din vistierie slujesc de asemenea celor care se căsătoresc: toţi contribuie dînd o sumă care să-i ajute să se aşeze la casa lor.

Starostele hamalilor discută în numele lor cu sultanul şi cu colaboratorii acestuia. El a obţinut astfel ca hamalii să nu plătească nici dări, nici impozit pe sare, iar pîinea să le fie coaptă pe gratis în cuptoarele oraşului. Pe deasupra, dacă vreunul dintre ei făptuieşte, din nenorocire, o crimă care se pedepseşte cu moartea, el nu este executat în public la fel ca alţi ucigaşi, ca să nu facă breasla de ruşine. În schimb, starostele are datoria de a cerceta fără îngăduinţă cinstea fiecărui nou candidat, spre a înlătura orice individ suspect. Reputaţia hamalilor a devenit aşadar atît de bună, încît comercianţii se văd siliţi să li se adreseze lor pentru a-şi desface mărfurile. Astfel, negustorii de ulei care vin de la ţară la *suk* cu oale de toate mărimile, recurg la hamali specializaţi care verifică ei înşişi capacitatea vaselor şi calitatea produselor şi se pun chezaşi pe lîngă cumpărători. Tot astfel, cînd un neguţător pune la bătaie un nou fel de ţesătură, face apel la hamali care fac pe vestitorii lăudînd utilitatea mărfii sale. Pentru fiecare activitate, hamalul percepe o sumă precisă,

potrivit unui tarif stabilit de staroste.

Nici un om, fie el şi prinţ, nu cutează niciodată să caute nod în papură unuia dintre ei, căci ştie bine că ar trebui atunci să se lupte cu întreaga breaslă. Deviza lor este una dintre spusele Profetului: „Ajută-ţi fratele, fie el asupritor sau asuprit“; numai că ei interpretează aceste cuvinte aşa cum o făcuse şi Trimisul cînd I se spusese: „Pe asuprit îl vom ajuta, e de la sine înţeles. Dar pe asupritor, cum ar trebui să-l ajutăm?“ Or, acesta răspunsese: „Îl veţi ajuta căpătînd întîietate asupra lui şi împiedicîndu-l să facă rău“. Aşa că era lucru rar ca un hamal să ajungă să provoace o încăierare în *suk*-urile din Fès, căci se găsea mereu un înţelept printre fraţii săi ca să-l aducă înapoi la dreapta chibzuială.

Aşa erau aceşti oameni. Atît de umili şi, cu toate astea, atît de mîndri. Atît de săraci şi, totuşi, atît de mărinimoşi. Atît de departe de palate şi fortăreţe şi, cu toate astea, atît de iscusiţi în a se conduce. Da, aşa era soiul de oameni căruia îi aparţinea prietenul meu cel mai bun.

În fiecare zi, la cea dintîi licărire a zorilor, Harun Iscoditorul venea să mă ia pentru a străbate alături de mine cele cîteva sute de paşi care duceau de la casa lui Khâli pînă la şcoală. Uneori făceam schimb de bîrfe, alteori repetam versetele studiate în ajun. Adesea nu spuneam nimic, eram prieteni pe tăcute.

Într-o dimineaţă, cînd am făcut ochi, l-am văzut în odaia mea, stînd aşezat la picioarele cufărului-pat pe capacul căruia eram culcat. Am tresărit, temîndu-mă că am întîrziat la şcoală şi gîndindu-mă deja la trestia dascălului care avea să şuiere căzîndu-mi peste pulpele picioarelor. Harun m-a liniştit cu un zîmbet.

— Azi e vineri, şcoala e închisă, dar străzile sînt slobode, ca şi grădinile. Ia-ţi un codru de pîine şi o banană şi ne întîlnim apoi la capătul uliţei.

De atunci, doar Dumnezeu mai ştie cîte raite am dat pretutindeni. Adesea ne începeam plimbarea din Piaţa Miracolelor. Nu ştiu dacă ăsta era adevăratul ei nume, dar aşa îi spunea Harun. Nu se afla acolo pentru noi nimic de cumpărat, nimic de cules, nimic de mîncat. Aveai doar la ce să te uiţi, ce să adulmeci şi ce să auzi.

Mai întîi, falşii bolnavi. Unii se prefăceau atinşi de epilepsie,

îşi ţineau capul cu amîndouă mîinile şi-l scuturau tare, lăsînd să le atîrne fălcile şi să li se răsfrîngă buzele, apoi se rostogoleau pe jos într-un mod atît de dibaci, încît nu-şi provocau niciodată vreo zgîrietură şi nu răsturnau niciodată strachina aşezată alături, în care-şi primeau obolul. Alţii pretindeau că sînt bolnavi de pietre la măruntaie şi gemeau necontenit, prefăcîndu-se a fi pradă unor dureri atroce, în afară de momentele în care Harun şi cu mine le eram singurii spectatori. Mai erau şi dintre cei care-şi etalau privirilor plăgi şi pustule. Îmi întorceam repede faţa la vederea lor, căci mi se spusese că era de ajuns să le priveşti ca să te căptuşeşti cu răul cu pricina.

Mai erau în piaţa aceea numeroşi scamatori, care cîntau cîntece naive şi vindeau oamenilor ce le dădeau crezare bucăţele de hîrtie care conţineau, pretindeau ei, niscaiva formule magice în stare să tămăduiască tot soiul de beteşuguri. Mai erau şi vracii ambulanţi care vindeau leacuri miraculoase şi care se fereau să treacă de două ori prin acelaşi oraş. Erau de asemenea dresori de maimuţe care se distrau speriind femeile însărcinate, sau îmblînzitori de şerpi care-şi înfăşurau dihăniile în jurul gîtului. Harun nu se temea să se apropie de ei. Eu însă eram pe cît de speriat, pe atît de scîrbit.

În zilele de sărbătoare, veneau povestaşii. Mi-aduc aminte mai cu seamă de un orb al cărui toiag dănţuia în ritmul isprăvilor lui Hellul, erou al războaielor din Andaluzia, sau ale faimosului Antar Ibn Şaddad, cel mai viteaz dintre arabi. Odată, pe cînd evoca iubirile lui Antar cel negru şi ale frumoasei Abla, s-a întrerupt ca să întrebe dacă printre cei de faţă se aflau copii sau femei. Toţi, copii şi femei, s-au îndepărtat cu părere de rău, cu capul plecat. În ce mă priveşte, am mai adăstat cîteva clipe, cît să-mi cruţ amorul propriu. O sută de priviri dojenitoare s-au întors atunci în direcţia mea. Nefiind în stare să le ţin piept, mă pregăteam s-o iau din loc, dar, făcîndu-mi cu ochiul, Harun îmi dădu de înţeles că nici prin gînd nu-i trecea să plece. Îşi puse o mînă pe umărul meu, cealaltă în şold şi nu se mai clinti din loc. Povestaşul îşi continuă istorisirea. L-am ascultat pînă ce a ajuns la ultima sărutare. Şi abia după ce gloata s-a împrăştiat, ne-am reluat şi noi preumblarea.

Piaţa Miracolelor era la răscrucea mai multor uliţe foarte

umblate. Una dintre ele, înţesată de librari şi de scribi publici, se deschidea spre spaţiul din faţa Marii Moschei; o alta îi adăpostea pe negustorii ce vindeau tot felul de încălţări şi de conduri; o a treia era plină de hăţuri, şei şi chingi; cea de a patra era pentru noi un loc de trecere consacrat. Acolo se găseau lăptarii, ale căror prăvălii erau împodobite cu vase din majolică mult mai de preţ decît produsul dinăuntru, care se vindea. Nu la ei ne duceam noi, ci la aceia care, stînd în uşa dughenei, cumpărau seara pe preţ de nimic laptele care rămăsese nevîndut, îl luau acasă, îl lăsau la închegat în cursul nopţii şi-l vindeau din nou dimineaţa, rece şi îndoit cu apă. O băutură răcoritoare şi săţioasă, care nu pricinuia prea mare neajuns nici pungii, nici conştiinţei credincioşilor musulmani.

*

* *

Pentru Harun şi pentru mine, descoperirea oraşului Fès abia stătea să înceapă. Aveam să-i scoatem vălurile unul cîte unul, ca unei mirese în odaia de nuntă. Am păstrat din anul acela mii de amintiri care mă aduc înapoi, cînd vine vremea evocării, la candoarea lipsită de griji a celor nouă ani cît aveam pe atunci. Totuşi mă văd silit s-o povestesc aici pe cea mai dureroasă dintre ele, căci, dacă aş trece-o sub tăcere, aş da greş în datoria mea de martor fidel. Plimbarea începuse în ziua aceea precum toate celelalte. Harun voia să-şi bage nasul peste tot, nici eu nefiind mai puţin curios. Ştiam că există în zona de apus a oraşului un cartier mic numit el-Mers, despre care dascălul nostru nu vorbea decît cu o mutră preocupată. Era oare departe? Era primejdios? Alţii s-ar fi oprit la aceste amănunte; noi ne mulţumeam să mergem.

Ajungînd în cartierul acela, spre amiază, am priceput lesne despre ce era vorba. Pe uliţe, stăteau femei rezemate de faţade sau de porţi deschise, care nu puteau fi decît cele ale unor cîrciumi. Harun imita atitudinea aţîţătoare a unei prostituate. Am rîs. La rîndul meu, imitam legănatul din şolduri al unei matroane.

Şi dacă ne-am duce să vedem ce se află în tavernele alea?

Ştiam că nu era cu putinţă să pătrundem acolo, dar puteam măcar să azvîrlim pe furiş o privire.

Ne apropiem aşadar de prima dintre ele. Uşa stă întredeschisă. Ne întindem căpşoarele spre interior. E întuneric. Nu desluşim decît o înghesuială de clienţi. În mijloc, o bogată coamă de păr roşcat. Nimic altceva, căci oamenii ne-au zărit, aşa că o zbughim de acolo, drept spre cîrciuma de pe strada alăturată. Nici aici nu e mai lumină, dar ochii ni se deprind iute. Numărăm patru capete cu coamă bogată şi vreo cincisprezece muşterii. În a treia crîşmă, avem vreme să desluşim cîteva chipuri, cîteva cupe sclipitoare, cîteva carafe. Jocul continuă. Capetele noastre inconştiente se vîră în a patra crîşmă. E mai lumină aici, ni se pare nouă. Desluşim lîngă uşă un chip. Barba asta, profilul ăsta, înfăţişarea asta, ale cui sînt oare? Îmi trag capul înapoi şi o pornesc în goană pe uliţă. Nu fug nici de cîrciumari, nici de slugile care îi aruncă afară pe scandalagii. Chipul pe care vreau să-l las departe, în urma mea, este cel al tatălui meu stînd în crîşmă la o masă şi avînd alături nişte bucle despletite. Eu l-am văzut, Harun cu siguranţă l-a recunoscut. Oare el ne-a zărit? Nu cred.

De atunci, mi s-a întîmplat de mai multe ori să merg prin taverne şi cartiere mai sordide decît el-Mers. Numai că în ziua aceea, pămîntul mi-a fugit de sub picioare. Parcă ar fi venit ziua Judecăţii de Apoi. Mi-era ruşine, mi-era rău. Nu conteneam să fug, cu lacrimile şiroaie pe obraji, cu ochii aproape închişi, cu gîtul sugrumat, cu respiraţia tăiată.

Harun mă urma, fără să-mi vorbească, fără să mă atingă, fără să vină măcar mai aproape. A aşteptat să cad sfîrşit de oboseală, să mă aşez pe pragul unei dughene închise. S-a aşezat lîngă mine, tot fără să scoată o vorbă. Şi apoi, după ce s-a scurs un ceas întreg, cînd mă ridicam, mai liniştit, s-a sculat şi el în picioare şi, pe nesimţite, mi-a îndreptat paşii pe drumul de întoarcere. Abia cînd am ajuns, în amurg, aproape de casa lui Khâli, Harun a deschis gura pentru prima oară:

— Bărbaţii s-au dus întotdeauna la crîşmă; bărbaţilor le-a plăcut întotdeauna vinul. Dacă n-ar fi aşa, de ce ar fi trebuit ca Dumnezeu să-l interzică?

A doua zi, l-am reîntîlnit pe Harun Iscoditorul fără să fiu stingherit. De întîlnirea cu tata mă temeam eu. Din fericire,

trebuia să plece la ţară, unde căuta un teren de luat în arendă. S-a întors peste cîteva săptămîni, însă soarta ne înecase deja necazurile, şi pe ale mele şi pe ale lui, în nenorociri încă şi mai mari.

Anul inchizitorilor

904 de la hegira
(19 august 1498 – 7 august 1499)

În anul acela, Hamed dezrobitorul a murit, supus fiind la tortură într-o temniţă din Alhambra; avea nu mai puţin de optzeci de ani. Nimeni nu era mai iscusit decît el în a obţine eliberarea unui captiv, dar, cînd a fost vorba să se elibereze pe sine, cuvintele lui şi-au pierdut puterea. Era un bărbat cucernic şi devotat, iar dacă i s-a întîmplat vreodată să se înşele în judecăţile sale, intenţiile i-au fost, pînă în cea din urmă zi, la fel de curate ca ale unui copil. A murit sărac, fie ca Domnul să-i bucure acum ochii cu bogăţiile Raiului!

Mii de alte persoane au fost date chinurilor odată cu el. De mai multe luni, veştile cele mai îngrijorătoare ne ajungeau la urechi venind dinspre fosta noastră patrie, dar puţini erau cei care prevedeau catastrofa ce avea să se abată asupra celor din urmă musulmani din Andaluzia.

Totul începuse cu sosirea la Granada a unui grup de inchizitori, călugări fanatici care au proclamat din capul locului că toţi creştinii convertiţi la islam erau datori să se întoarcă la religia de început. Cîteva persoane s-au resemnat, dar majoritatea s-au opus, amintind de înţelegerea încheiată înainte de căderea oraşului, care le garanta în mod special convertiţilor dreptul de a rămîne musulmani. Fără nici un rezultat. Pentru inchizitori, clauza asta era nulă. Orice om care fusese botezat şi care refuza să redevină creştin era considerat renegat şi, ca atare, pasibil de pedeapsa cu moartea. Spre a-i intimida pe recalcitranţi, au fost înălţate cîteva ruguri, aşa cum se făcuse cîndva pentru evrei.

Cîţiva orăşeni au abjurat. Alţii, puţin numeroşi, şi-au spus că era mai bine să fugă, fie şi aşa tîrziu, înainte să se închidă capcana. N-au putut lua cu ei decît straiele pe care le purtau.

Inchizitorii au decretat apoi că orice persoană care avea un creştin printre strămoşi trebuia să fie obligatoriu botezată. Unul dintre cei dintîi vizaţi a fost chiar Hamed. Bunicul său fusese un rob creştin care alesese să recunoască Credinţa în islam. Astfel că soldaţii castilieni, însoţiţi de un inchizitor, veniră într-o seară la casa lui, în cartierul nostru Albaicin. Alertaţi, vecinii bătrînului coborîră în stradă încercînd să împiedice arestarea acestuia. În zadar. A doua zi, alte persoane, dintre care două femei, au fost înhăţate în alte cartiere ale oraşului. De fiecare dată, oamenii se adunau, înghesuindu-se unii în alţii, iar soldaţii erau nevoiţi să scoată spadele din teacă spre a-şi croi drum. Dar incidentele s-au ţinut lanţ mai cu seamă la Albaicin. Nu departe de fosta noastră casă, o biserică nou construită a fost incendiată. În chip de represalii, două moschei au fost devalizate. Oricui îi sărea uşor muştarul din pricina credinţei.

Într-o zi s-a aflat că Hamed murise în temniţă, ca urmare a chinurilor la care fusese supus de inchizitori. Refuzase pînă la capăt convertirea, mulţumindu-se să amintească de înţelegerea semnată de suveranii creştini.

Cînd vestea morţii sale s-a răspîndit, pe străzi au răsunat chemări la luptă. Dintre toţi oamenii de vază ai cartierului Albaicin, Hamed singur rămăsese pe loc, nu ca să se apropie de duşman, ci pentru a-şi continua misiunea căreia îi închinase viaţa: dezrobirea musulmanilor captivi. Date fiind nobila sa activitate şi vîrsta sa, dată fiind ura ţinută în frîu pînă atunci în cartier, reacţia musulmanilor nu s-a lăsat aşteptată. S-au înălţat bariere în calea duşmanilor, au fost masacraţi soldaţi, funcţionari, călugări. A fost o adevărată răzmeriţă.

Desigur, orăşenii nu erau în măsură să ţină piept armatei de ocupaţie. Cu cîteva arbalete, cîteva săbii, ceva lănci şi cîteva bîte, ei interziseră trupelor castiliene accesul în Albaicin şi începură să se organizeze într-o mică armată spre a duce războiul sfînt. Însă, după două zile de lupte, au fost striviţi. Şi a început masacrul. Autorităţile proclamară că toţi musulmanii aveau să fie executaţi pentru rebeliune împotriva suveranilor, adăugînd în chip insidios

că ar putea scăpa doar cei care s-ar fi convertit la creştinism. Străzi întregi din populaţia Granadei s-au lăsat atunci botezate. În unele sate din munţii Alpujarras, ţăranii s-au răzvrătit; au putut rezista doar cîteva săptămîni; s-a spus chiar că izbutiseră să-l omoare pe seniorul din Córdoba care conducea expediţia împotriva lor. Dar nici acolo rezistenţa nu putea să ţină la nesfîrşit. Sătenii s-au văzut nevoiţi să cadă la învoială: cîteva sute de familii au căpătat dreptul de a pleca şi au venit să se instaleze la Fès; cîteva persoane s-au refugiat în munţi, jurîndu-se că nimeni nu le va da de urmă; toţi ceilalţi au primit botezul. Nimeni nu mai putea spune „*Allahu akbar*“ pe pămîntul Andaluziei, unde, vreme de opt veacuri, glasul muezinului îi chemase pe fideli la rugăciune. Nimeni nu mai putea recita *Fatiha* la mormîntul părintelui său. Cel puţin nu în public, căci acei musulmani convertiţi cu de-a sila refuzau să-şi renege religia.

Ei au trimis la Fès mesaje sfîşietoare. *Fraţilor,* spunea una dintre epistolele lor, *dacă la căderea Granadei am dat greş cu datoria noastră de a porni în pribegie, a fost doar din lipsă de mijloace, căci noi sîntem cei mai săraci şi mai slabi dintre andaluzi. Astăzi, am fost nevoiţi să acceptăm botezul spre a salva vieţile soţiilor şi copiilor noştri, dar ne este teamă că vom stîrni mînia Celui de Sus în ziua Judecăţii şi că vom avea parte de chinurile Gheenei. De aceea vă implorăm, pe voi, fraţii noştri plecaţi departe, să ne ajutaţi cu sfaturile voastre. Întrebaţi-i pentru noi pe doctorii voştri în Legea Sfîntă ce trebuie să facem, căci grija noastră este imensă.*

Înduioşaţi, pribegii granadini veniţi la Fès au ţinut în anul acela numeroase consfătuiri, unele în casa lui Khâli. Asistau la ele oameni de vază, oameni de rînd, dar mai cu seamă numiţii *ulema,* teologii, versaţi în cunoaşterea Legii. Unii veneau de departe spre a face cunoscute roadele cercetărilor şi cugetărilor lor.

Îmi amintesc astfel că l-am văzut venind într-o zi pe muftiul din Oran, un bărbat de vreo patruzeci de ani cu un turban abia mai puţin impunător decît cel al lui Astaghfirullah, dar pe care-l purta cu o anume bonomie. Cu mai multă politeţe decît de obicei, unchiul meu l-a întîmpinat la capătul străzii şi, în tot cursul reuniunii, cei de faţă s-au mulţumit să-i pună întrebări fără a se încumeta să discute cu el sau să-i pună la îndoială răspunsurile.

Este adevărat că problema, aşa cum o punea el, cerea o profundă cunoaştere a Legii şi a Tradiţiei, dar şi un mare curaj în interpretare: a accepta ca sute de mii de musulmani să renege credinţa în Profet era de neconceput; a cere unei populaţii întregi să moară pe rug era monstruos.

Mi-aduc de asemenea aminte de vorbele oranezului, rostite cu voce caldă şi senină:

— Fraţilor, ne aflăm aici, Domnul fie lăudat, pe pământ al islamului şi ne purtăm cu mîndrie credinţa ca pe o diademă. Să ne ferim să-i umilim pe cei care-şi poartă religia ca pe un tăciune aprins în palmă.

A continuat:

— Cînd le veţi trimite mesaje, vorbele voastre să fie prudente şi măsurate. Gîndiţi-vă că s-ar putea aprinde rugul cu epistola voastră. Nu-i condamnaţi pentru botezul lor; invitaţi-i doar să rămînă, în pofida a toate, fideli islamului şi să-i înveţe pe fiii lor ce înseamnă el. Dar nu înainte de pubertate, nu înainte de vîrsta la care poţi păstra o taină, căci un copil poate da la iveală, printr-o vorbă imprudentă, adevărata credinţă a părinţilor săi şi le poate aduce astfel moartea.

Şi dacă acei nefericiţi erau siliţi să bea vin? Şi dacă erau poftiţi să mănînce carne de porc pentru a verifica dacă mai sînt sau nu musulmani?

— S-o facă, dacă sînt siliţi, zise muftiul, dar să protesteze în inimile lor.

Şi dacă li se impunea să-L insulte pe Profet? Domnul să-I facă parte de rugăciunea şi de mîntuirea Sa.

— S-o facă, dacă sînt siliţi, repetă el, dar să spună contrariul în inimile lor.

Acestor oameni care, din pricină că nu se strămutaseră, trăiau cea mai cumplită dintre torturi, muftiul le dădu numele de *Ghuraba*, Străini, referindu-se la Cuvîntul Trimisului lui Dumnezeu: „Islamul a început străin şi va sfîrşi străin. Raiul este al Străinilor“.

*

* *

Pentru a-i chema pe musulmanii din toate ţinuturile să-i salveze pe acei nefericiţi, comunitatea granadină din Fès a hotărît să trimită nişte soli la principalii suverani ai islamului, Marele Turc, noul Sufiu al Persiei, sultanul din Egipt şi mulţi alţii de mai mică însemnătate. Avîndu-se în vedere funcţiile pe care le ocupase la Alhambra, Khâli a fost pus să alcătuiască scrisorile oficiale, cu formulele de rigoare; a mai fost însărcinat să ducă el însuşi cel mai important dintre acele mesaje, şi anume pe cel adresat stăpînului din oraşul cel mare al Constantinopolului. De îndată ce a fost astfel desemnat, unchiul meu i-a făcut o vizită sultanului din Fès, dar şi lui Boabdil, obţinînd de la ei scrisori de recomandare şi de acreditare.

De fiecare dată cînd evoc această călătorie, mă încearcă o strîngere de inimă, chiar şi astăzi, deşi am cunoscut de atunci ţinuturile cele mai ciudate şi locurile cele mai inaccesibile. Visasem dintotdeauna să cunosc Constantinopolul şi, aflînd că unchiul meu Khâli se va duce acolo, tropăiam de nerăbdare. Suceam şi învîrteam pe toate feţele problema asta în minte, tot întrebîndu-mă dacă puteam cumva trage nădejde că, la zece ani cît aveam atunci, aş putea lua şi eu parte la călătorie. Fără să mă amăgesc de unul singur, mi-am deschis inima în faţa unchiului meu. Or, mare mi-a fost surpriza cînd mi-a zis, deschizînd braţele în semn de bun venit:

— Unde aş putea oare găsi un mai bun însoţitor?

În ciuda tonului ironic, era vizibil încîntat de idee. Mai rămînea să-l conving pe tata.

În anul acela, Mohamed se afla adesea în afara oraşului, căutînd un loc de luat în arendă spre a duce o existenţă paşnică, departe de zarvă, departe de bîrfe, departe de ochi mustrători. Timp de două săptămîni încheiate, l-am aşteptat aşadar zi de zi, cerînd întruna veşti despre el de la Warda şi de la Mariam. Ele n-aveau habar de nimic. Ca şi mine, aşteptau.

Cînd, în cele din urmă, a sosit, m-am năpustit asupra lui şi am început să turui atît de repede, încît a trebuit de mai multe ori să mă pună s-o iau de la capăt. Din păcate, m-am ales imediat cu un refuz definitiv. Poate că s-ar fi cuvenit să aştept să-i înfăţişeze

Khâli călătoria, în felul său. El ar fi putut lăuda grăitor avantajele unui asemenea periplu. Poate că Mohamed ar fi acceptat atunci, pentru a nu-l supăra pe unchiul meu cu care tocmai se împăcase. Mie îmi putea zice „nu“ fără s-o ia pe departe. A pretextat primejdiile călătoriei, mi-a numit oameni care nu s-au mai întors niciodată, mi-a vorbit de studiile mele, pe care ar fi trebuit să le întrerup pentru a pleca. Cred totuşi că adevăratul motiv era că mă simţea prea apropiat de unchiul meu, de familia mamei mele, în general, şi că se temea să nu-i scap complet. Neputînd argumenta, l-am implorat să vorbească despre acest lucru cu Khâli, dar el a refuzat fie şi numai să-l întîlnească.

Timp de o săptămînă, m-am trezit în fiecare dimineaţă cu ochii roşii ca focul şi cu perna umedă. Ca să mă împace, unchiul mi-a jurat că îl voi însoţi în viitoarea călătorie; avea să se ţină de cuvînt.

A sosit şi ziua plecării. Khâli trebuia să se alăture unei caravane de negustori care plecau spre Oran, urmînd apoi să se îmbarce. Încă din zori, granadinii au venit în număr mare să-i ureze o misiune reuşită şi să contribuie cu cîteva monede din aur la cheltuieli. În ce mă priveşte, mă plictiseam într-un colţ, cînd iată că veni să se aşeze lîngă mine un bătrîn cu ochi şireţi. Era nimeni altul decît Hamza, bărbierul care îmi făcuse circumcizia. Mi-a cerut veşti despre tatăl meu şi a deplîns moartea dezrobitorului pe care-l întîlnise ultima oară la noi acasă, la Albaicin. S-a interesat apoi de învăţătura mea, de *surata* pe care o studiam atunci şi s-a pornit să mi-o recite. Prezenţa lui era plăcută, astfel că am stat la taifas cu el o oră încheiată. Mi-a povestit că pierduse, pribegind, cam tot ce izbutise să pună deoparte, dar că acum putea, slavă Domnului! să se îngrijească de nevoile nevestelor lui. Începuse din nou să lucreze, doar ca bărbier, căci pentru circumcizii nu mai mînuia briciul la fel de precis. Tocmai închiriase un spaţiu la hamam, baia turcească din cartier, pentru a-şi exercita acolo meseria.

Deodată, o idee îi lumină privirea.

— Nu ţi-ar plăcea să-mi dai o mînă de ajutor cînd nu eşti la şcoală?

Am încuviinţat fără şovăială.

— Am să-ţi plătesc un dirham pe săptămînă.

M-am grăbit să spun că am un prieten şi că aş vrea tare mult să vină cu mine. Hamza n-a văzut în asta nici un neajuns. Avea să capete şi el aceeaşi sumă, căci erau o sumedenie de lucruri de făcut la hamam.

Peste cîteva minute, cînd Khâli a venit pentru ceea ce se numeşte îmbrăţişarea călătorului, a fost surprins să mă vadă cu ochii neplînşi şi zîmbitori. I-am explicat că aveam să muncesc, că aveam să primesc un dirham pe săptămînă. Mi-a urat succes la treabă; i-am urat şi eu succes în misia lui.

Anul băii turceşti

905 de la hegira
(8 august 1499 – 27 iulie 1500)

— Cînd mă gîndesc că toţi oamenii ăştia se spală cu bălegar…

Mi-au trebuit cîteva clipe ca să-mi dau seama ce voise Harun să zică. Am izbucnit apoi amîndoi într-un rîs zgomotos. Prietenul meu nu greşea, căci, într-adevăr, cu bălegar era încălzită apa băilor turceşti din Fès.

În ziua aceea chiar eram în măsură s-o ştim, pentru că patronul băii ne trimisese, cu două catîrce după noi şi înarmaţi cu cîţiva dirhami, să dăm ocol grajdurilor din cartier şi să cumpărăm bălegarul adunat. Îl căraserăm în afara oraşului, într-un loc pe care ni-l arătase. Ne aştepta acolo un om ca să ia în primire încărcătura; el era cel care punea preţioasa recoltă la uscat, ceea ce însemna o lună pe timp de vară şi trei luni iarna. La înapoiere luam cu noi o grămadă de bălegar tare ca piatra şi bun de ars. Cu asta era alimentat cazanul de la hamam. Asta mai însemna şi că, odată descărcată şi ultima încărcătură, Harun şi cu mine duceam cu noi culoarea şi mirosul a ceea ce căraserăm.

Ne-am grăbit aşadar să ne lepădăm straiele ca să ne năpustim în sala cu apă caldă. Povestea ne amuza. De cum întîlneam un amic la etuvă, ne distram întrebîndu-l dacă apa nu i se părea diferită în ziua aceea.

Pentru toţi oamenii din oraş, baia turcească este locul de întîlnire cel mai plăcut. Îşi leapădă cu toţii veşmintele în cabine, lîngă uşa de intrare, apoi se adună goi, fără nici o ruşine. Tinerii şcolari vorbesc despre dascăli, îşi povestesc năzbîtiile, trecînd sub tăcere bătăile la fund căpătate mai apoi. Adolescenţii vorbesc

despre femei, acuzîndu-se reciproc că tînjesc după una sau după alta şi fălindu-se fiecare cu isprăvile amoroase. Adulţii devin mai rezervaţi la acest capitol, dar fac schimb de sfaturi şi de reţete menite să amelioreze eforturile trupului, subiect inepuizabil şi mină de aur pentru şarlatani. În restul timpului, vorbesc despre dinari, discută despre religie şi politică, cu glas tare sau scăzut, potrivit părerilor susţinute.

Adesea oamenii din cartier se întîlnesc la baia turcească pentru a prînzi. Unii vin cu merindele după ei, alţii îi cer băiatului de la etuvă să meargă să le cumpere cîte ceva la tîrgul din apropiere. Dar nu-şi iau gustarea imediat. Trec mai întîi în sala călduţă, unde băieţii îi spală şi-i fricţionează cu uleiuri şi unguente. Se odihnesc un pic, culcaţi pe un covor din pîslă, cu capul pe un soi de drug din lemn îmbrăcat tot în pîslă, înainte de a intra în sala caldă unde transpiră. Se întorc apoi din nou la sala călduţă, se spală iarăşi şi se odihnesc. Abia după aceea se îndreaptă spre sala rece, se aşază în jurul fîntînii ca să mănînce, să bea şi să rîdă, uneori chiar să şi cînte.

Majoritatea rămîn în pielea goală pînă la sfîrşitul mesei, cu excepţia personajelor importante care se feresc să se lase astfel văzute, ţinînd un ştergar înfăşurat în jurul şalelor, pe care nu şi-l scot decît în sălile private care le sînt puse la dispoziţie, săli ţinute mereu în stare impecabilă. Acolo îşi primesc prietenii; acolo li se face masaj; tot acolo vine şi bărbierul, care le oferă serviciile sale.

Şi apoi, mai sînt şi femeile. Un anumit număr de băi le sînt în întregime rezervate, dar majoritatea servesc pentru ambele sexe. În aceleaşi localuri, dar nu la aceleaşi ore. Acolo unde munceam eu, bărbaţii veneau de la ora trei dimineaţa pînă la două după-amiaza. În restul zilei, băieţii de la etuvă erau înlocuiţi cu negrese, care puneau o funie de-a curmezişul uşii spre a le indica bărbaţilor că nu pot să intre, iar dacă vreunul avea nevoie să spună două vorbe nevestei, chema pe una dintre băieşiţe ca să-i transmită prin aceasta ce avea de spus.

De fiecare dată cînd trebuia să cedăm locul, de fiecare dată cînd vedeam că se pune funia, iar femeile încep să sosească, Harun şi cu mine ne întrebam ce anume se petrecea la hamam cînd acesta rămînea domeniul femeilor. La început, încercam să ne convingem că nu era nimic altceva decît ce ştiam de la bărbaţi,

aceleaşi masaje, fricţionări, sporovăieli, mici petreceri, aceleaşi ştergare ca să le ascundă pe cele mai de vază. Cu toate astea, cînd trăgeam cu ochiul la uşa de intrare după-amiaza, vedeam cum vin nu doar un mare număr de negustorese cu coşuri, ci şi tot soiul de personaje neliniştitoare, ghicitoare, doftoroaie, poate şi vrăjitoare. Să fi fost adevărat că pregăteau elixiruri, că le făceau farmece bărbaţilor, că străpungeau figurine din ceară cu ace vrăjite? E puţin spus că eram intrigaţi; acest lucru devenise pentru noi o intolerabilă obsesie.

Şi totodată o provocare.

— Mîine, eu mă duc acolo, orice s-ar întîmpla. Vrei să vii cu mine? mi-a spus Harun într-una din zile.

L-am privit în ochi: nu glumea.

— Vrei să vii cu mine?

Mi-a trebuit mult curaj ca să zic nu.

— Cu atît mai bine, spuse Harun. Am să mă duc singur. Dar să fii aici la începutul după-amiezei, exact în locul ăsta.

A doua zi, cerul era întunecat şi ploua. Am venit să mă postez la locul arătat, de unde puteam observa intrarea la hamam fără să fiu băgat în seamă. Nu-l văzusem pe Harun în cursul zilei. Mă întrebam dacă era deja acolo, dacă va putea să intre; mă aşteptam să-l văd azvîrlit afară; mă temeam de asemenea că am să-l văd ieşind cu douăzeci de femei pe urmele lui şi că voi fi nevoit la rîndu-mi să fug pe uliţe. Singurul lucru de care eram sigur este că Iscoditorul nu renunţase la proiectul lui nebunesc. Din cînd în cînd priveam la soare, adică la haloul lui dindărătul norilor. Începeam să-mi pierd răbdarea.

La uşa băii, nu se zărea nici o mişcare neobişnuită. Erau femei care intrau, altele care ieşeau, unele înfăşurate în văluri albe sau negre, altele acoperindu-şi doar părul şi partea de jos a obrazului. Cîteva fetiţe le însoţeau. Uneori băieţei foarte mici. La un moment dat o femeie grasă a luat-o în direcţia mea. Ajunsă în dreptul meu, s-a oprit o clipă, m-a măsurat din creştet pînă-n tălpi, apoi a plecat mai departe mormăind vorbe de neînţeles. Înfăţişarea mea de pîndar i se păruse desigur suspectă. Cîteva clipe mai tîrziu, o altă femeie, înveşmîntată toată, dar mai subţirică, se îndreptă spre locul unde stăteam postat. Nu eram liniştit. La rîndul ei, s-a oprit şi s-a întors către mine. Mă pregăteam să-mi iau binişor

picioarele la spinare.

— Stai aici la adăpost şi mai şi tremuri?

Era vocea lui Harun! Nu mi-a dat timp să scot o vorbă.

— Nu face nici un semn, nici un zgomot! Numără pînă la o sută, apoi vino după mine acasă!

Mă aştepta la uşă.

— Povesteşte, am explodat eu.

Mi-a răspuns abia după un timp, adoptînd tonul cel mai nepăsător cu putinţă:

— Am venit, am intrat, m-am prefăcut că aş căuta pe cineva, am dat ocol sălilor, apoi am ieşit.

— Te-ai dezbrăcat?

— Nu.

— Ai văzut nişte lucruri?

— Da, din plin.

— Povesteşte, face-te-ar Domnul pulbere!

N-a spus nimic. Gura lui nu schiţa nici un zîmbet, nici o strîmbătură. Dar ochii îi sclipeau de satisfacţie şi de şiretenie. Mă sîcîia. Îmi venea să-l snopesc în bătaie.

— Te pomeneşti că vrei să mă rog de tine, să-mi lipesc fruntea de papucii tăi!

Iscoditorul nu era deloc impresionat de ironiile mele.

— Chiar dacă m-ai implora, chiar dacă te-ai întinde la picioarele mele, nu ţi-aş spune nimic. Am înfruntat nişte riscuri, iar tu ai refuzat să le înfrunţi. Dacă vrei să ştii ce se petrece în sala femeilor, va trebui să mă însoţeşti data viitoare.

Eram îngrozit.

— Ai de gînd să te duci din nou acolo?

I se părea ceva la mintea cocoşului, aşa că nici nu binevoi să-mi răspundă.

A doua zi mă înfiinţasem la post, iar de data asta l-am văzut intrînd. Îşi făcuse o costumaţie mai bună. Nu se mulţumise doar să se înveşmînteze într-o haină neagră şi groasă, ci îşi mai şi înfăşurase în jurul capului o basma albă care-i acoperea părul, o parte din frunte şi din obraji, înnodîndu-se sub bărbie. Pe deasupra, îşi pusese un văl uşor, transparent. Deghizarea era atît de desăvîrşită, că era cît pe ce să mă las iarăşi tras pe sfoară.

Cînd l-am reîntîlnit, părea tulburat. I-am cerut veşti din

expediţie, dar a refuzat să-mi răspundă, în ciuda insistenţelor şi strigătelor mele. A păstrat cu înverşunare tăcerea; curînd am uitat de acest episod. Cu toate astea, Harun însuşi avea să mi-l amintească, peste ani, în cuvinte ce aveau să mi se întipărească pe veci în minte.

*

* *

Spre sfîrşitul acelui an, s-a întors din lunga-i preumblare unchiul meu. De îndată ce au aflat vestea, andaluzii din Fès au sosit în grupuri succesive, spre a-i asculta istorisirea şi a cunoaşte rezultatele misiunii. A povestit în amănunt despre călătoria sa pe mare, cu teama de naufragiu şi de piraţi, despre cum îi apăruse Constantinopolul, despre palatul sultanului, ieniceri, drumul prin diversele ţinuturi ale Orientului, Siria, Irak, Persia, Armenia, Tartaria.

Destul de iute a ajuns la ce era mai important.

— Pretutindeni, gazdele mele s-au arătat convinse că într-o zi nu prea îndepărtată castilienii vor fi bătuţi, cu voia Celui de Sus, că Andaluzia va redeveni musulmană şi fiecare se va putea întoarce acasă.

Nu ştia cînd, nici în ce împrejurări, recunoştea el, dar putea să dea mărturie de puterea de neînfrînt a turcilor, de teroarea pe care o inspira oricui vederea trupelor turceşti, atît de numeroase. Se arăta convins de interesul lor imens pentru soarta Granadei, de voinţa lor de a o dezrobi de necredincioşi.

Dintre toţi cei de faţă, nu eram printre cei mai puţin entuziaşti. Cînd am rămas singuri, seara, am stăruit pe lîngă unchiul meu:

— Cînd crezi că ne vom întoarce?

Nu a părut că pricepe ce voiam să spun:

— Să ne întoarcem unde?

Mi-am explicat reacţia lui prin oboseala călătoriei.

— La Granada, nu de asta vorbeai?

S-a uitat la mine îndelung, măsurîndu-mă parcă, înainte de a

spune cu glas încet şi apăsat:

— Hassan, fiule, ai împlinit acum doisprezece ani şi se cuvine să-ţi vorbesc ca de la bărbat la bărbat (mai şovăi o clipă). Ascultă-mă bine. Ce am văzut eu în Orient e că sufiul Persiei se pregăteşte de război cu turcii, care sînt mai cu seamă preocupaţi de conflictul lor cu veneţienii. Cît priveşte Egiptul, tocmai a primit de la castilieni o încărcătură de grîu în semn de prietenie şi de alianţă. Asta e realitatea. Poate, peste cîţiva ani, lucrurile se vor schimba, dar astăzi, nici unul dintre suveranii musulmani pe care i-am întîlnit nu mi s-a părut îngrijat de soarta granadinilor, fie că e vorba despre noi, pribegii, sau de bieţii străini.

În privirile mele era nu atît dezamăgire, cît mai degrabă surpriză.

— Ai să mă întrebi, continuă Khâli, de ce le-am spus acestor oameni care erau aici contrariul adevărului. Vezi tu, Hassan, toţi oamenii ăştia încă ţin, agăţată pe ziduri, cheia casei lor din Granada. În fiecare zi se uită la ea şi, uitîndu-se la ea, oftează şi se roagă. În fiecare zi revin în amintirile lor bucuriile, obiceiurile, o anume mîndrie mai cu seamă, lucruri pe care nu le vor regăsi în pribegie. Singura lor raţiune de a trăi este de a se gîndi că în curînd, datorită marelui sultan sau a Providenţei, îşi vor regăsi casa, culoarea pietrelor ei, miresmele grădinii ei, apa fîntînii ei, intacte, neschimbate, ca în visele lor. Ei trăiesc astfel, vor muri astfel, şi fiii lor vor face la fel după ei. Poate că va trebui să se încumete cineva să le spună că trebuie să privească înfrîngerea în faţă, poate că va avea cineva curajul să le explice că, pentru a te ridica, trebuie mai întîi să admiţi că eşti căzut la pămînt. Poate că va trebui să le spună cineva adevărul într-o bună zi. Eu, unul, n-am curajul s-o fac.

Anul leilor furioşi

906 de la hegira
(28 iulie 1500 – 16 iulie 1501)

Sora mea Mariam se făcuse mare fără ca eu să-mi dau seama. Două lungi despărţiri făcuseră din ea o străină. Nu mai locuiam sub acelaşi acoperiş, nu mai aveam aceleaşi jocuri. Cînd o întîlneam, cuvintele noastre nu mai erau complice, nu ne mai înţelegeam din priviri. A fost nevoie, în anul acela, ca ea să mă strige de sus, de pe catîrca pe care era cocoţată, pentru ca eu s-o văd din nou, s-o privesc, să-mi amintesc de fetiţa la care ţineam şi pe care o băteam pînă începea să plîngă.

Era la începutul verii, într-o livadă de măslini pe drumul spre Meknès. Tatăl meu hotărîse ca eu să-l însoţesc, împreună cu Warda şi cu Mariam, într-o călătorie în interiorul ţării. Tot mai căuta terenuri pentru luat în arendă. Intenţiona, cu ajutorul unor agronomi andaluzi pe care îi cunoştea, să dezvolte culturi care erau puţin şi, mai cu seamă, prost practicate pe pămînt african, mai ales dudul alb pentru creşterea viermelui de mătase.

Mi-a vorbit, cu sumedenie de amănunte, de o vastă încercare la care urma să participe unul dintre oamenii cei mai bogaţi din Fès. Ascultîndu-l, am avut impresia că depăşise faza de descurajare şi de lehamite care urmase părăsirii Granadei, sfîşiere ce fusese agravată de pierderea uneia, apoi a celeilalte soţii. De acum făcea proiecte, trecea la provocări, avea pumnii pregătiţi de luptă, ochii priveau iarăşi pofticioşi.

Pentru acest drum călăream pe cal, la fel ca el, însă femeile erau urcate pe nişte catîrce, aşa că eram nevoiţi să înaintăm în ritmul lor. La un moment dat, Warda s-a apropiat de Mohamed.

M-am întors în dreptul lui Mariam. Ea a încetinit, pe nesimţite. Părinţii se îndepărtau:

— Hassan!

Încă nu-i adresasem vreun cuvînt de cînd plecasem din Fès, cu patru ceasuri în urmă. Am întors către ea o privire ce voia să însemne în cel mai bun caz: „Ai necazuri cu animalul?“ Ea îşi dăduse însă la o parte vălul uşor de culoarea nisipului, iar chipul alb era luminat de un zîmbet trist.

— Unchiul tău te iubeşte ca pe propriul lui fiu, nu-i aşa?

Întrebarea mi s-a părut deplasată şi fără rost. Am încuviinţat pe tonul cel mai expeditiv cu putinţă, neavînd nicidecum de gînd să pălăvrăgesc cu fiica Wardei despre relaţiile cu familia mamei mele. Dar nu asta era intenţia ei.

— Cînd voi avea copii, ai să-i iubeşti aşa cum te iubeşte el?

— Desigur, am zis.

Însă acel „Desigur!“ a fost prea rapid, prea morocănos. Şi încurcat.

Mă temeam de ce va urma. Or, urmarea s-a lăsat aşteptată. Am tras cu coada ochiului spre Mariam; tăcerea ei mă stingherea aproape la fel de mult ca întrebările ei. Nu se mai uita la mine, dar nu-şi mai trăsese la loc vălul, în pofida prafului de pe drum. M-am întors spre ea şi am privit-o îndelung, pentru prima dată de atîta timp. Nu era mai puţin bucălată decît atunci cînd o văzusem venind spre noi agăţată de braţul maică-sii, pe tartană. Pielea nu-i era mai puţin trandafirie. Buzele nu-i luceau mai puţin. Cu toate astea, *khôlul* întins pe pleoape o făcea să pară femeie. La fel şi silueta. De altfel, în vreme ce o tot observam, s-a îndreptat de spate şi i-am putut ghici sînii. Inima ei bătea mai tare, sau a mea? Mi-am plecat ochii. Într-un singur an, se maturizase, se făcuse frumoasă şi tulburătoare.

— Cînd voi avea copii, ai să-i iubeşti?

Ar fi trebuit să fiu agasat, dar am zîmbit, amintindu-mi brusc de modul în care, încă de cînd avea doar un an, cerea aceeaşi jucărie de trei ori la rînd, de patru ori, de zece ori, fără încetare şi pe acelaşi ton.

— Desigur că am să-i iubesc.

— Ai să vorbeşti cu mama lor aşa cum vorbeşte unchiul tău cu Salma?

— Da, fără îndoială.

— Ai să vii des la ea? Ai s-o întrebi dacă e sănătoasă? Ai să-i asculţi păsurile?

— Da, Mariam, da!

Ea trase atunci brusc de hăţuri şi catîrca se ridică în două picioare. M-am oprit. S-a uitat fix la mine:

— Dar atunci de ce nu-mi vorbeşti niciodată? De ce nu vii să mă întrebi dacă plîng noaptea? De toţi ceilalţi bărbaţi trebuie să mă tem. De tatăl meu astăzi, de bărbatul meu mîine, de toţi cei ce nu sînt rudele mele şi de care trebuie să mă ascund.

Slăbi frîul şi catîrca o porni iarăşi în trap mărunt. M-am grăbit ca să pot rămîne alături de ea. Continuam să nu-i vorbesc, dar, ciudată senzaţie, mă temeam pentru ea, o învăluiam cu privirea într-o afecţiune neaşteptată. Mi se părea că o pîndeşte o primejdie.

*

* *

La jumătatea drumului dintre Fès şi Meknès, am poposit pentru a înnopta într-un sat numit Ruşinea. Imamul moscheii din locul cu pricina ne-a oferit găzduire în schimbul unei pomeni pentru orfanii de care se ocupa. Era un om fără prea mare ştiinţă de carte, dar foarte amabil, şi n-a şovăit să ne explice de ce avea satul un astfel de nume.

Locuitorii, mărturisi el, cunoscuţi dintotdeauna pentru marea lor zgîrcenie, sufereau că aveau această reputaţie. Caravanele negustorilor se fereau să se oprească în satul lor. Într-o zi, aflînd că sultanul din Fès plecase la vînătoare de lei pe meleagurile lor, s-au hotărît să-l invite dimpreună cu întreaga curte şi, în cinstea lui, au tăiat cîteva oi. Suveranul a cinat şi a adormit. Vrînd să dea dovadă de mărinimie, au aşezat în faţa uşii acestuia un burduf uriaş şi s-au înţeles să-l umple cu lapte pentru micul dejun regesc. Locuitorii trebuiau să-şi mulgă caprele, apoi să vină fiecare cu găleata s-o toarne în burduf. Date fiind dimensiunile acestuia, fiecare sătean şi-a spus că şi-ar putea îndoi laptele cu o cantitate

zdravănă de apă, fără ca nimeni să-şi dea seama. Astfel că, a doua zi de dimineaţă, regelui şi curtenilor săi le-a fost turnat un lichid aproape transparent care nu avea alt gust decît cel al zgîrceniei.

Totuşi, dacă îmi aduc aminte de trecerea mea prin acel sat, aceasta nu este din pricina năravului de nevindecat al locuitorilor săi, ci mai degrabă din cauza groazei de nedescris pe care am resimţit-o acolo.

Imamul ne primise foarte corect şi ne oferise ca loc de dormit o colibă din lemn în preajma moscheii, avînd alături un ţarc pentru animale. Warda şi cu Mariam s-au culcat înăuntru; tatăl meu şi cu mine am preferat să dormim pe acoperiş, unde puteam profita de răcoare pe timpul nopţii de vară. Aşadar acolo ne găseam cînd, către miezul nopţii, doi lei enormi, atraşi de mirosul cailor şi al catîrilor, veniră la uşa noastră şi încercară să smulgă propteaua de spini care ne apăra animalele. Caii începuseră să necheze ca turbaţi, se azvîrleau spre pereţii colibei, care ameninţa să se prăbuşească la fiecare nouă zguduitură, şi tot aşa vreme de mai bine de două ceasuri, pînă ce unul dintre lei, desigur aţîţat de înţepăturile miilor de ace care-l furnicau la fiecare nouă năvală, se întoarse spre uşă şi începu să zgîrie, brăzdînd-o cu ghearele. Tata şi cu mine urmăream spectacolul neputincioşi, ştiind că fiarele ar putea ajunge la femei şi le-ar putea devora, fără ca noi să putem face altceva decît să privim de sus de pe acoperiş sau să ne aruncăm în boturile lor ca să ne salvăm onoarea. De jos ne ajungeau la urechi ţipetele lui Mariam şi rugăciunile Wardei, care o chema pe Madona în castiliană.

Cu glas tremurător, Mohamed făcea, la rîndul său, o făgăduială: dacă aveam să ieşim de acolo teferi, îşi va întrerupe călătoria spre a merge în pelerinaj în oraşul Taghya, ca să aducă o ofrandă la mormîntul lui *wali* Bu Izza, un sfînt cunoscut pentru numeroasele miracole săvîrşite împotriva leilor.

Nu ştiu dacă mai eficace a fost intervenţia acestui *wali* sau cea a mamei lui Mesia, dar nu e mai puţin adevărat că pînă la urmă leii s-au plictisit şi, la cele dintîi licăriri ale zorilor, s-au îndepărtat, chiar dacă răgetele lor, la fel de înfricoşătoare, încă ne ajungeau la urechi dinspre muntele cel mai apropiat. Şi abia cînd satul s-a însufleţit la lumina dimineţii, am avut curaj să ne părăsim refugiul. Cu toate astea, pentru a porni iarăşi la drum,

trebuia să aşteptăm trecerea unei caravane mari. Mohamed, hotărît să-şi împlinească făgăduiala fără zăbavă, voia să găsească la Meknès un grup de pelerini care plecau spre Taghya.

Ajungînd acolo o săptămînă mai tîrziu şi văzînd imensa mulţime care se ducea, la fel ca noi, la mormîntul acelui *wali*, am înţeles groaza permanentă pe care le-o inspiră leii locuitorilor Africii. Aveam să-mi dau şi mai bine seama de acest lucru în cursul călătoriilor mele. De cîte ori, ajungînd într-un sat, am văzut oamenii strînşi laolaltă şi înspăimîntaţi, pentru că o familie tocmai fusese devorată de fiarele acelea sălbatice! De cîte ori, voind s-o iau pe un anume traseu, am fost întors din drum de către călăuze pentru simplul motiv că leii tocmai sfîşiaseră o întreagă caravană! S-a întîmplat chiar ca o singură astfel de fiară să atace un detaşament de două sute de călăreţi înarmaţi şi să omoare cinci-şase dintre ei înainte de a bate în retragere.

Cu siguranţă, leul este animalul cel mai curajos dintre toate, o spun cît se poate de firesc, din moment ce tocmai numele acestei fiare sălbatice aveam să-l port vreme de opt ani încheiaţi în Italia. Se cuvine totuşi să precizez că cei din zonele reci sînt cu mult mai puţin feroce decît cei din zonele calde. La Fès, cînd vrei să-l faci să tacă pe un lăudăros, îi spui: „Eşti la fel de curajos ca leii din Agla cărora le mănîncă viţeii coada“. E adevărat că în localitatea cu acest nume, e de ajuns ca un copil să alerge ţipînd în urma unui leu pentru ca acesta s-o ia la sănătoasa. Într-un alt sat de munte, numit Piatra-Roşie, ei îşi fac apariţia printre case ca să mănînce oasele care le sînt lăsate, şi toţi oamenii merg pe lîngă ei fără nici o teamă. Am mai auzit spunîndu-se că, dacă o femeie se pomeneşte singură faţă-n faţă cu un leu într-un loc izolat, e de ajuns să-şi descopere o anumită parte a corpului pentru ca fiara să scoată atunci un răget puternic, să-şi plece privirea şi s-o întindă. Liber să creadă fiecare ce vrea!

*

* *

La întoarcerea din acest pelerinaj improvizat, mi-am amintit

de sentimentul vag de teamă pe care-l simţisem pentru Mariam. O premoniţie a asaltului leilor asupra colibei noastre? Pe moment, aşa am crezut. E adevărat că la doisprezece ani, încă mai credeam că, dintre fiare şi oameni, cele dintîi erau cele mai dăunătoare.

Anul Marii Recitări

907 de la hegira
(17 iulie 1501 – 6 iulie 1502)

Logodnicul lui Mariam avea de patru ori vîrsta ei, de două ori talia ei, o avere dobîndită pe căi necinstite şi zîmbetul celor care au învăţat de timpuriu că viaţa e o veşnică înşelătorie. La Fès i se spunea Zeruali şi mulţi se uitau la el cu invidie, căci acest fost păstor îşi clădise palatul cel mai mare din oraş, după cel al suveranului, se înţelege, elementară înţelepciune pentru cineva care ţine să-şi păstreze capul pe umeri.

Nimeni nu ştia cum crescuse averea lui Zeruali. În primii patruzeci de ani de viaţă, zice-se, bătuse cu caprele sale potecile muntelui Beni Zerual, în Rif, la treizeci de mile depărtare de mare. Am avut, mult mai tîrziu, prilejul să vizitez ţinutul ăsta, unde am putut observa un fenomen extraordinar: pe fundul văii există o deschizătură în pămînt, s-ar părea că e o grotă; de acolo iese încontinuu o flacără înaltă, iar jur-împrejur s-a format o baltă întunecată la culoare, conţinînd un lichid vîscos cu miros persistent. Numeroşi străini vin acolo ca să privească acest lucru ieşit din comun, aruncînd înăuntru rămurele şi bucăţele de lemn care ard pe loc. Unii cred că acolo e gura Iadului.

Nu departe de locul ăsta neliniştitor se află, zice-se, nişte puţuri secrete în care romanii îşi îngropaseră comorile înainte de a părăsi Africa. Nimerise oare păstorul, mergînd la păşunat, peste una din aceste ascunzători? Asta auzisem eu şuşotindu-se la Fès cu mult înainte ca acest Zeruali să dea năvală în viaţa mea. Oricum ar sta lucrurile, odată descoperită comoara asta, în loc s-o risipească imediat aşa cum fac ades cei peste care dă norocul, el

ticluise îndelung o stratagemă. După ce vînduse în doze mici o parte din comoară, iată că se dusese într-una din zile, bogat împodobit, în audienţă publică la sultanul din Fès.

— Cîţi dinari de aur scoţi din Beni Zerual în fiecare an? l-a întrebat el pe monarh.

— Trei mii, a răspuns suveranul.

— Eu îţi voi da şase mii, cu plata înainte, dacă mi-l dai în arendă.

Şi iată-l pe Zeruali al nostru capătînd ceea ce rîvnea, dimpreună cu un detaşament de soldaţi care să-l ajute să strîngă impozitul, să stoarcă de la locuitori pînă şi cele mai mărunte economii, prin ameninţare sau tortură. La sfîrşitul anului, a venit iarăşi la suveran:

— M-am înşelat. Am obţinut nu şase mii, ci douăsprezece mii de dinari.

Impresionat, stăpînul din Fès i-a dat în arendă lui Zeruali toată zona muntelui Rif, şi i-a încredinţat o sută de soldaţi înarmaţi cu arbalete, trei sute de călăreţi, precum şi patru sute de pedeştri ca să-l ajute să jupoaie şapte rînduri de piei de pe populaţie.

Vreme de cinci ani, randamentul dărilor a fost mult mai solid decît pînă atunci, numai că oamenii din Rif începeau să sărăcească; mulţi au plecat să se aşeze în alte provincii ale regatului, iar unele oraşe de pe coastă s-au gîndit chiar să se dea pe mîna castilienilor. Simţind că lucrurile iau o întorsătură proastă, Zeruali a renunţat la funcţie, a părăsit ţinutul Rif şi a venit să se aşeze la Fès cu banii pe care îi storsese pînă atunci. Dat fiind că nu-şi înstrăinase încrederea monarhului, a pus să i se clădească un palat şi a început să se ocupe de tot soiul de afaceri. Lacom, nemilos, dar extrem de dibaci şi veşnic în căutare de idei ingenioase.

Tatăl meu îl cunoscuse prin mijlocirea unui bogat emigrant andaluz şi îi înfăţişase proiectul lui de creştere a viermilor de mătase. Extrem de interesat, Zeruali pusese o sumedenie de întrebări privitoare la omidă, gogoaşa viermelui, secreţia viermelui, orificiul de secreţie, cerînd unuia dintre sfătuitorii lui să ţină minte fiecare amănunt. Spusese că se considera fericit să colaboreze cu un om atît de competent ca Mohamed.

— Asta înseamnă unirea minţii cu norocul.

Cum tata răspundea că întreg oraşul Fès cunoştea inteligenţa şi iscusinţa lui Zeruali, acesta i-o întorsese:

— Tu, care ai citit atîtea cărţi, nu ştii ce a spus mama unui sultan din vremea veche la naşterea fiului ei? „Nu-ţi urez să ai minte, căci va trebui s-o pui în slujba celor puternici; îţi urez să ai noroc, pentru ca oamenii deştepţi să fie în slujba ta.“ Probabil că acelaşi lucru l-a dorit maică-mea atunci cînd m-am născut, a încheiat Zeruali, rîzînd din toată inima.

Întrevederea i-a părut încurajatoare tatei, deşi interlocutorul i-a cerut la sfîrşit un răgaz de gîndire; voia să-l pună pe monarh la curent cu proiectul, să obţină încuviinţarea lui, să mai ceară părerea cîtorva ţesători, precum şi cîtorva negustori ce se ocupau cu comerţul în afara ţării. Totuşi, spre a-şi dovedi marele interes pentru afacerea asta, i-a dat avans lui Mohamed patru sute de monede din aur şi l-a momit totodată cu ideea unei uniri între familii.

După cîteva luni, cred că era prin luna *şaaban* din anul acela, Zeruali l-a chemat la el pe tata. I-a adus la cunoştinţă că proiectul îi era acceptat şi că trebuia să pornească pregătirile, să caute cîteva cîmpuri plantate cu duzi albi, să mai planteze şi alţii, să umble după lucrători pricepuţi la treaba asta şi să construiască primele crescătorii de viermi de mătase. Regele însuşi era entuziasmat. Voia să inunde Europa şi ţările musulmane cu mătăsuri, descurajîndu-i astfel pe neguţători să mai meargă pînă în China spre a importa această preţioasă marfă.

Tata tropăia de nerăbdare. Aşadar, visul lui avea să se împlinească, şi încă la o scară ce-i depăşea cu mult aşteptările. Se vedea deja bogat, lungit pe imense perne din mătase într-un palat cu pereţii căptuşiţi cu majolică[1]; avea să fie cel dintîi printre cetăţenii de vază din Fès, mîndria granadinilor, un apropiat al sultanului, un binefăcător al şcolilor şi al moscheilor…

— Ca să pecetluim înţelegerea, urmă Zeruali, ce poate fi mai bun decît o alianţă de sînge? N-ai o fată de măritat?

Pe loc, Mohamed îi făgădui comanditarului său mîna lui Mariam.

Cu totul din întîmplare am aflat, cîteva zile mai tîrziu, conţinutul acestei discuţii ce avea să schimbe multe lucruri în viaţa mea. Sara cea Bălţată se dusese la haremul lui Zeruali ca să-

şi vîndă parfumurile şi flecuşteţele, cum făcea şi în casele şi palatele din Granada. În tot timpul vizitei, femeile nu sporovăiseră decît despre noua căsătorie a stăpînului lor, făcînd glume pe seama vigorii lui neslăbite şi discutînd despre consecinţele acestei din urmă achiziţii asupra favoritelor din acel moment. Omul avea deja patru neveste, cît îi dădea voie Legea să aibă atunci; trebuia aşadar s-o repudieze pe una dintre ele, numai că era obişnuit cu acest lucru, iar nevestele lui de asemenea. Femeia divorţată căpăta o casă în imediata vecinătate, uneori rămînea chiar în interiorul casei lui Zeruali şi se şuşotea că unele rămăseseră însărcinate după despărţire fără ca Zeruali să se arate surprins sau ofensat.

Bineînţeles, Sara s-a năpustit chiar în după-amiaza aceea la maică-mea ca să-i aducă la cunoştinţă bîrfele. Eu tocmai mă întorsesem de la şcoală şi ronţăiam nişte curmale ascultînd cu o ureche distrată trăncăneala celor două femei. Deodată, un nume. M-am apropiat:

— Au avut chiar şi timp să-i dea lui Mariam o poreclă: Viermele de Mătase.

Am pus-o pe Bălţată să-mi repete întocmai cele deja spuse, apoi am întrebat-o îngrijat:

— Crezi că sora mea o să fie fericită cu bărbatul ăla?

— Fericită? Femeile nu încearcă decît să se ferească de ce e mai rău.

Răspunsul mi s-a părut prea general şi vag.

— Vorbeşte-mi despre Zeruali ăsta!

Era o poruncă bărbătească. Făcu o strîmbătură destul de batjocoritoare, dar răspunse:

— Nu se bucură de o bună reputaţie. Viclean, fără scrupule. Putred de bogat…

— Se spune că a jecmănit ţinutul Rif.

— Principii au jecmănit mereu provinciile şi nimeni nu le-a refuzat vreodată din pricina asta mîna fiicei sau surorii.

— Şi cu femeile, cum stă?

M-a privit din cap pînă-n picioare, stăruind asupra pufului firav de pe chipul meu.

— Ce ştii tu despre femei?

— Ştiu ce trebuie să ştiu.

A schiţat un zîmbet; privirea mea hotărîtă l-a îngheţat. S-a întors spre maică-mea, părînd să întrebe dacă trebuia să continue o astfel de conversaţie cu mine. Cum ea îi făcea semn că da, Sara răsuflă adînc şi îşi puse greoi mîna pe umărul meu:

— Femeile lui Zeruali trăiesc îngrădite în harem; tinere sau bătrîne, libere sau roabe, albe sau negre, nu sînt mai puţin de o sută care ţes necontenit intrigi pentru a petrece o noapte cu stăpînul, pentru a căpăta un favor pentru fiu, un covor în odaie, o podoabă, un parfum, un elixir. Cele care aşteaptă afecţiunea unui soţ n-o vor avea, cele care umblă după aventură sfîrşesc cu ştreangul de gît, cele care nu vor decît să trăiască în pace la adăpost de nevoi, fără bătaie de cap, fără bucătăriseală, fără corvezi, fără un bărbat care să le ceară o cană cu apă sau un vas cu apă caldă, acelea pot fi fericite. Cărei categorii îi aparţine sora ta?

Turbam:

— Nu ţi se pare scandalos că o fetiţă de treisprezece ani trebuie dată ca răsplată unui negustor bătrîn la încheierea unei învoieli?

— La vîrsta mea, doar naivitatea mai izbuteşte să mă scandalizeze.

M-am întors spre maică-mea, arţăgos:

— Şi tu crezi că individul ăsta are dreptul să stoarcă bani de la musulmani, să-şi ia o sută de neveste în loc de patru, să-şi bată astfel joc de Legea lui Dumnezeu?

Ea îşi află adăpost îndărătul unui verset de revelaţie divină:

— Omul devine răzvrătit de îndată ce se pomeneşte în belşug.

Fără s-o salut nici pe una, nici pe cealaltă, m-am sculat şi am plecat. Drept la Harun. Aveam nevoie ca cineva din preajma mea să se simtă indignat. Să-mi spună că Pămîntul n-a fost creat pentru a fi dat, cu femeile şi bucuriile lui, pe mîna unui Zeruali şi a celor de teapa lui. Mutra pe care a făcut-o prietenul meu la menţionarea acestui nume m-a împăcat cu viaţa. Ce auzise el despre logodnicul lui Mariam se deosebea prea puţin de cele pe care le ştiam eu însumi. Iscoditorul mi-a jurat solemn că va face niscaiva cercetări pe lîngă hamalii din breaslă spre a afla mai multe.

*

* *

Să fim prieteni, să avem treisprezece ani, un puf care creştea pe bărbie şi să ne luăm la trîntă cu nedreptatea: douăzeci de ani mai tîrziu, asta însemna imaginea fericirii. Deocamdată, ce de frustrări, ce de suferinţe! E adevărat că aveam, în ce mă priveşte, două motive serioase să mă bat. Cel dintîi era subtila chemare în ajutor pe care mi-o lansase Mariam în drum spre Meknès, a cărei îngrijorare discretă abia acum o măsuram. Cel de-al doilea era Marea Recitare, care insuflase adolescenţei mele mîndria de a cunoaşte preceptele Credinţei şi voinţa de a nu lăsa ca ele să fie călcate în picioare.

Pentru a înţelege ce este Marea Recitare în viaţa unui credincios, trebuie să fi trăit la Fès, oraş al învăţăturii care pare clădit în jurul şcolilor, numite *medersa*, aşa cum unele sate sînt construite în jurul unei fîntîni sau în jurul mormîntului unui sfînt. Cînd, la capătul cîtorva ani buni de memorizare răbdătoare, sfîrşeşti prin a cunoaşte pe de rost fiecare *surata*, fiecare verset din Coran, cînd învăţătorul şcolii te declară apt pentru Marea Recitare, treci dintr-odată de la copilărie la viaţa de bărbat, de la anonimat la notorietate. Pentru unii, acesta e momentul în care încep să muncească, pentru alţii, momentul cînd au acces la colegiu, locul ştiinţei şi al autorităţii.

Ceremonia organizată cu acest prilej îi dă impresia tînărului fasiot că a pătruns în lumea celor puternici. În orice caz, asta am simţit eu în ziua aceea. Înveşmîntat în mătase ca un copil de emir, urcat pe un cal de rasă, urmat de un rob care ducea o umbrelă mare, am străbătut străzile oraşului înconjurat de elevii din clasa mea, care cîntau la unison. Pe marginea drumului, cîţiva trecători mă salutau făcînd semne cu mîna, iar eu le înapoiam salutul. Din cînd în cînd, cîte o figură cunoscută, Khâli, mama, două verişoare, cîţiva vecini, Hamza bărbierul cu băieţii de la hamam şi, mai la o parte, sub o poartă, Warda şi Mariam.

Cît despre tata, mă aştepta în faţa sălii unde trebuia să fie oferit un banchet în cinstea mea. Ducea sub braţ veşmîntul nou cu care, potrivit tradiţiei, trebuia să-l îmbrac pe dascălul şcolii în

semn de recunoştinţă. Mă contempla cu o emoţie dezarmantă.

L-am privit cu atenţie la rîndu-mi. Preţ de o clipă, am revăzut în minte atîtea imagini ale lui: înduioşător cînd îmi povestea despre Granada; afectuos cînd mă mîngîia pe ceafă; înspăimîntător cînd o repudiase pe mama; execrabil cînd o jertfise pe sora mea; jalnic atunci cînd stătea prăvălit la masa unei taverne. Cîte adevăruri îmi venea să-i strig de la înălţimea calului pe care şedeam! Ştiam însă că limba o să mi se lege din nou cînd am să pun piciorul pe pămînt, cînd o să trebuiască să dau înapoi calul şi mătăsurile, cînd n-am să mai fiu efemerul erou al Marii Recitări.

1. Faianţă italiană realizată în timpul Renaşterii sub influenţa celei hispano-maure, provenită din insula Mallorca şi caracterizată prin smalţ metalic.

Anul stratagemei

908 de la hegira
(7 iulie 1502 – 25 iunie 1503)

— Zeruali n-a fost niciodată păstor sărman aşa cum pretinde. Şi nici n-a descoperit niciodată vreo comoară. Adevărul este că vreme de ani de zile a fost un bandit, un tîlhar de drumul mare, un asasin, iar averea lui la început n-a fost altceva decît rodul unui sfert de veac de jafuri. Dar e ceva cu mult mai grav.

Harun scotocise de minune după informaţii săptămînă după săptămînă, dar, în ciuda frecventelor mele rugăminţi, refuzase să-mi dezvăluie fie şi cel mai mărunt indiciu înainte de a-şi fi terminat cercetarea.

În ziua aceea venise să mă aştepte în faţa moscheii Karauiyinilor. Aveam ore de la ceasul al treilea la ceasul al cincilea al dimineţii, cu un învăţat sirian aflat în vizită la Fès. Harun îşi abandonase studiile şi purta deja haina scurtă şi murdară de pămînt a hamalilor; trebuia să-şi înceapă curînd munca pe ziua respectivă.

— Lucrul cel mai grav, reluă Iscoditorul, e că individul ăsta e gelos pînă la demenţă, veşnic convins că nevestele lui caută să-l înşele, mai ales cele mai tinere şi mai frumoase. E de ajuns un denunţ, o calomnie, un cuvînt perfid lansat de o rivală, pentru ca nefericita să fie sugrumată. Eunucii lui Zeruali fac apoi totul ca această crimă să treacă drept înec, cădere sau acces violent de gîlci. Cel puţin trei femei au murit deja în împrejurări suspecte.

Ne tot învîrteam pe sub arcadele moscheii, pe care le luminau nenumărate lămpi cu ulei. În cele din urmă Harun a tăcut, aşteptîndu-mi reacţia. Eram prea covîrşit ca să mai pot scoate

măcar un sunet. Ştiam desigur că omul căruia îi fusese făgăduită sora mea era în stare de multe fărădelegi şi tocmai de-asta încercam să împiedic această căsătorie. Dar acum nu mai era vorba de a feri o adolescentă de o viaţă posacă şi apatică; problema era s-o scap din ghearele unui asasin, ale unui monstru sîngeros. Iscoditorul nu era mai puţin îngrijat decît mine, dar mintea lui nu pierdea niciodată vremea cu tînguielile:

— Cînd trebuie să aibă loc ceremonia?

— Peste cel mult două luni. Contractul este semnat, pregătirile sînt în toi, tata îi adună zestrea, a comandat aşternuturile de pat şi patul de decor, iar rochia lui Mariam e deja gata.

— Trebuie să-i vorbeşti tatălui tău, doar lui, căci, dacă oricine altcineva s-ar amesteca, s-ar îndărătnici şi nimic n-ar mai putea împiedica nenorocirea.

I-am urmat întocmai sfatul. Am cerut mamei să verifice cu ajutorul Sarei dacă informaţiile lui Harun erau adevărate. Bălţata a confirmat totul o săptămînă mai tîrziu, nu înainte de a mă fi pus să jur pe Coran că n-am să amintesc niciodată de numele ei în treaba asta. Aveam nevoie de această nouă mărturie pentru a-l putea înfrunta pe tata, fără ca vreo urmă de îndoială să-mi treacă prin minte.

În pofida acestei precauţii, am petrecut o noapte întreagă sucind şi răsucind în minte cele ce aveam să-i spun, mai întîi pentru a aduce vorba despre subiect, apoi pentru a ţine piept înfruntărilor şi, în sfîrşit, dacă Cel de Sus se arăta înţelegător faţă de mine, pentru a avea cîştig de cauză. Mii de răspunsuri mi s-au tot alcătuit în minte, de la cele mai iscusite la cele mai seci, dar nici unul n-a rezistat pînă în zori, astfel că a trebuit să-l înfrunt pe tata a doua zi fără să am nici o idee, nici un început de argument.

— Aş vrea să-ţi spun ceva ce s-ar putea să nu-ţi placă.

Tocmai înghiţea, ca în fiecare dimineaţă, terciul de alac, stînd aşezat pe o pernă din piele într-un colţ din curtea interioară.

— Ai făcut o prostie?

— Nu este vorba de mine.

Mi-am luat inima-n dinţi:

— De cînd oamenii au aflat că sora mea se va căsători cu Zeruali, vin adesea să-mi povestească lucruri de necrezut.

Ducînd castronaşul la buze, sorbi zgomotos.

— Ce fel de oameni? Oraşul ăsta nu duce lipsă de pizmaşi!

M-am făcut că nu aud.

— Se spune că mai multe dintre nevestele lui au murit sugrumate.

— Dacă îţi mai spune cineva una ca asta, ai să-i răspunzi că, dacă femeile acelea au fost pedepsite, înseamnă că au meritat-o, iar în familia noastră fetele au fost întotdeauna ireproşabile.

— Eşti sigur că Mariam va fi fericită cu...?

— Vezi-ţi de treburile tale.

S-a şters la gură cu dosul mînecii şi s-a ridicat ca să plece. Am stăruit, lamentabil.

— Nu pleca aşa! Lasă-mă să-ţi vorbesc!

— Am făgăduit-o pe sora ta acestui om şi eu n-am decît un singur cuvînt. Pe deasupra, am semnat, iar căsătoria se face peste cîteva săptămîni. În loc să stai să asculţi gogoşi, mai bine fă-te util! Du-te la mindirigii şi vezi dacă treaba pe care o au de făcut merge bine.

— Tot ce se leagă de căsătoria asta, refuz să mă...

O palmă. Atît de violentă, că am văzut stele verzi preţ de cîteva clipe bune. Îndărătul meu, am auzit strigătul înăbuşit al Wardei şi al lui Mariam care, adăpostite în spatele unei uşi, nu scăpaseră nimic din discuţie. Tata mi-a apucat falca în mînă, strîngînd cu putere şi scuturînd-o nervos:

— Niciodată să nu-mi mai spui: refuz! Niciodată să nu-mi mai vorbeşti pe tonul ăsta!

Nu ştiu ce mi-a venit în clipa aceea. Aveam impresia că altcineva vorbea cu gura mea:

— Nu ţi-aş fi vorbit niciodată pe tonul ăsta dacă nu te-aş fi văzut stînd într-o tavernă!

În clipa următoare deja regretam. Voi regreta pînă la sfîrşitul zilelor mele că am rostit acel cuvînt. Aş fi preferat să mă pălmuiască din nou, să mă snopească în bătaie, decît să se prăbuşească pe pernă, cu aerul rătăcit, cu obrazul îngropat în palme. La ce ar mai fi folosit să-i cer iertare? Am ieşit din casa lui, alungîndu-mă de acolo eu însumi, şi am mers drept înainte, ceasuri întregi, fără să salut pe nimeni, fără să văd pe nimeni, cu capul gol şi dureros. În noaptea aceea, n-am dormit nici la tata acasă, nici la unchiul meu. Am venit seara la Harun, m-am întins

pe o rogojină şi nu m-am mai sculat.

Pînă a doua zi. Era o zi de vineri. Cînd am deschis ochii, l-am văzut pe prietenul meu care mă privea. Am avut impresia că stătea în poziţia aceea de ceasuri întregi:

— Încă un pic şi pierdeai rugăciunea de la amiază.

Nu se putea spune că exagera, căci soarele era foarte sus.

— Cînd ai venit ieri seară, aveai înfăţişarea cuiva care tocmai şi-a ucis tatăl, cum se spune pe la noi.

Zîmbetul meu n-a fost decît o hidoasă strîmbătură. I-am explicat ce se întîmplase.

— Ai greşit spunîndu-i asta. Dar şi el a greşit, deoarece e pe punctul să-şi dea fata pe mîna unui călău. Ai să laşi să fie înfăptuită o crimă împotriva surorii tale pentru a-ţi repara propria greşeală?

Tocmai asta mă pregăteam să fac. Dar, spus astfel, lucrul mi se părea infam.

— Mă pot adresa lui Khâli, el va găsi argumentele care să-l convingă pe tata.

— Deschide bine ochii, nu pe tatăl tău trebuie să-l convingi.

— Totuşi, nu Mariam ar fi cea care ar putea refuza să se mărite! Dacă ar cuteza să scoată fie şi un sunet, i-ar rupe oasele!

— Rămîne logodnicul!

Nu pricepeam. Cu siguranţă nu mă deşteptasem bine.

— Zeruali?

— Da' cine altcineva, şi nu te mai uita la mine cu ochii ăştia! Scoală-te şi hai după mine!

Pe drum, mi-a explicat stratagema. Nu la uşa bogatului bandit trebuia să batem, ci la aceea a unui bătrîn care n-avea nimic în comun, nici de departe nici de aproape, cu căsătoria surorii mele. Şi care, totuşi, era singurul care o mai putea împiedica.

Astaghfirullah.

Ne-a deschis chiar el. Nu-l mai văzusem pînă atunci fără turban. Parcă era gol şi de două ori mai firav. Nu ieşise toată ziua din casă, căci de două vineri îl durea într-o parte. Avea şaptezeci şi nouă de ani, ne-a spus el, şi socotea că trăise de ajuns, „dar asta judecă doar Dumnezeu".

Vizita a doi ştrengari ce păreau descumpăniţi îl intriga.

— Trag nădejde că n-aţi venit să-mi daţi o veste proastă.

Harun începu să vorbească. L-am lăsat. Iniţiativa era a lui. Tot el trebuia s-o ducă pînă la capăt.

— O veste proastă, da, dar nu un deces. O căsătorie potrivnică Legii lui Dumnezeu nu e oare o veste proastă?

— Cine se căsătoreşte?

— Sora lui Hassan, Mariam…

— Fiica *rumiyyei*?

— N-are importanţă cine îi e mamă. Din moment ce măsurătorul este musulman, fiica sa este musulmană.

Şeicul îl privea pe Iscoditor cu afecţiune.

— Cine eşti? Nu te cunosc.

— Sînt Harun, fiul lui Abbas hamalul.

— Continuă. Îmi place cum vorbeşti.

Încurajat, prietenul meu a explicat pentru ce veniserăm. N-a zăbovit asupra sorţii nevestelor lui Zeruali, pentru că ştia că argumentul ăsta nu prea ţinea cu Astaghfirullah. În schimb, a amintit de viaţa destrăbălată a logodnicului, de relaţiile lui cu fostele soţii, apoi a stăruit îndelung asupra trecutului acestuia, asupra masacrării călătorilor, „mai ales a primilor pribegi andaluzi“, asupra jafului din Rif.

— Ce spui tu e de ajuns pentru a trimite un om în focul Iadului pînă la sfîrşitul veacurilor. Dar ce dovezi ai? Ce martori poţi numi?

Harun se făcu umil:

— Prietenul meu şi cu mine sîntem prea tineri, abia am trecut de Marea Recitare, iar cuvîntul nostru nu va atîrna prea greu. Noi nu cunoaştem mare lucru din ale vieţii şi se prea poate să fim indignaţi de fapte care, în ochii celorlalţi oameni, par obişnuite. Acum, după ce am deşertat tot ce ştim, acum, după ce am spus tot ce aveam pe suflet, e rîndul tău, venerabile şeic, să vezi ce e de făcut.

Cînd ne-am văzut din nou afară, l-am privit pe Iscoditor cu un aer de îndoială. Părea sigur de el.

— Ce i-am spus, asta gîndesc cu adevărat. Noi am făcut tot ce stătea în puterile noastre. Nu mai avem decît să aşteptăm.

Însă înfăţişarea lui veselă spunea cu totul altceva.

— Am impresia că eşti tare mulţumit şi nu văd deloc de ce.

— Poate că Astaghfirullah nu mă cunoştea, dar eu îl cunosc de

mult. Şi am încredere în caracterul lui execrabil.

A doua zi, şeicul părea vindecat. Oamenii i-au văzut turbanul circulînd febril prin bazare, agitîndu-se pe sub porţi, după care se pierdu într-un hamam. În vinerea următoare, la ceasul cînd îmbulzeala era cea mai mare, a luat cuvîntul în moscheea sa obişnuită, cea mai frecventată de emigranţii andaluzi. În modul cel mai nevinovat din lume, a început să povestească „viaţa exemplară a unui om foarte respectat pe care n-am să-l numesc“, evocînd banditismul, jaful, dezmăţul, cu aluzii atît de precise, încît toţi cei de faţă au început pînă la urmă să şuşotească numele lui Zeruali, deşi acesta nu fusese nici măcar o singură dată rostit.

— Aceştia sînt oamenii pe care credincioşii îi respectă şi îi admiră în aceste vremuri de decădere! Aceştia sînt oamenii cărora sînteţi mîndri să le deschideţi uşile caselor voastre! Aceştia sînt oamenii cărora le jertfiţi fiicele voastre ca unor zeităţi de dinainte de islam!

Înainte de căderea serii, întregul oraş nu vorbea decît despre acest incident. Lui Zeruali însuşi, vorbele şeicului i-au fost repetate întocmai. Pe dată, a trimis după tatăl meu, a insultat în faţa lui întreaga Granadă şi pe toţi andaluzii, l-a înştiinţat, bîlbîindu-se de furie, că nu se mai punea problema vreunei înţelegeri, vreunei căsătorii, şi în nici un caz a creşterii de viermi de mătase, că-l soma să restituie neîntîrziat dinarii pe care îi dăduse avans, că măsurătorul şi toţi ai lui aveau curînd să regrete amarnic ceea ce fusese făcut. Îngrozit, Mohamed a încercat să-l asigure de nevinovăţia lui, dar a fost dat afară fără menajamente de paznici.

Adesea, cînd o căsătorie este astfel anulată în ultimul moment, într-o atmosferă de ranchiună, şi mai cu seamă cînd logodnicul se simte călcat în picioare, el face să circule zvonul că făgăduita nu e fecioară sau că moravurile ei sînt uşoare, pentru ca ea să nu-şi mai poată găsi un soţ. N-aş fi fost surprins dacă banditul respins ar fi reacţionat astfel, într-atît se simţea de umilit.

Dar niciodată, nici în cele mai urîte coşmaruri, nu mi-aş fi putut închipui răzbunarea pe care Zeruali o punea la cale.

Anul firului de iarbă înnodat

909 de la hegira
(26 iunie 1503 – 13 iunie 1504)

Începutul acelui an fusese alunecos, paşnic şi studios. De Anul Nou, care căzuse în plină vară, ne împotmoleam pe străzi, întratît fuseseră stropite cu apă în nopţile precedente, de *Mihrajan*. La fiecare alunecuş, la fiecare băltoacă de noroi, mă duceam cu gîndul la tata, care detesta atît de mult sărbătoarea asta şi datinile care aveau legătură cu ea.

Nu-l mai văzusem de la cearta noastră, fie ca Dumnezeu să mă ierte odată şi odată! dar ceream regulat veşti despre el Wardei şi lui Mariam. Răspunsurile lor erau rareori liniştitoare. Ruinîndu-se pentru a da o zestre bogată surorii mele, pomenindu-se încărcat de datorii, frustrat de visuri şi lipsit de afecţiunea alor săi, Mohamed căuta uitarea prin cîrciumi.

Cu toate astea, în primele săptămîni ale anului, părea că îşi revine, încet, de pe urma rupturii cu Zeruali. Închiriase în cele din urmă, în vîrful unui munte, la şase mile de Fès, o locuinţă veche, destul de dărăpănată, dar avînd o vedere superbă asupra oraşului, şi nişte terenuri vaste unde se jura că va produce cei mai buni struguri şi cele mai minunate smochine din tot regatul; îl mai bănuiam şi că voia să obţină propriul său vin, deşi muntele ţinea de domeniul Marii Moschei. Proiecte, desigur, mai modeste decît cultura mătăsii; măcar nu-l puneau pe tata în slujba unui bandit precum Zeruali.

De acesta nu mai auzisem nimic de luni întregi. Dăduse oare uitării păţania, trecuse cu buretele, el despre care se spunea că săpa în marmură cea mai măruntă injurie? Mi se întîmpla să-mi

pun întrebări, rodul neliniştilor trecătoare iute măturate de ocupaţiile mele captivante de învăţăcel.

Îmi petreceam timpul în sălile de clasă, la moscheea Karauiyinilor, de la miezul nopţii pînă la ora unu şi jumătate, potrivit orarului de vară, iar restul zilei la colegiul cel mai celebru din Fès, *medersa* Bu-Inania; dormeam în pauze, un pic în zori, un pic după-amiaza; inactivitatea mi-era nesuferită, odihna mi se părea inutilă, aveam abia cincisprezece ani, un corp bun de pus la treabă, o lume de cunoscut şi patima cititului.

Profesorii noştri ne puneau să studiem zi de zi comentariile asupra Coranului şi Tradiţiei Profetului, iar apoi se încingea discuţia. De la Scrieri treceam adesea la medicină, la geografie, la matematici sau la poezie, uneori chiar la filosofie sau la astrologie, în ciuda interzicerii categorice a acestor materii de către suveran. Aveam norocul să avem ca magiştri nişte oameni versaţi în toate domeniile cunoaşterii. Pentru a se deosebi de gloată, unii îşi înfăşurau turbanul în jurul unor calote înalte şi ascuţite, asemănătoare acelora pe care aveam să le văd purtate de medici, în cursul şederii mele la Roma. Noi, învăţăceii, aveam o simplă tichie.

În pofida ştiinţei şi veşmîntului lor, profesorii noştri erau mai toţi oameni plăcuţi, cu răbdare la explicaţii, atenţi la talentele fiecăruia. Cîteodată, ne pofteau la ei acasă, ca să ne arate biblioteca; unul avea cinci sute de lucrări, altul o mie, un altul mai mult de trei mii, şi ne încurajau să ne îngrijim de caligrafie spre a putea copia cărţile cele mai de preţ, căci astfel, stăruiau ei, se răspîndeşte ştiinţa.

Cînd aveam un răgaz între două cursuri, mergeam pînă la locul unde poposeau hamalii. Dacă dădeam acolo peste Harun, ne duceam să bem un pahar de lapte prins sau mergeam să hoinărim prin Piaţa Miracolelor, unde curiozitatea noastră era rareori dezamăgită. Dacă Iscoditorul nu era acolo, fiind plecat cu vreo treabă, străbăteam piaţa de flori ca să mă duc s-o văd pe Mariam.

Stabiliserăm că ea va pune un fir de iarbă înnodat într-o crăpătură a zidului exterior, de fiecare dată cînd tata era plecat pentru o săptămînă la ţară. Într-o zi, cam pe la sfîrşitul lui *safar*, a doua lună a anului, trecusem pe acolo; firul de iarbă înnodat se

afla la locul lui. Am agitat clopoţelul. Warda a strigat dinăuntru:

— Soţul meu lipseşte. Sînt singură cu fiica mea. Nu pot deschide.

— Sînt eu, Hassan.

Mi-a explicat încurcată că nişte bărbaţi veniseră cîteva minute mai devreme; bătuseră insistent în poartă, cerînd să li se dea voie să intre. Îi era frică, la fel ca şi lui Mariam, care mi s-a părut palidă şi fragilă.

— Ce se întîmplă în casa asta? Mi se pare că aţi plîns amîndouă.

Lacrimile începură să le curgă din nou; dar Warda îşi veni în fire imediat:

— De două zile e un adevărat iad. Nu mai cutezăm să ieşim pe stradă. Vecinii vin necontenit să mă întrebe dacă e adevărat că…

Vocea i se frînse, aşa că Mariam a fost cea care a continuat, cu un aer absent:

— Întreabă dacă sînt atinsă de boală.

Cînd se spune „boală“, la Fès, asta înseamnă lepră, iar cînd se spune „cartier“, fără nici o altă precizare, înseamnă acela al leproşilor.

Nu înţelesesem încă prea bine cele ce îmi fuseseră spuse, cînd am auzit bătăi sacadate în poartă.

— În numele sultanului, poliţia! Nu mai sînteţi singure acum! Tocmai a intrat un bărbat. El poate vorbi cu noi.

Am deschis. Erau nu mai puţin de zece persoane: un ofiţer, patru femei înveşmîntate în văluri albe, ceilalţi soldaţi.

— Aici locuieşte Mariam, fiica lui Mohamed al-Wazzan din Granada?

Ofiţerul desfăcu un sul de hîrtie.

— Acesta e un ordin de la şeicul leproşilor. Trebuie s-o ducem pe numita Mariam în cartier.

În minte mi se zbătea o singură idee: „De-ar putea fi doar un coşmar!“ M-am pomenit zicînd:

— Dar astea-s calomnii! N-a avut niciodată nici o singură pată pe corp! E curată ca un verset din Coran!

— O să vedem noi. Aceste patru femei sînt trimise ca s-o cerceteze pe dată.

Au intrat cu ea într-o încăpere. Warda a încercat să se ţină

după ele, dar nu i-au dat voie. Şi eu am stat afară, cu mintea înceţoşată, încercînd totuşi să-l aduc pe ofiţer la sentimente mai bune. Îmi răspundea calm, prefăcîndu-se că-mi dă dreptate, dar pînă la urmă spunea, după fiecare din tiradele mele, că el era doar un slujbaş, că avea o poruncă de dus la îndeplinire şi că trebuia să mă adresez şeicului leproşilor.

După zece minute, femeile ieşiră din cameră: două dintre ele o ţineau pe Mariam pe după subsuori şi o tîrau. Ţinea ochii deschişi, dar trupul îi era moale; nici un sunet nu-i ieşea din gîtlej; părea incapabilă să-şi dea seama ce i se întîmplă. Una dintre femei şuşoti două vorbe la urechea ofiţerului; acesta îi făcu semn unuia dintre oameni, care azvîrli peste Mariam o ţesătură grosolană de culoare pămîntie.

— Sora ta e bolnavă. Trebuie s-o luăm de aici.

Am încercat să mă aşez între ei; m-au dat la o parte cu duritate. Astfel că sinistrul cortegiu o porni la drum. La capătul fundăturii, se adunaseră destui gură-cască. Am strigat, am ameninţat, am gesticulat. Dar Warda a venit după mine, imploratoare:

— Întoarce-te acasă, pentru Dumnezeu! Nu trebuie să aţîţăm toţi vecinii. Sora ta ar putea să nu se mai mărite niciodată.

M-am întors în casă, am trîntit uşa şi am început să izbesc cu pumnii în pereţi, nesimţitor la durere. Warda s-a apropiat de mine. Plîngea cu sughiţuri, dar mintea ei rămînea limpede.

— Aşteaptă să se îndepărteze, apoi du-te să vorbeşti cu unchiul tău. Are relaţii la palat. El va putea s-o aducă înapoi.

M-a prins de mînecă şi m-a tras îndărăt.

— Linişteşte-te, ai mîinile julite.

Braţele mele căzură greoi peste umerii Wardei, pe care am strîns-o cu furie, fără să-mi descleştez pumnii, de parcă aş fi continuat să izbesc în pereţi. S-a lăsat moale în braţele mele. Lacrimile îi curgeau pe gîtul meu; părul ei îmi cădea peste ochi, nu mai respiram decît suflarea ei fierbinte, umedă şi parfumată. Nu mă gîndeam la ea. Ea nu se gîndea la mine. Trupurile noastre nu existau pentru noi. Dar existau dintr-odată de sine stătătoare, încinse de mînie. Niciodată pînă atunci nu mă mai simţisem bărbat, niciodată n-o simţisem femeie. Avea treizeci şi doi de ani, vîrsta de a fi bunică, dar chipul ei n-avea o zbîrcitură, iar părul îi

era negru corb. Nu mai cutezam să mă mişc, de teamă să nu mă trădez, nici să vorbesc, de teamă să n-o îndepărtez, nici măcar să deschid ochii, de teamă că va trebui să recunosc că eram înlănţuit de unica femeie care îmi era cu străşnicie interzisă, cea a tatălui meu.

Pe unde vagabonda mintea ei în acele clipe? Se simţea oare plutind ca şi mine spre încleştarea plăcerii? Nu cred. Era oare doar amorţită, tumefiată în trup şi în suflet? Avea oare nevoie să se agaţe de mine ca de singura fiinţă care-i împărtăşea spaima? N-am s-o ştiu niciodată, căci niciodată n-am vorbit de lucrul ăsta, niciodată nimic din vorbele noastre sau din gesturile noastre n-a dorit să amintească faptul că a existat un moment în care eram un bărbat şi o femeie legaţi de degetele nemiloase ale Destinului.

Ea trebuia să fie cea care se desprinde. A făcut-o în chip imperceptibil, cu aceste vorbe de tandră îndepărtare:

— Du-te, Hassan, fiule, o să ne ajute Dumnezeu. Eşti cel mai bun frate pe care Mariam îl poate avea!

Am alergat, numărîndu-mi paşii cu glas scăzut pentru ca mintea mea să nu se ocupe cu nimic altceva. Pînă la locuinţa lui Khâli.

*

* *

Unchiul m-a ascultat fără să clipească, dar l-am simţit afectat mai mult decît aş fi crezut, avînd în vedere lipsa totală a raporturilor dintre sora mea şi el. Cînd am terminat de povestit, mi-a explicat:

— Şeicul leproşilor este un om puternic pe meleagurile astea. Doar el are dreptul să scoată din Fès persoanele contaminate, doar el se bucură de autoritate asupra locuitorilor cartierului. Puţini cadii au curajul de a se opune hotărîrilor lui, iar sultanul însuşi rareori cutează să se amestece în macabrul său domeniu. Pe deasupra, mai e şi un om extrem de bogat, căci mulţi dintre credincioşi îşi lasă după moarte avutul în folosul cartierului, fie pentru că boala le-a lovit familiile, fie că au fost impresionaţi de

vederea acelor nefericiţi. Iar cel care administrează toate aceste venituri este şeicul. El foloseşte o parte din ele pentru a le procura bolnavilor locuinţă, hrană şi îngrijiri, însă îi rămîn sume însemnate pe care le foloseşte în tot soiul de probleme de negoţ, spre a-şi spori averea personală. E foarte posibil să fie asociat cu Zeruali în vreo afacere şi să fi acceptat să-i facă acestuia un serviciu care să-i permită să se răzbune pe noi.

Îl auzisem limpede pe unchiul meu zicînd „noi“! Surpriza mea nu i-a scăpat.

— Ştii de multă vreme ce gîndesc eu despre patima tatălui tău pentru acea *rumiyya*. Şi-a pierdut capul cîndva, pentru că ea a fost pe punctul să-l abandoneze, pentru că el socotise că îi era în joc onoarea, pentru că voia, în felul său, să-şi ia revanşa asupra castilienilor. De atunci, el nu şi-a mai regăsit dreapta judecată. Dar cele ce tocmai s-au întîmplat nu îi privesc nici pe Mohamed, nici pe Warda, şi nici măcar pe acea nefericită de Mariam; întreaga comunitate granadină din Fès e batjocorită de Zeruali. Trebuie să ne batem, fie şi pentru fiica acestei *rumiyya.* O comunitate se sparge de îndată ce consimte să-l abandoneze pe cel mai slab dintre membrii ei.

Puţin mai contau acum argumentele; atitudinea lui mă făcea iarăşi să sper.

— Crezi că o vom putea salva pe sora mea?

— Cere-I Celui de Sus să-ţi acorde nădejdea şi răbdarea! Va trebui să ne batem cu nişte personaje puternice şi diabolice. Ştii doar că Zeruali e un prieten al sultanului.

— Dar, dacă Mariam va fi nevoită să trăiască vreme îndelungată în cartier, va deveni pînă la urmă cu adevărat leproasă.

— Trebuie să mergi s-o vezi, să-i spui să nu se amestece cu ceilalţi, să-i duci de mîncare carne de broască ţestoasă, care ajută la combaterea bolii. Şi mai cu seamă, să ţină mereu pe faţă un văl îmbibat în oţet.

I-am transmis toate astea Wardei. Ea şi-a procurat produsele indicate, iar cînd tata s-a întors în oraş, cîteva zile mai tîrziu, s-a dus împreună cu el la marginea „cartierului“. Un paznic a chemat-o pe Mariam, care a venit să-i vadă. Părea depăşită, copleşită, cu un aer rătăcit, cu ochii roşii ca sîngele şi cu chipul

livid. Un pîrîu o despărţea de părinţi, dar au putut să-i vorbească, făgăduindu-i s-o scoată de acolo cît mai repede şi dîndu-i sfaturi. Ceea ce doreau să facă să ajungă pînă la ea au încredinţat paznicului, strecurîndu-i în palmă cîţiva dirhami.

La întoarcerea lor, îi aşteptam în faţa uşii. Tata s-a prefăcut că nu mă vede. Am pus genunchiul în pămînt şi l-am luat de mînă, pe care am lipit-o de buzele mele. După cîteva secunde, ce-mi părură foarte lungi, şi-a tras-o înapoi, a trecut-o peste chipul meu, apoi peste ceafă, peste care m-a bătut uşurel. M-am ridicat aruncîndu-mă în braţele lui.

— Pregăteşte-ne de mîncare, i-a zis el Wardei cu voce răguşită. Avem de vorbit.

Ea s-a grăbit să plece.

În materie de discuţie, nici el, nici eu n-am spus mare lucru. În clipa aceea, important era să rămînem astfel împreună, de la bărbat la bărbat pentru întîia oară, aşezaţi pe aceeaşi rogojină, vîrînd la fel mîna în aceeaşi mîncare de cuşcuş. Logodna lui Mariam ne învrăjbise; chinul ei ne grăbise împăcarea. Şi tot chinul era cel care avea să-l reapropie pe Mohamed de familia mamei mele.

În seara aceea, Khâli a venit în casa tatălui meu, căruia nu-i mai trecuse pragul de la sosirea noastră la Fès, cu zece ani în urmă. Warda l-a servit ca pe un oaspete de vază, i-a oferit sirop de migdale şi a pus dinaintea lui un imens coş plin cu struguri, caise, pere şi prune. În schimb, a căpătat zîmbete binevoitoare şi cuvinte menite s-o îmbărbăteze. Apoi ea s-a retras îndărătul unei uşi, lăsîndu-ne să discutăm.

*

* *

Restul anului s-a scurs în întregime în neobosite demersuri şi interminabile consfătuiri. Uneori, persoane din afara familiei veneau să ni se alăture, aducîndu-ne sfaturile lor şi împărtăşindu-ne dezamăgirea. Majoritatea erau granadini, dar mai erau şi doi dintre prietenii mei. Unul era, bineînţeles, Harun, care avea să

facă în curînd din problema mea propria lui problemă, aproape dîndu-mă la o parte. Celălalt se numea Ahmed. La colegiu era poreclit Şchiopul. Evocîndu-i amintirea, nu-mi pot împiedica pana să-şi oprească sinuosul drum pe hîrtie, făcîndu-mă să rămîn preţ de o clipă dus pe gînduri şi nedumerit. Pînă la Tunis, pînă la Cairo, la Mecca, la Neapole chiar, am auzit vorbindu-se mereu despre Şchiop, iar eu încă mă mai întreb dacă acest vechi prieten va lăsa o urmă a trecerii sale prin Istorie sau dacă va străbate memoria oamenilor aşa cum un înotător curajos străbate Nilul, fără să-i modifice nici cursul, nici revărsările. Datoria mea de cronicar este totuşi aceea de a da uitării resentimentele spre a istorisi, cît mai fidel cu putinţă, ce am cunoscut eu despre Ahmed, începînd cu ziua cînd a intrat pentru prima oară în clasă, în anul acela, întîmpinat de rîsetele şi batjocura învăţăceilor. Tinerii fasioţi se arată nemiloşi cu străinii, mai cu seamă dacă dau senzaţia că vin drept din provincia natală, şi mai cu seamă dacă trag după ei cîte o infirmitate.

Şchiopul îşi plimbase ochii pe deasupra sălii, ca pentru a fixa fiecare zîmbet, fiecare strîmbătură, apoi venise să se aşeze lîngă mine, fie pentru că era locul cel mai accesibil pentru el, fie pentru că observase că îl priveam altfel. Îmi strînsese puternic mîna, însă cuvintele lui n-au fost un simplu salut:

— Ca şi mine, şi tu eşti străin în blestematul ăsta de oraş.

Tonul nu era întrebător, vocea nu era scăzută. M-am uitat în jur, stînjenit. Mi-a spus mai departe:

— Nu te teme de fasioţi, sînt prea îndopaţi cu ştiinţă pentru a mai avea urmă de curaj.

Aproape că striga. Mă simţeam inclus, împotriva voinţei mele, într-o ranchiună care nu-mi aparţinea. Am încercat să mă dau la o parte, cu glas glumeţ:

— Cum poţi spune aşa ceva, tu care vii să cauţi învăţătură într-o *medersa* din Fès?

A zîmbit amabil.

— Nu caut învăţătură, căci îngreunează mîinile mai sigur decît un lanţ. Ai văzut vreodată un doctor al Legii comandînd o armată sau întemeind un regat?

În timp ce vorbea, a intrat profesorul, cu mers încet, cu înfăţişare maiestuoasă. Din respect, întreaga clasă s-a sculat în

picioare.

— Cum vrei tu ca un om să se poată bate cînd ţine pe cap chestia aia mişcătoare?

Deja regretam că Ahmed venise lîngă mine. M-am uitat la el, îngrozit.

— Vorbeşte mai încet, te implor, o să te audă magistrul.

Mi-a dat o pălmuţă paternă pe spate.

— Nu mai fi aşa de fricos! Cînd erai copil, nu spuneai cu glas tare adevăruri pe care cei mari le ţineau ascunse? Ei bine, tu aveai atunci dreptate. Trebuie să regăseşti în tine însuţi timpul ignoranţei, căci acela era şi timpul curajului.

Vrînd parcă să ilustreze cele spuse, s-a ridicat, a înaintat şchiopătînd pînă la catedra profesorului şi i s-a adresat fără reverenţă, lucru care a făcut să amuţească pe loc şi cel mai mic zgomot din sală.

— Mă numesc Ahmed, fiul şerifului[1] Saadi, coborîtor din Casa Profetului, fie ca rugăciunea şi mîntuirea să fie asupra lui! Dacă mă vedeţi şchiopătînd, este din pricină că am fost rănit anul trecut, pe cînd mă luptam cu portughezii care au năvălit peste teritoriile din Sousa.

Nu ştiu dacă era mai înrudit decît mine cu Trimisul lui Dumnezeu; cît priveşte infirmitatea, o avea din naştere, după cum urma să aflu mai tîrziu de la unul din apropiaţii lui. Aşadar două minciuni, dar care i-au intimidat pe toţi cei care erau de faţă, începînd cu profesorul.

Ahmed s-a întors la locul său, cu capul sus. Încă din prima zi de colegiu, devenise cel mai respectat şi cel mai admirat dintre învăţăcei. Nu mai mergea decît înconjurat de un roi de camarazi de şcoală supuşi, care rîdeau cînd rîdea el, tremurau cînd se mînia şi îi împărtăşeau toate duşmăniile.

Acestea erau foarte tenace. Într-o zi, unul dintre dascălii noştri, fasiot de viţă veche, îndrăznise să emită oarece îndoieli în legătură cu ascendenţa pe care o revendica Şchiopul. O părere ce nu putea fi trecută prea uşor cu vederea, căci acest profesor era cel mai celebru din colegiu şi mai şi obţinuse de curînd privilegiul de a rosti predica săptămînală în Moscheea cea Mare. Pe moment, Ahmed n-a răspuns, mulţumindu-se să adreseze un surîs enigmatic studenţilor, care îl întrebau din priviri. În vinerea

următoare, întreaga clasă a mers să-l asculte pe predicator. Abia rostise acesta primele cuvinte că Şchiopul a fost cuprins de un interminabil acces de tuse. Treptat, şi alţii începură să tuşească de parcă s-ar fi vorbit între ei, astfel că, un minut mai tîrziu, mii de gîtlejuri făceau zgomot şi îşi dregeau glasul la unison, contagiune stranie care s-a prelungit pînă la sfîrşitul predicii, încît credincioşii s-au întors acasă fără să fi priceput nici măcar o singură frază. De atunci, acest profesor a avut grijă să nu mai vorbească niciodată despre Ahmed şi despre nobila, dar îndoielnica lui ascendenţă.

Eu personal nu l-am urmat niciodată pe Şchiop, şi desigur că ăsta era motivul pentru care mă respecta. Nu ne vedeam decît singuri, uneori la mine acasă, alteori la el, adică chiar în *medersa*, unde fuseseră amenajate camere pentru învăţăceii a căror familie nu locuia la Fès; ai lui locuiau la marginea regatului Marrakech.

Trebuie să recunosc, chiar şi atunci cînd eram doar noi doi, unele dintre atitudinile lui îmi displăceau, mă nelinişteau, uneori mă şi înspăimîntau. Numai că i se întîmpla de asemenea să se arate mărinimos şi devotat. Oricum, mie aşa îmi apăruse în anul acela: atent la cele mai mărunte clipe ale mele de descurajare, găsind uneori tonul just pentru a mă repune pe linia de plutire.

De prezenţa lui, cît şi de aceea a lui Harun, aveam mare nevoie, chiar dacă şi unul şi celălalt păreau incapabili s-o salveze pe Mariam. Doar unchiul meu părea a fi în măsură să efectueze demersurile necesare. Se întîlnea cu oameni ai legii, emiri din armată, dregători din regat; unii se arătau dornici să-l liniştească, alţii erau încurcaţi, iar alţii făgăduiau găsirea unei soluţii înainte de următoarea sărbătoare din calendar. Nu renunţam la o speranţă decît pentru a ne agăţa de o alta, la fel de zadarnică.

Aşa au stat lucrurile pînă în clipa în care Khâli a izbutit, după mii de intervenţii, să intre în legătură cu fiul cel mare al suveranului, prinţul Mohamed Portughezul, poreclit astfel pentru că fusese capturat pe cînd avea şapte ani în oraşul Arzilla şi dus în Portugalia, unde petrecuse ani lungi de captivitate. Avea acum patruzeci de ani, vîrsta unchiului meu, astfel că cei doi au stat îndelung împreună, vorbind despre poezie şi evocînd nenorocirile Andaluziei. Cînd, după două ceasuri, Khâli a amintit

de problema lui Mariam, prinţul s-a arătat extrem de indignat şi a făgăduit să facă în aşa fel încît afacerea asta să ajungă la urechile părintelui său.

N-a mai avut vreme s-o facă, pentru că sultanul a murit, stranie coincidenţă, chiar a doua zi după vizita unchiului meu la palat.

Dacă aş spune că ai mei l-au plîns îndelung pe bătrînul monarh ar fi o minciună, nu doar pentru că el fusese prieten cu Zeruali, ci şi pentru că legăturile proaspăt stabilite între fiul lui şi Khâli ne lăsau să tragem mare nădejde.

1. Prinţ arab, socotit urmaş al Profetului Mahomed prin Fatima, fiica lui Mahomed.

Anul caravanei

910 de la hegira
(14 iunie 1504 – 3 iunie 1505)

Anul acela a fost anul primei mele călătorii importante, care avea să mă conducă, prin Atlas, Segelmesse şi Numidia, spre întinderea sahariană, apoi spre Tombuctu, misterioasa cetate din ţinutul negrilor.

Khâli primise însărcinare de la noul sultan din Fès să ducă un mesaj puternicului suveran al Sudanului, Askia Mohamed Ture, spre a-i vesti urcarea sa pe tron şi a-i făgădui stabilirea celor mai prieteneşti relaţii între cele două regate. Aşa cum îmi promisese în urmă cu cinci ani, cu prilejul periplului său în Orient, unchiul mă invitase să-l însoţesc; îi vorbisem deja despre acest lucru tatei care, din consideraţie pentru barba mea mătăsoasă, nu mai avea acum de gînd să se opună.

Caravana pornise la drum în primele zile răcoroase ale toamnei, cu două sute de animale care duceau în spate oameni, merinde şi daruri. Eram însoţiţi de gărzi călărind pe cămile, care să ne apere de-a lungul călătoriei, şi de călăreţi pe cai, care aveau să facă la porţile Saharei cale-ntoarsă. Mai era nevoie de conducători de cămile şi de călăuze experimentate, cît şi de slugi în număr suficient de mare pentru ca solia să pară importantă în ochii gazdelor. Cortegiului oficial i se alăturaseră, după ce îi ceruseră voie unchiului meu, mai mulţi neguţători cu mărfurile lor, înţelegînd să profite atît de protecţia regală în timpul călătoriei, cît şi de tratamentul privilegiat de care cu siguranţă urma să avem parte la Tombuctu.

Pregătirile fuseseră prea minuţioase, prea lungi după părerea

mea. În ultimele zile, nu mai izbuteam nici să dorm, nici să citesc, nu mai respiram decît suflînd din greu şi cu pauze mari. Aveam nevoie să plec pe dată, să mă aburc pe cocoaşa unei cămile, să mă las înghiţit de imensitatea deşertului, unde oamenii, animalele, apa, nisipul şi aurul au toate aceeaşi culoare, aceeaşi valoare, aceeaşi inutilitate de neînlocuit.

Am descoperit foarte repede că poţi fi la fel de bine înghiţit de caravană. Cînd tovarăşii de drum ştiu că vor fi nevoiţi, vreme de săptămîni şi de luni de zile, să meargă în aceeaşi direcţie, să înfrunte aceleaşi primejdii, să trăiască, să mănînce, să se roage, să se distreze, să sufere, să moară uneori împreună, ei încetează de a mai fi străini unii de alţii; nici un cusur nu rămîne ascuns, nici un şiretlic nu rezistă. Văzută de departe, caravana este un cortegiu; văzută de aproape, ea este un sat, cu bîrfele lui, cu glumele, poreclele, urzelile, conflictele şi împăcările lui, cu serile de cîntec şi de poezie, un sat pentru care toate ţinuturile se află pe meleaguri îndepărtate, chiar şi acela din care a plecat, chiar şi cele pe care le străbate. De o astfel de îndepărtare aveam eu nevoie ca să uit de grijile istovitoare rămase în urmă, la Fès, de înverşunarea lui Zeruali, de cruzimea fără chip a şeicului leproşilor.

*

* *

Chiar în ziua plecării noastre, am străbătut oraşul Sefru, situat la poalele Atlasului, la cincisprezece mile de Fès. Locuitorii sînt oameni bogaţi, dar se îmbracă sărăcăcios, cu straie pătate de ulei, din pricina unui principe din familia regală care a pus să i se clădească acolo o reşedinţă şi care covîrşeşte sub biruri orice persoană ce pare să se bucure de oarecare prosperitate. Trecînd pe strada principală, unchiul şi-a apropiat calul de al meu pentru a-mi şuşoti la ureche:

— Dacă îţi spune cineva că zgîrcenia este născută din lipsuri, spune-i că se înşală. Birurile sînt cele care au dat naştere zgîrceniei!

Nu departe de Sefru, caravana a luat-o spre trecătoarea prin care trece drumul către Numidia. Două zile mai tîrziu, ne aflam în inima pădurii, lîngă ruinele unui vechi oraş numit Ain el-Asnam, Izvorul Idolilor. Era acolo un templu în care obişnuiau să se adune seara bărbaţi şi femei, într-o anumită perioadă a anului. Odată împlinite jertfele rituale, stingeau luminile şi fiecare profita de femeia pe care întîmplarea o aşezase lîngă el. Petreceau astfel întreaga noapte, iar în zori, li se reamintea că, vreme de un an, nici una dintre femeile de faţă nu avea dreptul să se apropie de soţul ei. Copiii care se năşteau în acest interval erau crescuţi de către preoţii templului. Acesta a fost distrus, la fel ca şi întreg oraşul, cu prilejul cuceririi musulmane; dar numele a supravieţuit, unic martor al acelor vremi de ignoranţă.

Două zile mai tîrziu, am trecut pe lîngă un sat de munte presărat cu vestigii străvechi. Este numit „Cele o Sută de Puţuri“, pentru că în preajmă se găsesc puţuri de o asemenea adîncime că parcă ar fi nişte grote. Se povesteşte că unul dintre ele are mai multe etaje, avînd în interior săli zidite, unele mari, altele mici, dar toate amenajate. De aceea, căutătorii de comori vin special de la Fès, pentru a coborî înăuntru cu ajutorul unor funii şi înarmaţi cu lămpaşe. Mulţi dintre ei nu mai ies niciodată la suprafaţă.

La o săptămînă de cînd părăsisem oraşul Fès, am trecut printr-o localitate numită Um Junaiba, în care persistă o ciudată datină: se află pe acel meleag un curs de apă de-a lungul căruia merg caravanele şi se zice că orice om care trece pe acolo trebuie să înainteze doar în paşi de dans şi ţopăind, altfel e lovit de friguri. Toată trupa noastră s-a pus veselă pe dănţuit, şi eu, şi gărzile, pînă şi neguţătorii cei graşi, unii făcînd-o din joacă, alţii din superstiţie, alţii spre a se feri de înţepăturile insectelor, cu excepţia unchiului meu, care a socotit că demnitatea lui de sol îi interzicea soiul ăsta de ştrengării. Amar avea s-o regrete.

Eram deja în munţii cei mai înalţi, peste care suflă, chiar şi toamna, un vînt îngheţat şi imprevizibil dinspre miazănoapte. Nu mă aşteptam ca, în locuri atît de înalte, cu climă atît de aspră, să dau peste oameni aşa de bine înveşmîntaţi şi, mai cu seamă, aşa de cultivaţi. Există îndeosebi, pe unul dintre munţii cu clima cea mai rece, un trib numit Mestasa a cărui principală activitate este aceea de a recopia, cu cea mai frumoasă scriere, un mare număr

de cărţi şi de a le vinde mai apoi în Maghreb şi mai departe. Un bătrîn neguţător genovez stabilit la Fès, messer Thomasso de Marino, care se alăturase caravanei noastre şi cu care am stat îndelung de vorbă, a cumpărat dintr-un singur sat cam o sută de astfel de cărţi, minunat caligrafiate şi legate în piele. Mi-a explicat că teologii musulmani precum şi personajele sus-puse din ţara negrilor cumpărau sumedenie de asemenea cărţi şi că era vorba de un negoţ extrem de profitabil.

Cum ne opriserăm pentru a înnopta în acea localitate, l-am însoţit pe genovez la o cină oferită de furnizorul său. Locuinţa era bine construită, cu marmură şi majolică, avînd pereţii îmbrăcaţi în ţesături din lînă fină, iar podelele acoperite cu covoare tot din lînă, plăcut colorate. Toţi musafirii păreau a fi oameni prosperi, astfel că nu m-am putut împiedica să-i pun gazdei noastre, exprimîndu-mă cu mii de precauţii, o întrebare care-mi frigea buzele: cum se făcea că oamenii acelui ţinut friguros de munte erau atît de avuţi şi de instruiţi?

Gazda a izbucnit în rîs:

— Vrei, la urma urmei, să înţelegi de ce locuitorii acestui munte nu sînt cu toţii bădărani, cerşetori şi calici?

Nu m-aş fi exprimat chiar în felul ăsta, dar cam asta era ceea ce îmi stîrnea nedumerirea.

— Ia aminte, tinere oaspete, că cel mai mare dar pe care Cel de Sus l-ar putea oferi unui om este de a-l face să vină pe lume pe o creastă de munte străbătută de drumul caravanelor. Drumul aduce cunoaştere şi bogăţie, muntele oferă ocrotire şi libertate. Voi, oamenii oraşelor, aveţi la îndemînă tot aurul şi toate cărţile, dar mai aveţi şi principi, în faţa cărora vă plecaţi capul…

Zise apoi, ceva mai precaut:

— Pot să-ţi vorbesc aşa cum vorbeşte un unchi bătrîn cu nepotul lui, un şeic bătrîn cu ucenicul lui, fără ocolişuri în ce priveşte învăţăturile vieţii? Îmi făgăduieşti să nu te simţi ofuscat?

Zîmbetul meu larg îl încurajă să continue.

— Cînd trăieşti într-un oraş, te învoieşti să laşi deoparte orice demnitate, să renunţi la amorul propriu, în schimbul protecţiei unui sultan care te face s-o plăteşti scump chiar atunci cînd nu mai e în stare s-o exercite. Cînd trăieşti departe de oraşe, dar la cîmpie sau pe dealuri, poţi scăpa de sultan, de soldaţii sau

strîngătorii lui de biruri; dar te afli la cheremul triburilor de jefuitori nomazi, arabi şi cîteodată berberi, care mişună prin ţară, astfel că nu poţi niciodată înălţa un zid fără să te temi că-l vei vedea curînd dărîmat. Cînd trăieşti într-un loc inaccesibil, departe de drumuri, te afli desigur la adăpost de înrobire şi de jaf; cu toate astea, nefăcînd nici un fel de schimb cu alte ţinuturi, ajungi să trăieşti aidoma animalelor, neştiutor, lipsit de cele necesare şi înspăimîntat.

Mi-a oferit o cupă cu vin, pe care am refuzat-o politicos. El a luat însă una şi a sorbit o înghiţitură, după care a continuat:

— Numai noi sîntem privilegiaţi: vedem trecînd prin satele noastre oameni din Fès, din Numidia, din ţinutul negrilor, neguţători, dregători, învăţăcei sau *ulema*; fiecare ne aduce cîte o monedă de aur sau o haină, o carte de citit şi de copiat sau măcar o poveste, o anecdotă, un cuvînt; adunăm astfel, după cum vin caravanele, bogăţie şi cunoaştere, la adăpostul acestor munţi inaccesibili unde trăim laolaltă cu vulturii, ciorile şi leii, tovarăşii noştri întru demnitate.

I-am relatat spusele acestea unchiului meu, care a oftat fără să zică nimic, apoi a înălţat ochii spre cer. Nu ştiu dacă era pentru a se lăsa în grija Ziditorului sau pentru a observa zborul unei păsări de pradă.

Următoarea noastră etapă a fost în munţii Ziz, numiţi astfel deoarece un rîu cu acest nume izvorăşte de acolo. Locuitorii regiunii aparţin unui trib berber de temut, Zanaga. Sînt oameni robuşti; poartă o tunică din lînă pusă direct pe piele şi îşi înfăşoară în jurul gambelor nişte cîrpe care le servesc drept nădragi; şi vara, şi iarna umblă cu capul descoperit. Nu-i pot totuşi descrie pe aceşti oameni fără să amintesc de un lucru de necrezut ce poate fi văzut la ei şi care îmi pare a ţine de miracol: o enormă cantitate de şerpi circulă printre case, la fel de blînzi şi familiari ca pisicile sau căţeii. Cînd cineva începe să mănînce, şerpii se adună în jurul lui pentru a prinde firimiturile de pîine, precum şi alte alimente ce li se lasă.

În a treia săptămînă a călătoriei noastre, am coborît munţii Ziz, trecînd prin nenumărate grădini de palmieri cu delicioase fructe delicate şi îndreptîndu-ne spre cîmpia unde se află Segelmesse. Sau mai curînd, ar trebui să spun, unde se afla acest

oraş atît de admirat de drumeţii vremurilor trecute. Se spunea că fusese întemeiat de însuşi Alexandru cel Mare, că strada principală era lungă cît s-o parcurgi într-o jumătate de zi de mers pe jos, că fiecare dintre case era înconjurată de o grădină şi de o livadă, că avea minunate moschei şi renumite *mederse*.

Din zidurile ei, odinioară atît de semeţe, n-au mai rămas decît bucăţi pe jumătate năruite şi năpădite de iarbă şi de muşchi. Din locuitori, n-au mai rămas decît clanuri vrăjmaşe, instalate fiecare cu propriul şef într-un sat fortificat din apropierea ruinelor fostei Segelmesse. Principala lor preocupare este de a face zile fripte clanului care locuieşte în satul vecin. Se dovedesc nemiloşi unii cu alţii, mergînd pînă la distrugerea canalizărilor de apă, la tăierea palmierilor la nivelul solului, la aţîţarea triburilor nomade pentru a le face să devasteze pămînturile şi casele adversarilor, astfel încît am impresia că-şi merită soarta.

Prevăzuserăm să rămînem trei zile pe teritoriul Segelmessei, pentru odihna oamenilor şi a animalelor, procurarea de merinde şi repararea cîtorva ustensile; era însă scris că aveam să rămînem acolo mai multe luni, căci, chiar a doua zi de la sosirea noastră, unchiul s-a îmbolnăvit. I se mai întîmpla să tremure de friguri în timpul zilei, cînd căldura era sufocantă, şi să asude prin toţi porii în timpul nopţii, cînd era la fel de frig ca în vîrf de munte. Un neguţător evreu din caravană, foarte priceput în îngrijiri medicale, a pus diagnosticul de friguri cu febră din patru în patru zile, care păreau că vin să pedepsească refuzul lui Khâli de a se conforma datinii dănţuitoare de la Um Junaiba. Singur Dumnezeu este stăpînul răsplăţii şi al pedepsei!

*

* *

Eram permanent la căpătîiul unchiului, atent la cel mai mic gest, la cea mai mică grimasă, contemplîndu-l uneori ceasuri întregi, pe cînd dormea cufundat într-un somn agitat. L-am simţit dintr-odată îmbătrînit, moleşit, dezarmat, cînd, cu doar două zile în urmă, era în stare să ţină o întreagă adunare cu sufletul la gură

vorbind despre *rumi*, lei sau şerpi. Datorită calităţilor lui de poet şi de orator, datorită şi vastelor lui cunoştinţe, îl impresionase pe Manuel Portughezul, care, de la preluarea puterii, îl chemase la el în fiecare săptămînă. Era vorba să fie numit într-un post de sfetnic, de secretar sau de cîrmuitor al unei provincii.

Mi-amintesc că într-o zi, la întoarcerea lui de la palat, l-am întrebat dacă mai vorbise despre Mariam. Răspunsese pe un ton cam stingherit:

— Cîştig încetul cu încetul încrederea suveranului. Curînd voi fi în măsură să obţin de la el, fără nici o dificultate, eliberarea surorii tale. Deocamdată, se cuvine să acţionez cît mai delicat cu putinţă, aşa că aş greşi dacă i-aş cere ceva.

Apoi adăugase, cu un rîs care dorea să semene a scuză:

— Aşa va trebui să te comporţi şi tu cînd vei face politică!

La puţin timp de la desemnarea lui Khâli ca ambasador, revenisem cu întrebările. Vorbise atunci cu suveranul, care îi făgăduise că, la întoarcerea lui de la Tombuctu, fata va fi deja la ea acasă. Unchiul îi mulţumise călduros şi-mi dăduse vestea. Hotărîsem atunci să mă duc pentru întîia oară în „cartier“ pentru a-i transmite lui Mariam făgăduiala monarhului, precum şi vestea călătoriei mele.

N-o mai văzusem de un an, din exces de afecţiune, dar şi din laşitate. Ea n-a rostit nici un cuvînt de reproş. Mi-a zîmbit de parcă abia ne despărţiserăm, mi-a cerut veşti despre studiile mele; mi-a părut atît de senină, încît am fost intimidat, mîhnit, descumpănit. Poate că aş fi preferat s-o văd plîngînd, să fiu nevoit să-i alin durerea, fie şi de la distanţă, dat fiind firul de apă dintre noi. I-am vestit triumfător făgăduiala suveranului. A reacţionat exact atît cît era necesar ca să nu mă jignească. I-am vorbit de plecarea în călătorie, iar ea s-a prefăcut entuziasmată, fără să ştiu dacă o făcea din bucurie subită sau în bătaie de joc. Firul acela de apă pe care un om viguros l-ar fi putut trece din doi paşi mi se părea mai adînc decît o rîpă, mai lat decît un braţ de mare. Mariam era atît de îndepărtată, de impenetrabilă; glasul ei îmi ajungea la urechi ca într-un coşmar. Deodată, o leproasă bătrînă pe care n-o văzusem apropiindu-se îşi puse mîna fără degete pe umărul surorii mele. Am ţipat şi am adunat pietre ca să le arunc asupra ei, cerîndu-i să se îndepărteze. Mariam s-a aşezat la mijloc,

ocrotind-o pe leproasă cu trupul ei:

— Lasă pietrele, Hassan, ai s-o răneşti pe prietena mea!

I-am dat ascultare, dar simţeam că-mi pierd cunoştinţa. Am făcut un gest de rămas-bun şi m-am întors să plec, cu sufletul cernit. Sora mea m-a strigat iarăşi pe nume. Am privit-o. Se apropiase la marginea apei. Pentru prima oară de la sosirea mea, îi curgeau lacrimile:

— Ai să mă scoţi de aici, nu-i aşa?

Vocea îi era imploratoare, iar pentru mine, liniştitoare. Făcînd un gest de care am fost cel dintîi surprins, am întins mîna înaintea mea, ca şi cum aş fi pus-o pe Cartea Sfîntă, şi am rostit, rar şi tare, acest jurămînt:

— Jur să nu mă însor înainte de a te fi scos din blestematul ăsta de cartier.

A zîmbit cu toată faţa. M-am întors şi m-am îndepărtat cu paşi mari, căci asta era imaginea pe care voiam să i-o păstrez de-a lungul călătoriei. Chiar în ziua aceea, am trecut să-i văd pe tata şi pe Warda ca să le dau veşti de la fiica lor. Înainte de a bate la uşă, am stat o clipă nemişcat. Într-o crăpătură a zidului exterior, se afla încă, uscat şi înnegrit, firul de iarbă înnodat de Mariam în ziua cînd fusese luată captivă. L-am apucat între degete şi l-am dus pe furiş la buze. Apoi l-am pus îndărăt la locul lui.

*

* *

Mă dusesem iarăşi cu gîndul la firul acela cînd Khâli a deschis ochii. L-am întrebat dacă se simte mai bine; a dat din cap că da, dar a adormit din nou. Avea să şadă astfel, atîrnînd între viaţă şi moarte, neînstare să se mişte, pînă la începutul anotimpului cald, cînd orice traversare a Saharei devenise cu neputinţă. Am fost aşadar nevoiţi să aşteptăm cîteva luni în regiunea Segelmesse înainte de a ne relua călătoria.

Anul petrecut la Tombuctu

911 de la hegira
(4 iunie 1505 – 23 mai 1506)

Unchiul părea pe deplin restabilit cînd ne-am aşternut iarăşi la drum, la începutul anotimpului răcoros din anul acela, mergînd spre Tabelbala, cetatea situată în plin deşert al Numidiei, la trei sute de mile de Atlas şi la două sute de mile la sud de Segelmesse, într-un ţinut în care apa este rară, ca şi carnea, în afară de cea a struţilor şi a antilopelor, şi unde doar umbra unui palmier mai îmblînzeşte uneori tirania soarelui.

Socotiserăm nouă zile pentru etapa asta, iar Khâli a început, încă din prima seară, să-mi vorbească despre Granada, cam la fel ca tatăl meu cu cîţiva ani mai înainte. Poate că boala unuia şi descurajarea celuilalt avuseseră acelaşi efect, şi anume de a-i determina să-şi transmită mărturia şi înţelepciunea unei memorii mai tinere, mai puţin ameninţate, de mi-ar pune Cel de Sus paginile la adăpost de foc şi de uitare! Noapte de noapte, aşteptam continuarea istorisirii, pe care o întrerupeau uneori doar schelălăielile unor şacali aflaţi prin preajmă.

În a treia zi, totuşi, doi soldaţi au venit în întîmpinarea noastră. Duceau un mesaj din partea unui senior ale cărui pămînturi se aflau la apus de drumul nostru. Aflase că ambasadorul regelui din Fès trecea prin regiune şi ţinea cu orice preţ să-l întîlnească. Khâli ceru informaţii de la una din călăuze, care îi spuse că ocolul ne va întîrzia cu cel puţin două săptămîni. Aşadar se scuză pe lîngă soldaţi, spunîndu-le că un trimis al sultanului nu putea face vizite seniorilor care se aflau în afara drumului, cu atît mai mult cu cît boala îi încetinise deja

considerabil misiunea. Totuşi, pentru a arăta stima pe care o avea pentru acest senior – de care mi-a mărturisit mai tîrziu că nu mai auzise vorbindu-se pînă atunci – îşi va trimite nepotul pentru ca acesta să-i sărute mîna.

Mă vedeam deci învestit subit cu o solie, eu care nu împlinisem încă şaptesprezece ani. Unchiul mi-a dat doi călăreţi să mă însoţească şi mi-a mai pus la dispoziţie şi niscaiva daruri pe care trebuia să le ofer în numele lui acestui amabil senior: o pereche de scări de şa împodobite după moda maură, o pereche de pinteni superbi, două şnururi din mătase împletite cu fir de aur, unul violet, altul azuriu, o carte în legătură nouă care povestea viaţa sfintelor personaje ale Africii, precum şi un poem de laudă. Călătoria a durat patru zile, de care am profitat ca să scriu, la rîndul meu, cîteva versuri în cinstea gazdei mele.

Ajuns în oraş, care se chema, cred, Uarzazat, mi s-a adus la cunoştinţă că seniorul era la vînătoare de lei în munţii din jur şi că dăduse instrucţiuni ca să merg să-l întîlnesc. I-am sărutat mîna şi i-am transmis salutările unchiului meu. Mi-a pus la dispoziţie o locuinţă unde mă puteam odihni pînă la înapoierea sa. S-a întors înainte de căderea nopţii şi m-a chemat la palatul său. M-am înfăţişat, i-am sărutat iarăşi mîna, i-am oferit unul cîte unul darurile, care i-au făcut mare plăcere, apoi i-am întins poemul lui Khâli, pe care l-a dat unui secretar ca să i-l citească, punînd să i se traducă fiecare cuvînt, căci nu cunoştea bine araba.

A venit ora mesei, pe care o aşteptam cu nerăbdare, căci burta mi-era goală de dimineaţă – nu mîncasem decît cîteva curmale. Ni s-a adus carne de oaie friptă şi fiartă, înfăşurată în foi de aluat foarte fin, ceva ce semăna cu lasagnele italieneşti, dar mai consistente. Apoi a fost adus cuşcuş, *ftat*, un alt amestec de carne şi de aluat, precum şi diverse alte mîncăruri de care nu-mi mai aduc aminte. Cînd am fost cu toţii pe deplin sătui, m-am ridicat şi am declamat propriul meu poem. Seniorul a pus să-i fie traduse cîteva fraze, dar, în restul timpului, s-a mulţumit să mă observe cu o privire înduioşată şi ocrotitoare. De îndată ce am isprăvit, s-a dus să doarmă, căci vînătoarea îl istovise; însă a doua zi dimineaţa, foarte devreme, m-a poftit să mănînc împreună cu el, mi-a înmînat prin secretarul său o sută de monede de aur ca să le dau unchiului meu, şi mi-a mai dăruit şi doi sclavi care să mă

slujească în timpul călătoriei. M-a însărcinat să-i spun că acele daruri erau doar pentru a-i mulţumi pentru poem, şi nu ca răspuns la cadourile care îi fuseseră oferite. Mi-a mai încredinţat zece monede de aur pentru fiecare dintre cei doi călăreţi care mă însoţeau.

Mie, în schimb, îmi rezerva o surpriză. Mi-a dăruit mai întîi cincizeci de monede de aur, apoi, cînd am ieşit, secretarul mi-a făcut semn să-l urmez. Am străbătut un culoar pînă la o uşă joasă, prin care am trecut într-o curte mică. În mijloc era un cal, frumos, dar scund, pe care stătea călare o superbă călăreaţă cu pielea întunecată şi cu chipul descoperit.

— Această tînără sclavă este darul stăpînului pentru poemul tău. Are paisprezece ani şi vorbeşte bine araba. Noi îi spunem Hiba.

Apucă frîul şi mi-l puse în mînă. Am tras de frîu, cu ochii ridicaţi spre ea, neîncrezători. Darul meu mi-a zîmbit.

Copleşit că întîlnisem un senior atît de curtenitor şi de darnic, m-am întors direct la Tabelbala, unde mă aştepta caravana. I-am anunţat unchiului meu că îmi dusesem la bun sfîrşit misiunea şi i-am povestit amănunţit fiecare vorbă, fiecare gest. I-am înmînat darurile lui însoţite de cuvintele cuvenite, iar ca încheiere, i-am povestit despre minunata mea surpriză. Ajuns la acest punct al istorisirii, unchiul meu s-a posomorît.

— Ţi s-a spus că sclava asta vorbeşte araba?

— Desigur, şi am putut să verific acest lucru pe drumul de întoarcere.

— Nu mă îndoiesc. Dar, dacă ai avea mai mulţi ani în spate şi mai multă înţelepciune, ai fi înţeles altceva din cuvintele secretarului. Oferirea acestei sclave poate fi un mod de a te cinsti, dar poate fi la fel de bine şi un mod de a te insulta, de a arăta înjosirea celor ce-ţi vorbesc limba.

— S-ar fi cuvenit să refuz?

Unchiul rîse din toată inima.

— Din cîte văd eu, ai să leşini fie numai şi la gîndul că ar fi trebuit s-o laşi pe fata asta în curtea unde ai găsit-o.

— Atunci pot s-o păstrez?

Tonul meu era cel al unui copil care se agaţă de o jucărie. Khâli dădu din umeri şi le făcu semn cămilarilor să se

pregătească de plecare. Cum dădeam să mă îndepărtez, m-a chemat înapoi:

— Te-ai atins de fata asta?

— Nu, i-am răspuns, ţinînd ochii plecaţi. Pe drum, am dormit sub cerul liber, iar paznicii erau alături.

Se citea maliţiozitatea în strîmbătura lui.

— N-ai să te atingi de ea nici de acum înainte, căci, mai înainte chiar să dormim iarăşi sub un acoperiş, va începe luna *ramadanului*. Fiind călător, nu eşti silit să ţii post, dar se cuvine să dai în alt mod dovadă de supunere în faţa Creatorului. Ai să-ţi pui sclava să se înfăşoare în văluri din creştet pînă-n tălpi, ai să-i interzici să-şi dea cu parfum, cu sulimanuri, să se pieptene şi chiar şi să se spele.

N-am protestat, căci am priceput pe dată că zelul religios nu era singurul motiv al acestui sfat. S-au văzut adesea în caravane certuri, accese de nebunie sau chiar crime prilejuite de prezenţa unei preafrumoase sclave, iar unchiul voia cu orice preţ să evite orice ispită, orice atitudine provocatoare.

Etapa următoare ne-a dus spre oazele din Tuat şi Ghurara, puncte de plecare ale caravanelor sahariene. Acolo, într-adevăr, neguţătorii şi ceilalţi călători se aşteaptă unii pe alţii spre a porni împreună la drum.

În acele oaze se stabiliseră mulţi comercianţi evrei, însă fuseseră victime ale unei ciudate prigoane. Chiar în anul căderii Granadei, care fusese şi cel al expulzării evreilor din Spania, un predicator din Tlemcen venise la Fès, instigîndu-i pe musulmani să-i extermine pe evreii din oraş. De îndată ce a fost informat în legătură cu acest lucru, suveranul a poruncit să fie expulzat agitatorul, care s-a dus să-şi afle refugiul în oazele din Tuat şi Ghurara, izbutind să aţîţe acolo populaţia împotriva evreilor; aceştia au fost aproape toţi măcelăriţi, iar avutul lor a fost prădat.

În ţinutul acela erau multe terenuri cultivate, dar ele sînt aride, căci nu pot fi irigate decît cu apă din puţuri; în plus, sînt destul de sărăcăcioase, iar pentru a le face mai rodnice, locuitorii se folosesc de o metodă puţin obişnuită. Cînd vine cîte un vizitator, îl poftesc să stea la ei acasă fără nici o plată, dar în schimb adună bălegarul animalelor, iar pe oameni îi fac să priceapă că ar însemna să-şi ofenseze gazdele dacă şi-ar face

nevoile altundeva decît acolo. Astfel că drumeţii sînt siliţi să-şi astupe nasurile cînd trec pe lîngă un ogor cultivat.

Aceste oaze sînt ultimul popas unde se poate face o bună aprovizionare înainte de traversarea Saharei. Puţurile cu apă sînt tot mai rare şi e nevoie de mai bine de două săptămîni pentru a se ajunge la primul punct locuit. Mai trebuie spus şi că în acel loc, numit Teghaza, nu există nimic altceva decît mine din care se scoate sare. Aceasta este păstrată pînă ce o caravană vine s-o cumpere spre a o vinde la Tombuctu, care duce mereu lipsă de aşa ceva. Fiecare cămilă poate căra pînă la patru blocuri de sare. Minerii din Teghaza nu au altă sursă de hrană decît ce primesc din Tombuctu, care e situat la o distanţă de douăzeci de zile de drum, sau din alt oraş la fel de îndepărtat. S-a întîmplat uneori ca o caravană întîrziată să-i găsească pe unii dintre acei oameni morţi de foame în colibele lor.

Deşertul devine însă cu adevărat infernal dincolo de această localitate. Nu mai dai decît peste oase albite, de la oameni şi cămile care au murit de sete, singurele animale vii care pot fi întîlnite din plin fiind şerpii.

În porţiunea cea mai aridă a acestui deşert se află două morminte acoperite cu o piatră pe care sînt săpate inscripţii. Se poate citi că doi oameni au fost înmormîntaţi în acel loc. Unul era un bogat neguţător care, trecînd pe acolo şi fiind mistuit de sete, cumpărase de la celălalt, un conducător de caravană, o cană de apă pentru care plătise zece mii de monede de aur. Numai că, după doar cîţiva paşi, atît cel care cumpărase, cît şi cel care vînduse apa se prăbuşiseră unul lîngă altul, morţi de sete. Singur Dumnezeu poate dărui viaţă şi avuţie!

*

* *

Chiar de m-aş pricepe la istorisit, chiar dacă pana mi-ar da pe deplin ascultare, tot n-aş fi în stare să descriu ce poate cineva să simtă cînd, după săptămîni de traversare istovitoare a deşertului, cu ochii zgîriaţi de furtunile de nisip, cu gura umflată de o apă

sălcie şi caldă, cu trupul încins, murdar, strîmbat de deşelare, vede ivindu-se în sfîrşt zidurile oraşului Tombuctu. Fireşte, la capătul unei călătorii prin deşert, toate oraşele sînt frumoase, toate oazele seamănă cu grădina Raiului. Dar nicăieri viaţa nu mi s-a părut atît de surîzătoare ca la Tombuctu.

Am sosit acolo la asfinţitul soarelui, întîmpinaţi de un detaşament de soldaţi trimişi de seniorul oraşului. Cum era prea tîrziu pentru a mai putea fi primiţi la palat, am fost conduşi spre locuinţele care fuseseră prevăzute pentru noi, fiecare potrivit rangului. Unchiul meu a fost instalat într-o casă din apropierea moscheii; eu am avut drept la o încăpere mare care dădea spre o piaţă plină de mişcare, dar care acum începea să se golească. Seara, după o baie şi o cină uşoară, am chemat-o pe Hiba, cu îngăduinţa lui Khâli. Să fi fost cam zece seara. Un vacarm ne-a ajuns la urechi venind dinspre stradă: un grup de tineri se adunase, cîntînd din gură şi la instrumente şi dănţuind în piaţă. Aveam să mă obişnuiesc curînd cu hoinarii ăştia, care aveau să revină în tot timpul şederii mele. În noaptea aceea, spectacolul mi se părea atît de neobişnuit, încît m-am postat la fereastră şi nu m-am mai mişcat de acolo. Poate că eram şi intimidat, văzîndu-mă pentru prima oară într-o cameră cu o femeie care îmi aparţinea.

Reuşise să dreagă neajunsurile lăsate de călătorie, iar acum era proaspătă, zîmbitoare şi fără văl, la fel ca atunci cînd îmi fusese oferită. S-a apropiat de fereastră şi a început să se uite alături de mine la cei ce dănţuiau, lipindu-şi imperceptibil umărul de al meu. Noaptea era răcoroasă, chiar rece, dar faţa îmi ardea.

— Vrei să fac la fel ca ei?

Şi, fără să mai aştepte răspuns, începu să dănţuiască în jurul meu, încet la început, apoi tot mai iute, fără să piardă nimic din graţie; mîinile, pletele, vălurile fluturau în încăpere, zburînd ca luate de un vînt al lor, şoldurile i se mişcau în ritmul muzicii negre, picioarele goale desenau pe podea arabescuri. M-am îndepărtat de fereastră pentru a lăsa să pătrundă lumina lunii.

Abia spre ora unu dimineaţa, poate chiar mai tîrziu, strada şi-a regăsit liniştea. Dănţuitoarea mea s-a întins pe jos, istovită, gîfîind. Am tras draperia de la fereastră, căutînd o urmă de curaj în beznă.

Hiba. Chiar dacă pămîntul Africii nu mi-ar fi oferit decît acest dar, el ar fi meritat pe veci dorul meu.

Dimineaţa, pe cînd dormea, iubita mea avea acelaşi zîmbet pe care-l ghicisem noaptea, şi aceeaşi mireasmă de parfum delicat. Aplecat deasupra frunţii ei netede şi senine, o înecam în promisiuni emoţionate şi tăcute. Dinspre fereastră îmi ajungeau iarăşi la urechi gălăgia, tîrguielile negustoreselor, foşnetul paielor călcate în picioare, sunetele unor vase de aramă, strigătele animalelor, ca şi mirosurile purtate de un vînt uşor, dar răcoros, care ridica timid perdeaua. Iubeam totul, binecuvîntam totul, Cerul, deşertul, drumul, Tombuctu, pe seniorul din Uarzazat şi pînă şi durerea care, discret, îmi chinuia trupul, privilegiu al primei mele călătorii, arzătoare şi stîngace, pe drumul cunoaşterii unei necunoscute.

Deschise ochii, închizîndu-i pe dată la loc, de parcă se temea să-mi întrerupă visarea. Am şoptit:

— Nu ne vom despărţi niciodată!

Cuprinsă de îndoială, a zîmbit. Mi-am pus buzele peste ale sale. Mîna mea a alunecat iarăşi de-a lungul pielii ei pentru a reînsufleţi amintirile nopţii. Dar cineva bătea deja la uşă. Am răspuns fără să deschid. Era un servitor trimis de unchiu-meu pentru a-mi aduce aminte că eram aşteptaţi la palat. Trebuia să asist, îmbrăcat de gală, la prezentarea scrisorilor.

*

* *

La curtea din Tombuctu, ritualul este precis şi somptuos. Cînd un ambasador obţine o întrevedere cu stăpînul oraşului, trebuie să îngenuncheze în faţa lui, cu chipul atingînd podeaua, să adune cu mîna un pic de ţărînă şi să şi-o presare pe cap şi pe umeri. Supuşii principelui trebuie să facă la fel, dar numai atunci cînd i se adresează acestuia pentru prima oară; pentru întrevederile următoare ceremonialul se simplifică. Palatul nu e mare, dar aspectul lui este foarte armonios; a fost construit cu două veacuri în urmă de un arhitect andaluz cunoscut sub numele de Işak din

Granada.

Deşi este vasalul lui Askia Mohamed Ture, rege peste Gao, Mali şi numeroase alte ţinuturi, stăpînul din Tombuctu este un personaj de seamă, respectat în toată ţara negrilor. Are la dispoziţie trei mii de călăreţi şi o sumedenie de soldaţi pedeştri înarmaţi cu arcuri şi săgeţi înmuiate în otravă. Cînd se deplasează dintr-un oraş într-altul, se urcă pe o cămilă, la fel ca oamenii curţii sale, care sînt însoţiţi şi de cai ţinuţi în frîu de slugi înarmate. Dacă nimereşte peste duşmani şi e nevoit să se bată, prinţii şi soldaţii sar pe cai, în vreme ce slugile leagă picioarelor cămilelor. Cînd principele obţine o victorie, toată populaţia care s-a luptat împotriva lui e capturată şi vîndută, adulţii la fel ca şi copiii; de aceea se găsesc în casele din oraş, chiar dacă sînt modeste, un mare număr de sclavi de casă, bărbaţi şi femei. Unii stăpîni folosesc femeile sclave pentru a vinde diverse produse la *suk*. Le poţi recunoaşte cu uşurinţă, căci sînt singurele femei din Tombuctu care nu poartă văl. O bună parte din comerţul cu amănuntul e în mîinile lor, mai cu seamă produsele alimentare şi tot ce are legătură cu hrana, activitate deosebit de bănoasă, căci locuitorii cetăţii se hrănesc bine: cerealele şi vitele se găsesc din belşug, iar consumul de lapte şi de unt este considerabil. Doar sarea este un produs rar şi, în loc s-o presare peste alimente, locuitorii ţin în mîini cîte o bucată pe care o ling la răstimpuri, între două înghiţituri.

Orăşenii sînt adesea bogaţi, mai ales negustorii, extrem de numeroşi la Tombuctu. Principele îi tratează cu consideraţie, chiar dacă nu sînt din ţara sa – a dat chiar în căsătorie pe două dintre fiicele lui unor neguţători străini, dată fiind averea acestora. La Tombuctu sînt aduse tot soiul de produse, îndeosebi ţesături din Europa, care se vînd mult mai scump decît la Fès. Pentru tranzacţii, nu se foloseşte monedă bătută, ci bucăţi de aur curat; pentru plăţile mici se folosesc melcişori *cauris*, nişte scoici provenind din Persia sau din India.

Îmi petreceam zilele preumblîndu-mă printre tarabele din *suk*, vizitînd moscheile, străduindu-mă să stau de vorbă cu orice persoană care ştia cîteva vorbe în arabă şi notînd uneori seara, în camera mea, cele observate, sub privirea admirativă a Hibei. Caravana noastră trebuia să rămînă o săptămînă la Tombuctu,

înainte de a se deplasa spre Gao, reşedinţa lui Askia, ultima etapă a călătoriei noastre. Numai că, din nou – din pricina oboselilor drumului, desigur – unchiul a căzut bolnav. Frigurile cu accese din patru în patru zile au reînceput chiar în ajunul plecării. Eram iarăşi zi şi noapte la căpătîiul lui şi trebuie să mărturisesc că nu o dată mi-am pierdut orice speranţă cu privire la vindecarea lui. Stăpînul oraşului l-a trimis pe medicul său, un negru foarte bătrîn cu o barbă albă ca un colier în jurul obrajilor, care citise lucrările orientalilor, dar şi pe cele ale andaluzilor. Acesta a prescris un regim alimentar sever şi a pregătit două decocturi despre care n-aş putea spune dacă au fost eficace sau doar inofensive, căci starea unchiului meu nu a cunoscut, vreme de trei săptămîni, nici vreo îmbunătăţire durabilă, nici vreo înrăutăţire fatală.

Cînd a sosit sfîrşitul lunii *shawwal*, Khâli a hotărît, în ciuda extremei lui slăbiciuni, să se întoarcă fără zăbavă la Fès; se anunţau călduri mari, care ne-ar fi făcut imposibilă parcurgerea Saharei înainte de anul următor. Cum încercam să-i schimb părerea, mi-a explicat că nu putea lipsi doi ani pentru o misiune care ar fi trebuit să se sfîrşească în cinci-şase luni, că deja cheltuise toţi banii care îi fuseseră încredinţaţi, precum şi pe ai lui, şi că, oricum ar fi, dacă Cel de Sus hotărîse să-l cheme la El, prefera să moară în mijlocul familiei decît pe meleaguri străine.

Erau oare juste motivele lui? Nu mi-aş îngădui să judec după atîţia ani. Totuşi, nu pot ascunde faptul că întoarcerea a fost un chin pentru toată caravana, pentru că unchiul, încă din a şaptea zi, n-a mai fost în stare să stea pe spatele cămilei. Am fi putut face cale-ntoarsă, dar ne-a interzis acest lucru. Nu aveam altă soluţie decît să-l aşezăm pe o targă improvizată, pe care gărzile şi slugile au cărat-o cu rîndul. Şi-a dat sufletul înainte ca noi să fi ajuns la Teghaza şi a trebuit să-l îngropăm în nisipul fierbinte la marginea drumului, deie Domnul să aibă parte de un adăpost mai umbros în întinsele Lui grădini!

Anul testamentului

912 de la hegira
(24 mai 1506 – 12 mai 1507)

Părăsisem oraşul Fès „în bagajele“ unchiului, aflat în grija lui fără altă obligaţie decît aceea de a-l urma, de a-l asculta şi de a învăţa de la el; mă întorceam la Fès în anul acela cu grija unei solii neduse pînă la capăt şi a unei caravane în derivă, ducînd cu mine pe cea mai frumoasă femeie care a crescut vreodată în deşertul Numidiei.

Însă lucrul cel mai greu de dus era o epistolă. La plecarea din Tombuctu, îl văzusem pe Khâli scriind-o. Profita de cea mai mică oprire pentru a scoate de la cingătoare călimara şi pana, şi pentru a începe să însăileze încet, cu o mînă pe care frigurile o făceau tremurătoare şi nesigură. Toţi însoţitorii noştri se uitau la el de departe, fără să-l deranjeze vreodată, gîndindu-se că îşi nota impresiile de călătorie spre a le arăta sultanului. Abia după moartea sa, scotocind printre hîrtiile lui, am dat peste epistolă, făcută sul, legată cu un fir aurit şi începînd astfel:

În numele lui Allah cel îndurător, cel milostiv, stăpînul zilei Judecăţii de Apoi, Cel care le trimite oamenilor a căror viaţă e pe sfîrşite semne în trup şi în minte pentru ca ei să se pregătească să dea ochi cu chipul Său strălucitor.

Ţie, Hassan, nepotul meu, fiul meu, mă adresez, ţie căruia nu-i las moştenire nici numele meu, nici modestul meu avut, ci doar grijile, greşelile şi vanele mele ambiţii.

Întîia recomandare din diata sa a fost pentru caravană.

Resursele îi sînt pe sfîrşite, drumul ei este încă lung, căpetenia ei e pe ducă, aşa că spre tine se vor întoarce oamenii, şi de la tine vor aştepta ei în fiece clipă porunca cea mai dreaptă şi părerea cea mai cuminte, ca să-i scoţi la liman. Va trebui să jertfeşti totul pentru ca această călătorie să se încheie cu demnitate.

Am fost nevoit, de cum am ajuns la primele oaze, să înlocuiesc trei cămile bolnave, să reînnoiesc proviziile, să plătesc serviciile a două călăuze care urmau să ne părăsească la Segelmesse, să împart cîţiva dirhami soldaţilor ca să le fac popasul mai plăcut şi să-i potolesc pînă la popasul următor, să ofer cîteva daruri mai-marilor locului care ne găzduiau, totul folosindu-mă doar de o casetă în care nu mai erau decît optsprezece dinari, rămăşiţele unei sume luate cu împrumut de unchiul meu de la un negustor andaluz care făcuse împreună cu noi o bucată de drum la dus. Aş fi putut să mă împrumut şi eu, dar, dată fiind plecarea noastră precipitată din Tombuctu, nici un comerciant nu avusese vreme să ni se alăture, astfel că eram, în sărăcia mea, cel mai puţin sărac dintre călători. A trebuit să mă hotărăsc să vînd diverse daruri primite de Khâli în cursul călătoriei, îndeosebi cei doi sclavi oferiţi de seniorul din Uarzazat, care mi-au adus vreo patruzeci de dinari. Pentru a o putea păstra pe Hiba fără să-mi atrag mustrări şi sarcasme, am făcut să circule zvonul că rămăsese însărcinată cu mine, lucru despre care nu ştiam mai nimic; am fost însă nevoit să-i vînd calul, podoabă inutilă şi împovărătoare la traversarea deşertului.

A doua recomandare a diatei, unchiul mi-o înfăţişa prin mijlocirea unei parabole din timpurile vechi. *O beduină e întrebată într-o bună zi pe care dintre copiii ei îl iubeşte cel mai mult. Ea răspunde: pe cel bolnav pînă se tămăduieşte; pe cel mic pînă se face mare; pe cel ce călătoreşte pînă ce se întoarce.* Îl ştiam pe Khâli preocupat de multă vreme de soarta celei mai mici dintre fetele lui, Fatima, născută la Fès în anul de dinaintea sosirii noastre şi a cărei mamă, singura soţie pe care a avut-o Khâli, murise aducînd-o pe lume. Copila fusese crescută de bunica mea, apoi, după moartea acesteia, de maică-mea, căci unchiul nu mai voise să se recăsătorească, temîndu-se desigur că o maşteră s-ar arăta nedreaptă faţă de fetele lui. Avînd doisprezece ani la

moartea tatălui ei, Fatima mi se păruse întotdeauna firavă, ursuză şi fără urmă de prospeţime. Khâli nu mă invitase niciodată limpede s-o iau în căsătorie, însă ştiam că-mi era sortită, pentru că e în firea lucrurilor ca un văr s-o ia în grija lui pe una dintre verişoare, pe cea mai frumoasă uneori, dar adesea şi pe aceea care poate fi cel mai greu rostuită la casa ei în altă parte.

M-am resemnat aşadar, ştiind că împlineam astfel dorinţa cea mai scumpă a unchiului, aceea de a nu lăsa la moartea sa nici o fată necăpătuită. Pentru primele patru, procedase metodic: cea mai mare căpătase odaia cea mai încăpătoare din casă, iar surorile ei nu mai avuseseră alt rol decît pe acela de a se ocupa de ea, ca nişte slujnice. Ea singură avusese dreptul de a purta straie noi şi bijuterii, pînă ce se căsătorise. Următoarea îi luase atunci locul în camera cea mare, acaparînd astfel toate onorurile; veniseră apoi la rînd şi celelalte, în afară de Fatima, prea tînără încă şi sortită mie.

A treia dispoziţie a diatei mele ţi se cuvine de drept, deoarece este vorba de mama ta, care trăieşte sub acoperişul meu de zece ani deja şi care refuză, ca şi mine, să se recăsătorească. Nu mai e tînără acum, iar singura ei fericire ar fi ca tatăl tău s-o ia din nou la el acasă. Ştiu că el are de gînd s-o facă, dar Mohamed are cusurul de a lua prea iute hotărîrile proaste şi prea încet pe cele bune. Nu ţi-am spus pînă acum: în ajunul plecării noastre, lăsînd de-o parte mîndria, i-am expus problema asta tatălui tău, fără a o lua pe ocolite. Mi-a răspuns că se gîndea necontenit la acest lucru de la împăcarea noastră. Ceruse chiar părerea unui imam, care i-a explicat că nu putea să ia îndărăt o femeie de care divorţase dacă aceasta nu se remăritase între timp. Am sugerat aşadar ca Salma să facă o căsătorie de formă cu unul dintre apropiaţii noştri, care să se angajeze că nu va consuma căsătoria şi că o va repudia imediat. Am mai povestit şi întîmplarea acelui prinţ andaluz care voise să-şi ia înapoi fosta soţie şi care nu suporta ideea de a o vedea unită cu altul, fie şi de formă. Acesta ceruse atunci sfatul unui cadiu din preajma sa, care îi găsise o soluţie demnă mai degrabă de un poet decît de un doctor al Legii. Femeia trebuia să meargă noaptea pe o plajă, să se întindă goală pe nisip şi să lase valurile să-i scalde trupul, ca şi cum s-ar fi încredinţat efluviilor unui bărbat. Prinţul

putea de acum s-o ia înapoi fără să încalce Legea. Discuţia noastră s-a curmat atunci în hohote de rîs.

În loc să rîd, am rămas înlemnit, cu mîna crispată pe epistolă. Pe dinaintea ochilor mei încremeniţi treceau iarăşi imagini îndepărtate în care mă vedeam copil, împreună cu mama şi cu Sara, în prăvălia librarului-astrolog, al cărui glas îmi răsuna în urechi:

Va trece moartea, apoi valurile mării,
Atunci se vor întoarce femeia şi cu rodul ei.

Cînd am ajuns înapoi la Fès, părinţii mei erau din nou căsătoriţi şi au rămas foarte miraţi şi dezamăgiţi că nu eram deloc surprins. M-am ferit să-i întreb prin ce mijloc ocoliseră interdicţia.

*

* *

Epistola lui Khâli continua: *Îmi las de asemenea în mîinile tale solia, deşi nu mie îmi aparţine ea, ci suveranului care mi-a dat însărcinarea asta. Prin această misiune nădăjduiam să mă apropii de el, dar, mă jur pe ţărîna în care zace părintele meu! nu era atît pentru a căpăta favoruri şi bogăţii, cît mai curînd pentru a-i ajuta pe ai mei. Oare nu intervenind în favoarea surorii tale am ajuns să fac cunoştinţă cu principele? Tot la ea trebuie să te gîndeşti cînd îl vei linguşi pe monarh. Cînd vei fi în prezenţa lui, oferă-i darurile care i se cuvin, apoi înfăţişează-i în cuvinte alese roadele observaţiilor culese de tine despre Tombuctu; spune-i mai ales că în ţinutul negrilor regatele sînt numeroase, că se bat necontenit între ele, dar că nu încearcă niciodată să se extindă dincolo de fruntariile lor. După ce îi vei fi reţinut atenţia şi îi vei fi cîştigat stima, vorbeşte-i despre Mariam, dacă nu cumva ea este deja liberă la ceasul cînd aştern aceste rînduri.*

Nu era liberă, după cum mi-a spus Harun, venit la porţile palatului ca să mă întîmpine la sosirea caravanei. Acolo trebuia să încredinţez animalele celui însărcinat cu paza cămilelor şi să las darurile la căpitanul gărzilor, pînă la întrevederea cu suveranul. Odată isprăvite formalităţile astea, m-am dus acasă pe jos, sporovăind cu Harun, povestindu-i despre boala unchiului, apoi despre moartea sa, evocînd amintiri de la Segelmesse şi de la Tombuctu, fără să uit de Hiba, care venea respectuoasă în urma mea, ducîndu-mi lucrurile. Iscoditorul mi-a relatat ultimele bîrfe din Fès: Astaghfirullah murise, ca şi Hamza bărbierul, Domnul să aibă milă de ei! Ahmed Şchiopul se întorsese în ţinutul lui, la miazăzi de Marrakech, unde conducea împreună cu fratele lui o mică trupă de mujahedini care se luptau cu portughezii.

Acasă la Khâli, femeile erau deja în doliu, vestea tristă luînd-o înaintea caravanei. Salma se afla acolo, bucuroasă de venirea mea şi grăbindu-se să-mi povestească în taină că se recăsătorise. Continua să locuiască tot la unchiul acasă, pentru a nu o lăsa singură pe tînăra mea verişoară, dar poate şi pentru a nu se reîntîlni cu Warda sub acelaşi acoperiş. Mohamed îşi împărţea timpul între trei locuinţe, cele ale soţiilor şi casa de la ţară, în jurul căreia culturile înfloreau.

Am văzut-o şi pe Fatima, pe care doliul, în mod evident, n-o făcuse nici mai puţin posacă, nici mai proaspătă, şi care mi-a adresat o privire mîhnită. M-am întors din instinct să văd dacă nu cumva Hiba era în spatele meu. Brusc, am avut strania senzaţie că repet gesturile tatălui meu, prins ca şi el între două femei, o sclavă veselă şi o verişoară plînsă.

A doua zi am plecat la palat, unde mi-a fost acordată o audienţă chiar în ziua aceea, ţinîndu-se seamă de doliul care îmi lovise familia. Totuşi, nu am fost primit în particular. Suveranul îi avea în preajmă pe căpitanul slugilor înarmate, pe şeful cancelariei domneşti, păstrător al sigiliului regal, pe maestrul de ceremonii, cît şi pe alţi curteni, cu toţii mai somptuos înveşmîntaţi decît monarhul însuşi şi pălăvrăgind nestingheriţi între ei în vreme ce eu înşiram, emoţionat, fraze cu trudă pregătite dinainte. La răstimpuri, sultanul ciulea urechea la cîte un murmur, arătînd totodată cu mîna că nu trebuia să mă întrerup. Dat fiind imensul interes pe care-l trezeau spusele mele,

le-am scurtat cît am putut, apoi am amuţit. Monarhul şi-a dat seama de acest lucru după alte cîteva şuşoteli şi spuse că era uimit de elocinţa mea, ceea ce era un mod de a reaminti cît eram de tînăr. Mi-a cerut să transmit condoleanţe alor mei, a debitat cîteva vorbe în legătură cu unchiul meu, „fidelul nostru slujitor“, şi a isprăvit exprimîndu-şi dorinţa de a mă revedea cu alt prilej. Întrevederea se încheiase. M-am încăpăţînat totuşi să continuu, în ciuda sprîncenelor încruntate ale maestrului de ceremonii:

— Dacă mi-aţi mai acorda un minut, aş vrea să vă înfăţişez o rugăminte.

Şi am început să vorbesc despre sora mea, cît de iute puteam, rostind de două-trei ori cuvîntul „nedreptate“ şi reamintind de făgăduiala făcută lui Khâli. Monarhul se uita în altă parte; eram convins că nu mă asculta; însă un cuvînt rostit de el m-a contrazis:

— Leproasa?

Şeful cancelariei îi şuşoti o vorbă la ureche, apoi mi se adresă mie, dîndu-mi o palmă uşoară peste umăr:

— Mă ocup eu de asta. N-ai să fii dezamăgit. N-o mai deranja pe Maiestatea Sa cu asemenea lucruri!

Am sărutat mîna monarhului şi am ieşit. Harun mă aştepta după gardul de fier al palatului.

— Ştii că tocmai ai făptuit o crimă împotriva Legii lui Dumnezeu?

De la prima aruncătură de ochi, pricepuse că fusesem batjocorit şi încerca să mă mîngîie în felul lui. Am grăbit pasul fără să zic nimic. A stăruit:

— L-am auzit de curînd pe un şeic de vază susţinînd că majoritatea suveranilor din vremea noastră, dacă nu cumva chiar toţi, îşi sporesc veniturile prin dări care-s interzise de Legea lui Dumnezeu, că toţi sînt nişte hoţi şi nişte nelegiuiţi şi că, drept urmare, orice persoană care mănîncă la masa lor, care acceptă de la ei cel mai mărunt dar sau care stabileşte cu ei legături de familie, devine complice la hoţiile şi la nelegiuirea lor.

Răspunsul meu a fost însoţit de o izbucnire de furie:

— Prin cuvinte de soiul ăsta au pornit toate războaiele care au distrus ţările islamului. De altfel, poţi să stai liniştit, sultanul nu m-a poftit la masa lui, nu mi-a oferit nici un dar şi nici nu mi-a

acordat mîna fiicei sale. Nu sînt aşadar nici hoţ, nici nelegiuit şi nu risc să mă pomenesc azîrlit în focul Gheenei. Numai că sora mea este tot printre leproşi!

Chipul lui Harun s-a posomorît.

— Ai să te duci curînd s-o vezi?

— Aştept un cuvînt de la şeful cancelariei domneşti. Prefer s-o văd după aceea, poate că voi avea vreo veste să-i dau.

În săptămînile care au urmat, mi-am reluat cîteva cursuri la şcoală, la *medersa* Bu-Inania. Mi s-a cerut să-mi povestesc călătoria în faţa colegilor şi să le descriu îndeosebi anumite moschei pe care le văzusem în ţinutul negrilor, cît şi mormintele unor sfinţi pe care le putusem vizita. Cum îmi făcusem însemnări precise, am putut vorbi vreme de două ceasuri încheiate, iar profesorul a fost încîntat. M-a poftit la el acasă şi m-a încurajat să-mi notez în scris observaţiile, aşa cum mai făcuseră înaintea mea Ibn Battuta[1] şi alţi călători la fel de iluştri. Am făgăduit că o voi face într-o zi, cu ajutorul lui Dumnezeu.

Dascălul m-a mai întrebat dacă doream să lucrez, căci fratele său, director al *maristan*-ului, ospiciul oraşului, căuta un tînăr învăţăcel pe care să-l angajeze ca secretar pentru o leafă de trei dinari pe lună. Am primit cu entuziasm, pentru că spitalele şi ospiciile îmi stîrniseră întotdeauna curiozitatea; am căzut de acord că aveam să încep din toamnă.

*

* *

Am lăsat să treacă două luni înainte de a mă întoarce la palat, nevrînd să-i dau şefului cancelariei impresia că-l grăbesc. Acesta se arătă exagerat de amabil, îmi spuse că mă aştepta de săptămîni, îmi oferi sirop, îmi vorbi cu lacrimi în ochi despre unchiul meu dispărut, apoi îmi aduse la cunoştinţă, pe un ton aproape triumfător, că obţinuse ca sora mea să fie din nou supusă unei examinări de către patru femei legate prin jurămînt.

— Înţelegi, tinere, că sultanul nostru, oricît de puternic ar fi, nu-şi poate permite să aducă în interiorul oraşului o persoană

bănuită că poartă în trupul ei o boală atît de hidoasă. Dacă se va spune că sora ta este sănătoasă şi fără pete, o scrisoare a suveranului o va scoate din cartierul leproşilor chiar în ziua respectivă.

Soluţia mi se păru rezonabilă, aşa că am hotărît să i-o comunic lui Mariam pe tonul cel mai plin de încredere cu putinţă, spre a-i reda speranţa. Harun m-a întrebat dacă putea veni cu mine; am răspuns „da“ fără şovăială, în pofida surprizei.

Mariam spuse că era fericită să mă revadă sănătos după o călătorie atît de lungă, dar mi se păru încă şi mai îndepărtată decît la ultima noastră întîlnire, şi palidă ca un cadavru. Am privit-o atent.

— Dar tu, cum te simţi?

— Mult mai bine decît majoritatea vecinilor mei.

— Nădăjduiam că la întoarcere te voi găsi acasă.

— Aveam prea multe de făcut aici.

Sarcasmul amar care mă adusese la exasperare cu doi ani în urmă sporise parcă.

— Îţi aduci aminte ce mi-ai jurat?

— Dacă tu îţi ţii jurămîntul, dacă nu te măriţi, nu voi avea nici copii, nici nepoţi.

Harun stătea în spatele meu, uitîndu-se cînd la firul de apă, cînd la paznic. Surorii mele nu-i adresase decît un gest de salut timid şi furiş, dînd impresia că nu-l interesează schimbul nostru de cuvinte. Brusc, îşi drese zgomotos glasul şi se uită ţintă în ochii lui Mariam:

— Dacă reacţionezi astfel, dacă cedezi în faţa descurajării, ai să ieşi de aici nebună de legat, iar eliberarea ta n-o să mai aibă nici un rost. Fratele tău a venit să-ţi aducă o veste bună, urmarea intervenţiilor făcute de el la palat.

S-a potolit pe dată la aceste vorbe şi mi-a ascultat explicaţiile fără a mă mai hărţui cu vorbe în doi peri şi cu strîmbături batjocoritoare.

— Cînd trebuie să mă examineze?

— Foarte curînd. Fii mereu gata.

— Sînt sănătoasă. Nu vor găsi nici urmă de pată.

— Nu mă îndoiesc că aşa este. Totul va fi bine!

*

* *

Părăsind acel loc blestemat, i-am aruncat lui Harun o privire imploratoare:

— Crezi că o să iasă de acolo?

În loc să-mi răspundă, a continuat să meargă, privind în jos cu un aer îngîndurat, vreme de cîteva minute. Brusc, rămase nemişcat, îşi lipi palmele de obraji, apoi le dădu la o parte, ţinînd în continuare ochii închişi.

— Hassan, hotărîrea mea e luată. Vreau ca Mariam să fie soţia mea, mama copiilor mei.

1. Ibn Battuta, călător şi geograf arab (1304-1377). A călătorit timp de 25 de ani în Africa, Arabia, Crimeea, Asia meridională şi în Extremul Orient (China). În 1330 sau 1331 a trecut prin Dobrogea. Descrierile sale de călătorie, cuprinse într-un *Jurnal de drum*, oferă numeroase informaţii de preţ, geografice şi etnografice.

Anul petrecut la *maristan*

913 de la hegira
(13 mai 1507 – 1 mai 1508)

La ospiciul din Fès există şase infirmieri, un slujitor care se ocupă de lămpi, doisprezece gardieni, doi bucătari, cinci gunoieri, un portar, un grădinar, un director, un asistent şi trei secretari, cu toţii convenabil plătiţi, plus un mare număr de bolnavi. Dar, Dumnezeu mi-e martor, nici un medic. Cînd soseşte o persoană suferindă, este instalată într-o cameră cu cineva în preajmă pentru a o sluji, fără să i se ofere totuşi nici cea mai mică îngrijire, pînă ce ori se vindecă de la sine, ori moare.

Toţi bolnavii care vin aici sînt străini, pentru că fasioţii preferă îngrijirile acasă. Singurii oameni din oraş care se află la ospiciu sînt nebunii, cărora le sînt rezervate mai multe încăperi. De teamă să nu facă ceva rău, sînt ţinuţi permanent cu picioarele în lanţuri. Pavilionul lor se află de-a lungul unui culoar ai cărui pereţi sînt înveliţi în scînduri zdravene, şi doar gardienii cu experienţă cutează să se apropie. Cel care le dă de mîncare este înarmat cu un baston gros şi, dacă vede că vreunul dintre ei este mai agitat, îi altoieşte o ploaie de lovituri, care sau îl potolesc, sau îl doboară.

Cînd mi-am început treaba la *maristan*, am fost pus în gardă în privinţa acestor nefericiţi. Nu trebuia să le adresez vreodată cuvîntul, nu trebuia nici măcar să le dau impresia că-i băgam în seamă. Cu toate astea, unii dintre ei îmi inspirau milă, mai ales un bărbat vîrstnic, slab şi pe jumătate chel, care-şi petrecea ziua rugîndu-se şi psalmodiind cîntări, şi care-şi îmbrăţişa cu dragoste copiii atunci cînd aceştia veneau să-l vadă.

Într-o seară, rămăsesem tîrziu la biroul meu ca să recopiez paginile unui registru peste care vărsasem din greşeală o ceaşcă de sirop. Cînd am plecat, am tras cu coada ochiului spre omul acela. Plîngea, rezemat în coate la îngusta fereastră a camerei sale. Cînd m-a văzut, şi-a acoperit ochii. Am făcut un pas spre el. A început atunci să-mi povestească, pe tonul cel mai liniştit, că el era un negustor cu frică de Dumnezeu, că fusese internat în urma denunţului unui concurent pizmaş şi că familia sa nu izbutea să-l scoată de acolo, atît era de puternic şi de bine văzut la palat adversarul lui.

Povestea lui nu putea decît să mă înduioşeze. Am înaintat şi mai mult spre el, rostind vorbe de reconfortare şi făgăduind să mă interesez încă de a doua zi pe lîngă director. Cînd am fost foarte aproape, omul a ţîşnit brusc spre mine, m-a înşfăcat de veşminte cu o mînă, în vreme ce cu cealaltă îmi mînjea chipul cu murdărie, scoţînd ţipete de dement. Gardienii care au venit în goană în ajutorul meu mi-au reproşat sever imprudenţa.

Din fericire, hamamul apropiat de *maristan* era deschis la ora aceea pentru bărbaţi. Am stat un ceas tot frecîndu-mi trupul şi faţa, apoi m-am dus acasă la Harun. Eram încă foarte tulburat.

— Din pricina unui nebun, în sfîrşit am priceput!

Vorbele mele erau sacadate şi confuze.

— Am priceput pentru ce toate demersurile noastre se duc pe apa sîmbetei, pentru ce şeful cancelariei are, cînd mă primeşte, un ton atît de dulceag, un zîmbet atît de fals, pentru ce îmi face necontenit promisiuni pe care nu şi le ţine.

Prietenul meu rămase nepăsător. Mi-am tras sufletul.

— În oraşul ăsta sînt mii de oameni care intervin neîncetat în favoarea unei rude despre care pretind că e nevinovată, şi care e uneori ucigaşul cel mai sălbatic, sau despre care pretind că e întreagă la minte, dar care seamănă adesea cu nebunul care m-a tras pe sfoară, rudă pe care o înfăţişezi ca fiind tămăduită de lepră, dar care poate fi roasă de boală pînă la inimă. Cum să faci deosebirea?

Mă aşteptam ca Iscoditorul să mă contrazică, după obicei. N-a făcut-o. Era tăcut, îngîndurat, cu fruntea încruntată, iar răspunsul lui mi-a venit împreună cu o întrebare:

— Ce spui tu e adevărat. Ce trebuie să facem acum?

Curioasă reacţie! Pe vremea cînd Mariam nu era pentru el decît sora unui prieten, nu şovăia să aibă el iniţiativa, trecînd peste ezitările mele, făcînd apel de pildă la Astaghfirullah şi stîrnind astfel un scandal bine pus la cale. Acum, părea mai puţin sigur de el, deşi, dintre noi doi, pe el îl privea de fapt cel mai direct soarta prizonierei. Într-adevăr, după ce mă înştiinţase că avea de gînd s-o ia de nevastă pe sora mea, Harun nu stătuse cu mîinile-n sîn. Îi aţinuse calea tatei cînd acesta se întorcea de la ţară, ca să-i poată face o vizită, îmbrăcat în straiele pe care le purta în zi de vineri, şi a-i cere solemn mîna lui Mariam. În alte împrejurări, Mohamed măsurătorul ar fi considerat că un hamal, fără alt avut decît buna reputaţie a breslei, era o jalnică partidă. Însă Mariam intrase deja în al nouăsprezecelea an de viaţă, vîrstă pînă la care, dintre toate locuitoarele din Fès, doar cîteva roabe şi prostituate nu şi-au serbat încă nunta. Harun era un neaşteptat salvator şi, dacă n-ar fi fost la mijloc amorul propriu, tatăl meu i-ar fi sărutat mîinile acestui eroic logodnic. Cîteva zile mai tîrziu, contractul de căsătorie era întocmit de către doi notari, el prevăzînd că tatăl miresei îi va da o sută de dinari viitorului său ginere. Încă de a doua zi, Warda s-a dus să-i spună vestea lui Mariam, care, pentru prima oară de la internarea ei, a reînceput să tragă nădejde şi să zîmbească.

Numai că Harun a fost cel care şi-a pierdut, de la o zi la alta, orice urmă de jovialitate, de veselie, de haz poznaş. Fruntea îi era mereu îngrijorată. În seara aceea am înţeles în sfîrşit ce anume îi umbla prin minte prietenului meu. Stăruia să-mi afle părerea.

— Nu putem totuşi s-o lăsăm la nesfîrşit pe Mariam printre leproşi! Din moment ce intervenţiile noastre n-au dus la nimic, ce sugerezi să facem acum?

Habar n-aveam, astfel că răspunsul meu a venit şi mai plin de furie:

— De fiecare dată cînd mă gîndesc la ea, de patru ani victima celei mai mîrşave nedreptăţi, îmi vine să-l apuc de beregată pe Zeruali şi să-l sugrum cu mîinile mele, ca şi pe complicele lui, şeicul leproşilor.

Am făcut chiar şi gestul cînd vorbeam. Harun nu se arătă deloc impresionat:

— Ai apucat o piatră prea mare!

Nu pricepeam. Repetă, cu un strop de nerăbdare în voce:

— Îţi spun că ai apucat o piatră prea mare, mult prea mare. Cînd sînt pe stradă cu alţi hamali, văd adesea oameni care strigă, îşi aruncă ocări şi se îmbulzesc. Uneori cîte unul pune mîna pe o piatră. Dacă e de mărimea unei prune sau a unei pere, trebuie să-l tragi pe omul acela de mînă, căci riscă să-şi rănească adversarul pînă la sînge. Dacă în schimb pune mîna pe un bolovan de mărimea unui pepene verde, atunci poţi pleca liniştit, căci omul ăla n-are deloc de gînd să-l arunce; are doar nevoie să simtă o greutate în mîinile goale. Să ameninţi că-i strîngi de gît pe Zeruali şi pe şeicul leproşilor, asta înseamnă un bolovan la fel de mare cît un minaret, şi dacă aş fi fost pe stradă, aş fi plecat dînd din umeri.

Fără să fi părut că bagă de seamă că mă făcusem roşu de ruşine, Harun continuă, rostind rar cuvintele de parcă le trecea printr-o sită:

— Trebuie să descoperim un mijloc de a o face pe Mariam să evadeze, fără să mai poată fi luată înapoi şi fără ca familia ei să aibă de suferit. Fireşte, nu va mai putea locui la Fès, cel puţin cîţiva ani, şi, cum am de gînd s-o iau de soţie, va trebui să fug împreună cu ea.

Îl cunoşteam de destui ani ca să ştiu că în mod sigur clocea un plan în minte şi că n-avea să mi-l dezvăluie înainte de vreme. În schimb, nu izbuteam să pricep ce-l făcea să acţioneze astfel. În numele prieteniei, eram dator să-i vorbesc.

— Cum îţi poţi abandona aşa, de bunăvoie, oraşul, familia, breasla, ca să te duci să trăieşti ca un proscris, ca un răufăcător, fugind de la un munte la altul de teamă să nu fii adus îndărăt în fiare, şi totul pentru o fată căreia nu i-ai adresat cuvîntul decît o singură dată în viaţă?

Iscoditorul îşi puse palma mîinii drepte pe creştetul capului meu, aşa cum făcea cînd eram mai tineri, înainte de a-mi dezvălui o taină.

— Ăsta e un lucru pe care nu ţi-l puteam spune mai înainte şi, chiar şi astăzi, aş vrea să-mi juri că nu te vei simţi ofuscat.

Am jurat, temîndu-mă de ce e mai rău, de vreo dezonoare pentru familia mea. Stăteam pe jos în patio-ul casei lui. Iscoditorul se rezemă cu spatele de mica fîntînă din piatră din care nu curgea apă în ziua aceea.

— Ţi-aduci aminte cînd am intrat pe furiş în hamamul femeilor?

Trecuseră de atunci şapte-opt ani, mi se pare, dar încă îmi aminteam pînă şi cea mai măruntă clipire din ochi sau bătaie de inimă. Am încuviinţat zîmbind.

— Ţi-aduci aminte că atunci, în ciuda stăruinţei tale, am refuzat cu încăpăţînare să-ţi spun ce văzusem. Intrasem, drapat într-un văl, iar pe dedesubt îmi înnodasem o basma în jurul părului; aveam în picioare sandale din lemn şi mă înfăşurasem într-un ştergar. Aveam pe atunci unsprezece ani şi nici un fir de păr pe trup care să-mi trădeze sexul. Mă plimbam aşadar înăuntru, cînd am dat peste Warda şi Mariam. Ochii ei s-au încrucişat cu ai mei şi am înţeles pe dată că mă recunoscuse. Ne văzuse adesea împreună şi nu se putea înşela. Eram ca paralizat, aşteptîndu-mă să aud un urlet, să fiu ocărît, snopit în bătaie. Dar sora ta n-a ţipat. Şi-a reluat ştergarul, şi-a înfăşurat la repezeală trupul, în vreme ce buzele ei schiţau un zîmbet complice, apoi a tras-o pe maică-sa, sub un pretext oarecare, într-o altă sală. M-am grăbit să ies, neizbutind să mă dumiresc că eram teafăr. În ziua aceea am regretat că Mariam nu e sora mea; abia peste trei ani m-am bucurat că nu sînt decît prietenul fratelui ei şi că pot visa la ea aşa cum un bărbat visează la o femeie. Apoi nenorocirile au început să se abată peste fata cu ochii tăcuţi.

Strălucitor de fericire pînă în clipa aceea, chipul Iscoditorului se posomorî la ultima frază. După care se destinse iarăşi.

— Chiar de-ar fi trădat-o lumea întreagă, amintirea de la hamam m-ar fi împiedicat s-o abandonez. Astăzi ea este soţia mea, o voi salva aşa cum ea m-a salvat pe mine şi vom face să înverzească pămîntul care ne va oferi adăpost.

*

* *

Harun a venit din nou să mă vadă o săptămînă mai tîrziu, ca să-şi ia rămas-bun. Avea drept bagaj două pungi din lînă, una mare plină cu aurul zestrei, cealaltă conţinînd modestele lui

economii.

— Cea mai mică este pentru paznicul „cartierului“, ca să închidă ochii atunci cînd Mariam o să evadeze; cea mai mare este pentru noi, ca să avem din ce trăi mai bine de un an, cu ajutorul Celui de Sus.

Urmau să plece spre Rif, nădăjduind să se aşeze pentru cîtăva vreme pe muntele ce aparţinea celor din tribul Beni Walid, oamenii cei mai viteji şi cei mai mărinimoşi din întreg regatul. Şi foarte bogaţi totodată, căci, deşi pămîntul lor e roditor, ei refuză să plătească un dirham ca bir. Cel care este pe nedrept alungat din Fès ştie că la ei poate găsi întotdeauna adăpost şi găzduire, că va fi chiar cruţat de o parte din cheltuieli şi că, dacă adversarii caută să-l urmărească, locuitorii muntelui le vor veni de hac.

L-am strîns pe Harun cu putere la pieptul meu, dar el s-a desprins iute, fiind nerăbdător să vadă ce anume îi rezerva soarta.

Anul miresei

914 de la hegira
(2 mai 1508 – 20 aprilie 1509)

În anul acela a fost celebrată cea dintîi dintre căsătoriile mele, dorită de unchiul meu cînd era pe moarte, dar şi de mama mea, preocupată să mă îndepărteze de Hiba, care se bucura întotdeauna de partea cea mai bună a mîngîierilor mele, deşi nu-mi dăruise nici un băiat şi nici o fată în trei ani de dragoste. Aşa că, după tradiţie, a trebuit să-mi aşez în mod solemn piciorul peste cel al Fatimei, verişoara mea, soţia mea, în clipa în care intra în camera nupţială, în timp ce la uşă o femeie din vecini aştepta rufa îmbibată în sînge pe care avea s-o fluture, veselă şi triumfătoare, pe sub nasul musafirilor, semn că mireasa era fecioară, că soţul era potent şi că sărbătoarea putea începe.

Ritualul mi s-a părut interminabil. Încă de dimineaţă, femeile care se ocupau cu îmbrăcatul, pieptănatul şi epilatul miresei, printre care Sara cea de neînlocuit, se agitaseră în jurul Fatimei, dîndu-i cu suliman roşu pe obraji, cu negru pe mîini şi pe picioare, desenîndu-i între sprîncene un triunghi şi încă unul sub buza de jos, alungit ca o frunză de măslin. Astfel fardată, a fost aşezată pe un postament pentru a putea fi admirată de toţi, în timp ce li se oferea de mîncare matroanelor care o împodobiseră. Spre sfîrşitul după-amiezei, prietenii şi rudele se adunaseră în faţa casei lui Khâli. Mireasa îşi făcuse în cele din urmă apariţia, mai degrabă tulburată decît tulburătoare, gata-gata să se poticnească la fiece pas în rochii, apoi urcase într-un soi de lectică ce aducea cu o ladă de lemn cu opt muchii, acoperită cu ţesături din mătase şi brocart, pe care patru tineri hamali, prieteni de-ai

lui Harun, o ridicaseră pe cap. Cortegiul se pusese în mişcare, precedat de flaute, goarne şi tamburine, cît şi de un mare număr de făclii, înălţate de slujbaşii de la *maristan* şi de foştii mei camarazi de şcoală. Aceştia mergeau alături de mine în faţa lecticii miresei; îndărătul ei veneau soţii celor patru surori ale sale.

Defilaserăm mai întîi zgomotos prin *suk* – dughenele se închideau deja, străzile se goleau – înainte de a ne opri în faţa Marii Moschei, unde cîţiva prieteni ne stropiseră cu apă de trandafiri. La acest punct al parcursului, cel mai vîrstnic dintre cumnaţii mei, care îl înlocuia pe unchiu-meu la ceremonie, îmi şuşotise că pentru mine sosise momentul să plec. Îl îmbrăţişasem, după care dădusem fuga acasă la tatăl meu, unde o cameră fusese împodobită pentru noaptea miresei ce urma să fie adusă. Acolo se cuvenea să aştept.

Cortegiul venise un ceas mai tîrziu. Fatima fusese lăsată în grija mamei mele şi ea a fost cea care a dus-o de mînă pînă în pragul camerei unde, înainte de a ne părăsi, Salma mi-a amintit, cu o clipire din ochi, ce trebuia să fac înainte de orice dacă voiam să-mi afirm din capul locului autoritatea de bărbat. Am călcat aşadar apăsat peste piciorul soţiei mele, care era apărat, e drept, de un pantof de protecţie din lemn, apoi uşa s-a închis. Afară, strigăte, rîsete, unele foarte aproape, dar şi clinchet de oale, primul ospăţ de nuntă trebuind să fie pregătit în timp ce se consuma căsătoria.

Înveşmîntată în roşu şi auriu, Fatima se afla în faţa mea, lividă în pofida sulimanurilor, nemişcată, înlemnită, surprinzătoare, străduindu-se să surîdă, cu nişte ochi atît de jalnici încît, cu un gest spontan, am tras-o spre mine, mai puţin în chip de îmbrăţişare cît mai curînd ca să încerc s-o liniştesc. Şi-a vîrît capul la pieptul meu şi a izbucnit în plîns. Am strîns-o în braţe ca s-o fac să tacă, temîndu-mă să nu fie auzită. S-a turtit de pieptul meu, înăbuşindu-şi încetul cu încetul suspinele, dar trupul îi tremura şi, încet, se prăbuşea. A rămas curînd aidoma unui vreasc fără vlagă pe care-l ţineam moale în braţe.

Prietenii mă preveniseră că în noaptea nunţii multe fete se străduie să pară mai neştiutoare decît sînt, mai surprinse, mai speriate, dar nici unul nu-mi vorbise despre leşin. Pe de altă

parte, auzisem adesea spunîndu-se la *maristan* că unele văduve sau femei mult timp neglijate sufereau de sincope frecvente, puse de către unii pe seama isteriei; dar niciodată n-auzisem nimic în legătură cu fete de cincisprezece ani, şi niciodată în braţele soţului lor. Am scuturat-o pe Fatima şi am încercat s-o ridic; capul i-a căzut înapoi pe spate, cu ochii închişi, cu buzele întredeschise. La rîndu-mi, începeam să tremur, mai puţin, recunosc, din grijă pentru verişoara mea, cît mai curînd din teamă de ridicolul care mi s-ar lipi ca o pecete de neşters pînă la sfîrşitul zilelor mele dacă deschideam brusc uşa strigînd: „Ajutor! A leşinat mireasa!“

N-aveam altceva mai bun de făcut decît s-o trag pe verişoara mea pînă la pat, s-o culc pe spate, să-i scot pantofii şi să-i desfac eşarfa înnodată sub bărbie. Dădea impresia că e pur şi simplu adormită, iar respiraţia, sacadată mai înainte, redevenea regulată. M-am aşezat lîngă ea, gîndindu-mă ce era de făcut. Puteam să mă rănesc la deget cu un ac, să pătez rufa cu sînge şi să uit de noaptea nunţii pînă a doua zi. Dar aveam oare să ştiu cum să îmbib ţesătura albă în felul în care trebuia să fie îmbibată, fără ca vecina, martoră a nenumărate deflorări, să descopere înşelătoria? Mi-am plimbat pe deasupra Fatimei priviri disperate, imploratoare, jalnice. Părul ei roşcat se împrăştiase peste perna sul de la căpătîiul patului. Mi-am trecut mîna prin pletele ei, am strîns o buclă în palmă, i-am dat drumul oftînd, bătînd-o apoi cu palma peste obraji, tot mai iute, tot mai tare. Un surîs se desenă atunci pe buzele ei, dar nu se trezi din somn. I-am scuturat umărul, frenetic, gata s-o fac să cadă din pat. Nu păru să-şi dea seama; nici zîmbetul nu i se ştergea.

Istovit, m-am lungit pe pat, m-am întins, degetele mele au atins uşor sfeşnicul. Preţ de o clipă, m-am gîndit să-l sting şi să adorm la rîndu-mi, fie ce-o fi. Dar, în clipa următoare, un zgrepţănat la uşă, nerăbdător, neprevăzut, sau pur şi simplu închipuit, mi-a reamintit îndatoririle. Zgomotele de afară mi se păreau dintr-odată mai presante, mai stăruitoare. Nu mai ştiam cît timp petrecusem în camera aceea de coşmar. Mi-am pus din nou mîna peste Fatima, căutîndu-i pe bîjbîite bătăile inimii, şi am închis ochii. Un uşor miros de ambră mi-a readus în urechi muzica neagră din Tombuctu. Hiba era în faţa mea, în lumina clarului de lună, dansul ei se isprăvea, braţele ei se deschideau, pielea ei era

netedă şi alunecoasă. Şi parfumată cu ambra cenuşie a mării[1]. Buzele îmi fremătau la *b*-ul din numele ei, braţele mele repetau aceleaşi îmbrăţişări, trupul meu regăsea acelaşi delir, aceleaşi repere, acelaşi refugiu.

Fatima a devenit femeie în absenţă. Am deschis uşa, vecina a înhăţat preţioasa rufă slobozindu-şi strigătele de pasăre de noapte, musafirii au prins să se agite, muzica s-a pornit, pămîntul a început să vibreze sub paşii dansatorilor. M-au chemat şi pe mine foarte curînd ca să mă alătur sărbătorii. Au stăruit: aveam tot timpul să-mi văd soţia deoarece, potrivit datinii, nu trebuia să ies din casă mai devreme de şapte zile.

*

* *

Cînd m-am trezit, mireasa era în picioare în patio, rezemată de fîntînă, uitîndu-se apatică la mama, care stătea ghemuită la doi paşi de ea, ocupată să frece pînă la strălucire o tavă mare de aramă înainte de începerea celui de al doilea ospăţ de nuntă, care avea loc în seara aceea şi la care, după datină, doar femeile erau poftite, doar slujnicele cîntau şi dănţuiau. Salma vorbea cu glas scăzut, încruntată. Cînd m-am apropiat, a tăcut brusc şi s-a pus şi mai tare pe frecat. Fatima s-a întors atunci şi m-a văzut. Mi-a adresat un zîmbet plin de beatitudine, de parcă am fi petrecut cea mai minunată noapte de dragoste. Era desculţă, purta aceeaşi rochie ca în ajun, uşor mototolită, avea aceleaşi sulimanuri, ceva mai şterse. Am arborat în mod făţiş o mutră dezamăgită, apoi m-am dus să mă aşez în încăperea cea mare, alături de tata, care m-a strîns mîndru la piept şi a cerut cu glas tare un coş cu fructe. Mama a venit să ni-l aducă şi, cînd l-a pus jos, mi-a spus încet la ureche, pe un ton de reproş:

— Ai răbdare cu biata fată!

În cursul serii, mi-am făcut apariţia pentru cîteva clipe la sărbătoarea femeilor, cît să zăresc silueta Hibei, de care aveam să fiu lipsit încă o săptămînă. Cînd am ieşit, Fatima a venit după mine în cameră, desigur împinsă de la spate de maică-mea. Mi-a

luat mîna şi a început s-o sărute în neştire.

— Ţi-am displăcut noaptea trecută.

Fără să răspund, m-am întins pe partea stîngă şi am închis ochii. S-a aplecat peste mine şi a îngăimat cu voce bîiguită, şovăielnică, abia auzită:

— Nu vrei s-o vizitezi pe surioara mea?

Am tresărit, crezînd că n-am auzit bine. Hiba îmi vorbise pe un ton batjocoritor despre expresia asta folosită de anumite femei din acea ţară pentru a se referi la propria lor intimitate. Dar cum mă puteam aştepta la aşa ceva din gura Fatimei care, nu mai departe decît ieri, leşinase doar văzîndu-şi odaia nupţială? M-am întors spre ea. Îşi ţinea mîinile lipite de obraz.

— Cine te-a învăţat să-mi spui asta?

Îi era ruşine, îi era frică, plîngea. Am liniştit-o rîzînd îndelung şi am strîns-o lîngă mine. O iertasem.

Săptămîna s-a încheiat printr-un ultim banchet, pentru care am primit în dar de la cumnaţii mei patru oi întregi şi blide pline de dulciuri. A doua zi am ieşit în sfîrşit din casă şi m-am dus drept spre *suk* spre a împlini ultimul gest al interminabilei ceremonii nupţiale: cumpărarea cîtorva peşti pe care i-am încredinţat mamei, urmînd ca ea să-i azvîrle peste picioarele miresei, urîndu-i sănătate şi fecunditate.

*

* *

Înainte de sfîrşitul anului, Fatima era însărcinată, iar eu am simţit pe dată nevoia să găsesc o muncă mai bine plătită decît aceea de la *maristan*. Ca fiică a unui librar, mama m-a îndemnat să mă lansez în comerţ, ceea ce nu-mi displăcea deloc, dat fiind gustul meu pentru călătorii. Şi-a însoţit sfatul cu o prezicere care, pe moment, m-a făcut să zîmbesc:

— Mulţi oameni descoperă lumea largă încercînd doar să adune avere. Cît despre tine, fiule, tu vei da peste o comoară încercînd să cunoşti lumea.

1. Ambra cenuşie este o substanţă parfumată provenind din solidificările

intestinale ale caşaloţilor, care, eliminate, plutesc la suprafaţa mării; din această substanţă se extrage un parfum foarte preţios.

Anul norocului

915 de la hegira
(21 aprilie 1509 – 9 aprilie 1510)

Fatima mi-a dăruit o fiică în ultimele zile ale verii; am numit-o Sarwat, adică Bogăţie, căci anul acela a marcat începutul prosperităţii mele. Deşi aceasta a fost efemeră, nu m-aş putea plînge, deoarece mi-a fost luată aşa cum mi-a fost dată, din voia absolută a Celui de Sus; contribuţia mea n-a fost decît în ignoranţă, aroganţă şi patimă a aventurii.

Înainte de a o porni pe calea negoţului, m-am dus să-i fac o vizită lui messer Thomasso de Marino, bătrînul genovez pe care-l cunoscusem pe drumul spre Tombuctu şi care, dintre toţi neguţătorii străini stabiliţi la Fès, era cel mai respectat pentru înţelepciunea şi spiritul său de dreptate. Voiam să-i cer sfatul şi, poate, şi să lucrez cîtva timp alături de el, să-l însoţesc în vreuna dintre călătoriile sale. Deşi era bolnav la pat, m-a primit cu evidente semne de prietenie, evocînd împreună amintirea unchiului meu, cît şi amintiri mai surîzătoare din caravana noastră.

Motivul vizitei mele l-a făcut să se cufunde într-o lungă meditaţie; ochii lui păreau să mă măsoare, trecînd de la boneta din postav verde la barba ajustată cu grijă, apoi la haina brodată, cu mîneci largi şi pline de măreţie; sprîncenele lui albe păreau o balanţă care cîntărea avantajele şi dezavantajele; apoi, depăşindu-şi, se pare, şovăielile, mi-a făcut o ofertă la care nu mă aşteptam:

— Cerul mi te trimite, nobile prieten, căci tocmai am primit din Italia şi din Spania două însemnate comenzi de burnuzuri

negre, una de o mie de bucăţi, cealaltă de opt sute, care trebuie livrate la începutul toamnei. După cum ştii, cele mai apreciate în Europa sînt burnuzurile din Tefza, pe care m-aş duce eu însumi să le iau dacă aş fi mai sănătos.

Mi-a explicat în ce anume consta tîrgul: urma să primesc două mii de dinari, o mie opt sute pentru a cumpăra marfa, la preţul de un dinar pe un burnuz, preţ cu toptanul, restul fiind pentru cheltuielile şi osteneala mea. Dacă izbuteam să obţin de la cei ce le confecţionau un preţ mai bun, partea mea urma să fie mai mare; dacă aveam să cumpăr mai scump, aş fi fost obligat să plătesc din propriii mei bani.

Fără să ştiu prea bine dacă făceam o afacere bună sau proastă, am acceptat cu entuziasm. Mi-a înmînat aşadar suma în monede de aur şi mi-a împrumutat un cal pentru drum, doi slujitori şi nouă catîrce, sfătuindu-mă să fiu iute şi precaut.

Ca să nu plec cu animalele fără nici o povară, adunasem toţi banii de care puteam dispune, economiile mele, cele ale mamei şi o parte din banii lăsaţi moştenire Fatimei de către Khâli, cu totul patru sute de dinari, cu care am cumpărat patru sute de săbii dintre cele mai obişnuite, exact cum erau cele pe care fasioţii le vindeau îndeobşte oamenilor din Tefza. Cînd, înapoindu-mă de la *suk*, i-am povestit foarte ţanţoş tatei despre voluminoasa mea achiziţie, a fost cît pe ce să-şi sfîşie veşmîntul de consternare şi de jale:

— O să ai nevoie de cel puţin un an ca să poţi plasa atîtea săbii într-un orăşel! Şi, cum oamenii vor afla că eşti grăbit să te întorci, ţi le vor cumpăra la preţul cel mai mic!

Vorbele lui erau chibzuite, dar era prea tîrziu pentru a da înapoi, din moment ce colindasem pe la toţi meşteşugarii spre a-mi aduna încărcătura pe care o mai şi plătisem cu bani peşin. A trebuit să mă resemnez cu ideea că mă voi întoarce în pierdere din prima mea călătorie de negoţ, spunîndu-mi că nimeni nu poate învăţa meserie fără să-şi zdrelească mîinile sau să-şi uşureze punga.

În ajunul plecării, maică-mea veni să-mi toarne, înnebunită, zvonurile pe care le auzise la hamam: la Tefza se petreceau lucruri grave, se vorbea despre o expediţie condusă de oastea din Fès pentru restabilirea ordinii. Dar, în loc să mă descurajeze,

spusele ei mi-au aţîţat curiozitatea, astfel că a doua zi, înainte de răsăritul soarelui, plecasem deja, fără a fi încercat măcar să mai capăt niscaiva informaţii. Zece zile mai tîrziu, sosisem la destinaţie fără nici o bătaie de cap. Pentru a nimeri peste un ţinut aflat în plină forfotă.

Nici nu trecusem bine de poarta oraşului cînd populaţia se îngrămădise deja în jurul meu, unii adresîndu-mi-se arţăgoşi, alţii sîcîindu-mă cu întrebările. Încercam să stau liniştit, nu, nu am văzut trupele din Fès venind încoace; da, mi-au ajuns şi mie la urechi nişte zvonuri, dar nu le-am dat atenţie. În vreme ce mă străduiam în van să-mi croiesc drum, s-a apropiat un bărbat înalt, înveşmîntat ca un prinţ; mulţimea s-a dat tăcută în lături pentru a-l lăsa să treacă. M-a salutat făcînd un gest elegant cu capul şi s-a prezentat în calitate de şef ales al oraşului. Mi-a explicat că Tefza trăise pînă atunci ca republică, fiind cîrmuită de un sfat al cetăţenilor de vază, fără protecţia nici unui sultan sau trib nomad, neplătind nici dări, nici răscumpărări, şi asigurîndu-şi prosperitatea datorită vînzării burnuzurilor din lînă, preţuite în lumea întreagă. Însă, de cînd izbucnise un conflict sîngeros între două clanuri rivale, luptele şi răfuielile ucigaşe se înmulţiseră în asemenea măsură încît, spre a putea opri masacrul, sfatul hotărîse să-i supună oprobriului cetăţii pe membrii clanului care începuse ostilităţile. Pentru a se răzbuna, proscrişii făcuseră apel la suveranul din Fès, făgăduind să-i predea oraşul. Orăşenii se temeau aşadar de un atac iminent. I-am mulţumit acelui om pentru explicaţii, i-am spus numele meu şi motivul vizitei mele, i-am repetat puţinul pe care-l auzisem despre evenimentele de la Tefza, apoi am adăugat că n-aveam să zăbovesc prea mult pe acolo; doar cît să-mi vînd săbiile, să-mi cumpăr burnuzurile şi s-o iau din loc.

Personajul mi-a cerut să scuz nervozitatea compatrioţilor săi şi a poruncit gloatei să mă lase să trec, explicînd în limba berberă că nu eram nici iscoadă, nici sol din Fès, ci doar un simplu negustor andaluz care făcea afaceri cu genovezii. Am putut aşadar să pătrund în oraş şi să mă îndrept spre han. Totuşi, înainte de a ajunge acolo, am văzut chiar în mijlocul drumului pe unde trebuia să trec doi bărbaţi în straie bogate care discutau cu glas tare, uitîndu-se la mine. Cînd am ajuns în dreptul lor, au

început să vorbească amîndoi deodată: fiecare mă ruga să-i fac cinstea de a găzdui în casa lui, făgăduind să se ocupe atît de slujitorii mei, cît şi de animale. Nevoind să-l jignesc nici pe unul, nici pe celălalt, am refuzat ambele invitaţii, mulţumindu-le celor doi pentru ospitalitatea lor, şi m-am instalat la han, care era foarte puţin confortabil în comparaţie cu cele din Fès; nu mă plîngeam însă, căci, de mai multe nopţi, nu mai avusesem parte de alt acoperiş decît bolta înstelată.

Abia mă aşezasem că prin camera mea începură să se perinde cele mai mari averi din ţinut. Un negustor bogat veni să-mi propună să-mi dea opt sute de burnuzuri în schimbul celor patru sute de săbii ale mele. Eram gata să primesc, dar un alt neguţător, ţîşnind lîngă urechea mea, îmi propuse cu glas scăzut o mie de burnuzuri. Neavînd nici un soi de experienţă, mi-a trebuit ceva timp pînă să mă dumiresc de motivul unei asemenea solicitudini: la apropierea armatei duşmane, locuitorii nu se gîndeau decît la o modalitate de a se descotorosi mai repede de toată cantitatea de produse, spre a o feri de inevitabilul jaf ce avea să urmeze după cucerirea oraşului. Pe deasupra, armele pe care le transportam nu puteau veni într-un moment mai bun, întreaga populaţie mobilizîndu-se pentru a ţine piept atacului. Aşa că *eu* dictam condiţiile: am cerut să capăt în schimbul săbiilor mele o mie opt sute de burnuzuri, nici unul mai puţin; după cîteva tîrguieli, unul dintre negustori, un evreu, a acceptat în cele din urmă. Astfel, chiar în ziua sosirii mele, aveam deja în posesia mea toată marfa cerută de messer Marino. Fără să mă fi atins de banii pe care mi-i încredinţase.

Nemaiavînd nimic de vînzare, mă pregăteam de plecare a doua zi dimineaţa. Dar, precum o iubită în toiul nopţii, soarta hotărîse să nu-mi dea încă drumul. Iată că negustorii cei rotofei din Tefza veneau iarăşi la mine, unii aducîndu-mi la vînzare indigo sau mosc, alţii sclave, piei de vită sau de capră, fiecare produs vîndut în pierdere, la a zecea parte din preţ. Ceea ce m-a silit să fac rost de patruzeci de catîri pentru a putea căra totul. Cifrele ţopăiau în capul meu; încă de la prima mea afacere, eram bogat.

Mă aflam în a treia zi de negoţ cînd vestitorii anunţară sosirea armatei din Fès. Aceasta număra două mii de călăreţi uşori, cinci

sute de soldaţi cu arbalete şi două sute de soldaţi călări cu bombarde. Cînd i-au văzut venind, locuitorii înspăimîntaţi s-au hotărît să treacă la tratative. Şi, cum eram singurul fasiot prezent în oraş, m-au implorat să fac pe mijlocitorul, ceea ce, trebuie să recunosc, mi s-a părut foarte distractiv. Încă de la prima întrevedere, ofiţerul care comanda armata regală mi-a arătat prietenie. Era un om cu carte, rafinat, avînd totuşi sarcina de a executa cea mai oribilă dintre misiuni: aceea de a preda oraşul şi pe oamenii de vază răzbunării clanului rival. Am încercat să-l conving să renunţe.

— Proscrişii ăştia sînt nişte trădători. Astăzi au dat oraşul pe mîna sultanului, mîine îl vor da pe mîna duşmanilor lui. Mai bine să negociezi cu oameni curajoşi, care ştiu ce înseamnă devotamentul, sacrificiul şi fidelitatea.

Puteam citi în ochii lui că era gata să cedeze în faţa argumentelor mele, însă ordinele primite erau limpezi: să pună mîna pe oraş, să-i pedepsească pe cei ce se ridicaseră împotriva suveranului şi să dea cîrma şefului clanului alungat, împreună cu o garnizoană care să-i stea alături. Exista totuşi un argument pe care nu-l putea da la o parte:

— Cît speră sultanul să obţină în schimbul protecţiei sale?

— Clanul proscris a făgăduit douăzeci de mii de dinari pe an.

Am făcut o mică socoteală în minte.

— Sfatul oraşului adună treizeci de notabilităţi, la care trebuie să adăugăm doisprezece comercianţi evrei. Dacă fiecare dintre ai ar plăti două mii de dinari, asta ar face optzeci şi patru de mii…

Ofiţerul mă întrerupse:

— Venitul anual al întregului regat nu atinge trei sute de mii de dinari. Cum vrei tu ca un orăşel ca acesta să poată aduna o asemenea sumă?

— Există în ţinutul ăsta bogăţii nebănuite, însă oamenii le ascund şi nu încearcă să le facă aducătoare de bani, de teamă să nu fie jefuiţi de cîrmuitori. De ce crezi tu că evreii din ţara asta sînt acuzaţi de zgîrcenie? Pentru că cea mai mică cheltuială, cea mai măruntă etalare de bogăţie le-ar pune avutul şi viaţa în primejdie. Acesta este şi motivul pentru care numeroase oraşe de-ale noastre mor, iar regatul nostru sărăceşte.

În calitate de reprezentant al suveranului, interlocutorul meu

nu mă putea lăsa să vorbesc astfel în prezenţa lui. Mi-a cerut să ajung la miezul problemei:

— Dacă le făgăduieşti notabilităţilor din Tefza că nu vor păţi nimic, iar obiceiurile oraşului vor fi respectate, am să-i conving să plătească suma.

După ce am obţinut cuvîntul ofiţerului, am plecat să mă întîlnesc cu notabilităţile şi le-am vorbit despre înţelegere. Văzîndu-i reţinuţi, le-am spus că tocmai sosise o scrisoare de la Fès cu pecetea sultanului, prin care se cerea executarea imediată a personalităţilor oraşului. Au început să plîngă şi să se tînguiască, dar, aşa cum am povestit în *Descrierea Africii*, peste două zile cei optzeci şi patru de mii de dinari au fost depuşi la picioarele ofiţerului. Nu mai văzusem pînă atunci o asemenea cantitate de aur şi aveam să aflu mai tîrziu din gura sultanului că nici el, nici tatăl lui nu mai posedaseră încă o astfel de sumă în lăzile lor.

*

* *

Cînd am fost gata să plec din Tefza, am primit daruri de preţ de la cetăţenii de vază, fericiţi că îşi salvaseră viaţa şi oraşul, precum şi o sumă de bani de la ofiţer, care mi-a făgăduit să povestească suveranului ce rol jucasem în această ciudată afacere; tot el mi-a mai dat şi un detaşament de doisprezece soldaţi, care mi-au însoţit caravana pînă la Fès.

Înainte chiar să ajung acasă, am fost să-l văd pe messer Marino. I-am livrat comanda şi i-am înapoiat slujitorii, calul şi catîrii; i-am făcut de asemenea daruri în valoare de două sute de dinari şi i-am istorisit păţania mea fără să las deoparte nici un amănunt, arătîndu-i toată marfa pe care o putusem dobîndi pentru mine; a evaluat-o la cel puţin cincisprezece mii de dinari.

— Mi-au trebuit treizeci de ani ca să adun o asemenea sumă, mi-a spus el fără urmă de gelozie sau de pizmă.

Mi se părea că lumea întreagă era a mea, că nu mai aveam nevoie de nimeni şi de nimic, că norocul avea să asculte de acum

orbeşte de mine. Nu mai păşeam, ci de-a dreptul zburam. Cînd mi-am luat rămas-bun de la genovez, mi-a strîns îndelung mîna, aplecîndu-se uşor înainte; eu am stat drept, cu capul sus, cu bărbia ridicată. Bătrînul mi-a ţinut ferm mîna într-a sa, mult mai mult decît o cerea obiceiul, apoi, fără să-şi îndrepte ţinuta, m-a privit ţintă în ochi:

— Ţi-a surîs norocul, tinere prieten, şi sînt fericit pentru tine de parcă ai fi copilul meu. Dar fii cu băgare de seamă, căci bogăţia şi puterea sînt duşmanele dreptei judecăţi. Cînd te uiţi la un lan de grîu, nu vezi că unele spice sînt drepte, iar altele îndoite? Asta, pentru că cele dintîi sînt goale! Păstrează-ţi modestia care te-a adus spre mine şi care ţi-a deschis, din voinţa Celui de Sus, căile norocului.

*

* *

Anul acela a avut loc ofensiva cea mai puternică lansată vreodată de castilieni împotriva Maghrebului. Două dintre principalele oraşe de pe coastă au fost cucerite, Oran în luna *moharram*, Bougie[1] în *ramadan*. Tripoli din Berberia avea să cadă încă din anul următor.

Nici unul dintre cele trei oraşe nu a mai fost de atunci recucerit de către musulmani.

1. Azi Béjaïa, în Algeria, port la Mediterana.

Anul celor două palate

916 de la hegira
(10 aprilie 1510 – 30 martie 1511)

Pe obrajii tăi am făcut să înflorească un trandafir,
Pe buzele tale am făcut să se nască un surîs,
Nu mă respinge, căci Legea noastră e limpede:
Orice bărbat are dreptul să culeagă
Ceea ce el însuşi a sădit.

Aveam de acum un poet de curte, îndrăgostit de vinul şi de slujnicele mele, avid de aurul meu, gata oricînd să aducă laude oaspeţilor mei, şi mai cu seamă mie, la fiecare petrecere, la fiecare întoarcere a unei caravane, uneori pur şi simplu la ceasurile mesei, cînd se adunau în jurul meu prieteni, rude, slujbaşi grijulii, neguţători ocupaţi, *ulema* aflaţi în trecere, zidari puşi să-mi înalţe palatul.

De cînd cu călătoria la Tefza, bogăţiile mele se înmulţiseră, iar reprezentanţii mei străbăteau Africa, de la Bedis la Segelmesse, de la Tlemcen la Marrakech, cu încărcături de curmale, indigo, hena, uleiuri sau ţesături; eu nu mă deplasam decît pentru caravanele mari. În restul timpului, îmi conduceam afacerile de pe *diwan* şi supravegheam, cu bastonul în mînă, şantierul noii mele locuinţe, pe o colină, nu departe de casa unchiului meu, unde mă instalasem în calitate de stăpîn la naşterea fiicei mele, dar care mi se părea pe zi ce trece mai strîmtă, mai modestă, mai nedemnă de averea mea. Aşteptam cu nerăbdare ziua în care voi putea locui în palatul meu, în superbul, neasemuitul meu palat la care visam şi de care vorbeam necontenit, şi pentru care îi

angajasem pe cei mai buni meşteri, însărcinaţi să execute la perfecţie fiecare dintre costisitoarele mele dorinţe: tavane din lemn sculptat, arce îmbrăcate în mozaic, fîntîni din marmură neagră, căci nu mă uitam la cheltuieli. Cînd o cifră mă făcea uneori să şovăi, poetul meu se afla prin preajmă ca să declame: „Înţelepciunea, la douăzeci de ani, este să nu fii înţelept“. E adevărat că-şi dăltuia vorbele în aurul meu.

Ziua în care au început lucrările a fost una dintre cele mai somptuoase din viaţa mea. În amurg, înconjurat de un roi de linguşitori, m-am dus să aşez la temelie, în cele patru colţuri ale viitoarei construcţii, talismane de preţ şi şuviţe de păr de copil, cu grijă tăiate de pe capul fetiţei mele; devenisem dintr-odată sensibil la magie şi la superstiţii, lucru de care eu eram cel dintîi uimit. Asta e, desigur, ceea ce-i paşte pe toţi cei bogaţi şi puternici: conştienţi că avutul lor ţine mai puţin de meritele lor cît mai degrabă de noroc, încep să-i facă o curte asiduă zeiţei Fortuna, aşa cum îi faci curte unei amante, şi să i se închine precum unui idol.

Toată noaptea, casa lui Khâli a răsunat de muzica unei orchestre andaluze, fremătînd de paşii uşori ai dansatoarelor, cu toatele roabe, două cumpărate chiar cu acest prilej. Hibei îi interziceam să dănţuiască, pentru că nu mă puteam hotărî, de cînd cu călătoria la Tombuctu, s-o las să dea la iveală şi în faţa altora un farmec atît de aţîţător. Am pus-o să şadă lîngă mine, pe cea mai moale pernă, şi i-am pus braţul pe după umeri; Fatima se întorsese în odaia ei, aşa cum se cuvine.

Eram fericit s-o contemplu pe Hiba, veselă şi nepăsătoare pentru întîia oară de luni de zile; se simţise umilită la naşterea fiicei mele, iar într-o noapte, intrînd în odaia ei, am surprins-o ştergîndu-şi o lacrimă cu colţul eşarfei; cînd i-am trecut degetele prin plete, mîngîindu-i pe furiş urechea, mă dăduse la o parte cu o mînă blîndă, dar fermă, murmurînd cu o voce frîntă pe care nu i-o cunoşteam:

— În ţara mea, cînd o femeie e stearpă, n-aşteaptă ca bărbatul ei s-o repudieze sau s-o părăsească. Pleacă singură, se ascunde şi se face uitată.

M-am străduit să adopt un ton vesel, cel pe care şi ea îl folosea de obicei:

— De unde ştii că n-ai să-mi dăruieşti un băiat frumos la viitorul *ramadan*?

N-a zîmbit.

— Încă dinainte de a fi puberă, prezicătorul tribului meu a spus că nu voi fi niciodată însărcinată. Nu l-am crezut, dar sînt cu tine de cinci ani şi ai avut copil de la o alta.

Lipsit de argumente, am tras-o spre mine; s-a desprins cu o strîmbătură de durere.

— Ai fi de acord să mă eliberezi?

— Pentru mine eşti o iubită, nu o roabă. Însă n-aş vrea să nu mai fii a mea.

Mi-am închis mîinile peste încheieturile mîinilor ei, cu putere, ca nişte gheare, ducîndu-i palmele, una după alta, la buzele mele.

— Ai uitat de noaptea noastră la Tombuctu, ai uitat de toate nopţile noastre şi de făgăduielile că nu ne vom despărţi niciodată?

Un vînt răcoros pătrunsese prin fereastra deschisă, stingînd dintr-o suflare sfeşnicul de bronz. Era întuneric, era trist, nu mai vedeam ochii Hibei. Vocea ei ajunsese pînă la mine venind parcă de departe, întretăiată, ca şi cum ar fi îngînat o veche melopee a deşertului:

— Adesea cei ce se iubesc se ţin de mînă şi visează împreună la fericirea lor viitoare. Dar, cît vor trăi ei, nu vor avea fericire mai mare ca în clipa aceea cînd mîinile li se împletesc şi visele li se întrepătrund.

În noaptea respectivă îşi deschisese pînă la urmă braţele în faţa mea. Din oboseală, din datorie, din cauza amintirii, nu ştiu. Însă nu-şi mai îndepărtase de pe ochi un văl de tristeţe.

De aceea eram acum fericit s-o văd iarăşi rîzînd şi bătînd din palme, în sunetele orchestrei andaluze. La mijlocul ospăţului, poetul meu s-a ridicat în picioare ca să declame din memorie stihuri alcătuite în cinstea mea. De la primul emistih, palatul meu era deja Alhambra, iar grădinile lui, Edenul.

— Fie ca tu să pătrunzi acolo, în binecuvîntata zi a terminării, ducîndu-ţi moştenitorul aşezat pe umeri!

Tremurul Hibei mi-a străbătut întreg braţul care o sprijinea făcînd boltă asupra ei. A suspinat la urechea mea:

— Doamne, cît de mult mi-ar plăcea să-ţi dăruiesc eu acel

moştenitor!

Ca şi cum ar fi auzit, poetul se uită la ea cu tot atîta milă cîtă dorinţă şi, întrerupîndu-şi zicerea, improviză două stihuri rostite cu glas cîntat:

Dragostea e sete la ghizdul fîntînii,
Dragostea e floare, nu şi rod.

Cu un gest spontan, mi-am luat punga şi i-am azvîrlit-o. Conţinea cu siguranţă mai mult de cincizeci de dinari. Dar zîmbetul care lumină obrazul Hibei nu avea preţ. Mi-am petrecut noaptea întreagă culegîndu-l.

*

* *

La şase luni după acest banchet, am primit vizita unui ofiţer din garda regală: sultanul mă chema la el în ziua aceea şi m-am dus la palat foarte intrigat şi nu fără un grăunte de nelinişte.

Suveranul m-a primit cu un exces de amabilitate, iar apropiaţii lui l-au imitat, plini de zel şi de strîmbături. A amintit de prima mea vizită, la întoarcerea de la Tombuctu, cît şi de rolul meu de mijlocitor la Tefza, rol care adusese vistieriei în anul acela mai mult aur decît întreg oraşul Fès. După ce aduse laudă unchiului meu, strămoşilor mei şi Granadei, începu să laude în faţa apropiaţilor lui prosperitatea mea, elocinţa mea, iscusinţa şi vastele mele cunoştinţe, dobîndite în cele mai renumite şcoli din Fès.

— Nu l-ai cunoscut tu pe Ahmed Şchiopul la *medersa*?

— Aşa e, stăpîne.

— Mi s-a spus că erai unul dintre cei mai buni prieteni ai săi, singurul pe care-l asculta cu respect şi atenţie.

Am priceput pe dată motivul pentru care mă chemase şi pentru care mă lăudase în chip atît de neaşteptat. Ahmed începea să capete importanţă, mulţi învăţăcei din Fès şi din Marrakech părăsindu-şi căminul pentru a pune mîna pe arme şi a i se alătura

în lupta împotriva lentei invazii portugheze care ameninţa toată coasta atlantică. Şchiopul străbătea ţara împreună cu partizanii lui, criticîndu-l în cuvinte aspre pe suveranul din Fès, care începea să se neliniştească şi căuta să stea de vorbă cu primejdiosul răzvrătit. Prin mijlocirea mea.

Am hotărît să profit de ocazie pentru a regla nişte mai vechi conturi care-mi stăteau pe inimă.

— Şeriful Ahmed venea adesea la mine, pe vremea cînd eram la şcoală. S-a dovedit un adevărat frate cînd sora mea a fost dusă în cartierul leproşilor, fie ca Domnul să şteargă amintirea asta din mintea mea şi dintr-a sa!

Suveranul şi-a dres glasul, pentru a-şi ascunde încurcătura.

— Ce s-a mai întîmplat cu nefericita aceea?

— Un băiat de treabă, hamal, a obţinut mîna ei, apoi au fugit împreună, fără a cuteza să mai dea vreo veste, ca şi cum ar fi fost nişte răufăcători.

— Ai vrea să-ţi dau pentru ei un permis de liberă trecere? O graţiere? Le va pregăti secretarul meu.

— Bunătatea domniei voastre nu cunoaşte limite! Să vă dea Dumnezeu viaţă lungă!

Eram dator să rostesc formulele consacrate, dar n-aveam de gînd să abandonez. M-am aplecat la urechea monarhului.

— Prietenul meu, şeriful Ahmed, a fost foarte afectat de soarta nedreaptă care a lovit-o pe sora mea, victima odioasei răzbunări puse la cale de Zeruali.

— Mi s-a vorbit despre rolul jucat de acel om.

Eram destul de surprins să aflu că suveranul fusese înştiinţat de evenimentele respective în amănunt; nu l-am întrebat de ce nu făcuse nimic la vremea cuvenită, căci ţineam să-l atrag de partea mea. Aşa că am continuat, tot cu voce scăzută:

— Pentru Ahmed, Zeruali devenise exemplul depravării care, potrivit spuselor lui, strică moravurile oamenilor din Fès. Am aflat chiar că a vorbit despre omul acesta în mai multe rînduri, în cuvîntările lui.

Dumnezeu să-l îndrume pe calea adevărului! am adăugat eu prudent, ca să nu las impresia că aş împărtăşi cumva părerile Şchiopului.

Sultanul păru că stă să cugete, şovăind. Apoi, fără să zică

nimic, îşi potrivi turbanul şi se îndreptă în jilţ.

— Aş vrea să mergi să-l vezi pe Ahmed.

Am plecat capul în semn că ascult ce are de spus. A continuat:

— Ai să încerci să-l potoleşti, să-l aduci la simţăminte mai fireşti faţă de mine, faţă de dinastie şi faţă de oraşul Fès, Domnul să-l apere de necredincioşi şi de ambiţioşi! Sînt gata să-l ajut pe acest tînăr şerif, cu bani şi cu arme, în lupta împotriva năvălitorilor portughezi, dar vreau să ştiu că pot sta liniştit din direcţia asta în caz că trebuie să mă arunc la rîndu-mi în luptă pentru a-mi apăra regatul, care este astăzi foarte slăbit. Tanger se află în mîinile portughezilor, ca şi Arzilla şi Sebta; Larache, Rabat, Chella şi Salé sînt şi ele ameninţate, Anfa e distrusă, iar locuitorii ei fug care-ncotro. La nord, spaniolii ocupă unul după altul oraşele de pe coastă.

M-a tras mai aproape şi a coborît glasul. Apropiaţii lui se îndepărtară, dar nu fără a ciuli imperceptibil urechea.

— Peste cîteva luni, îmi voi ridica din nou oastea împotriva Tangerului şi Arzillei şi trag nădejde că de data asta Cel de Sus îmi va acorda victoria. Aş vrea ca în această problemă, şeriful să se dovedească aliat şi, în loc să asmută provinciile împotriva regilor musulmani, să-i atace pe portughezi odată cu mine, căci amîndoi sîntem luptători ai războiului sfînt. Pot să-ţi încredinţez această misiune?

— Voi face tot ce-mi stă în putinţă, pentru că nimic nu-mi e mai scump decît unirea musulmanilor. De îndată ce vei porunci, voi porni spre Sousa ca să-l întîlnesc pe Ahmed şi voi face tot ce pot ca să-l aduc la chibzuinţă.

Suveranul mă bătu uşor pe umăr în semn de satisfacţie şi le ceru căpitanului slugilor înarmate şi păstrătorului sigiliului regal să se apropie:

— Veţi trimite chiar în seara asta un sol la casa lui Zeruali. Îi veţi porunci să părăsească oraşul nostru pentru cel puţin doi ani. Să se ducă în pelerinaj, apoi să se întoarcă pentru o vreme în satul lui de baştină.

Toţi curtenii ascultau cu lăcomie. În cîteva ceasuri, zvonul avea să facă înconjurul oraşului. Nimeni nu va mai cuteza să-i dea bineţe proscrisului, nimeni nu se va mai încumeta să-i facă vreo vizită şi iarba va creşte curînd pe drumul ce duce la casa lui.

Îmi savuram dreapta răzbunare, fără să ştiu că ea va atrage asupra alor mei încă şi mai multă nenorocire.

Cînd mi-am luat rămas-bun de la suveran, mi-a poruncit să mă întorc a doua zi, căci dorea să-mi ceară sfatul în legătură cu finanţele regatului. De acum, mă găseam în preajma lui zi de zi, asistînd la audienţe, primind uneori eu însumi unele cereri, ceea ce provoca gelozia celorlalţi dregători. Dar eu nu mă sinchiseam, căci aveam de gînd să plec în primăvară spre Sousa, iar la întoarcere să mă ocup de caravane, şi mai cu seamă de palatul meu care, în mintea mea, creştea şi devenea tot mai mîndru, dar care la faţa locului nu prea înainta; ultimele luni ale acelui an s-au vădit ploioase şi reci, astfel că şantierul viselor mele nu mai era decît o mocirlă plină cu noroi.

Anul şerifului şchiop

917 de la hegira
(31 martie 1511 – 18 martie 1512)

În anul acela, după cum rămăsese stabilit, sultanul din Fès şi şeriful şchiop porniră, fiecare separat, atacuri împotriva portughezilor, cel dintîi voind să recucerească Tangerul, cel de-al doilea încercînd să elibereze oraşul Agadir; amîndoi au fost respinşi cu pierderi grele, lucru care nu este deloc amintit în poemele compuse în cinstea lor.

Făcusem în aşa fel încît să fiu de faţă în acele zile de luptă, impunîndu-mi să-mi notez în fiecare seară impresiile. Recitindu-le la Roma, cîţiva ani mai tîrziu, am fost mirat să văd că nu consacrasem nici un rînd desfăşurării bătăliilor. Ceea ce îmi reţinuse atenţia fusese doar comportamentul principilor şi al apropiaţilor lor în faţa înfrîngerii, comportament care m-a surprins, deşi frecventarea vieţii de curte mă lecuise de anumite naivităţi. N-am să citez decît un scurt fragment din însemnările mele, pentru a-mi ilustra spusele:

Fapte consemnate azi, penultima zi a lunii rabih-awwal *917, care corespunde cu ziua de miercuri 26 iunie a anului 1511 de după Hristos.*

Cadavrele celor trei sute de martiri căzuţi în faţa Tangerului sînt aduse în tabără. Pentru a evita acest spectacol care-mi răneşte inima, mă duc spre cortul suveranului, pe care-l găsesc sfătuindu-se cu păstrătorul sigiliului regal. Văzîndu-mă, monarhul îmi face semn să mă apropii. „Ascultă, îmi spune el, ce gîndeşte şeful cancelariei noastre despre această zi!“ Acesta începe să explice

pentru mine: „Spuneam stăpînului nostru că ceea ce s-a petrecut nu e un lucru chiar atît de rău, căci am arătat musulmanilor zelul nostru în războiul sfînt, fără ca portughezii să se simtă suficient de zdrobiţi pentru a încerca să se răzbune“. Dau din cap ca şi cum aş fi de acord cu părerile lui, apoi întreb: „Dar morţii, e adevărat că sînt cu sutele?“ Simţind o notă de răzvrătire şi de ironie, şeful cancelariei nu mai zice nimic, numai că cel care reia discuţia este de data asta chiar suveranul: „Nu există, printre morţi, decît un mic număr de călăreţi. Ceilalţi nu sînt decît pedeştri, calici, necioplţi, coate-goale, aşa cum există sute de mii în regatul meu, mult mai mulţi decît aş putea eu înarma vreodată!“ Tonul său oscilează între nepăsare şi jovialitate. Sub un pretext oarecare, îmi iau rămas-bun şi părăsesc cortul. Afară, la lumina unei torţe, nişte soldaţi sînt strînşi în jurul unui cadavru care a fost adus. Văzîndu-mă că tocmai ies, un bătrîn luptător cu barbă roşcată se apropie de mine: „Spune-i sultanului să nu-i plîngă pe cei care au murit, căci plata lor va veni în ziua Judecăţii“. Îi dau lacrimile, glasul i se frînge brusc: „Tocmai mi-a murit fiul cel mare, iar eu sînt gata să-l urmez în Rai de îndată ce stăpînul mi-o va porunci!“ Se agaţă de mînecile mele, iar mîinile lui încleştate de disperare spun cu totul altceva decît buzele. Un soldat din gardă vine să-i spună soldatului să nu-l deranjeze pe sfetnicul sultanului; bătrînul pleacă tînguindu-se. Mă reîntorc la cortul meu.

Trebuia să plec cîteva zile mai tîrziu spre Sousa să dau de urma lui Ahmed. Îl întîlnisem deja la începutul anului ca să-i transmit mesajul de pace al sultanului; de data asta, stăpînul din Fès voia să-l înştiinţeze pe Şchiop că portughezii avuseseră mai mulţi morţi decît noi şi că suveranul era teafăr şi nevătămat, din voia Celui Preaînalt. Cînd l-am întîlnit, Şchiopul începuse asediul Agadirului, iar oamenii săi clocoteau de entuziasm. Mulţi erau învăţăcei veniţi din toate colţurile Maghrebului, care tînjeau după jertfă aşa cum ar fi tînjit după o misterioasă logodnică.

După trei zile, bătălia continua să facă victime, iar spiritele erau încinse de beţia sîngelui, a răzbunării, a sacrificiului. Deodată, spre uluirea tuturor, Ahmed a poruncit ridicarea asediului. Un tînăr oranez care critica în gura mare ordinul de retragere a fost decapitat pe loc. Cum mă miram să-l văd pe

Şchiop atît de lesne descurajat, atît de grăbit să-şi lase baltă încercarea, acesta a dat din umeri:

— Dacă vrei să te bagi în politică, să duci tratative cu principii, trebuie să înveţi să dispreţuieşti aparenţa lucrurilor.

Rîsul lui ca un rînjet mi-a amintit de lungile noastre discuţii de la *medersa.* Cum eram singuri, într-un cort de campanie, l-am întrebat direct. Mi-a explicat fără să se grăbească:

— Locuitorii regiunii voiau să se descotorosească de portughezii care ocupă Agadirul şi care mişună pe cîmpia din jur, făcînd cu neputinţă munca pe ogoare. Din moment ce stăpînul din Fès este departe, iar cel din Marrakech nu iese din palat decît pentru a se duce la vînătoarea săptămînală, au ales să mi se adreseze mie; au adunat suma de bani necesară echipării a cinci sute de călăreţi, cît şi a mai multor mii de pedeştri. Eram aşadar dator să fac o încercare împotriva Agadirului, dar nu doream nicidecum să pun mîna pe oraş, căci mi-aş fi pierdut jumătate din trupe în bătălie şi, lucru încă şi mai grav, aş fi fost silit să-mi stabilesc acolo restul armatei pentru ani buni de atunci înainte, spre a apăra oraşul împotriva asalturilor succesive ale portughezilor. Am ceva mai bun de făcut astăzi. Trebuie să mobilizez întreg Maghrebul, să-l reunific, prin şiretenie sau prin forţa sabiei mele, în vederea luptei împotriva năvălitorului.

Am strîns pumnii cît am putut de tare, repetîndu-mi întruna că n-ar trebui să-i răspund; dar la douăzeci de ani nu eşti prea temperat în ce faci.

— Aşadar, am spus rostind cuvintele rar, de parcă aş fi vrut doar să pricep, vrei să lupţi împotriva portughezilor, dar nu împotriva lor îţi asmuţi trupele: oamenii ăştia, care ţi-au auzit chemarea la războiul sfînt, îţi sînt trebuincioşi ca să cucereşti Fès-ul, Meknès-ul şi Marrakech-ul!

Fără să dea atenţie sarcasmelor mele, Ahmed mă cuprinse pe după umeri:

— Pentru Dumnezeu, Hassan, tu nu pari să înţelegi ce se petrece! Tot Maghrebul se clatină. Vor dispărea dinastii, vor fi devastate provincii, oraşe vor fi rase de pe suprafaţa pămîntului. Uită-te atent la mine, priveşte-mă, atinge-mi braţele, barba, turbanul, pentru că mîine n-ai să mai poţi să-ţi aşezi privirea asupra mea şi nici n-ai să mai poţi să-mi atingi chipul cu degetele

tale. În provincia asta, eu sînt cel care taie capete şi numele meu este cel care îi face să tremure pe ţărani şi pe oamenii oraşelor. Curînd, tot ţinutul ăsta se va pleca la trecerea mea, iar tu vei povesti fiilor tăi într-o zi că şeriful şchiop era prietenul tău, că a poposit în casa ta şi că a fost preocupat de soarta surorii tale. Însă atunci, eu nu-mi voi mai aminti.

Tremuram amîndoi, el de furie nerăbdătoare, eu de teamă. Mă simţeam ameninţat, căci, dat fiind că-l cunoscusem înainte de perioada lui de glorie, eram într-un fel proprietatea lui, la fel de îndrăgit, dispreţuit şi detestat cum fusese pentru mine vechea-mi manta albă cîrpită în ziua în care dăduse norocul peste mine.

De aceea am decis că era timpul s-o iau din loc, îndepărtîndu-mă de omul ăsta, deoarece n-aş mai fi putut niciodată să-i vorbesc de la egal la egal, deoarece ar fi trebuit de atunci încolo să-mi las amorul propriu la uşa lui.

*

* *

Spre sfîrşitul acelui an s-a produs un eveniment ale cărui amănunte nu le-am cunoscut decît mult mai tîrziu, dar care avea să afecteze grav existenţa alor mei. Îl povestesc aşa cum l-am putut reconstitui, neomiţînd nici un detaliu şi lăsînd în grija Celui de Sus să stabilească graniţa dintre crimă şi pedeapsa justă.

Zeruali plecase aşadar în pelerinaj la Mecca după cum primise poruncă, apoi se îndreptase spre ţinutul natal, muntele Beni Zerual din Rif, spre a-şi încheia acolo cei doi ani de surghiun. Se întorcea cu destulă teamă în provincia aceea în care făptuise atîtea fărădelegi în trecut, dar stabilise cîteva contacte cu principalii şefi de clanuri, împărţise cîteva pungi cu bani şi pusese să fie însoţit în călătorie de vreo patruzeci de gărzi înarmate, cît şi de un văr al suveranului din Fès, un prinţ alcoolic şi destul de pîrlit pe care l-a poftit să stea o vreme în casa lui, trăgînd astfel nădejde să-i amăgească pe oamenii muntelui că era în continuare bine văzut la curte.

Pentru a ajunge la cei din clanul Beni Zerual, caravana trebuia

să străbată teritoriul celor din clanul Beni Walid. Acolo, pe un drum pietros dintre două sate de păstori, aştepta o siluetă de femeie bătrînă, formă neagră şi murdară de pămînt din care ieşea doar o palmă nepăsătoare deschisă mărinimiei trecătorilor. Cînd Zeruali s-a apropiat, călare pe un cal împopoţonat şi urmat de un sclav care-i ţinea deasupra capului o imensă umbrelă, cerşetoarea făcu un pas spre el şi începu să îngaime vorbe cucernice, imploratoare, abia auzite. Una din gărzi îi strigă să se care, dar stăpînul îi făcu semn să tacă. Avea nevoie să-şi refacă reputaţia în ţinutul acela pe care-l prădase. Scoase din pungă cîteva monede de aur şi le întinse ostentativ, aşteptîndu-se ca bătrîna să-şi deschidă palmele căuş spre a le primi. Cît ai clipi, cerşetoarea îl apucă pe Zeruali de încheietura mîinii şi-l trase cu putere. Acesta căzu de pe cal, doar piciorul drept rămînînd agăţat în scara şeii; trupul i se răsturnă, măturînd pămîntul cu turbanul, în vreme ce vîrful unui jungher se aţintea spre gîtul lui.

— Spune-le oamenilor tăi să nu se clintească! urlă pretinsa cerşetoare cu glas bărbătesc.

Zeruali făcu întocmai.

— Porunceşte-le să se îndepărteze pînă în satul vecin!

Cîteva minute mai tîrziu, pe drumul acela de munte nu mai erau decît un cal nerăbdător, doi bărbaţi nemişcaţi şi un jungher cu tăişul curb.

Încet, foarte încet, începură să se mişte. Atacatorul de pe drum îl ajută pe Zeruali să se ridice, apoi îl duse pe jos, departe de drum, între stînci, aşa cum o fiară îşi cară prada în colţi, şi se făcu nevăzut împreună cu el. Abia atunci agresorul se înfăţişă victimei sale, care tremura.

Harun Iscoditorul locuia de mai bine de trei ani în muntele celor din clanul Beni Walid, care-l ocroteau ca pe unul dintre ai lor. Oare doar dorinţa de răzbunare îl împinsese să acţioneze la fel ca bandiţii sau poate teama de a-şi vedea duşmanul aşezîndu-se pe aceleaşi meleaguri, înverşunîndu-se iarăşi împotriva lui, împotriva lui Mariam şi a celor doi băieţi pe care ea îi dăruise bărbatului ei? Metoda era în orice caz aceea a unui răzbunător.

Harun îşi tîrî victima pînă acasă. La vederea lor, sora mea a fost mai îngrozită decît Zeruali. Soţul ei nu-i spusese ce avea de gînd să facă, după cum nu-i spusese nimic nici despre sosirea

fostului logodnic în Rif. De altfel, ea nu-l văzuse niciodată pe bătrîn şi nu putea pricepe ce se întîmplă.

— Lasă copiii aici şi vino după mine, porunci Harun.

Intră împreună cu prizonierul în odaia de culcare. Mariam veni după ei şi lăsă în jos cuvertura din lînă care închidea încăperea.

— Uită-te la femeia asta, Zeruali!

Cînd auzi acest nume, sora mea lăsă să-i scape un blestem. Bătrînul simţi lama jungherului apăsîndu-i falca. Se trase puţin înapoi, fără să deschidă gura.

— Dezbracă-te, Mariam!

Ea se uită la Iscoditor cu ochi neîncrezători, înspăimîntaţi. Acesta urlă iarăşi:

— Eu, Harun, soţul tău, îţi poruncesc să te dezbraci! Ascultă!

Biata fată îşi dezveli obrajii şi buzele, apoi părul, cu gesturi stîngace, sacadate. Zeruali închise ochii şi lăsă făţiş capul în jos. Dacă vedea trupul gol al acelei femei, ştia ce soartă îl aşteaptă.

— Înalţă capul şi deschide ochii!

Ordinul lui Harun fu însoţit de o mişcare bruscă a jungherului. Zeruali înălţă capul, dar îşi ţinu ochii strîns închişi.

— Priveşte, stărui Harun, în timp ce Mariam îşi deznoda straiele cu o mînă, ştergîndu-şi lacrimile cu cealaltă.

Rochia căzu.

— Uită-te la corpul ăsta! Vezi vreo urmă de lepră? Du-te s-o cercetezi mai de aproape!

Harun începu să-l zgîlţîie pe Zeruali, împingîndu-l spre Mariam, trăgîndu-l apoi îndărăt, ca să-l împingă apoi iarăşi, violent, dîndu-i drumul. Bătrînul se prăbuşi la picioarele surorii mele, care scoase un ţipăt.

— Ajunge, Harun, te implor!

Se uita la zdreanţa răufăcătoare de la picioarele ei cu tot atîta milă pe cîtă groază. Zeruali ţinea ochii întredeschişi, dar nu mai mişca. Harun se apropie de el, neîncrezător, îi cercetă pulsul, îi atinse pleoapele, apoi se ridică, deloc tulburat.

— Omul ăsta merita să moară ca un cîine la picioarele celei mai nevinovate dintre victimele lui.

Înainte de căderea serii, Harun îl îngropase pe Zeruali sub un smochin, fără să-i fi scos nici veşmîntul, nici încălţările, nici

giuvaericalele.

Anul furtunii

918 de la hegira
(19 martie 1512 – 8 martie 1513)

În anul acela, Fatima, soţia mea, a murit la naştere. Vreme de trei zile încheiate, am jelit-o pe cît n-am iubit-o niciodată. Copilul, un băiat, n-a trăit.

Cu puţin înainte de condoleanţele din a patruzecea zi de doliu, am fost chemat de urgenţă la palat. Sultanul tocmai se întorcea din noua sa campanie de vară împotriva portughezilor şi, cu toate că nu înregistrase vreun eşec, nu-mi prea explicam expresia mohorîtă de pe chipurile care m-au întîmpinat de îndată ce trecusem de poarta principală.

Monarhul nu mi-a arătat nici o ostilitate, însă primirea sa a fost lipsită de căldură, iar vocea îi era gravă:

— Ai solicitat acum doi ani iertarea pentru cumnatul tău, Harun hamalul. Ţi-am acordat-o. Dar, în loc să se potolească, în loc să se arate recunoscător, omul ăsta nu s-a mai întors niciodată la Fès, ci a preferat să trăiască precum un proscris în munţii Rif, pîndind prilejul de a se răzbuna pe bătrînul Zeruali.

— Nimic nu dovedeşte, Majestate, că agresorul a fost Harun. Munţii ăştia mişună de bandiţi care…

Mi-a tăiat vorba şeful cancelariei, pe un ton încă şi mai ridicat decît cel al suveranului:

— A fost găsit cadavrul lui Zeruali. Era îngropat lîngă o casă în care locuiau sora ta şi bărbatul ei. Soldaţii au recunoscut victima, podoabele nefiindu-i luate. Să fie asta crima unui simplu bandit de drumul mare?

Trebuie să recunosc că, încă de la primele veşti privind

dispariţia lui Zeruali, care ajunseseră la Fès cu patru luni în urmă, şi în condiţiile în care nu cunoşteam nici cel mai mic amănunt revelator, eventualitatea că fusese poate răzbunarea lui Harun îmi trecuse prin minte. Îl ştiam pe Iscoditor în stare să meargă pînă la căpătul urii şi mai ştiam şi că alesese să locuiască în partea aceea din Rif. Aşa încît nu-mi era prea lesne să-i susţin nevinovăţia. Eram totuşi dator să-l apăr, căci cea mai mică şovăială din partea mea l-ar fi înfundat.

— Majestatea Sa posedă în prea mare măsură simţul justiţiei pentru a accepta să condamne un om fără ca el să-şi poată pleda cauza. Mai cu seamă dacă este vorba despre un membru respectat al breslei hamalilor.

Sultanul se arătă iritat:

— Nu mai e vorba de cumnatul tău, ci de tine, Hassan. Tu eşti cel care a cerut surghiunirea lui Zeruali, la stăruinţele tale i s-a poruncit să plece proscris în satul lui, şi tocmai cînd se ducea într-acolo a fost atacat şi asasinat. Răspunderea ta e mare.

În timp ce vorbea, ochii mi se întunecară ca şi cum se resemnau deja cu bezna temniţei. Îmi vedeam avutul confiscat, bunurile risipite, familia umilită, o vedeam pe Hiba a mea vîndută la un tîrg de sclavi. Mi se înmuiaseră picioarele şi eram leoarcă de sudoare, sudoarea rece a neputinţei. M-am străduit totuşi să articulez, anevoie, jalnic:

— De ce anume sînt acuzat?

Din nou şi-a făcut auzit glasul şeful cancelariei, devenit arţăgos din pricina spaimei mele mult prea evidente:

— De complicitate, granadinule! Pentru că ai lăsat un criminal în libertate, pentru că i-ai trimis victima la moarte, pentru că ai călcat în picioare clemenţa regală şi ai abuzat de bunăvoinţa Stăpînului Nostru!

Am încercat să redevin stăpîn pe situaţie:

— Cum aş fi putut ghici în ce moment se va întoarce Zeruali din pelerinaj şi pe care drum? Cît despre Harun, nu mai am veşti de la el de mai bine de patru ani, nici măcar nu i-am putut aduce la cunoştinţă măsura graţierii de care a avut parte.

În realitate, îi transmisesem Iscoditorului mesaj după mesaj, dar, în îndărătnicia lui, neglijase să-mi răspundă. Cu toate astea, apărarea mea nu l-a lăsat insensibil pe suveran, care şi-a

redobîndit oarecare accente amicale:

— Fără îndoială că nu eşti vinovat de nimic, Hassan, dar aparenţele te acuză. Iar justiţia se sprijină pe aparenţe, cel puţin pe lumea asta, cel puţin în ochii gloatei. Totodată, nu pot uita că în trecut, atunci cînd ţi-am încredinţat misiuni, m-ai slujit cu credinţă.

A tăcut. Cîntărea totul în minte şi m-am ferit să-l întrerup, deoarece îl simţeam că înclină spre clemenţă. Şeful cancelariei se aplecă spre el, cu intenţia vădită de a-l influenţa, dar monarhul îi impuse tăcere, sec, după care decretă:

— Nu vei suferi soarta ucigaşului, Hassan, ci pe aceea a victimei. Ca şi Zeruali, eşti condamnat la surghiun. Vreme de doi ani încheiaţi, nu te vei mai înfăţişa la acest palat, nu vei mai trăi la Fès şi în nici una dintre provinciile care îmi aparţin. Începînd cu a douăzecea zi a lunii *rajab*, orice persoană care te va vedea între fruntariile regatului te va aduce aici în lanţuri.

În pofida asprimii ultimelor cuvinte, a trebuit să fac un efort ca să nu las să se vadă uşurarea pe care o simţeam. Scăpasem de temniţă şi de pieire, iar o lungă călătorie de doi ani nu mă înfricoşa deloc. Pe deasupra, mi se lăsase o lună întreagă pentru a-mi pune ordine în afaceri.

*

* *

Ieşirea mea din Fès a fost remarcată. Ţineam să plec în surghiun cu capul sus, înveşmîntat în brocart, nu noaptea, ci la lumina zilei, să străbat ulicioarele, care forfoteau de oameni, urmat de o impunătoare caravană: două sute de cămile încărcate cu tot soiul de mărfuri, dar şi cu douăzeci de mii de dinari, o comoară apărată de vreo cincizeci de gărzi înarmate, îmbrăcate şi întreţinute pe cheltuiala mea, ceea ce era menit să le taie avîntul bandiţilor care mişunau pe drumuri. De trei ori m-am oprit, în faţa *medersei* Bu-Inania, în curtea moscheii andaluzilor, apoi pe uliţa Olarilor, în vecinătatea zidului, ca să azvîrl cîţiva pumni de monede de aur, primind în schimb laude şi ovaţii.

Punînd la cale o asemenea paradă, îmi asumam nişte riscuri. O vorbă răuvoitoare strecurată la urechea şefului cancelariei, apoi şuşotită la urechea monarhului, şi puteam fi arestat, acuzat că-mi bătusem joc de sancţiunea regală care mă lovea. Numai că riscul ăsta trebuia să mi-l asum, nu doar pentru a-mi măguli amorul propriu, ci şi pentru tatăl meu, mama mea, fiica mea, pentru toţi ai mei, astfel încît să nu fie siliţi să trăiască în ruşine de-a lungul perioadei mele de surghiun.

Fireşte, le-am lăsat toate cele trebuincioase spre a fi la adăpost de nevoi vreme de ani îndelungaţi, spre a fi hrăniţi, slujiţi şi mereu îmbrăcaţi cu straie noi.

Cînd m-am aflat la două mile de Fès, pe drumul spre Sefru, sigur că orice pericol era de acum depăşit, m-am apropiat de Hiba, cocoţată pe cal într-o litieră învelită în mătăsuri.

— Nici un fasiot n-a mai asistat vreodată la o asemenea retragere somptuoasă, am lansat eu mulţumit.

Ea se arătă îngrijorată.

— Nu se cuvine să sfidezi hotărîrile Sorţii. Nu trebuie să nesocoteşti vitregia ei.

Am dat din umeri, nicidecum impresionat.

— N-am jurat eu că te readuc la tribul tău? Vei fi acolo peste o lună. Asta doar dacă nu vrei să mă însoţeşti la Tombuctu, apoi în Egipt.

În chip de răspuns, s-a mulţumit să spună un „*Inchallah!*“[1] enigmatic şi neliniştit.

Patru zile mai tîrziu treceam prin trecătoarea Corbilor, pe o vreme simţitor mai rece decît aş fi presupus pentru luna octombrie în care ne aflam. Cînd a trebuit să facem popas pentru noapte, gărzile au aşezat tabăra într-o mică vale dintre două dealuri, trăgînd nădejde să afle astfel adăpost împotriva vînturilor îngheţate ce suflau dinspre munţii Atlas. Alcătuiră un cerc de corturi grosolane, în mijlocul cărora se înălţa cortul meu, adevărat palat din pînză cu marginile împodobite cu versete coranice artistic caligrafiate.

Acolo trebuia să dorm cu Hiba. Aşteptam momentul ăsta cu destulă plăcere, dar, cînd începu să se întunece, soaţa mea refuză cu îndărătnicie să se culce în cort, aparent fără nici un motiv, dar cu o asemenea spaimă în privire că am renunţat să mai discut.

Desluşise, la o jumătate de leghe de tabără, intrarea unei grote. Acolo avea să doarmă, şi nu în altă parte.

Să-mi petrec noaptea într-o peşteră din Atlas, să mă aflu în preajma hienelor, a leilor, a leoparzilor, poate chiar a dragonilor uriaşi despre care se spune că sînt foarte numeroşi pe meleagurile acelea şi atît de veninoşi încît, în contact cu ei, trupul unei fiinţe omeneşti se fărîmiţează de parcă ar fi făcut din lut? Mi-a fost cu neputinţă s-o fac pe Hiba să simtă spaima asta. Numai superbul meu cort o îngrozea în noaptea aceea friguroasă de toamnă.

Am fost nevoit să cedez. Lăsînd deoparte propriile mele temeri, m-am lăsat dus spre cavernă, în ciuda dojenilor gărzilor şi ocheadelor lor deşucheate. Văzînd-o pe Hiba ridicol de împovărată cu o stivă înaltă de pături, un felinar, un burduf cu lapte de cămilă şi un şirag lung de curmale, îmi simţeam respectabilitatea cam pusă la încercare.

Adăpostul nostru se dovedi strîmt, mai curînd o cavitate în stîncă decît o adevărată galerie, ceea ce mă linişti, deoarece puteam atinge cu uşurinţă fundul grotei, asigurîndu-mă astfel că nici o sălbăticiune nu se aciuase acolo. În afară de neîmblînzita mea Hiba, care se comporta tot mai ciudat, îngrămădind pietre pentru a îngusta intrarea, curăţind cu grijă locul, înfăşurînd burduful şi curmalele în lînă spre a le feri de ger, în vreme ce eu însumi, trîndav şi batjocoritor, îi tot trînteam sarcasme şi dojeni, fără să izbutesc s-o descreţesc, s-o enervez şi încă şi mai puţin s-o îndepărtez de la febrila ei activitate de furnică.

Am tăcut în cele din urmă. Nu că aş fi obosit, ci din pricina vîntului. Dintr-o clipă într-alta, pornise să sufle atît de puternic că devenise asurzitor. Odată cu el se învîrtejea o zăpadă deasă, care ameninţa să pătrundă în trombe întregi în micul nostru adăpost. Deloc deranjată, Hiba supraveghea acum cu ochi de cunoscător dispozitivul ei de apărare şi de supravieţuire.

Minunată Hiba! Cu siguranţă nu aşteptasem împrejurarea asta pentru a începe s-o iubesc. Însă ea nu fusese niciodată pentru mine altceva decît giuvaierul haremului meu, giuvaier scînteietor, capricios şi care, de la o îmbrăţişare la alta, se pricepea să rămînă impalpabil. În furtuna din munţii Atlas, avea totuşi să se dezvăluie o femeie diferită. Singurul meu cămin era în

ochii ei, în buzele ei, în mîinile ei.

Întotdeauna pudoarea m-a împiedicat să spun „te iubesc“, însă inimii mele nu i-a fost niciodată ruşine să iubească. Iar pe Hiba am iubit-o, jur pe Dumnezeu cel Atotputernic, Cel ce ne împarte atît furtuna cît şi alinarea, şi am numit-o „comoara mea“, fără să ştiu că ea era de acum înainte tot ce mai posedam, şi am numit-o „viaţa mea“, ceea ce nu era decît un lucru just, deoarece datorită ei mi-a îngăduit Dumnezeu să scap de la moarte.

Două zile şi două nopţi vîntul şuieră necontenit, iar zăpada se îngrămădi, astupînd foarte curînd intrarea grotei şi făcîndu-ne prizonieri.

În a treia zi, nişte păstori veniră să degajeze deschizătura, nu cu gînd să ne salveze, ci pentru a se adăposti în grotă cît stăteau să mănînce. Nu părură nicidecum bucuroşi să dea ochii cu noi, iar eu am aflat foarte curînd cumplitul motiv. Surprinse de viscol, gărzile şi cămilele pieriseră înghiţite de gheaţă. Cînd m-am apropiat, mi-am dat seama că bunurile căzuseră pradă jefuitorilor, iar trupurile, animalelor mîncătoare de stîrvuri. Locul de popas al caravanei mele nu era decît tristeţe şi ruină. Am avut prezenţa de spirit să nu mă arăt afectat nici de moartea oamenilor pe care îi angajasem, nici de pierderea avutului meu. Îmi dădusem într-adevăr seama, încă de la prima aruncătură de ochi, că păstorii nu erau străini de jaf. Poate că le şi dăduseră lovitura de graţie răniţilor. O vorbă de-a mea sau de-a Hibei ne putea aduce la aceeaşi soartă. Înăbuşindu-mi duşmănia pe care o simţeam, mi-am luat o înfăţişare cît mai detaşată şi am spus:

— Aşa vrea Cel de Sus!

Iar după ce interlocutorii mei încuviinţară la rîndul lor cu o zicală, am continuat:

— Am putea să ne bucurăm de găzduirea voastră pînă ce vom putea s-o pornim iarăşi la drum?

Cunoşteam obiceiurile ciudate ale acestor nomazi. Ar ucide fără şovăială un drept-credincios ca să pună mîna pe o pungă cu bani sau pe un cal, dar e de ajuns să faci apel la mărinimia lor ca să se transforme în gazde atente şi pline de rîvnă. Un proverb spune că ei au mereu un pumnal în mînă, „fie ca să-ţi taie beregata, fie ca să taie beregata unei oi în cinstea ta“.

*

* *

— Doi dinari de aur şi cinci dirhami de argint! I-am numărat şi răsnumărat, socotit şi scuturat. Iată tot ce a rămas din imensa mea avere, tot ce-mi rămîne ca să străbat Sahara pînă în ţinutul Nilului, şi ca s-o iau de la capăt!

La văicărelile mele repetate, Hiba a răspuns printr-un zîmbet greu de desluşit, şiret, zeflemitor şi totodată plin de bunăvoinţă, care n-a reuşit decît să-mi aţîţe mînia.

— Doi dinari de aur şi cinci dirhami de argint! am urlat eu iarăşi. Şi nici măcar un cal, nici măcar o haină în afară de cea pe care călătoria a făcut-o să ajungă jegoasă!

— Dar eu, nu-ţi aparţin? Valorez probabil cincizeci de monede de aur, poate chiar mai mult.

Ceea ce îndepărta din vorbele ei orice bănuială de slugărnicie era clipirea din ochi ce le însoţea, şi mai era apoi şi peisajul pe care Hiba îl cuprindea într-un gest absolut: un cîmp de arbuşti de indigo, pe malurile fluviului Dara, la intrarea în satul în care se născuse.

Nişte ştrengari dădeau deja fuga în întîmpinarea noastră. A apărut apoi şeful tribului, un om cu pielea neagră, trăsături fine şi barbă albă ca un colier în jurul chipului, care a recunoscut-o pe dată pe soaţa mea, în pofida celor zece ani scurşi, şi care a strîns-o la piept. Mi se adresă în arabă, spunînd că se simte onorat să-mi ofere găzduire în umila lui locuinţă.

Hiba mi-l prezentă ca fiind unchiul său din partea tatălui; despre mine, spuse că eram stăpînul ei, ceea ce era desigur adevărul gol-goluţ, dar nu mai însemna absolut nimic, date fiind împrejurările. Nu eram eu acum singur, lipsit de toate cele şi înconjurat de familia ei? Mă pregăteam să spun că pentru mine ea nu mai era sclavă, cînd, dintr-o simplă încruntătură, mă făcu să tac. Resemnîndu-mă să nu mai scot o vorbă, am asistat atunci, cu tot atîta surprindere cîtă delectare, la o scenă foarte ciudată.

Intrasem cu Hiba şi cu unchiul ei în casa acestuia şi stăteam într-o încăpere joasă, dar alungită, pe un covor din lînă în jurul căruia se aşezaseră vreo douăzeci de persoane, bătrînii tribului,

cu chipuri deloc bucuroase de regăsirea pe care erau chemaţi s-o sărbătorească.

Hiba începu să vorbească. Mă descrise ca pe un important personaj din Fès, versat în cunoaşterea Legii şi a literaturii, povesti în ce împrejurări îmi fusese dăruită de seniorul din Uarzazat şi purcese la o istorisire plină de culoare şi emoţionantă a viscolului care îmi pricinuise ruinarea. După care încheie cu aceste vorbe:

— În loc să mă vîndă vreunui negustor aflat în trecere, omul acesta a ţinut să mă readucă în satul meu. I-am jurat că n-o să-i pară rău.

Cu o insolenţă de nespus, se adresă unuia dintre acei oameni de vază ai tribului:

— Tu, Abdallah, cît ai fi în stare să plăteşti ca să mă răscumperi?

— Valoarea ta e mai presus de mijloacele mele, răspunse el ruşinat. Pot totuşi să contribui cu zece dinari.

Îşi plimbă privirea peste cei de faţă, căutîndu-şi următoarea pradă:

— Dar tu, Ahmed?

Numitul Ahmed îl măsură pe Abdallah cu dispreţ, după care rosti tare:

— Treizeci de dinari, ca să spăl onoarea tribului.

Şi astfel dădu ocol încăperii, folosindu-se cu ingeniozitate de geloziile şi certurile dintre familii sau clanuri, căpătînd de fiecare dată o contribuţie tot mai însemnată. În mintea mea, cifrele se adunau. Cei doi dinari ai mei amărîţi se făcură doisprezece, patruzeci şi doi, nouăzeci şi doi... Ultimul solicitat a fost unchiul Hibei, care, în calitate de şef de trib, era nevoit să-şi justifice rangul urcînd mai sus decît cel mai mărinimos dintre cei aflaţi în subordinea sa.

— Două sute de dinari! le aruncă el mîndru celor din jur.

Nu-mi credeam urechilor, dar seara, cînd stăteam lungit în camera unde mă poftise şeful tribului să-mi petrec noaptea, Hiba veni să mă vadă aducînd întreaga sumă, adică mai mult de o mie opt sute de dinari.

— Pe Dumnezeul care te-a făcut aşa frumoasă, Hiba, fă-mă să pricep! De-a ce te joci? Cum se face că oamenii din satul ăsta au

atîţia bani? Şi, mai ales, de ce mi-i dau mie?

— Ca să mă răscumpere!

— Ştii bine că ar putea să-ţi obţină libertatea fără să scoată o para din buzunar!

— Şi ca să-şi răscumpere greşeala.

Cum continuam să nu pricep nimic, consimţi în sfîrşit să-mi explice:

— Vreme de generaţii, tribul meu ducea un trai nomad la apus de Sahara, pînă cînd bunicul meu, momit de cîştig, a început să cultive indigo şi să facă negoţ. Satul ăsta cîştigă astfel mult mai mulţi bani decît are nevoie să cheltuiască, iar în pămîntul din fiecare colibă se află mai mult aur îngropat decît în cea mai bogată locuinţă din Fès. Numai că, alegînd să ducă un trai sedentar, ai mei şi-au pierdut calităţile războinice. Într-o zi, eram pe atunci abia ieşită din copilărie…

Se aşeză lîngă mine, cu capul dat pe spate, după care continuă:

— Plecaserăm mulţi, tineri şi bătrîni, bărbaţi şi femei, în pelerinaj la mormîntul unui *wali* aflat la o depărtare de o zi de mers. Deodată, nişte călăreţi care aparţineau gărzii seniorului din Uarzazat s-au năpustit asupra noastră. Erau patru, în vreme ce noi eram pe puţin cincizeci, dintre care mai bine de douăzeci de oameni cu armele alături. Numai că nici unuia dintre însoţitorii mei nu i-a dat prin minte să se slujească de ele. Au dat cu toţii bir cu fugiţii, lăsîndu-i fiecăruia dintre cei patru călăreţi posibilitatea s-o captureze pe fata pe care pusese ochii. În cursul ciudatei ceremonii la care tocmai ai asistat, bătrînii tribului n-au făcut altceva decît să-şi plătească datoria, să repare laşitatea lor şi a fiilor lor.

Îşi puse capul pe umărul meu:

— Banii ăştia îi poţi lua fără nici o ruşine şi fără remuşcări. Nici un alt bărbat nu-i merită mai mult decît stăpînul meu adorat.

Rostind aceste cuvinte, îşi apropiase buzele de ale mele. Dacă inima-mi bătea puternic, ochii mei căutau cu îngrijorare spre perdeaua fină care ne despărţea de încăperea vecină, unde se afla unchiul ei.

Deloc stingherită, Hiba îşi desprinse rochia; oferindu-şi trupul de abanos sculptat privirii şi mîngîierilor mele, îmi şopti:

— Pînă acum, m-ai îmbrăţişat ca pe o sclavă. Astăzi, ia-mă

liberă! O ultimă oară.

*

* *

Părăsind-o pe Hiba, nu aveam decît o singură grabă: aceea de a regăsi la Tombuctu amintirea ei, poate şi vreo urmă a sa în încăperea care fusese martora primului nostru sărut. Clădirea era tot acolo. Deşi era proprietatea seniorului oraşului care o păstra pentru oaspeţii de seamă, un dinar mi-a deschis uşa ei. Astfel că în seara sosirii mele, stăteam rezemat la aceeaşi fereastră, trăgînd pe nări aerul de afară pentru a regăsi în el aroma de ambră cenuşie care-l înmiresmase odinioară, şi pîndind ritmurile muzicanţilor negri care, nu mă îndoiam, aveau curînd să-şi facă auzite instrumentele pe stradă. Atunci aveam să mă întorc spre mijlocul încăperii şi aveam să revăd umbra dragei mele Hiba dănţuind. Un vînt puternic umflă draperia, care porni să fîlfîie şi să se răsucească graţios.

Afară, zgomote de paşi, strigăte care se apropiau. Muzicanţii din amintirile mele, poate? Dar de ce erau aduşi cu un asemenea tărăboi? Uimirea mea a fost, vai! de scurtă durată; spaţiul pieţei se însufleţise dintr-odată, ca în plină zi, năpădit fiind de o gloată smintită şi pestriţă care umplea văzduhul cu zbieretele ei. Cum să nu te cuprindă frica? Am strigat de la fereastră pe un bătrîn care alerga mai încet decît ceilalţi. Se opri şi-mi înşiră pe limba lui cîteva vorbe gîfîite. Cînd văzu că nu pricepusem nimic, îşi reluă goana, făcîndu-mi semn să vin după el. Şovăiam încă dacă s-o fac sau nu, cînd am văzut pe cer primele văpăi ale incendiului. După ce m-am asigurat că aveam tot aurul asupra mea, am sărit pe fereastră şi am luat-o la picior.

Am petrecut nu mai puţin de trei ceasuri rătăcind astfel, urmînd stările de spirit ale mulţimii înnebunite şi culegînd, mai mult prin gesturi decît prin vorbe, veşti despre dezastru. Arsese mai mult de jumătate din Tombuctu şi nimic nu părea că ar putea stăvili focul, aţîţat de vînt, ca să nu se răspîndească printre nenumăratele colibe cu acoperiş din paie, primejdios de

apropiate unele de altele. Trebuia să mă îndepărtez cît mai iute cu putinţă de acea gigantică vîlvătaie.

Auzisem, în ajun, că o caravană de neguţători de toate neamurile era adunată în afara oraşului, gata să plece la revărsatul zorilor. M-am alăturat şi eu. Ne-am strîns astfel vreo patruzeci de călători care ne-am petrecut întreaga noapte sus pe un deluşor, fascinaţi de spectacolul focului şi de înspăimîntătorul strigăt care creştea odată cu flăcările, strigăt în care desluşiserăm pînă la urmă oribilele ţipete ale celor arşi.

Niciodată nu-mi voi mai putea aminti de Tombuctu fără să-mi revină în faţa ochilor imaginea aceea de iad. La ceasul plecării, un nor ca un linţoliu îi învăluia chipul, iar trupul îi era chinuit de nenumărate trosnituri. Amintirea mea cea mai frumoasă pierea mistuită de flăcări.

*

* *

Cînd vechii noştri geografi vorbeau despre ţinutul negrilor, ei nu aminteau decît de Ghana şi de oazele din deşertul Libiei. Şi-au făcut apoi apariţia cuceritorii cu chipul ascuns de văluri, predicatorii, neguţătorii. Iar eu însumi, care nu sînt decît cel din urmă dintre drumeţi, cunosc numele a şaizeci de regate ale negrilor, dintre care cincisprezece le-am străbătut unul după altul în anul acela, de la Niger pînă la Nil. Unele n-au figurat nicicînd într-o carte, dar aş minţi dacă mi-aş atribui descoperirea lor, deoarece eu n-am făcut decît să urmez drumul obişnuit al caravanelor care pornesc din Djenne, din Mali, din Ualata sau din Tombuctu spre Cairo.

N-am avut nevoie de mai mult de douăsprezece zile pentru a ajunge, mergînd de-a lungul Nigerului, în oraşul Gao. Nu avea zid de împrejmuire, dar nici un vrăjmaş nu cuteza să se apropie, atît de mare era renumele suveranului, Askia Mohamed, omul cel mai puternic din ţinutul negrilor. Neguţătorii din caravană erau destul de mulţumiţi să se oprească acolo. Mi-au explicat că locuitorii din Gao posedau atît de mult aur, încît cea mai

mediocră ţesătură din Europa sau din Berberia se putea vinde cu un preţ de cincisprezece pînă la douăzeci de ori mai mare decît valoarea ei. În schimb, carnea, pîinea, orezul şi dovlecii se găseau într-un asemenea belşug, încît îi puteai căpăta pe un preţ de nimic.

Etapele următoare ne-au făcut să străbatem mai multe regate, printre care le voi aminti pe cele din Uangara, Zegzeg, Cano, dar şi pe cel din Bornu, mult mai important decît precedentele, dar în care ne-am ferit să zăbovim. Într-adevăr, încă de la intrarea noastră în capitală, am dat peste un alt grup de negustori străini care s-au grăbit să ne istorisească nenorocirile lor, întocmai cum le înfăţişez şi eu în cartea mea *Descrierea Africii.* Suveranul acestei ţări avea nişte foarte ciudate obiceiuri. Simţea o asemenea plăcere să-şi etaleze bogăţia, încît harnaşamentul cailor lui era din aur, la fel ca vesela palatului. Lanţurile care-i ţineau cîinii legaţi erau la rîndul lor din aur fin, am verificat cu propriii mei ochi! Atraşi de atîta lux şi confundînd, spre nefericirea lor, mărinimia cu ostentaţia, negustorii ăştia veniseră din Fès, din Sousa, din Genova şi de la Neapole, aducînd cu ei săbii cizelate şi incrustate cu nestemate, tapiserii, cai pursînge şi tot felul de mărfuri de preţ.

— Regele s-a arătat foarte încîntat, mi-a povestit unul dintre acei nefericiţi. A achiziţionat totul cît ai zice peşte, fără măcar să discute preţul. Eram covîrşiţi. De atunci tot aşteptăm să ne plătească. De mai bine de un an sîntem la Bornu, ducîndu-ne să ne tînguim zi de zi la palat. Ni se răspunde prin făgăduieli, iar cînd ne arătăm stăruitori, ni se răspunde prin ameninţări.

Nu la fel s-a vădit a fi comportamentul suveranului pe care l-am vizitat mai apoi, stăpînul din Gaoga. Mă găseam la palatul său ca să-i prezint omagiile mele cînd un negustor egiptean din oraşul Damiette veni să-i ofere acestui rege un cal foarte frumos, o sabie turcească, o cămaşă din zale, o flintă scurtă, mai multe oglinzi, mătănii din mărgean şi cîteva cuţite cizelate, toate astea valorînd cam cincizeci de dinari. Suveranul acceptă cu amabilitate acest dar, însă îi dărui omului, la rîndul său cinci sclave, cinci cămile, o sută de colţi uriaşi de elefant şi, ca şi cum toate astea nu erau de ajuns, mai adăugă echivalentul a cinci sute de dinari de aur în moneda ţării sale.

După ce l-am părăsit pe acest prinţ atît de generos, am ajuns în regatul Nubiei, unde se află marele oraş Dongola, situat pe malul Nilului. Aveam de gînd să închiriez o barcă pentru a merge la Cairo, dar mi s-a adus la cunoştinţă că fluviul nu era navigabil în acel loc şi că trebuia să merg de-a lungul lui pînă la Assouan.

Chiar în ziua sosirii mele în acel oraş, un pilot de vas îmi propuse să mă ia pe „djerma“ sa. În acea ambarcaţiune plată, el transporta deja o mare cantitate de grîne şi de vite, dar mai putea, făgăduia el, să-mi facă un locşor destul de confortabil.

Înainte de a urca la bord, m-am lungit pe burtă pe mal şi mi-am cufundat îndelung obrazul în apa Nilului. Cînd am dat să mă ridic, am avut certitudinea că, după furtuna care-mi risipise avutul, o viaţă nouă mi-era oferită în acea ţară a Egiptului, o viaţă de pasiuni, primejdii şi onoruri.

De-abia aşteptam să mă înfrupt din ea.

1. Formulă menită să sublinieze, pentru musulmani, importanţa şi acceptarea Sorţii: „Fie ce-o fi!“ sau „Facă-se după voia lui Allah!“.

III
Cartea de la Cairo

Cînd am ajuns la Cairo, fiule, acesta era de veacuri prestigioasa capitală a unui imperiu şi reşedinţa unui califat. Cînd l-am părăsit, nu mai era decît o capitală de provincie. Fără îndoială, niciodată nu-şi va mai regăsi apusa glorie.

Dumnezeu a voit ca eu să fiu martor la această decădere, cît şi la năpastele care au precedat-o. Pluteam încă pe Nil, visînd la aventuri şi vesele cuceriri, cînd nenorocirea şi-a vestit apropierea. Numai că eu nu învăţasem încă s-o respect, nici să-i descifrez mesajele.

Întins alene în *djerma* largă, cu capul uşor înălţat pe o bîrnă de lemn, legănat de flecăreala marinarilor care se pierdea armonios în clipocitul apei, priveam soarele, roşiatic deja, ce avea să apună peste trei ceasuri pe malul african.

— Mîine în zori, vom fi la Misra-Veche[1], îmi strigă un negru din echipaj.

I-am răspuns printr-un zîmbet la fel de larg ca şi al lui. De acum, nici o piedică nu mă mai despărţea de Cairo. Nu mai aveam decît să mă las dus de scurgerea inexorabilă a timpului şi a Nilului.

Eram pe punctul de a aţipi, cînd glasurile marinarilor se înălţară, iar discuţia lor se însufleţi. Ridicîndu-mă, am văzut o *djerma* care venea pe fluviu în sus şi tocmai ajungea în dreptul nostru. Mi-a trebuit un lung moment ca să desluşesc ce anume era ciudat în ambarcaţiunea aceea pe care n-o văzusem apropiindu-se. Femei frumoase, bogat înveşmîntate, erau îngrămădite acolo laolaltă cu copiii lor, cu aerul pierdut, în mijlocul a sute de oi al căror miros ajungea pînă la noi. Unele aveau pe frunte bijuterii împletite în ghirlandă, iar pe cap, bonete înalte şi înguste ca nişte tuburi.

E de ajuns uneori un spectacol neobişnuit pentru ca să se dezvăluie o dramă. Marinarii veniră către mine în alai, cu mutre stupefiate şi palmele înălţate spre cer. O lungă tăcere. Apoi, de pe

buzele celui mai vîrstnic, un cuvînt ieşi parcă tîrîndu-se:

— Ciuma!

1. Misr sau Misra, numele arab al Egiptului.

Anul ochiului august

919 de la hegira
(9 martie 1513 – 25 februarie 1514)

Epidemia se declarase încă de la începutul anului, după o puternică furtună şi un şir de ploi torenţiale, acestea fiind pentru toţi cairoţii semne evidente ale mîniei Cerului şi ale iminenţei unei pedepse. Copiii fuseseră primii atinşi de ciumă, astfel că notabilităţile îşi evacuau familiile în mare grabă, unii spre Tor, la miazăzi de Sinai, unde aerul este sănătos, alţii în direcţia oazelor, alţii de asemenea spre Egiptul de Sus, dacă aveau acolo o reşedinţă. Nenumărate ambarcaţiuni s-au încrucişat curînd cu noi, ca nişte jalnici ciorchini de fugari.

Ar fi fost o nesăbuinţă să merg mai departe înainte de a cunoaşte întinderea răului. Am acostat aşadar la malul dinspre răsărit, într-un loc pustiu, hotărîţi să stăm acolo cît va fi nevoie, luîndu-ne hrana din mărfurile transportate şi schimbînd locul în fiecare noapte pentru a-i deruta pe eventualii jefuitori. De cinci-şase ori pe zi ne duceam după veşti, vîslind pînă în preajma celor care urcau pe Nil, spre a le cere informaţii. Epidemia bîntuia în capitală. În fiecare zi, erau înşiruite cincizeci, şaizeci, o sută de decese în registrele de stare civilă; or, se ştia din experienţă că trebuia să pui la socoteală de zece ori mai mulţi morţi nedeclaraţi. Fiecare ambarcaţiune raporta o nouă cifră, totdeauna precisă, adesea însoţită de explicaţii care nu admiteau nici o discuţie. Astfel, în lunea de după Paştele creştin, pămîntul se cutremurase de trei ori; încă de a doua zi, erau înregistrate două sute şaptezeci şi patru de decese. În vinerea următoare, s-a pornit o aversă cu grindină, nemaiîntîlnită în acel anotimp; chiar

în ziua cu pricina au fost număraţi trei sute şaizeci şi cinci de morţi. La sfatul medicului său, sultanul Egiptului, un bătrîn mameluc circazian pe nume Kansoh, hotărî, pentru a se pune la adăpost de ciumă, să poarte pe degete două inele cu rubine; mai decretă de asemenea să fie interzise vinul şi haşişul, cît şi frecventarea prostituatelor. În toate cartierele oraşului, noi bazine fură amenajate pentru spălarea morţilor.

Bineînţeles, victimele nu mai erau doar copii şi servitori. Soldaţi şi ofiţeri începeau să moară pe capete. Iar sultanul se grăbi să dea de ştire că le va moşteni el însuşi echipamentul. Porunci să fie duse în arest văduvele tuturor militarilor decedaţi pînă ce acestea vor fi livrat fiecare arsenalului o sabie incrustată cu argint, o cămaşă de zale, o cască, o tolbă de săgeţi, precum şi doi cai sau contravaloarea lor. Pe deasupra, socotind că populaţia oraşului Cairo se micşorase simţitor din pricina epidemiei şi că avea să se micşoreze şi mai mult, Kansoh decise să extragă din noua recoltă o însemnată cantitate de grîu pe care o şi trimise la Damasc şi la Alep, unde putea s-o vîndă de trei ori mai scump. De la o zi la alta, preţul pîinii şi al făinii spori peste măsură.

Cînd, la scurt timp de la anunţarea acestor decizii, sultanul îşi părăsi citadela şi străbătu oraşul pentru a merge să inspecteze costisitoarea reconstrucţie a colegiului ce avea să-i poarte numele, pe care-l desenase el însuşi şi a cărui cupolă tocmai se fisurase pentru a treia oară, populaţia capitalei îl huidui. Strigătele acesteia îi ajungeau la urechi: „Dumnezeu să-i dea pieirii pe cei care îi înfometează pe musulmani!“. La înapoiere, sultanul se feri să mai treacă prin cartierul popular Bab Zuwaila, preferînd să ajungă la citadelă pe străzi mai puţin viermuitoare.

Aceste veşti ne fură aduse de un tînăr negustor bogat şi instruit care, fugind din capitală împreună cu familia în barca sa particulară, acostă vreme de cîteva ceasuri alături de noi înainte de a-şi continua drumul. Din capul locului prinse drag de mine, se interesă de ţara mea şi de călătoriile pe care le făcusem în ultima vreme, iar întrebările lui erau mai pline de miez decît răspunsurile mele. Cînd am readus discuţia la problema Egiptului, îmi destăinui cu voce senină:

— Noroc că monarhii merg uneori cam prea departe, altfel n-ar mai cădea niciodată.

După care adăugă, cu ochii scăpărînd:

— Nebunia principilor este înţelepciunea Sorţii.

Credeam că pricepusem:

— Va fi în curînd răzmeriţă, nu-i aşa?

— Cuvîntul ăsta nu e de pe meleagurile noastre. E adevărat că pe timp de epidemie, oamenii de pe străzi se arată curajoşi, puterea sultanului părînd extrem de fragilă faţă de cea a Atotputernicului care seceră regimente întregi de militari. În case nu există însă nici o armă, poate doar vreun cuţit de tăiat brînza. Cînd vine ceasul tulburărilor, un mameluc circazian poate fi oricînd înlocuit de un altul.

Înainte să plece mai departe, neguţătorul îmi făcu o propunere neaşteptată pe care am primit-o cu recunoştinţă, deşi pe moment nu-i măsurasem întreaga mărinimie.

— Mă voi instala cîteva luni la Assyut, oraşul meu natal, şi n-aş vrea ca locuinţa mea din Cairo să rămînă atît de mult timp abandonată. Aş fi onorat dacă ai putea locui acolo în absenţa mea.

Cum schiţam o dublă mişcare, de mulţumire şi de refuz, mă prinse de încheietura mîinii:

— Nu-ţi fac o favoare, nobile călător, căci, dacă locuinţa mea ar rămîne fără stăpîn, ar cădea pradă jefuitorilor, mai cu seamă în aceste vremuri tulburi. Dacă ai primi, ţi-aş rămîne îndatorat, iar tu ai rezolva o problemă care-mi stă pe inimă.

În aceste condiţii, nu puteam decît încuviinţa. A continuat pe tonul încrezător al unui om care şi-a cîntărit îndelung decizia:

— Am să-ţi întocmesc un act care să certifice că te poţi folosi de proprietate pînă la înapoierea mea.

Se duse să ia din barcă hîrtie, pană de scris şi călimară, apoi se întoarse să se aşeze lîngă mine. În timp ce scria, mă întrebă de nume, porecle, calitate, păru mulţumit şi îmi înmînă, odată cu documentul, o legătură de chei, arătîndu-mi destinaţia fiecăreia. În sfîrşit, îmi explică în cuvinte exacte unde puteam găsi casa şi cum s-o recunosc.

— E o clădire albă, înconjurată de palmieri şi de sicomori. Se află pe o mică ridicătură, chiar în partea de miazănoapte a oraşului vechi, drept deasupra Nilului. Am lăsat acolo un grădinar care va fi în slujba ta.

Eram cu atît mai nerăbdător să ajung la destinaţie. L-am întrebat pe interlocutorul meu cam pe cînd se putea trage nădejde că ciuma va dispărea.

— Epidemiile precedente s-au isprăvit toate înainte de începutul lunii *mesori.*

L-am rugat să repete ultimul cuvînt, pe care credeam că nu-l auzisem bine. Avu un zîmbet binevoitor.

— *Mesori* este, în limba coptă, luna din an în care creşterea apelor ajunge la punctul de vîrf.

Am murmurat:

— Egiptul are măcar calitatea de a fi musulman, dacă Nilul şi ciuma urmează tot calendarul faraonilor.

După modul de a-şi pleca ochii, după zîmbetul încurcat, am înţeles că nu era musulman. Începu imediat să se agite:

— E tîrziu. Cred că ar trebui să ridicăm pînzele.

Adresîndu-se unuia dintre copiii săi, care se tot învîrtea neobosit în jurul unui palmier, strigă:

— Sesostris, urcă în barcă, plecăm!

Îmi strînse o ultimă oară mîna, nu fără a adăuga pe un ton încurcat:

— Există în casă o cruce şi o icoană. Dacă te ofensează, le poţi da jos şi pune în cufăr pînă la întoarcerea mea.

I-am făgăduit că, dimpotrivă, nimic nu va fi mutat din loc şi i-am mulţumit pentru extrema sa delicateţe.

În vreme ce eu stăteam de vorbă cu acest copt, marinarii se trăseseră într-o parte, gesticulînd cu însufleţire. De îndată ce binefăcătorul meu se îndepărtă, veniră să-mi dea de ştire pe un ton solemn că se hotărîseră să plece încă de a doua zi spre capitală. Deşi erau toţi musulmani, nu ignorau faptul că ciuma nu avea să dispară înainte de *mesori.* Numai că altele erau motivele care-i împingeau de la urmă.

— Omul a spus că preţul alimentelor a crescut brusc. E momentul să mergem în portul vechi, să ne vindem încărcătura şi să ne întoarcem în sfîrşit acasă.

Nu am avut de gînd să protestez. Eram, la rîndul meu, asemenea unui amant sătul să doarmă noapte de noapte la cîţiva coţi de obiectul dorinţelor sale.

*

* *

În sfîrşit, Cairo! În nici o altă cetate nu uiţi la fel de repede că eşti străin. Abia sosit, călătorul e înghiţit de vîrtejul zarvei, faptelor curioase, mutrelor flecare. Cel puţin o sută de necunoscuţi îl abordează, îi şuşotesc la ureche, îl iau drept martor, îl înghiontesc cu umărul ca să-l provoace mai bine la înjurături sau la rîsetele pe care le pîndesc. De acum e vîrît în confidenţe, ştie începutul unei fabuloase întîmplări, are nevoie să-i afle urmarea, chiar de-ar trebui să rămînă pînă la plecarea caravanei următoare, pînă la sărbătoarea următoare, pînă la anotimpul revărsărilor apelor Nilului. Dar, o altă istorie este deja începută.

În anul acela, cînd am debarcat, istovit şi cu un aer rătăcit, la o milă depărtare de noua mea locuinţă, tot oraşul, deşi devastat de ciumă, îşi bătea joc fără nici o reţinere de „ochiul august“, acela al monarhului, se înţelege. Primul vînzător de sirop întîlnit, ghicindu-mi neştiinţa şi amuzîndu-se foarte, consideră că era de datoria lui să mă lămurească imediat, îndepărtîndu-şi cu un gest dispreţuitor clienţii însetaţi. Povestea pe care mi-au spus-o mai tîrziu diverşi cetăţeni de vază şi neguţători nu se deosebea cu nimic de cea relatată de omul acela.

— Totul a început, îmi spuse el, printr-o întrevedere furtunoasă între sultanul Kansoh şi calif.

Califul ăsta era un bătrîn fără cusur care trăia paşnic în haremul lui. Sultanul îl repezise şi-i ceruse să-şi dea demisia, sub pretextul că vederea îi era tot mai slabă, că era deja aproape orb de ochiul stîng şi că semnătura sa pe decrete era o mîzgăleală neciteaţă. Kansoh voia, după toate aparenţele, să-l sperie pe prinţul credincioşilor pentru a stoarce de la el cîteva zeci de mii de dinari în schimbul menţinerii în funcţie. Dar bătrînul nu se învoise la acest joc. Luase o hîrtie lucioasă şi întocmise fără să tremure actul de abdicare în favoarea fiului său.

Afacerea asta s-ar fi oprit aici, o nedreptate în plus care ar fi fost curînd uitată, dacă, ceva mai tîrziu, sultanul însuşi n-ar fi simţit într-o dimineaţă o durere la ochiul stîng. Asta se petrecea

cu două luni înainte de sosirea mea, în momentul în care ravagiile ciumei erau în toi. Numai că suveranul nu se mai interesa acum de epidemie. Pleoapa îi cădea. Curînd ea se închise atît de complet, încît trebuia s-o ridice cu degetul pentru a putea arunca o privire. Medicul lui diagnostică o ptoză şi prescrise o incizie.

Interlocutorul meu tocmai îmi oferise un pahar cu sirop de trandafiri şi mi-a propus să mă aşez pe o ladă de lemn, ceea ce am şi făcut. În jurul nostru nu se mai înghesuia nimeni. Istorisirea continuă:

— Cum monarhul refuza categoric, medicul a adus în faţa lui un ofiţer superior, comandant peste o mie de oameni, atins de aceeaşi boală, şi l-a operat pe loc. Omul s-a întors o săptămînă mai tîrziu pentru a arăta un ochi complet restabilit.

Degeaba. Sultanul, spunea povestitorul meu, a preferat s-o cheme în ajutor pe o vindecătoare turcoaică, iar aceasta a făgăduit să-l tămăduiască fără să-l taie, doar aplicîndu-i o pomadă pe bază de pilitură de oţel. După trei zile de tratament, răul se întinsese şi la ochiul drept. Bătrînul sultan nu mai ieşea, nu se mai ocupa de nici o problemă, nu mai izbutea nici măcar să poarte pe cap aşa-numita *noria*, acea acoperitoare grea, cu colţuri lungi, pe care o adoptaseră ultimii suverani mameluci ai Egiptului. Astfel că propriii săi ofiţeri, convinşi că el avea să-şi piardă curînd vederea, începuseră să-i caute un succesor.

Chiar în ajunul sosirii mele la Cairo, zvonuri de complot umpleau oraşul. Ajunseseră fireşte şi la urechile sultanului, care decretase stingerea din amurg pînă în zori.

— De aceea, încheie vînzătorul de sirop arătîndu-mi soarele care scăpăta, dacă locuinţa ta e departe, ai face bine să-ţi iei picioarele la spinare, pentru că peste şapte grade orice persoană găsită pe străzi va fi biciuită în public pînă la sînge.

Şapte grade însemna mai puţin de o jumătate de ceas. M-am uitat în jurul meu. La toate colţurile străzilor nu mai erau decît soldaţi care priveau cu nervozitate spre asfinţit. Necutezînd nici să alerg, nici să întreb în ce direcţie s-o apuc, de teamă că voi părea suspect, m-am mulţumit să merg de-a lungul fluviului, grăbind pasul şi trăgînd nădejde că pînă la urmă casa va fi uşor de recunoscut.

Doi soldaţi veneau înspre mine, cu mers şi privire cercetătoare, cînd am văzut o potecă în dreapta mea. Am pornit-o într-acolo fără să mai stau pe gînduri, cu strania impresie că trecusem prin acel loc în fiecare zi a vieţii mele.

Eram la mine acasă. Grădinarul stătea aşezat pe jos în faţa porţii, cu un chip impasibil. L-am salutat cu un gest şi i-am arătat cheile. Fără să scoată o vorbă, s-a dat la o parte ca să mă lase să trec, nepărînd deloc surprins că vede un necunoscut pătrunzînd astfel în locuinţa stăpînului său. Siguranţa mea îl liniştise. Simţindu-mă totuşi obligat să-i explic motivul prezenţei mele, am tras afară din buzunar actul semnat de copt. Omul nici nu se uită la el. Neştiind să citească, îmi acordă încrederea sa, îşi luă iarăşi locul în primire şi nu se mai clinti.

*

* *

A doua zi, cînd am ieşit, se afla tot în acelaşi loc, fără să ştiu dacă îşi petrecuse noaptea acolo sau dacă îşi reluase paza în zori. Am făcut cîţiva paşi pe strada mea, care mi se păru foarte însufleţită. Numai că toţi trecătorii se holbau la mine. Deşi eram deprins cu neplăcerea asta de care au parte toţi călătorii, simţeam totuşi o insistenţă neobişnuită, pe care am pus-o pe seama straielor mele maghrebine. Dar nu era asta. Un negustor de fructe îşi lăsă o clipă prăvălia ca să vină să-mi dea sfaturi:

— Oamenii sînt uimiţi să vadă un om de calitatea ta umblînd umil pe jos, prin praf.

Fără să mai aştepte răspuns, strigă după un conducător de măgari care îmi oferi un animal falnic, împodobit cu o frumoasă cuvertură, şi-mi lăsă şi un slujitor care să aibă grijă de mine, în persoana unui băieţandru.

Călare astfel pe măgar, am dat ocol oraşului, poposind îndeosebi la celebra moschee Amr şi la bazarul cu ţesături, înainte de a mă îndrepta spre noul Cairo de unde m-am întors acasă cu capul zumzăind. De atunci înainte, plimbarea asta avea să fie zilnică, mai mult sau mai puţin lungă, după starea de spirit

în care mă găseam şi potrivit ocupaţiilor, dar întotdeauna rodnică. Deoarece întîlneam notabilităţi, ofiţeri, slujbaşi ai palatului şi făceam afaceri. Încă din prima lună, am izbutit să plasez într-o caravană de cămile, închiriată de negustori din Maghreb, o încărcătură de voal indian şi mirodenii pe adresa unui neguţător evreu din Tlemcen. La rugămintea mea, el mi-a trimis un sipeţel cu ambră de Messa.

Între două afaceri, culegeam confidenţe. Astfel am aflat, la o săptămînă de la sosire, că sultanul era de acum într-o dispoziţie mai bună. Convins că boala sa era o pedeapsă de la Cel de Sus, îi chemase pe cei patru mari cadii ai Egiptului, care reprezentau cele patru rituri ale Credinţei, pentru a le reproşa că-l lăsaseră să făptuiască atîtea crime fără să-l fi dojenit. Izbucnise, zice-se, în lacrimi în faţa magistraţilor, care rămăseseră înlemniţi: sultanul era într-adevăr un bărbat impunător, foarte înalt şi foarte trupeş, cu o maiestuoasă barbă adusă rotund din foarfecă. Jurîndu-se că-şi regreta amarnic purtarea faţă de bătrînul calif, făgăduise să repare neîntîrziat răul pe care-l pricinuise. Şi, cît ai zice peşte, dictase, adresîndu-se înaltului personaj decăzut, un mesaj care fusese imediat transmis de către comandantul fortăreţei. Biletul era conceput astfel: *Îţi aduc salutul sultanului, care te roagă să-l pomeneşti în rugăciunile tale. Îşi asumă răspunderea în purtarea pe care a avut-o faţă de tine şi ar fi dornic să nu-şi atragă dojenile tale. Nu a ştiut să ţină piept unui impuls urît.*

În aceeaşi zi, starostele negustorilor coborîse din fortăreaţă, precedat de purtători de făclii care se împrăştiară prin oraş pentru a vesti: „Potrivit unui decret al Maiestăţii Sale Regale sultanul, sînt desfiinţate taxele lunare şi săptămînale şi toate dările indirecte fără excepţie, incluzîndu-se şi drepturile asupra morilor din Cairo“.

Sultanul era decis să atragă cu orice preţ asupra ochiului său mila Celui Preaînalt. Porunci aşadar să fie adunaţi la hipodrom toţi oamenii fără lucru din capitală, bărbaţi şi femei, şi le dădu de pomană cîte două monede de o jumătate de fadda fiecare, ceea ce însemna o cheltuială totală de patru sute de dinari. Mai puse de asemenea să se împartă trei mii de dinari săracilor, mai ales celor care locuiau la moscheea al-Azhar şi la monumentele mortuare de la Karafa.

În urma acestor măsuri, Kansoh îi chemă iarăşi pe cadii şi le ceru să ia măsuri pentru ca în toate moscheile din ţară să fie înălţate rugi fierbinţi spre tămăduirea ochiului august. Doar trei magistraţi au putut răspunde apelului: al patrulea, cadiul malekit, trebuia să-şi îngroape în ziua aceea doi dintre copiii săi mai mici, victime ale ciumei.

Dacă sultanul ţinea atît de tare la rugăciunile astea era pentru că acceptase în cele din urmă să fie operat, ceea ce se întîmplă, la cererea sa, într-o zi de vineri, chiar după rugăciunea de la amiază. Rămase închis în camera sa pînă în vinerea următoare. Se duse atunci la tribunele de la Aşrafiah, puse să fie aduşi prizonierii închişi în cele patru închisori, în donjonul citadelei, cît şi în Arkana, temniţa palatului regal, şi semnă un mare număr de eliberări, mai ales pentru apropiaţii săi căzuţi în dizgraţie. Cel mai celebru beneficiar al augustei clemenţe a fost meşterul bărbier Kamaleddîn, al cărui nume făcu la iuţeală înconjurul oraşului Cairo, provocînd nenumărate comentarii zeflemitoare.

Băiat frumos, Kamaleddîn fusese vreme îndelungată favoritul sultanului. După-amiaza, îi masa tălpile picioarelor pentru a-l face să adoarmă. Asta ţinuse pînă în ziua cînd suveranul păţise o inflamaţie la boaşe care cerea musai luări de sînge, iar bărbierul se apucase să bată toba prin oraş cu amănunte din belşug, atrăgîndu-şi astfel mînia stăpînului.

De acum, era iertat. Şi nu numai că era iertat, dar suveranul îşi cerea el însuşi iertare că-l maltratase, cerîndu-i chiar, din moment ce ăsta îi era năravul, să meargă să trîmbiţeze în tot oraşul că ochiul august se tămăduise. În realitate, pleoapele erau încă acoperite de bandaj, dar suveranul se simţea destul de în putere pentru a-şi relua audienţele. Cu atît mai mult cu cît se petreceau evenimente de o gravitate ieşită din comun. Tocmai primise, într-adevăr, unul după altul, pe un sol al şerifului de la Mecca şi pe un ambasador hindus, sosiţi amîndoi cu cîteva zile în urmă în capitală pentru a-i înfăţişa aceeaşi problemă: portughezii reuşiseră să ocupe insula Kamaran, controlau cu străşnicie intrarea în Marea Roşie şi debarcaseră trupe pe coasta Yemenului. Şeriful se temea că vor ataca şi convoaiele de pelerini din Egipt care obişnuiau să treacă prin porturile Yanbuh şi Djeddah, de acum direct ameninţate. Emisarul hindus venise cu

mare pompă, însoţit de doi elefanţi uriaşi cu valtrapuri din catifea roşie; se arăta preocupat mai degrabă de comerţul între India şi imperiul mameluc, negoţ întrerupt brusc de invazia portugheză.

Sultanul spuse că era extrem de necăjit, atrăgînd atenţia că astrele erau desigur defavorabile musulmanilor în anul acela, dat fiind că surveniseră în acelaşi timp şi ciuma, şi ameninţarea asupra Locurilor Sfinte, şi propria sa boală. Dădu poruncă mai-marelui peste grînare, emirul Khuşkadam, să-l însoţească pe solul hindus cu alai pînă la Djeddah, apoi să se instaleze acolo spre a pune pe picioare un serviciu de informaţii care să sondeze intenţiile portughezilor; mai făgădui de asemenea să înarmeze o flotă şi s-o conducă el însuşi, dacă Dumnezeu îi va dărui sănătate.

*

* *

Kansoh a fost văzut arborîndu-şi iarăşi greoaia *noria*, acoperitoarea de cap, dar nu înainte de luna *şaaban*. S-a înţeles atunci că el era definitiv tămăduit, iar cetatea a primit poruncă să se împodobească. A fost organizată o procesiune în fruntea căreia mergeau cei patru medici regali, înveşmîntaţi în straie bogate din catifea roşie garnisite cu zibelină, primite în dar din partea suveranului recunoscător. Slujbaşii de rang înalt purtau cu toţii eşarfe din mătase galbenă, iar la ferestrele străzilor străbătute de cortegiu atîrnau ţesături de aceeaşi culoare, în semn de bucurie. Cadiii cei mari îşi împodobiseră porţile cu muselină ţesută cu fir de aur şi presărată cu boabe de chihlimbar, iar chimvalele răsunau în citadelă. Interdicţia privitoare la ora stingerii fiind ridicată, muzica şi cîntecele răsunară la asfinţitul soarelui în toate colţurile oraşului. Apoi, cînd coborî cu adevărat noaptea, focuri de artificii izbucniră la malul apei, întîmpinate de aclamaţii frenetice.

Cu această ocazie, cuprins de veselia generală, am simţit dintr-odată un irezistibil imbold să mă îmbrac după moda egipteană. Mi-am părăsit aşadar veşmintele de fasiot, pe care le-am pus

conştiincios deoparte pentru cînd aveam s-o iau iarăşi din loc, şi am îmbrăcat o tunică strîmtă cu dungi verzi, cusută pe piept şi evazată pînă la poale. Am încălţat sandale după moda veche. Pe cap mi-am înfăşurat un turban mare din voal indian. Astfel înveşmîntat, am pus să mi se aducă un măgar pe spatele căruia m-am aşezat ca pe tron, în mijlocul străzii, înconjurat de o sumedenie de vecini, ca să mă duc să urmăresc festivităţile.

Simţeam că oraşul îmi aparţine şi asta îmi dădea o imensă senzaţie de bine. În cîteva luni devenisem un adevărat cetăţean de vază din Cairo. Aveam slujitorul meu care se ocupa de măgar, negustorul meu de fructe, negustorul meu de parfumuri, argintarul meu, furnizorul meu de hîrtie, aveam afaceri prospere, relaţii la palat şi o casă aşezată la malul Nilului.

Credeam că ajunsesem în oaza izvoarelor răcoroase.

Anul circazienei

920 de la hegira
(26 februarie 1514 – 14 februarie 1515)

M-aş fi lăsat pe veci toropit de deliciile şi chinurile de la Cairo dacă o femeie n-ar fi ales în anul acela să împartă cu mine taina ei, cea mai primejdioasă cu putinţă, deoarece putea să mă lipsească şi de viaţa de aici, şi de cea de dincolo.

Ziua în care am cunoscut-o începuse îngrozitor. Băiatul care avea grijă de măgar o luase pe alt drum decît cel obişnuit, cu puţin înainte de a intra în oraşul nou. Crezînd că voia să ocolească vreo îmbulzeală, l-am lăsat în pace. Numai că el m-a dus în mijlocul unei gloate, apoi, punîndu-mi frîul în mînă, mormăi o scuză şi se făcu nevăzut, fără a-mi lăsa timp să-i pun vreo întrebare. Nu se purtase niciodată în felul ăsta şi mi-am promis să stau de vorbă despre acest lucru cu stăpînul lui.

N-a fost nevoie să aştept prea mult pentru a-mi da seama de motivul unei asemenea agitaţii. Dinspre strada Saliba sosea într-adevăr un detaşament de soldaţi, precedat de toboşari şi de purtători de făclii. În mijlocul trupei se tîra un individ cu bustul gol, cu mîinile întinse în faţă, legate cu o funie de care trăgea un om călare. Cineva citea o proclamaţie care spunea că omul, un servitor acuzat că fura turbane din *suk* în timpul nopţii, era condamnat să fie spintecat pe la mijloc. Supliciul ăsta, ştiam, era în general rezervat ucigaşilor, însă în zilele precedente fuseseră înregistrate o serie de furturi, iar comercianţii pretindeau o pedeapsă exemplară.

Nefericitul nu striga, mulţumindu-se să geamă surd şi să dea din cap, cînd, deodată, doi soldaţi se aruncară asupra lui, făcîndu-

l să-şi piardă echilibrul. Mai înainte de a fi întins pe jos, unul dintre ei l-a apucat zdravăn de subsuori, în vreme ce al doilea soldat îi lega picioarele. Călăul s-a apropiat, ţinînd o sabie grea cu amîndouă mîinile şi, dintr-o singură lovitură, a despicat omul în două pe la mijloc. Mi-am întors privirea, simţind în pîntece o contracţie atît de violentă, încît trupul meu, paralizat parcă, a fost cît pe ce să cadă grămadă. O mînă miloasă s-a ridicat ca să mă sprijine şi o voce de bătrîn s-a făcut auzită:

— Nu trebuie să priveşti moartea de sus cînd eşti călare.

În loc să sar jos, lucru de care nu mă simţeam în stare, m-am încleştat de grumazul măgarului, am făcut stînga-mprejur şi m-am îndepărtat, stîrnind în jurul meu protestele celor pe care mişcarea mea îi împiedica să vadă urmarea spectacolului: pe un morman de var nestins fusese aşezată partea de sus a trupului celui ce fusese supus supliciului şi care, stînd vertical în faţa gloatei, avea să delireze minute întregi înainte de a-şi da duhul.

Pentru a încerca să uit, am decis să mă ocup de treburile mele obişnuite, să merg să mă informez despre plecările şi sosirile caravanelor, să ascult cîteva bîrfe. Dar, pe măsură ce înaintam, capul mi se făcea tot mai greu. Eram cuprins parcă de ameţeală, pluteam în derivă, de pe o stradă pe alta, de la un *suk* la altul, pe jumătate inconştient, trăgînd pe nări mirosul de şofran şi de brînză prăjită, auzind ca într-un vacarm îndepărtat strigătele vînzătorilor care mă solicitau. În lipsa slujitorului meu înarmat, rămas la spectacolul lui macabru, măgarul începu să hoinărească prin oraş după cum avea chef şi după cum era deprins. Şi acest lucru a durat pînă ce un negustor, băgînd de seamă starea mea de indispoziţie, apucă frîul şi-mi întinse o cupă cu apă îndulcită şi parfumată cu iasomie, care pe dată îmi destinse măruntaiele. Mă aflam la Khan el-Khalili, iar binefăcătorul meu era unul dintre cei mai bogaţi neguţători persani din piaţă, un anume Akbar, Dumnezeu să-i facă parte de binefacerile Sale! M-a pus să stau jos, jurîndu-se că nu mă va lăsa să plec înainte de a-mi veni pe de-a-ntregul în fire.

Probabil că mă aflam acolo de vreun ceas, mintea mea începînd să se scuture încet de ceaţa care o năpădise, cînd circaziana îşi făcu apariţia. Nu ştiu ce m-a frapat înainte de toate. Să fi fost chipul ei neasemuit de frumos, şi totodată atît de

descoperit vederii, doar o eşarfă de mătase neagră strîngîndu-i pletele blonde? Să fi fost talia ei, atît de fină în oraşul acela unde nu sînt apreciate decît femeile hrănite din belşug? Sau poate modul ambiguu, politicos, dar fără mare zel, în care Akbar spusese: „Alteţă!“?

Escorta ei nu se deosebea prin nimic de cea a oricărei orăşence: o singură slujnică, o ţărăncuţă cu gesturi greoaie care părea că se hlizeşte mereu şi care ducea un obiect plat, înfăşurat neglijent într-un postav vechi şi uzat.

Privirea mea s-a arătat desigur prea insistentă, căci circaziana şi-a întors făţiş chipul, la care Akbar, băgînd de seamă, veni să-mi destăinuie pe un ton voit ceremonios:

— Aceasta este Alteţa Sa regală prinţesa Nur, văduva emirului Aladin, nepotul Marelui Turc.

Am încercat să privesc în altă parte, dar curiozitatea îmi era cu atît mai puternică. La Cairo, toată lumea cunoştea drama acelui Aladin. Luase parte la un război fratricid care îi învrăjbise pe moştenitorii sultanului Baiazid. Păruse chiar că are victoria de partea lui la un moment dat, cînd cucerise oraşul Brussa şi ameninţase să cucerească şi Constantinopolul. Dar unchiul lui, Selim, triumfase în cele din urmă. Nemilos, noul sultan pusese să fie sugrumaţi propriii săi fraţi şi le distrusese familiile. Aladin izbutise totuşi să fugă şi să se refugieze la Cairo, unde fusese primit cu onoruri. I se puseseră la dispoziţie un palat şi servitori şi se spunea că se pregătea pe atunci să provoace o răscoală împotriva unchiului său, cu sprijinul imperiului mameluc, a sufiului din Persia şi a unor puternice triburi turceşti din chiar inima Anatoliei.

Oare coaliţia asta ar fi putut să-i vină de hac lui Selim? Nu se va şti niciodată: la patru luni de la sosire, Aladin era doborît de ciumă. Nu împlinise încă douăzeci şi cinci de ani şi tocmai o luase în căsătorie pe o frumoasă circaziană de care se înamorase, fiica unui ofiţer din garda sa. Sultanul Egiptului, întristat, zice-se, de moartea prinţului, s-a aflat în fruntea celor ce au rostit rugăciunea pentru cel dispărut. Funeraliile au fost măreţe, cu atît mai remarcate cu cît se desfăşurau potrivit obiceiurilor otomane, prea puţin cunoscute pe atunci la Cairo: caii lui Aladin mergeau în faţă, cu coada tăiată şi cu şaua întoarsă; pe targa funebră,

deasupra corpului, erau puse turbanul şi arcurile care fuseseră sfărîmate.

Două luni mai tîrziu, stăpînul de la Cairo relua totuşi în posesie palatul lui Aladin, decizie pe care populaţia o judecase aspru. Văduvei otomanului îi erau date o locuinţă modestă şi o rentă atît de neînsemnată, încît văduva se văzuse silită să scoată la mezat cele cîteva obiecte de preţ lăsate de soţul ei.

Toate acestea îmi fură spuse la vremea potrivită, numai că nu căpătaseră în ochii mei vreo semnificaţie anume. În timp ce mi le reaminteam, glasul lui Nur îmi ajunse la urechi, trist, dar demn:

— Prinţul urzeşte planuri în palatul său, fără să ştie că tot atunci, într-o cocioabă, degetele unui meşteşugar îi ţes deja linţoliul.

Rostise cuvintele în arabă, dar cu acel accent circazian pe care îl recunosc pe dată toţi cairoţii, deoarece este cel al sultanilor şi al ofiţerilor mameluci. Mai înainte ca eu să fi putut răspunde, negustorul se întorsese, oferindu-i un preţ:

— Şaptezeci şi cinci de dinari.

Ea se făcu palidă:

— Piesa asta e unică în lume!

Era o tapiserie murală lucrată cu acul la mare precizie şi încadrată de o ramă din lemn sculptat. Înfăţişa nişte lupi care fugeau în haită spre culmea unui munte înzăpezit.

Akbar mă luă martor:

— Ceea ce spune Alteţa Sa este adevărul curat, dar prăvălia mea e plină de obiecte de valoare pe care mă văd silit să le vînd pe nimic. Cumpărătorii se fac tot mai rari.

Din politeţe, am dat imperceptibil din cap. Căpătînd încredere, el mai adăugă:

— Anul ăsta e cel mai prost de cînd am început să lucrez, cu treizeci de ani în urmă. Oamenii nu mai cutează să-şi dea la iveală dinarii, de teamă că vor fi acuzaţi că ascund niscaiva averi şi că ar putea fi jecmăniţi. Săptămîna trecută, o cîntăreaţă a fost arestată pe baza unui simplu denunţ. Sultanul în persoană a supus-o la chinuri, în vreme ce gărzile îi strîngeau picioarele în fiare. I s-au sustras în felul ăsta o sută cincizeci de monede de aur.

Se corectă:

— Reţineţi că înţeleg foarte bine pentru ce suveranul nostru,

Dumnezeu să-l apere! este constrîns să acţioneze astfel. Îi lipsesc veniturile de pe urma porturilor. Djeddah n-a mai primit un vas de un an întreg din pricina corsarilor portughezi. Situaţia nu e mai bună la Damiette. Cît priveşte Alexandria, ea e părăsită de negustorii italieni, care nu mai dau peste nici o afacere bună de încheiat acolo. Cînd te gîndeşti că în trecut oraşul ăsta avea şase sute de mii de locuitori, douăsprezece mii de băcani care ţineau prăvălie deschisă pînă noaptea, şi patruzeci de mii de evrei care plăteau *jizia* legală! Azi, asta e realitatea, Alexandria aduce vistieriei mai puţin decît o costă. Rezultatul îl vedem zi de zi: armata n-a mai mîncat carne de şapte luni, regimentele clocotesc, iar sultanul caută aur acolo unde crede el că ar putea găsi.

Intrarea unui client îi întrerupse discursul. Văzînd că noul venit nu avea nici un obiect în mînă, Akbar îşi spuse desigur că era vorba de un cumpărător şi ne rugă să-l scuzăm o clipă. Prinţesa se pregătea de plecare, dar eu am reţinut-o:

— Cît nădăjduiai să capeţi?

— Trei sute de dinari, nu mai puţin.

I-am cerut să-mi arate tapiseria. Hotărîrea mea era luată, dar n-o puteam achiziţiona fără s-o privesc, de teamă ca nu cumva cumpărarea să pară o pomană. Nu voiam nici s-o cercetez mai de aproape, de teamă că aş lăsa să se creadă că aş fi încercat să obţin un chilipir. Am aruncat aşadar o privire furişă, declarînd apoi pe un ton neutru:

— Trei sute, mi se pare un preţ bun. O cumpăr.

Nu se lăsă dusă de nas:

— O femeie nu acceptă daruri de la un bărbat căruia nu-i poate arăta recunoştinţă.

Cuvintele erau ferme, dar tonul mai puţin. Am răspuns, fals jignit:

— Nu e un dar. Cumpăr obiectul ăsta pentru că ţin s-o fac!

— Şi de ce ai ţine s-o faci?

— Pentru că-i o amintire.

— Dar e prima oară că-l vezi!

— Uneori e de ajuns o vedere fugară pentru ca un obiect să devină de neînlocuit.

A roşit. Privirile ni s-au întîlnit. Buzele ni s-au întredeschis. Eram deja prieteni. Slujnica, mai hlizită ca oricînd, se fîţîia

printre noi, grijulie să nu piardă vreo şoaptă. Întîlnirea a rămas fixată: vineri, la amiază, în piaţa Ezbekieh, în faţa saltimbancului care făcea ghiduşii cu măgari.

*

* *

De cînd sosisem în Egipt, nu lipsisem niciodată de la rugăciunea solemnă de vineri. În ziua aceea, însă, am făcut-o fără prea multe remuşcări; la urma urmei, Ziditorul o făcuse pe femeia aceea aşa de frumoasă şi tot El mi-o scosese în cale.

Piaţa Ezbekieh se umplea încet, pe măsură ce se goleau moscheile, căci era obiceiul tuturor cairoţilor să se adune acolo după ceremonie ca să joace zaruri, să plece urechea la vorbele înşelătoare ale povestaşilor, să se piardă uneori pe ulicioarele învecinate unde anumite taverne ofereau o cale mai scurtă spre Rai.

N-o vedeam încă pe circaziana mea, dar saltimbancul cu măgarii era acolo, înconjurat deja de o sumedenie de gură-cască al căror număr ameninţa să se facă tot mai mare. M-am alăturat lor, tot trăgînd cu coada ochiului spre chipurile care mă înconjurau, sau spre soare, în speranţa că se clintise un pic.

Măscăriciul dănţuia cu animalul său, fără să fi putut spune care dintre ei imita pasul celuilalt. Apoi începu să-i glăsuiască măgarului. Îi vesti că sultanul se hotărîse să pornească o mare construcţie şi că avea să adune toţi măgarii din Cairo spre a-i pune să care var şi piatră. Pe dată, animalul se lăsă să cadă la pămînt, se întoarse pe spate cu picioarele în aer, îşi umflă burta şi închise ochii. Omul începu atunci să se jeluiască în faţa oamenilor adunaţi, zicînd că-i murise măgarul, şi făcu chetă ca să-şi cumpere altul. După ce adună cîteva zeci de monede, zise:

— Să nu credeţi că măgarul meu şi-a dat duhul. E ditamai mîncăul care ştie bine cît sînt de sărac şi joacă teatru ca să pot aduna cîţiva bănuţi cu care să-i cumpăr de mîncare.

Punînd mîna pe un ciomag, îi trase animalului cîteva lovituri zdravene pe spinare.

— Hai, acuma sus!

Dar măgarul nu se clinti din loc. Măscăriciul continuă:

— Locuitori din Cairo, sultanul a dat un edict: toată suflarea trebuie să iasă mîine cu mic cu mare ca să asiste la intrarea sa triumfală în oraş. Măgarii sînt luaţi spre a le duce în spate pe doamnele din lumea bună.

Atunci măgarul ţîşni în picioare şi începu să-şi dea ifose, părînd foarte vesel. Stăpînul lui rîdea în hohote, ca de altfel întreaga gloată.

— Aşa deci, zise el, îţi plac femeile frumoase! Dar sînt mai multe pe aici! Pe care ţi-ar plăcea s-o duci în spate?

Animalul dădu ocol celor de faţă, păru că şovăie, apoi se îndreptă ţintă spre o spectatoare înaltă care stătea la cîţiva paşi de mine. Purta nişte văluri atît de dese, încît chipul îi era invizibil. I-am recunoscut însă pe dată înfăţişarea. Speriată de rîsete şi de priviri, se apropie ea însăşi de mine şi se prinse de braţul meu. M-am grăbit să lansez în direcţia măgarului, pe ton glumeţ: „Nu, n-ai s-o duci pe soţia mea!“ îndepărtîndu-mă apoi demn împreună cu ea.

— Nu mă aşteptam să te văd purtînd văluri. De n-ar fi fost măgarul, nu te-aş fi recunoscut.

— Port văluri tocmai pentru a nu fi recunoscută. Sîntem împreună, pe stradă, în mijlocul unei mulţimi curioase şi flecare, şi nimeni nu-şi dă seama că nu sînt soţia ta.

Şi mai adăugă, pe un ton poznaş:

— Îmi ridic vălul dacă vreau să plac tuturor bărbaţilor; îl port dacă nu vreau să plac decît unuia singur.

— De acum înainte, nu voi suferi să stai cu chipul descoperit.

— N-ai să vrei să-l contempli niciodată?

E adevărat că nu puteam fi singuri într-o casă, nici a ei, nici a mea, şi că trebuia să ne mulţumim să străbatem oraşul unul lîngă altul. În ziua primei întîlniri, Nur a stăruit să mergem să vizităm grădina interzisă.

— I se spune astfel, mi-a explicat ea, pentru că este înconjurată de ziduri înalte, iar sultanul a interzis vizitarea ei spre a ocroti o minune a naturii: unicul arbore din lume care produce balsam, adevărata răşină parfumată.

O monedă de argint strecurată în palma paznicului ne-a

îngăduit să pătrundem înăuntru. Aplecată deasupra arborelui de balsam, Nur îşi dădu vălul la o parte şi stătu astfel vreme îndelungată, fără să se mişte, fascinată, visătoare. Repetă, parcă doar pentru ea însăşi:

— În lumea întreagă nu există decît tulpina asta. E atît de subţire, atît de firavă, şi cu toate astea atît de preţioasă!

În ochii mei, arborele părea cu totul obişnuit. Frunzele lui semănau cu cele ale viţei-de-vie, dar în mic. Era plantat chiar în mijlocul unui izvor.

— Se zice că dacă ar fi udat cu altă apă, s-ar usca imediat.

Mi s-a părut emoţionată de vizita asta, dar nu înţelegeam motivul. A doua zi însă, eram iarăşi împreună şi mi s-a părut că e veselă şi îndatoritoare. De atunci plimbările noastre au devenit zilnice sau aproape zilnice, deoarece la mijlocul săptămînii, lunea şi marţea, nu era niciodată liberă. Cînd, după o lună, am întrebat-o, reacţia ei a fost aprigă:

— Ai fi putut să nu mă vezi niciodată, sau doar o dată pe lună. Acum cînd sînt cu tine două, trei, cinci zile pe săptămînă, mă învinuieşti că lipsesc.

— Nu stau să număr zilele cînd te văd. Celelalte mi se par nesfîrşite.

Era într-o duminică şi ne aflam lîngă moscheea Ibn Tulun, în faţa hamamului femeilor, unde Nur se pregătea să intre. Părea că şovăie.

— Ai fi în stare să mă însoţeşti fără să pui nici o întrebare?

— Pînă în China, dacă trebuie!

— Atunci, vino să mă întîlneşti mîine dimineaţă, aducînd două cămile şi burdufuri pline, în faţa Marii Moschei de la Ghizeh.

*

* *

Hotărît să mă ţin de cuvînt, n-am întrebat-o încotro ne îndreptam, astfel că, după două ceasuri de drum, nu schimbaserăm decît cîteva vorbe. N-am socotit totuşi că încalc înţelegerea dacă remarc:

— Piramidele nu-s probabil prea departe de aici.

— Întocmai!

Încurajat de indicaţia asta, am continuat:

— Acolo ne ducem?

— Întocmai.

— Doar ca să vezi construcţiile alea rotunde vii pînă aici în fiecare săptămînă?

S-a lăsat năpădită de un rîs sincer şi cuceritor, de care m-am simţit cu atît mai ofuscat. Ca să-mi arăt dezaprobarea, am descălecat şi am pus piedică piciorului cămilei. N-a zăbovit să vină înapoi spre mine.

— Scuză-mă pentru rîsul meu. Am rîs pentru că ai zis că-s rotunde.

— N-am născocit eu asta. Ibn-Battuta, marele călător, spune chiar aşa: piramidele „au formă circulară“.

— Asta pentru că nu le-a văzut niciodată. Sau poate de foarte departe, şi noaptea, Dumnezeu să-l ierte! Dar nu-l condamna pentru atîta lucru. Cînd un călător îşi istoriseşte isprăvile, devine prizonierul chicotelilor admirative ale celor ce-l ascultă. El nu mai îndrăzneşte atunci să spună „nu ştiu“ sau „n-am văzut“, de teamă că se face de rîs. Există minciuni pentru care urechile sînt mai vinovate decît gura.

Ne reluaserăm mersul înainte. Ea continuă:

— Şi ce altceva mai zice Ibn-Battuta ăsta despre piramide?

— Că au fost construite de un învăţat foarte ştiutor în ce priveşte mişcarea astrelor, şi că el a prevăzut şi Potopul; de aceea ar fi clădit aceste piramide, pe care a înfăţişat toate meşteşugurile şi toate ştiinţele, spre a le feri de distrugere şi de uitare.

Temîndu-mă de alte sarcasme, m-am grăbit să adaug:

— Oricum, Ibn-Battuta precizează că astea sînt doar presupuneri şi că nimeni nu ştie cu adevărat la ce erau sortite aceste ciudate construcţii.

— Pentru mine, piramidele n-au fost înălţate decît pentru a fi frumoase şi maiestuoase, pentru a fi cea dintîi dintre minunile lumii. Cu siguranţă le-a fost încredinţată şi vreo funcţie, dar ăsta nu era decît un pretext oferit de prinţul din vremea aceea.

Ajunseserăm în creştetul unei coline şi piramidele se detaşau limpede în zare. Şi-a oprit cămila şi a întins mîna spre răsărit, cu

un gest atît de emoţionat, că devenea solemn.

— Multă vreme după ce casele noastre, palatele noastre şi noi înşine vom fi dispărut, piramidele acestea vor fi tot aici. Oare nu înseamnă asta că în ochii Celui Veşnic ele sînt cele mai folositoare?

Mi-am pus mîna peste a ei.

— Deocamdată, sîntem vii. Şi împreună. Şi singuri amîndoi.

Plimbîndu-şi privirea jur-împrejur, îşi luă deodată un ton poznaş:

— Dar e chiar adevărat că sîntem singuri!

Şi-a lipit animalul de al meu şi, dîndu-şi la o parte vălul, mi-a pus un sărut pe buze. Doamne, aş fi rămas aşa pînă în ziua Judecăţii!

Nu eu m-am desprins de buzele ei; nici ea nu s-a despărţit de mine. Vina a fost a cămilelor care s-au îndepărtat prea curînd una de alta, ameninţînd să ne dezechilibreze.

— Se face tîrziu. Dacă ne-am duce să ne odihnim?

— Pe piramide?

— Nu, ceva mai departe. Există, la cîteva mile de aici, un sătuc unde locuieşte dădaca mea, ea m-a crescut. Mă aşteaptă în fiecare luni seara.

Cam la marginea satului se afla o cocioabă de fellah[1], cu noroi din belşug jur-împrejur, la capătul unei potecuţe înălţate pe care o porni Nur implorîndu-mă să nu vin după ea. Dispăru în locuinţă. Am aşteptat-o, rezemat de un palmier. Era aproape întuneric atunci cînd a venit înapoi, însoţită de o ţărancă bătrînă, grasă şi blajină.

— Khadra, ţi-l prezint pe noul meu soţ.

Am tresărit. Ochii mei holbaţi s-au încrucişat cu încruntătura lui Nur, în vreme ce dădaca se ruga Cerului:

— Văduvă la optsprezece ani! Nădăjduiesc că prinţesa mea o să aibă mai mult noroc de data asta.

— Nădăjduiesc şi eu! am strigat cu vioiciune.

Nur a zîmbit, iar Khadra a îngăimat o invocare, înainte de a ne conduce spre o clădire din lut, aproape de a ei, încă şi mai strîmtă.

— Nu e palat, dar aici o să fiţi la adăpost şi n-o să vă trezească nimeni. Dacă aveţi nevoie de mine, strigaţi-mă pe fereastră.

Nu era decît o încăpere dreptunghiulară, luminată de o făclie gata să se stingă. O uşoară aromă de tămîie stăruia în jurul nostru. Prin fereastra fără oblon ajungea pînă la noi mugetul prelung al unui bivol. Circaziana mea trase zăvorul şi se rezemă de uşă.

Pletele ei desfăcute se revărsară primele, căzu apoi rochia. În jurul gîtului dezgolit se arăta privirii un şirag de rubine, piatra din centru legănîndu-se mîndră între sîni; în jurul taliei goale, o cingătoare fină din fir de aur împletit. Nicicînd ochii mei nu contemplaseră o femeie atît de bogat dezgolită. Veni să-mi şoptească la ureche:

— Alte femei ar fi vîndut pe preţ de nimic giuvaierurile intime. Eu le păstrez. Casa şi mobilele se pot vinde; dar trupul nu, şi nici podoabele lui.

Am strîns-o la piept.

— M-am resemnat de azi-dimineaţă să merg din surpriză în surpriză. Piramidele, sărutarea ta, satul ăsta, vestea căsătoriei noastre, şi apoi odaia asta, noaptea asta, giuvaierurile tale, trupul tău, buzele tale…

Am sărutat-o pierdut. Ceea ce a scutit-o să-mi mărturisească mai departe că, în materie de surprize, nu auzisem încă decît „Bismillah…“, şi că restul rugăciunii avea să urmeze.

Dar asta nu s-a întîmplat înainte de capătul nopţii, care a fost minunat de nesfîrşită. Stăteam întinşi unul alături de celălalt, atît de aproape că buzele mele fremătau la şoaptele ei. Picioarele ei îndoite formau o piramidă; genunchii erau creştetul, lipiţi unul de altul. I-am atins, s-au despărţit, de parcă s-ar fi certat.

Circaziana mea! Mîinile mele încă mai modelează uneori formele trupului ei. Iar buzele mele n-au uitat nimic.

*

* *

Cînd m-am trezit, Nur stătea în picioare, rezemată de uşă, ca la începutul nopţii. Dar braţele îi atîrnau grele, iar ochii ei rîdeau fals.

— Iată-l pe fiul meu Bayazid, pe care-l ascund ca şi cum ar fi un copil al ruşinii!

Veni spre mine şi-l aşeză, ca pe o ofrandă, pe palmele mele resemnate.

1. Ţăran egiptean.

Anul nesupuşilor

921 de la hegira
(15 februarie 1515 – 4 februarie 1516)

Acest fiu nu era din sîngele meu, dar se ivise pentru a binecuvînta sau a pedepsi opera cărnii mele. Era aşadar al meu şi mi-ar fi trebuit curajul lui Avraam ca să-l jertfesc în numele Credinţei. Oare nu în lama cuţitului înălţat de Prietenul lui Dumnezeu deasupra unui rug se regăsesc religiile revelate? Această crimă sacră, pe care eu o slăvesc an de an la sărbătoarea *Adha*, n-am cutezat s-o făptuiesc. Totuşi, în anul acela, datoria mi-o poruncea fără înconjur, deoarece, în faţa ochilor mei, un imperiu musulman era pe cale să se nască, iar acest copil îl ameninţa.

— Într-o zi, Bayazid, fiul lui Aladin, va face să tremure tronul otomanilor. El singur, cel din urmă supravieţuitor al principilor din neamul lui, va putea stîrni la revoltă triburile din Anatolia. Doar el îi va putea aduna în jurul lui pe mamelucii circazieni şi pe safavizii din Persia pentru a-l doborî pe Marele Turc. Doar el. Asta numai dacă nu cumva agenţii sultanului Selim nu-l sugrumă.

Nur era aplecată peste leagănul fiului ei, fără să ştie la ce tortură mă supuneau vorbele ei. Imperiul ăsta căruia îi prezicea astfel distrugerea, rugile mele îl invocau înainte chiar să fi ştiut să mă rog, deoarece de la el aşteptam dintotdeauna eliberarea Granadei.

Or, el exista deja, se făurea sub ochii mei. Cucerise deja Constantinopolul, Serbia şi Anatolia; se pregătea să năvălească în Siria, Irak, Arabia deşertică, Arabia preafericită, Arabia pietroasă, cît şi în Egipt. Mîine, el va fi stăpîn peste Berberia, peste

Andaluzia, poate şi peste Sicilia. Toţi musulmanii ar fi iarăşi reuniţi, ca pe vremea Omeiazilor, în sînul unui singur califat înfloritor şi de temut, care şi-ar impune legea peste neamurile necredincioase. Aveam să mă pun oare în slujba acestui imperiu, vis al viselor mele, nădejde a nădejdilor mele? Aveam să contribui la ridicarea lui? Nicidecum. Eram condamnat să lupt împotriva lui sau să fug de el. În faţa lui Selim Cuceritorul, care tocmai îşi masacrase, fără ca mîna lui Dumnezeu să-l reţină, tatăl, fraţii, laolaltă cu urmaşii lor, şi care avea să-şi sacrifice curînd trei dintre propriii săi fii, în faţa acestui paloş al mîniei divine, exista un copil pe care eram hotărît să-l ocrotesc, să-l hrănesc la pieptul meu pînă ce va deveni bărbat, emir, gropar al imperiului, şi va ajunge să ucidă la rîndu-i, după legea neamului său. Din toate astea, eu n-alesesem nimic; viaţa alesese pentru mine, dar şi temperamentul meu.

De acum eram nevoit să părăsesc Egiptul, unde Bayazid şi mama lui erau în primejdie. Nur îşi ţinuse secretă sarcina faţă de toţi, în afară de Khadra care o ajutase să nască şi care îngrijise copilul încă din prima zi. Dacă dădaca, deja bătrînă, ar muri, copilul ar trebui adus înapoi la Cairo, unde identitatea lui ar fi rapid ghicită. Ar ajunge atunci la cheremul agenţilor lui Selim, care erau numeroşi în Egipt; ar putea fi predat chiar de sultanul Kansoh care, neîncrezător în cel mai înalt grad faţă de otomani, se temea totuşi prea mult de ei pentru a le refuza capul unui copil.

Pentru mine, soluţia era gata găsită: s-o iau în căsătorie pe Nur şi să plecăm cu copilul la Fès, unde l-aş face să treacă drept copilul meu, pentru a reveni în Egipt cînd va fi mai măricel, iar vîrsta nu-i va mai trăda originea.

Căsătoria a fost simplă, deoarece Nur era văduvă. Cîţiva prieteni şi vecini s-au adunat la mine la o masă, printre ei aflîndu-se şi un notar andaluz. În momentul stabilirii contractului, acesta băgă de seamă icoana şi crucea de pe perete. Mă rugă să le dau jos.

— Nu pot, i-am spus. Am făgăduit proprietarului acestei locuinţe să nu mă ating de ele pînă la întoarcerea sa.

Omul legii părea încurcat, musafirii aşijderea. Pînă ce interveni Nur:

— Dacă nu pot fi scoase aceste obiecte, nimic nu interzice să le acoperim.

Şi, fără să aştepte vreun răspuns, apropie de perete un paravan damaschinat. Satisfăcut, notarul a purces la ceremonie.

N-am rămas mai mult de două nopţi în casă, pe care am părăsit-o cu regret. Hazardul mi-o oferise şi mi-o lăsase aproape doi ani, deoarece coptul nu mai apăruse niciodată şi nici nu mai dăduse vreun semn de viaţă. Aflasem doar că o epidemie de ciumă lovise oraşul Assyut şi regiunea din jur, nimicind o mare parte din populaţie, aşa că îmi închipuisem că binefăcătorul meu îi căzuse desigur victimă. Să dea Dumnezeu să mă fi înşelat, însă nu văd altă explicaţie pentru absenţa lui, şi mai cu seamă pentru tăcerea lui. Înainte de a pleca, am lăsat totuşi cheile în mîinile giuvaiergiului meu, Daud alepinul. Fiind chiar fratele lui Yaacub, administratorul Monetăriei, un apropiat al sultanului, putea mai bine decît un altul să nu lase ca vreun mameluc să pună mîna pe casa goală.

Călătoria noastră a început în luna *safar*, în ajunul Paştelui creştin. Prima oprire am făcut-o la cocioaba Khadrei, lîngă Ghizeh, unde am petrecut o noapte, înainte de a ne îndrepta împreună cu Bayazid, în vîrstă atunci de un an şi patru luni, spre Bulak, marele port fluvial al oraşului Cairo. Mulţumită unui bacşiş zdravăn, ne-am putut îmbarca fără zăbavă pe o djerma care transporta spre Alexandria o încărcătură de zahăr rafinat ce provenea din fabrica personală a sultanului. Ambarcaţiunile erau numeroase la Bulak, iar unele erau chiar foarte confortabile, numai că eu ţineam să ajungem în portul Alexandria sub emblema suveranului, căci fusesem avertizat de nişte prieteni asupra dificultăţilor întîmpinate la vămi. Unii călători erau scotociţi pînă şi-n nădragi, la sosire ca şi la plecare, de funcţionari chiţibuşari care puneau taxă nu doar pe marfă, ci şi pe dinari.

Dacă evitam această neplăcere, nu puteam decît să apreciez şi mai bine măreţia acestei cetăţi antice, întemeiate de Alexandru cel Mare, un suveran despre care Coranul vorbeşte în cuvinte elogioase şi al cărui mormînt este un loc de pelerinaj pentru cei cucernici. Este adevărat că oraşul nu mai e decît umbra a ceea ce a fost odinioară. Locuitorii încă îşi mai amintesc de vremea cînd

sute de corăbii ancorau în permanenţă în port, venind dinspre Flandra, Anglia, Biscaya, Portugalia, Puglia, Sicilia, şi mai cu seamă dinspre Veneţia, Genova, Raguzza şi Grecia ocupată de turci. În anul acela, doar amintirile mai înţesau rada.

În mijlocul oraşului, cu faţa spre port, se află o colină care nu exista, zice-se, pe vremea celor vechi, şi care s-a format doar din acumularea ruinelor. Dacă te apuci să scotoceşti acolo, dai adesea peste vase şi alte obiecte de preţ. Pe această înălţime a fost clădit un mic turn, unde stă zi şi noapte un paznic al cărui rol este de a supraveghea vasele care trec. De fiecare dată cînd semnalează cîte un vas funcţionarilor vămii, capătă o primă. În schimb, dacă adoarme sau îşi părăseşte postul, iar un vas soseşte fără ca el să-l fi semnalat, trebuie să plătească o amendă egală cu dublul primei.

În afara cetăţii, se mai pot vedea nişte ruine importante, în mijlocul cărora se ridică o coloană foarte groasă şi foarte înaltă despre care cărţile vechi povestesc că a fost construită de un învăţat pe nume Ptolemeu. El aşezase în vîrful ei o oglindă mare din oţel care făcea să se aprindă, se spune, orice vas inamic ce încerca să se apropie de coastă.

Mai erau desigur şi alte lucruri de vizitat, însă noi eram zoriţi să plecăm, făgăduindu-ne să ne întoarcem într-o zi în Alexandria, dar cu sufletul liniştit. Ne-am îmbarcat aşadar pe o corabie egipteană care pleca spre Tlemcen, unde ne-am odihnit o săptămînă încheiată înainte de a porni la drum.

*

* *

Îmi îmbrăcasem straiele maghrebine şi, după ce am trecut de incinta din Fès, mi-am acoperit faţa cu un *taylassan*. Nu voiam să se afle de sosirea mea înainte de a-i fi întîlnit pe ai mei. Ai mei, adică taică-meu, maică-mea, Warda, Sarwat, fiica mea de şase ani, cît şi Harun şi Mariam, pe care nu trăgeam nădejde să-i văd, dar de la care aşteptam veşti.

Cu toate astea, nu m-am putut împiedica să mă opresc pentru

început în faţa şantierului palatului meu. Era exact ca atunci cînd îl părăsisem, doar iarba mai crescuse, învăluind zidurile neterminate. Mi-am întors iute ochii, cît şi pe cei ai catîrcei care mă ducea în spate, a cărei privire era mai uscată decît a mea, îndreptînd-o spre casa lui Khâli, aflată la cîţiva paşi mai încolo. Am bătut la uşă. Dinăuntru mi-a răspuns glasul unei femei pe care nu l-am recunoscut. Am chemat-o pe mama pe numele mic.

— Nu mai locuieşte aici! spuse glasul.

Al meu era prea sugrumat de emoţie ca să mai pun şi alte întrebări. Am plecat spre casa tatălui meu.

Salma era în faţa uşii şi m-a strîns cum se cuvine în braţe, la fel ca pe Nur şi pe Bayazid, pe care l-a acoperit de sărutări, nu fără să-şi arate mirarea că-i dădusem fiului meu un nume atît de puţin auzit şi o piele atît de deschisă la culoare. N-a spus nimic. Doar ochii ei vorbeau şi în ei am văzut că tatăl meu murise. Mi-a confirmat acest lucru printr-o lacrimă. Dar nu cu asta voia să înceapă:

— Avem puţin timp la dispoziţie. Trebuie să asculţi cele ce am a-ţi spune înainte să pleci.

— Dar n-am de gînd să plec din nou!

— Ascultă-mă şi ai să înţelegi.

Şi a vorbit astfel mai bine de un ceas, poate chiar două, fără să şovăie şi fără să se întrerupă, ca şi cum ar fi repetat deja de mii de ori ce avea să-mi spună în ziua întoarcerii mele.

— Nu vreau să-l blestem pe Harun, dar faptele lui au adus blestemul asupra tuturor. Pentru moartea lui Zeruali, nimeni din Fès nu l-a condamnat. Numai că, vai! nu s-a oprit aici.

La puţină vreme după plecarea mea în surghiun, îmi explică ea, suveranul trimisese două sute de soldaţi ca să pună mîna pe Iscoditor, dar muntenii trecuseră cu trup şi suflet de partea lui. Şaisprezece militari fuseseră ucişi într-o ambuscadă. Cînd s-a auzit ce se întîmplase, pe străzile din Fès a fost afişată şi citită o proclamaţie care vestea că se pusese un preţ pe capul Iscoditorului. Locuinţele noastre au fost puse sub supravegherea poliţiei. Se aflau acolo zi şi noapte agenţi care puneau întrebări minuţioase oricărui musafir, astfel că nici prietenii cei mai apropiaţi nu mai cutezau să se arate alături de rudele proscrisului. De atunci, în fiecare săptămînă, se dădea citire unei

noi proclamaţii care îi acuza pe Harun şi banda lui că atacaseră un convoi, jefuiseră o caravană, măcelăriseră călătorii.

— Nu este adevărat! am exclamat eu. Îl cunosc pe Harun. A ucis, poate, ca să se răzbune sau ca să se apere, dar nu ca să fure!

— Ceea ce este adevărat nu are însemnătate decît pentru Dumnezeu; pentru noi, important este ce cred oamenii. Tatăl tău avea de gînd s-o pornească din nou în pribegie, spre Tunis sau vreun alt oraş, cînd inima lui a amuţit, brusc, în zilele de *ramadan* din anul trecut.

Salma respiră adînc înainte de a continua:

— Invitase cîteva persoane acasă pentru a cina împreună de întreruperea postului, dar nici una nu avusese curajul de a trece dincolo de uşa asta. Viaţa devenise pentru el o povară. A doua zi, la ceasul siestei, m-a trezit zgomotul unei căderi. Era lungit pe jos, în patio, unde se plimbase nervos încă de dimineaţă. Capul i se lovise de marginea bazinului. Nu mai sufla.

O fierbinţeală îngrozitoare mi-a năvălit în piept. Mi-am ascuns obrazul. Maică-mea a continuat fără să se uite la mine:

— În faţa vitregiei, femeile se încovoaie, iar bărbaţii se frîng. Tatăl tău era prizonierul amorului propriu. Eu am fost învăţată să mă supun.

— Şi Warda?

— Ne-a părăsit după moartea lui Mohamed. Fără bărbatul ei, fără fiica ei, nu mai avea pe nimeni în ţara asta. Cred că s-a întors în satul ei din Castilia, ca să-şi sfîrşească zilele printre ai săi.

Adăugă apoi cu jumătate de gură:

— N-ar fi trebuit să plecăm niciodată din Granada.

— Poate că ne vom întoarce acolo.

N-a catadicsit să răspundă. Mîna ei a măturat aerul din faţa ochilor, alungînd parcă o muscă stăruitoare.

— Cere-mi mai degrabă noutăţi despre fiica ta.

Chipul i s-a luminat. Al meu aşijderea.

— Aşteptam să-mi vorbeşti tu despre ea. Nu îndrăzneam să te întreb. Am părăsit-o atît de tînără!

— E dolofană şi obraznică. Se află acum la Sara, care o ia uneori acasă la ea ca să se joace cu nepoţii ei.

Au venit amîndouă un ceas mai tîrziu. Contrar aşteptărilor mele, Bălţata a fost cea care mi-a sărit de gît, în timp ce fiica mea

stătea la o distanţă respectabilă. A fost aşadar nevoie să recurgem la prezentări. Mama fiind prea emoţionată, Sara a luat ea iniţiativa:

— Sarwat, acesta este tatăl tău.

Fetiţa făcu un pas spre mine, apoi se opri.

— Erai la Tomb…

— Nu, nu la Tombuctu, ci în Egipt, şi ţi-am adus un frăţior.

Am luat-o pe genunchi, acoperind-o de sărutări, respirînd adînc parfumul părului ei negru şi drept, mîngîindu-i visător ceafa. Aveam impresia că repet pînă la cel mai mic amănunt o scenă pe care o mai văzusem de o sută de ori: tata aşezat pe pernă, cu sora mea în braţe.

— Aveţi vreo veste de la Mariam?

A răspuns Sara:

— Se spune că a fost văzută cu o sabie în mînă, alături de bărbatul ei. Există însă atîtea legende în legătură cu ei…

— Dar tu ce crezi, îl crezi bandit pe Harun?

— În orice comunitate există nesupuşi. Oamenii îi blestemă în public, dar se roagă pentru ei cînd sînt singuri. Chiar şi printre evrei. Există unii în ţara asta care nu plătesc tribut, se urcă pe cal şi poartă arme. Noi le spunem Carayimi. Ştii desigur despre ce e vorba.

Am confirmat:

— Sînt cu sutele, organizaţi ca o armată, şi trăiesc în munţii Demensera şi Hintata, pe lîngă Marrakech.

Însă doream îndeosebi să revin la preocuparea mea de la început.

— Crezi cu adevărat că există la Fès oameni care se roagă în taină pentru Harun şi Mariam?

Dar cea care a izbucnit a fost Salma:

— Dacă Harun n-ar fi decît un bandit, autorităţile nu s-ar fi înverşunat atîta împotriva lui, dînd proclamaţie după proclamaţie. Cînd i-a căutat pricină lui Zeruali, a fost cît pe ce să se transforme într-un erou. Au vrut însă să-l facă să treacă drept hoţ. În ochii gloatei, aurul mînjeşte mai rău ca sîngele.

Apoi, cu glas mai domol, ca şi cum ar fi vorbit o altă persoană înlăuntrul ei:

— Nu serveşte la nimic să-i cauţi justificări cumnatului tău.

Dacă încerci să-l aperi, ai să fii încă o dată tratat ca un complice.

Mama se temea că dorinţa mea de a-i ajuta pe Harun şi pe Mariam mă va face să comit noi imprudenţe. Avea desigur dreptate, dar eram dator să încerc. Modul însuşi în care surghiunirea mea fusese pusă la cale mă făcea să cred că, de data asta, sultanul din Fès avea să mă asculte.

Suveranul era atunci în campanie împotriva portughezilor, spre Bulauan. Timp de cîteva luni, am străbătut ţara pe urmele armatei regale, purtînd uneori arme şi luînd parte la cîteva încăierări. Eram gata de orice pentru a căpăta iertarea. Între două lupte, stăteam de vorbă cu monarhul, cu fraţii lui şi cu mulţi dintre sfătuitorii lor. Dar de ce să intru în amănunte, cînd rezultatul e atît de dezamăgitor? Un apropiat al sultanului îmi mărturisise în cele din urmă că numeroase crime fuseseră pe nedrept puse în cîrca lui Harun. Adăugînd mai apoi, pe un ton de dezarmantă sinceritate:

— Chiar dacă am putea să-l iertăm pe cumnatul tău pentru ce a făcut, cum l-am putea ierta pentru cele de care îl acuzăm?

Într-o bună zi, m-am hotărît brusc să-mi încetez demersurile. Fireşte că nu obţinusem ceea ce aşteptam, dar, absolut din întîmplare, culesesem din conversaţii o informaţie pe care doream s-o verific. M-am întors la Fès, le-am luat pe Salma, Nur, Sarwat, dimpreună cu Bayazid şi, fără să le destăinui nimic din intenţiile mele, am pornit la drum, decis să nu mai privesc înapoi. Nu mai aveam la Fès decît un şantier, o ruină populată de păreri de rău şi goală de amintiri.

*

* *

Călătoria noastră s-a prelungit săptămîni la rînd, fără să dezvălui destinaţia, care nu era un loc, ci un om: Aruj corsarul, zis Barbă Roşie. Aflasem într-adevăr că Harun se afla alături de el. Am plecat aşadar drept spre Tlemcen, am urmat apoi drumul de coastă spre răsărit, ocolind oraşele ocupate de castilieni, cum ar fi Oran sau Mers-el-Kebir, oprindu-mă în locuri unde puteam

da peste granadini, ca de pildă la Alger şi mai cu seamă la Cherchell, a cărui populaţie era alcătuită în totalitate sau aproape în totalitate din refugiaţi andaluzi.

Barbă Roşie îşi instalase tabăra în orăşelul portuar Jijil, pe care-l smulsese genovezilor în anul precedent. Totuşi, înainte de a ajunge acolo, am aflat că tocmai asedia garnizoana castiliană din Bougie. Cum acest oraş se afla pe drumul meu, am hotărît să mă duc într-acolo, lăsîndu-i pe ai mei la cîteva mile distanţă, alături de imamul unei mici moschei de ţară, şi făgăduindu-mi să mă întorc să-i iau după ce voi fi inspectat cîmpul de luptă.

La Bougie l-am întîlnit pe Barbă Roşie, aşa cum am scris în *Descrierea Africii*. Avea cu adevărat o barbă foarte roşcată, de culoare naturală, dar şi din pricina henei, căci omul trecuse de cincizeci de ani, arăta şi mai bătrîn încă şi nu părea să reziste decît datorită furiei de a învinge. Şchiopăta tare şi avea mîna stîngă din argint. Îşi pierduse braţul chiar la Bougie, la un asediu mai vechi care se isprăvise printr-un dezastru. De data asta, bătălia părea mai bine pornită. Ocupase deja vechea citadelă a oraşului şi trecuse la asediul unei alte fortăreţe, aproape de plaja unde rezistau castilienii.

În ziua sosirii mele, lupta avea parte de un răgaz. În faţa cortului comandantului stăteau cîţiva paznici, dintre care unul era de obîrşie din Málaga. A fost cel care s-a dus să-l cheme pe Harun, arătînd un asemenea respect, încît am priceput că Iscoditorul era unul dintre locotenenţii lui Barbă Roşie. Harun îşi făcu apariţia însoţit de doi turci, pe care i-a expediat cu un gest ferm, înainte de a se azvîrli în braţele mele. Am rămas o bună bucată de timp îmbrăţişaţi, bătîndu-ne zdravăn pe umeri cu gesturi care vădeau prietenia ce ne lega, uimirea, dar şi durerea îndepărtării. Harun m-a introdus mai întîi în cort, apoi m-a prezentat lui Aruj ca pe un renumit poet şi un diplomat, dar eu n-am înţeles motivul decît mai tîrziu. Corsarul vorbea ca un rege, în fraze scurte şi hotărîte al căror înţeles aparent era banal, iar înţelesul ascuns, greu de prins. Astfel a evocat victoriile lui Selim otomanul şi aroganţa crescută a castilienilor, observînd cu tristeţe că soarele islamului se înalţă în Orient şi apune în Occident.

Cînd ne-am luat rămas-bun, Harun m-a condus în propriul său

cort, mai puţin larg şi mai puţin împodobit, dar care putea totuşi adăposti vreo zece persoane şi era foarte bine aprovizionat cu răcoritoare şi fructe. N-a fost nevoie să pun întrebări pentru ca Iscoditorul să înceapă să răspundă.

— N-am omorît decît ucigaşi, n-am jefuit decît hoţi. Nici o clipă n-am încetat să mă tem de Dumnezeu. Am încetat doar să mă tem de cei bogaţi şi puternici. Aici, mă bat cu necredincioşii, pe care principii noştri îi linguşesc, apăr oraşele pe care ei le părăsesc. Tovarăşii mei sînt surghiuniţi, proscrişi, răufăcători din toate regiunile. Dar oare nu din măruntaiele caşalotului iese ambra cenuşie?

Înşirase cuvintele astea de parcă ar fi recitat *Fatiha.* Apoi, pe alt ton:

— Sora ta a fost minunată. O leoaică din Atlas. Se află în casa mea de la Jijil, la şaizeci de mile de aici, cu cei trei băieţi ai noştri; cel mai mic se numeşte Hassan.

N-am încercat să-mi ascund emoţia.

— Nici o clipă nu m-am îndoit de tine.

De cînd eram copii, mă dădusem mereu foarte repede bătut în discuţiile cu Harun. De data asta, însă, eram dator să-i explic în ce fel faptele lui afectaseră rudenia noastră. S-a întunecat la chip.

— La Fès, eram pentru ei un chin. Aici, voi fi ocrotitorul lor.

O săptămînă mai tîrziu, eram cu toţii la Jijil. Rămăşiţele familiei mele erau adunate la un loc, zece fugari sub acoperişul unui corsar. Cu toate astea, îmi aduc aminte de acele momente ca de o clipă de fericire rară, pe care aş fi prelungit-o din toată inima.

Anul Marelui Turc

922 de la hegira
(5 februarie 1516 – 23 ianuarie 1517)

Eu, care peregrinam prin lume ca să-l pun la adăpost pe Bayazid de răzbunarea otomanilor, m-am pomenit în anul acela, cu tot cu nevastă şi copil, chiar în inima Constantinopolului şi, încă, făcînd un gest tare greu de crezut: mă aplecam spre mîna întinsă a cumplitului Selim, care mă răsplătea dînd protector din cap şi afişînd o umbră de zîmbet. Prada, se spune, este adesea atrasă de colţii care se pregătesc s-o sfîşie. Poate că asta era explicaţia nebunei mele cutezanţe. Dar, pe moment, nu aşa o văzusem. Mă mulţumisem să urmez, potrivit bunei mele chibzuinţe, mersul evenimentelor, străduindu-mă să-mi refac viaţa pe acel petec de pămînt de pe care nu mă simţeam încă surghiunit. Dar se cuvine să spun în ce mod.

Barbă Roşie prospera văzînd cu ochii, la fel şi Harun în umbra lui. Atacul împotriva oraşului Bougie dăduse în cele din urmă greş, dar corsarul izbutise, în cele dintîi zile ale anului, să pună mîna pe putere la Alger, după ce-l ucisese cu propriul lui hanger pe fostul stăpîn al oraşului, în vreme ce acestuia i se făcea masaj la hamam.

Algerul nu e, fireşte, la fel de mare ca Oran sau Bougie; cetatea n-ar fi acoperit nici măcar un cartier din Tlemcen, dar avea totuşi înfăţişare de oraş, cu cele patru mii de focuri, cu prăvăliile bine rînduite din *suk*, grupate pe meserii, cu străzile largi mărginite de case frumoase, cu etuvele, hanurile şi mai cu seamă cu splendidele lui ziduri, clădite din pietre mari, care se întindeau spre plajă într-o vastă esplanadă. Barbă Roşie îşi stabilise acolo

capitala, îşi luase un titlu regesc şi înţelegea să fie recunoscut ca atare de către toţi principii islamului.

Cît despre mine, după regăsirea de la Jijil, o pornisem iar la drum. Obosit să mai rătăcesc şi frustrat de experienţa mea cairotă, prea abrupt întreruptă, trăgeam nădejde să arunc ancora la Tunis, măcar pentru cîţiva ani. Mă îmbrăcasem din capul locului după moda ţării, purtînd un turban acoperit de un văl, hrănindu-mă cu *bazin*, iar uneori chiar cu *bessis*, ajungînd chiar să înghit un dăunător preparat numit *el-haschisch*, amestec de drog şi zahăr, care dă beţie, veselie şi poftă de mîncare. Este şi un afrodisiac de temut, foarte apreciat de Abu-Abdallah, suveranul de la Tunis.

Datorită lui Harun, care avea relaţii solide în oraş, printre care *mizwar*-ul, comandantul-şef al armatei, putusem găsi lesne o casă în cartierul Bab-el-Bahr şi am început să intru în contact cu cîţiva fabricanţi de pînzeturi, cu scopul de a stabili un mic comerţ.

Dar n-am avut răgazul s-o fac. La mai puţin de o lună de la sosirea mea, Harun a venit într-o seară să-mi bată la uşă, însoţit de încă trei locotenenţi de-ai lui Barbă Roşie, printre care un turc pe care-l salutasem la Bougie în cortul corsarului. Iscoditorul era serios ca un cadiu.

— Avem un mesaj pentru tine din partea Înălţimii Sale Victorioase al-Qaim bi-amrillah.

Era titlul pe care-l primise ca răsplată Barbă Roşie după ce-i tăiase beregata emirului Algerului. Îmi cerea să plec la Constantinopol pentru a duce un mesaj sultanului, vestindu-i întemeierea regatului din Alger, arătîndu-i supunere şi fidelitate şi implorîndu-i sprijinul în lupta împotriva castilienilor, care continuau să ocupe o citadelă marină la intrarea în portul Alger.

— Sînt foarte onorat de atîta încredere. Dar sînteţi deja patru. Pentru ce mai aveţi nevoie de mine?

— Sultanul Selim nu acceptă să primească un ambasador care să nu fie şi poet, care să nu-i adreseze versuri de laudă şi de mulţumiri.

— Pot scrie un poem pe care-l vei citi tu însuţi.

— Nu. Toţi cei de faţă sîntem războinici, în vreme ce tu ai îndeplinit deja misiuni de ambasador. Tu vei înfăţişa mai bine totul, şi asta e cu adevărat important: trebuie ca stăpînul nostru

să apară ca un rege, nu ca un corsar.

Am tăcut, scormonind după un pretext care să mă facă să scap de o corvoadă atît de primejdioasă, însă Harun mă hărţuia întruna. Glasul lui părea că vine drept din propria mea conştiinţă.

— Nu ai dreptul să şovăi. Un mare imperiu musulman e pe cale să se nască în Orient, iar noi, în Occident, trebuie să-i întindem mîna. Pînă acum am suportat legea necredincioşilor. Au luat Granada şi Málaga, apoi Tanger, Melilla, Oran, Tripoli şi Bougie; mîine se vor face stăpîni peste Tlemcen, Alger şi Tunis. Ca să le ţinem piept, avem nevoie de sultan. Îţi cerem să ne ajuţi în această sarcină, nu poţi refuza. Nici una dintre ocupaţiile tale de aici nu e atît de importantă. Iar familia ta e în siguranţă. Pe deasupra, îţi vor fi suportate în întregime cheltuielile şi vei fi generos răsplătit.

Nu se feri să adauge, cu un zîmbet de pirat în colţul gurii:

— Bineînţeles, nici eu, nici însoţitorii mei nu vom cuteza să-i spunem lui Barbă Roşie că ai refuzat.

Aveam tot atîta libertate de mişcare ca o păsăruică urmărită de şoim. Neputînd dezvălui adevărata cauză a şovăielilor mele fără să trădez taina lui Nur, nu izbuteam să găsesc argumente.

— Cînd ar trebui să mă îmbarc?

— Chiar în noaptea asta. Flota ne aşteaptă în La Goulette. Am făcut un ocol ca să te luăm.

Ca şi cum aş fi dat glas voinţei din urmă a unui condamnat, am cerut să vorbesc cu Nur.

Reacţia ei a fost admirabilă, nu cea a soţiei comode care devenise prin căsătoria noastră, ci aceea a fetei de soldat care fusese mereu. Şi a mamei de sultan care nădăjduia să devină. Era în picioare în odaia noastră, cu chipul şi pletele descoperite, cu capul semeţ, cu privirea directă.

— Trebuie să mergi acolo?

Era ceva la jumătatea drumului între întrebare şi constatare.

— Da, am spus.

— Crezi că ar putea fi o capcană?

— Nici una. Mai curînd las să mi se taie capul!

— Tocmai asta trebuie să evităm. Dar, dacă ai atîta încredere în Harun, să mergem cu toţii.

Nu eram sigur că pricepusem bine. Mi-a explicat cu voce

hotărîtă:

— Trebuie ca ochii lui Bayazid să poată contempla oraşul şi palatul lui. Poate că nu va mai avea alt prilej cît va fi tînăr. Călătoria pe mare presupune riscuri, desigur, dar fiul meu trebuie să se deprindă cu ele. Dumnezeu este cel care îl va apăra sau îl va face să piară.

Era atît de sigură de ea, că n-am mai cutezat să-i discut motivele, preferînd s-o iau pe ocolite:

— Harun nu va accepta niciodată să plec cu nevastă şi copil.

— Dacă tu dai curs cererii lui, el nu ţi-o poate refuza pe a ta. Vorbeşte cu el, ai să ştii tu să găseşti cuvintele potrivite.

În zori, trecuserăm deja de Gammart. Dat fiind şi răul de mare, mi se părea că navighez în plin coşmar.

*

* *

Ciudat oraş, Constantinopolul. Atît de încărcat de istorie şi, cu toate astea, atît de nou, prin pietrele sale şi prin oamenii săi. În mai puţin de şaptezeci de ani de ocupaţie turcească, şi-a schimbat complet înfăţişarea. Există, fireşte, în continuare Sfînta Sofia, catedrala devenită moschee, unde sultanul are obiceiul să meargă cu alai în fiecare zi de vineri. Dar majoritatea clădirilor au fost înălţate de noii cuceritori, iar alţii, la rîndul lor, fac să se ivească aproape în fiecare zi palate, moschei şi *mederse*, sau chiar simple barăci din lemn în care vin să se înghesuie mii de turci de curînd sosiţi din stepele pe unde umblau nomazi.

În pofida acestui exod, poporul învingător rămîne, în capitala sa, o minoritate printre altele, nicidecum cea mai bogată, cu excepţia familiei domnitoare. În cele mai frumoase case, în prăvăliile cele mai bine aprovizionate din bazar, sînt văzuţi mai cu seamă armeni, greci, italieni şi evrei, aceştia din urmă veniţi uneori din Andaluzia după căderea Granadei. Nu sînt mai puţin de patruzeci de mii şi cu toţii recunosc şi aduc laude echităţii sultanului. În *suk*-uri, turbanele turcilor şi tichiile creştinilor şi ale evreilor se învecinează fără ură şi fără resentimente. Cu

cîteva excepţii, străzile oraşului sînt înguste şi noroioase, astfel că oamenii de calitate nu pot circula decît purtaţi în spate de alţii. Mii de oameni fac această penibilă meserie, majoritatea nou-veniţi care nu şi-au găsit o ocupaţie mai bună.

În ziua în care am debarcat, eram prea sfîrşiţi de puteri pentru a trece dincolo de zona portului. Traversarea se făcuse iarna, căci trebuia să ajungem la Constantinopol înainte ca sultanul să plece din oraş în campania de primăvară. Ne-am petrecut aşadar prima noapte într-un han ţinut de un grec din Candia, un văr îndepărtat de-al lui Barbă Roşie. Şi chiar de-a doua zi, ne înfăţişam la serai, locuinţa sultanului. Nur a rămas în afara grilajului porţii, sporovăind încetişor la urechea lui Bayazid, nesinchisindu-se de vîrsta lui, de mormăielile lui întîmplătoare sau de rîsetele lui fără rost. O bănuiesc cum că i-a povestit cu mare grijă în ziua aceea întreaga istorie însîngerată şi glorioasă a dinastiei din care făcea şi el parte, pînă la naşterea lui, cu doi ani în urmă.

Eu mă aflam la cîţiva paşi distanţă, de cealaltă parte a sublimei porţi, înveşmîntat într-o lungă robă din mătase stropită cu aur, citind şi recitind poemul pe care trebuia să-l declam în faţa suveranului şi pe care fusesem nevoit să-l alcătuiesc cînd eram pe mare, între două momente de ameţeală. În jurul meu, mii de soldaţi, funcţionari, dar şi orăşeni de toate condiţiile, cu toţii tăcuţi, din respect pentru persoana sultanului. Am aşteptat mai bine de două ceasuri, convins că mi se va cere să mă întorc mai tîrziu.

Asta însemna să subestimez importanţa lui Barbă Roşie şi interesul pe care-l avea otomanul pentru el. Curînd a apărut un paj care a venit să mă ia, împreună cu Harun şi însoţitorii săi, spre a ne conduce prin Poarta din Mijloc către curtea *diwan*-ului, un parc mare plin de flori unde am văzut struţi alergînd. În faţa mea, la cîţiva paşi, am zărit un zid de spahii stînd nemişcaţi pe caii lor cu harnaşamentul de ceremonie. Cînd, deodată, un văl mi s-a aşternut parcă peste ochi, urechile au început să-mi ţiuie, gîtlejul mi s-a încleştat atît de tare, încît mă simţeam incapabil să rostesc cel mai mic cuvînt. Era oare teama? Era oboseala călătoriei? Sau doar apropierea de sultan? Trecînd de zidul acela de spahii, n-am perceput decît sclipiri. Mă străduiam să păstrez un mers normal, copiat după acela al pajului care mă preceda,

dar mă simţeam gata să mă poticnesc, să mă prăbuşesc; mă temeam mai mult decît de orice că mă voi pomeni mut la picioarele cumplitului Selim.

Acesta se afla acolo, aşezat în faţa mea, piramidă de mătase pe perne din brocart, apariţie aşteptată şi totuşi subită, care, cu o privire rece, a împrăştiat ceaţa de pe ochii mei, fără să-mi potolească totuşi spaima. Nu mai eram decît un automat, dar un automat care funcţiona, făcînd gesturi precise pe care sultanul impasibil părea că mi le dictează. Atunci poemul mi-a ţîşnit din memorie, fără efecte de elocinţă, dar şi fără bîlbîieli, însoţit la ultimele versuri de cîteva gesturi timide care m-au costat eforturi şi sudoare. Sultanul dădea din cap, schimbînd uneori cîte un cuvînt scurt cu apropiaţii săi. Nu purta barbă, ci doar o mustaţă răsfirată de care trăgea întruna; tenul lui mi s-a părut pămîntiu, ochii prea mari pentru restul feţei şi uşor oblici. Pe turban, care era mic şi înfăşurat strîns, se afla un rubin incrustat într-o floare din aur. La urechea dreaptă atîrna o perlă în formă de pară.

Odată recitat poemul, m-am aplecat deasupra mîinii auguste, pe care am sărutat-o. Selim purta pe deget un inel din argint, cu o lucrătură grosolană, dăruit, mi s-a spus, de către un astrolog. Cînd m-am ridicat, un paj m-a înveşmîntat într-o robă lungă din păr de cămilă, apoi m-a poftit să-l urmez. Întrevederea se încheiase. Discuţia putea începe, într-o altă încăpere, cu consilierii. Abia de am participat. Rolul meu era acela de a reprezenta, nu de a negocia, cu atît mai mult cu cît discuţiile, începute în arabă, au continuat în limba turcă, limbă pe care o cunoşteam prea puţin înainte de şederea mea la Roma.

Am reuşit totuşi să culeg o informaţie de o extremă gravitate, datorită erorii unui consilier. „Nimic nu e mai rău pentru om decît o limbă care alunecă“, spunea califul Ali, Dumnezeu să-i cinstească obrazul! Or, limba acelui dregător aluneca necontenit. Cînd se discuta despre citadela din Alger, ocupată de necredincioşi, omul acela spunea mereu „citadela din Cairo“, ajungînd chiar să vorbească despre circazieni în loc de castilieni, pînă cînd un alt consilier, mult mai tînăr totuşi, îi aruncă o căutătură atît de furioasă, încît celălalt se făcu livid, simţind că i se clatină capul pe umeri. De altfel, mai curînd privirea aceea şi pălirea celuilalt au fost cele ce m-au făcut să pricep că tocmai

fusese dat de gol un lucru extrem de grav. Într-adevăr, în anul acela, sultanul Selim voia să lase să se creadă că pregătirile sale de război erau îndreptate împotriva sufiului Persiei; îl invitase chiar pe stăpînul de la Cairo să i se alăture în lupta împotriva ereticilor. Cînd, în realitate, otomanul se hotărîse să meargă împotriva imperiului mameluc.

La sfîrşitul discuţiilor, m-am grăbit să vorbesc despre toate astea cu Nur, ceea ce era din partea mea mai rău decît o alunecare a limbii. După cum aş fi putut să prevăd, circaziana mea a luat foc, nu în purtările ei, ci în inimă. Voia cu orice preţ să-i înştiinţeze pe fraţii ei de neam despre pericolul ce-i ameninţa.

— Sultanul Kansoh e un om bătrîn, bolnav şi nehotărît, care va continua să plece blajin urechea la promisiunile de prietenie ale lui Selim pînă cînd sabia otomană îi va fi tăiat beregata, ca de altfel tuturor circazienilor lui. A fost neîndoielnic un brav soldat în tinereţe, dar, deocamdată, nu-l preocupă nimic altceva decît să-şi proteguiască pleoapele şi să-şi stoarcă supuşii de aur. Trebuie să-l avertizăm asupra intenţiilor celor de la Constantinopol; numai noi o putem face deoarece doar noi le cunoaştem.

— Îţi dai seama ce-mi propui? S-o fac pe spionul, să ies din anticamera lui Selim pentru a mă duce să-i povestesc lui Kansoh ce s-a zis acolo. Ştii că vorbele astea pe care le schimbăm aici între noi, tu şi cu mine, în încăperea asta, ar fi de ajuns ca să ni se taie capetele?

— Nu încerca să mă sperii! Sînt singură cu tine şi vorbesc încet.

— Pentru tine am părăsit Egiptul, şi acum îmi ceri să mă întorc acolo!

— Trebuia să plecăm pentru a pune la adăpost viaţa lui Bayazid; astăzi trebuie să ne întoarcem pentru a-mi salva fraţii, dar şi viitorul fiului meu. Toţi circazienii vor fi măcelăriţi, sultanul Selim îi va lua prin surprindere, va pune mîna pe pămînturile lor, va clădi o împărăţie atît de puternică şi de întinsă, că fiul meu n-o va mai putea niciodată rîvni. Dacă ceva poate fi încercat, atunci trebuie s-o fac, fie şi cu preţul vieţii. Ne putem duce la Galata, să urcăm pe prima corabie spre Alexandria. La urma urmei, cele două împărăţii nu sînt încă în război, se presupune chiar că sînt aliate.

— Şi dacă ţi-aş spune nu?

— Spune-mi: „Nu, n-ai să încerci să-i salvezi de la masacru pe oamenii din neamul tău“, „Nu, n-ai să te baţi pentru ca fiul tău să fie într-o zi stăpînul Constantinopolului“, spune-mi cuvintele astea, şi-ţi voi da ascultare. Dar voi pierde cheful de a mai trăi şi a mai iubi.

N-am spus nimic. Şi-a întărit spusele:

— Din ce fel de aluat eşti plămădit ca să accepţi să pierzi un oraş după altul, o patrie după alta, o femeie după alta, fără să te lupţi niciodată, fără să regreţi niciodată, fără să întorci niciodată capul?

— Între Andaluzia pe care am părăsit-o şi Raiul care îmi este făgăduit, viaţa nu e decît o traversare. Nu mă duc nicăieri, nu rîvnesc nimic, nu mă agăţ de nimic, mă încred în pasiunea mea de a trăi, în instinctul meu de fericire, cît şi în Providenţă. Oare nu asta ne-a unit? Am lăsat în urmă fără să şovăi un oraş, o casă, o viaţă, ca să-ţi urmez calea, ca să-ţi ocrotesc înverşunarea.

— Şi acum, pentru ce ai încetat să mă urmezi?

— M-am săturat de obsesii. Fireşte, n-am să te abandonez aici, înconjurată de duşmani. Te voi duce la ai tăi ca să-i poţi avertiza, dar acolo drumurile noastre se vor despărţi.

Nu eram sigur că ajunsesem la o bună învoială şi nici că voi avea curajul s-o respect. Măcar credeam că-mi fixasem limitele aventurii în care mă lăsasem tîrît. Cît despre Nur, mi s-a părut strălucitoare. Puţin îi păsa de reticenţele mele, atîta timp cît nu se aşezau de-a curmezişul drumului ei. Din vorbele mele foarte limpede înfăţişate, ea n-a auzit decît „da“-ul pe care nici măcar nu-l rostisem. Şi deja, fără să mai aştepte, în timp ce ticluiam în minte minciuna pe care aveam să i-o servesc lui Harun pentru a-l putea lăsa baltă, ea a început să discute despre corăbii, cheiuri şi bagaje.

*

* *

Cînd, la înapoierea mea în ţinutul Nilului, vameşul din portul

Alexandria m-a întrebat, între două reprize de scotoceală, dacă era adevărat că otomanii se pregăteau să năvălească în Siria şi în Egipt, am răspuns printr-o înjurătură la adresa tuturor femeilor de pe pământ, îndeosebi la adresa blondelor circaziene, ceea ce interlocutorul meu, spre marea mea uluire, încuviinţă cu zel, ca şi cum asta era explicaţia evidentă a nenorocirilor viitoare.

De-a lungul întregului drum pînă la Cairo, Nur a fost nevoită să suporte reproşuri şi sarcasme. Dar, încă din a treia zi de la sosirea noastră în capitală, a trebuit să recunosc că nu greşise prea tare cînd o pornise în primejdiosul ei demers. Zvonurile care circulau erau atît de contradictorii, încît confuzia totală stăpînea toate minţile, nu doar printre oamenii de rînd, ci şi în Citadelă. Sultanul hotărîse să plece în Siria, în întîmpinarea trupelor otomane, apoi, în temeiul unor informaţii liniştitoare, îşi anulase expediţia. Regimentelor care primiseră ordin s-o pornească la drum, li se ceruse să se întoarcă în cazărmi. Califului şi celor patru mari cadii li se ceruse în două rînduri să se pregătească să-l însoţească pe suveran la Alep; de două ori cortegiile acestora se îndreptaseră spre Citadelă în vederea marii plecări şi de două ori li se transmisese să se întoarcă acasă.

Pentru a spori tulburarea, un plenipotenţiar otoman venise cu mare pompă să reînnoiască promisiunile de pace şi de prietenie, sugerînd, o dată în plus, o alianţă împotriva ereticilor şi necredincioşilor. O asemenea aşteptare, dublată de nesiguranţă, slăbea combativitatea armatei şi desigur că asta urmărea Marele Turc prin vorbele lui amăgitoare. Era aşadar important ca o mărturie venită de la Constantinopol să le deschidă ochii celor responsabili. Şi, pe deasupra, mai trebuia ca acest lucru să fie transmis într-un mod care să inspire încredere, fără ca sursa să fie dezvăluită.

Lui Nur i-a venit ideea să scrie o scrisoare, pe care să se ducă s-o depună, sigilată, la locuinţa secretarului de stat Tumanbay, al doilea personaj din sultanat, cel mai popular dintre conducătorii Egiptului. Ea gîndea că mesajul unei femei circaziene va fi transmis fără zăbavă marelui mameluc.

Chiar în noaptea aceea, cineva mi-a bătut la uşă. Tumanbay venise singur, lucru de necrezut în acel oraş unde nici celui mai mărunt comandant peste zece soldaţi nu-i trecea prin cap să se

deplaseze fără o abundentă şi zgomotoasă escortă. Era un bărbat de vreo patruzeci de ani, înalt, elegant, cu pielea albă, cu mustaţa alungită după moda circaziană, cu barba scurtă şi îngrijt ajustată. De la primele cuvinte de bun venit, s-a întunecat la faţă. Accentul meu îl neliniştise, comunitatea maghrebină din Cairo fiind cunoscută pentru simpatiile ei faţă de otomani. M-am grăbit s-o chem pe Nur alături de mine. S-a înfăţişat cu chipul descoperit. Tumanbay a recunoscut-o. Soră de neam şi văduvă a unui opozant faţă de Selim, ea nu putea decît să-i inspire deplină încredere.

Secretarul de stat se aşează aşadar fără ceremonie pentru a-mi asculta spusele. I-am repetat ce auzisem, fără să adaug nici o înfloritură, fără să omit nici un detaliu. Cînd am tăcut, a început prin a-mi da asigurări:

— Nu e vorba aici de o mărturie de care voi face caz. Importantă este convingerea intimă a diriguitorilor. A mea este gata formată, iar după cele auzite, am să mă bat cu şi mai multă energie pentru ca sultanul s-o împărtăşească.

Păru că stă să cugete. Buzele lui schiţară o strîmbătură. Apoi spuse, ca şi cum ar fi continuat o conversaţie lăuntrică:

— Dar cu un sultan nimic nu e niciodată simplu. Dacă am să stărui prea mult pe lîngă el, are să-şi spună că încerc să-l îndepărtez din Cairo şi n-are să mai vrea să plece.

Încrederea lui mi-a dat curaj:

— De ce n-ai pleca tu însuţi cu armata? Nu ai cu treizeci de ani mai puţin decît el?

— Dacă aş cîştiga o victorie, s-ar teme de întoarcerea mea în fruntea trupelor.

Plimbîndu-şi privirea jur-împrejur, secretarul de stat remarcă icoana şi crucea coptă de pe perete. Zîmbi, scărpinîndu-se făţiş în cap. Avea motive bune să fie intrigat: un maghrebin, înveşmîntat după moda egipteană, însurat cu o circaziană, văduva unui emir otoman, şi care-şi împodobea casa în felul unui creştin! Mă pregăteam să-i povestesc cum ajunsese casa în folosirea mea, dar m-a întrerupt:

— Vederea acestor obiecte nu mă ofensează. E adevărat că sînt musulman prin voia lui Dumnezeu, dar m-am născut creştin şi sînt şi botezat, la fel ca sultanul, la fel ca toţi mamelucii.

Acestea fiind zise, sări în picioare şi îşi luă rămas-bun, mulţumindu-ne iarăşi.

Aşezată într-un ungher întunecos al încăperii, Nur nu luase parte la discuţie. Dar se arătă mulţumită:

— Fie numai şi pentru întîlnirea asta şi tot nu regret că am bătut atîta drum pînă aici.

Evenimentele au părut să-i dea dreptate destul de repede. Am aflat într-adevăr că sultanul se hotărîse în cele din urmă să plece. I-am văzut batalionul ieşind din hipodrom, străbătînd Piaţa Rumaila, trecînd apoi prin Urcuşul Boilor şi strada Saliba, unde mă dusesem în ziua aceea ca să văd spectacolul. Cînd sultanul înaintă sub ovaţii, la cîţiva paşi de mine, am remarcat că, în vîrful parasolului care-l ferea de soare, pasărea din aur ajurat, însemnul mamelucilor, fusese înlocuită cu o semilună din aur; se şoptea în jurul meu că schimbarea fusese poruncită în urma unei scrisori primite de la otoman, care punea la îndoială zelul religios al lui Kansoh.

În fruntea interminabilului alai al sultanului înaintau cincisprezece şiruri de cămile împodobite cu ciucuri împletiţi cu fir de aur şi alte cincisprezece împodobite cu ciucuri din catifea pestriţă; apoi venea cavaleria, marşul ei fiind deschis de o sută de bidivii acoperiţi cu valtrapuri din oţel incrustat cu aur. Mai departe se puteau vedea litierele aşezate pe catîri acoperiţi cu învelitori din mătase galbenă, pentru transportul familiei regale.

În ajun, Tumanbay fusese numit locotenent general al Egiptului, învestit cu puteri depline; dar umbla zvonul că sultanul luase cu el tot aurul din vistierie, mai multe milioane de dinari, cît şi obiectele de preţ din prăvăliile regale.

Îi cerusem lui Nur să mă însoţească pentru a asista la evenimentul pentru care trăsese sforile. Mă rugase să plec singur, spunînd că nu se simţea în formă. Am crezut că voia să evite să se arate prea mult în public; curînd, însă, am descoperit că era însărcinată. Nu îndrăzneam să mă bucur prea tare, căci dacă, mergînd pe treizeci de ani, doream cu ardoare un fiu din sîngele meu, nu ignoram faptul că starea lui Nur îmi interzicea de acum s-o mai părăsesc, şi chiar să plec cu ea din Cairo, ceea ce îmi poruncea înţelepciunea să fac.

Au trecut trei luni, în cursul cărora ne veneau regulat ştiri

despre înaintarea suveranului: Gaza, Tiberiada, apoi Damasc, unde a fost semnalat un incident. Administratorul Monetăriei, un evreu pe nume Sadaka, azvîrlise, potrivit datinei, monede noi din argint la picioarele sultanului, la intrarea triumfală a acestuia în oraş. Gărzile lui Kansoh se năpustiseră atunci să adune monedele, astfel că suveranul, foarte înghesuit, fusese cît pe-aci să cadă de pe cal.

S-a aflat că, după Damasc, suveranul se dusese la Hama şi la Alep. Apoi nu s-a mai auzit nimic. Vreme de mai bine de trei săptămîni. S-a lăsat o tăcere care, la început, n-a fost tulburată de nici cel mai mic zvon. Abia sîmbătă, a şaisprezecea zi a lunii *şaaban*, 14 septembrie 1517, un sol a sosit la fortăreaţă, gîfîind şi plin pe praf: se dăduse o bătălie la Marj Dabek, nu departe de Alep. Sultanul participase, purtînd pe cap o mică tocă, înveşmîntat în mantie albă, cu baltagul pe umăr, înconjurat de calif, de cadii şi de cei patruzeci de purtători ai Coranului. La început, oastea Egiptului fusese triumfătoare, capturînd de la duşman şapte steaguri şi mai multe piese mari de artilerie montate pe care. Dar sultanul fusese trădat, îndeosebi de Khairbak, cîrmuitorul din Alep, care era în înţelegere cu otomanii. În timp ce comanda aripa stîngă, acesta pur şi simplu o ştersese, ceea ce descurajase pe dată întreaga oaste. Şi, văzînd cele ce se petreceau, pe Kansoh îl lovise damblaua. Căzînd de pe cal, murise pe loc. În zăpăceala de atunci, cadavrul lui nici măcar nu mai fusese găsit.

Locuitorii oraşului Cairo erau îngroziţi, cu atît mai mult cu cît alte zvonuri veniră să le înlocuiască pe primele, privitoare la înaintarea otomanilor, care urmau în sens invers drumul oastei egiptene: astfel, Alep căzuse în mîinile lor, apoi şi Hama. La Khan el-Khalili, au fost jefuite cîteva prăvălii ce aparţineau unor turci din Asia Mică şi unor maghrebini, însă ordinea a fost energic restabilită de către Tumanbay care, pentru a mai îndulci efectele acelor ştiri dezastruoase, a vestit suprimarea tuturor taxelor şi a redus preţul produselor de primă necesitate.

Deşi secretarul de stat ţinea situaţia sub control, a mai aşteptat o lună înainte de a se proclama sultan. În ziua aceea, Damascul căzuse, la rîndul lui, în mîinile lui Selim; Gaza avea să-i urmeze curînd. Rămas fără oameni, Tumanbay a dat poruncă să fie

alcătuite miliţii populare în vederea apărării capitalei; a golit închisorile şi a anunţat că toate fărădelegile, chiar şi omorurile, le erau iertate celor care se angajau în aceste miliţii. Cînd, în ultimele zile ale anului, armata otomană s-a apropiat de Cairo, sultanul mameluc şi-a adunat trupele în tabăra de la Raidanieh, în partea de răsărit a oraşului; a mai adăugat şi cîţiva elefanţi, precum şi nişte tunuri recent fabricate; totodată, a pus să se sape un şanţ lung şi adînc, în speranţa susţinerii unui lung asediu.

Nu acesta era însă planul otomanului. După ce lăsase oastei sale două zile de odihnă pentru lunga traversare a Sinaiului, Selim a poruncit un asalt general, cu o asemenea cantitate de tunuri şi un avantaj numeric atît de zdrobitor, încît oastea egipteană a fost risipită în numai cîteva ceasuri.

Şi astfel, în chiar ultima zi a anului, Marele Turc şi-a făcut intrarea solemnă în Cairo, precedat de heralzi care făgăduiau locuitorilor că le va fi cruţată viaţa, chemîndu-i să se întoarcă încă de a doua zi la ocupaţiile lor. Era într-o zi de vineri, iar califul, luat prizonier în Siria şi adus în alaiul învingătorului, a pus să fie rostită în ziua aceea predica, în toate moscheile capitalei, în numele „sultanului, fiu de sultan, suveran peste cele două continente şi peste cele două mări, nimicitor al celor două armate, stăpîn peste cele două Irakuri, slujitorul lăcaşelor sfinte, regele victorios Selim şah“.

Nur avea ochii injectaţi. Era atît de afectată de triumful Marelui Turc, încît m-am temut pentru viaţa copilului pe care-l purta. Cum mai avea doar cîteva zile pînă să nască, am fost nevoit s-o pun să jure că va rămîne nemişcată în pat. Eu însumi mă consolam cu făgăduiala că aveam să părăsesc această ţară de îndată ce Nur se va fi refăcut. Pe strada mea, toţi oamenii de vază îşi dosiseră în cavourile de familie obiectele de preţ şi aşternuturile, de teama prădăciunilor.

În ziua aceea, totuşi, slujitorul meu înarmat se înfăţişă cu măgarul în faţa porţii, ca de obicei, ca să mă ducă în oraş. Băiatul îmi povesti hlizindu-se că, venind spre mine, se poticnise de capul tăiat al unui ofiţer mameluc. Cum eu nu rîdeam deloc, şi-a îngăduit să spună că luam lucrurile prea în serios. Ceea ce m-a făcut să-i ard un dos de palmă.

— Aşa deci, am mîrîit eu pe un ton părintesc, oraşul ţi-a fost

ocupat, ţara ţi-e cotropită, cei de la cîrma ţării sînt toţi măcelăriţi sau au fugit, le-au luat locul alţii, care vin de la capătul pămîntului, şi tu îmi reproşezi că iau lucrurile în serios?

În chip de răspuns, dădu din umeri şi rosti aceste vorbe de seculară resemnare:

— Oricine o ia pe mama devine tatăl meu vitreg.

Apoi s-a pus pe rîs.

Exista totuşi cineva, un bărbat care nu se resemnase nicicum. Acesta era Tumanbay. El se pregătea să scrie paginile cele mai eroice din istoria oraşului Cairo.

Anul lui Tumanbay

923 de la hegira
(24 ianuarie 1517 – 12 ianuarie 1518)

Stăpîn peste Cairo, Marele Turc se fudulea, ca şi cum ar fi ţinut să-şi aştearnă umbra de neşters peste fiecare loc sacru, peste fiecare cartier, fiecare poartă, peste orice privire înspăimîntată. Înaintea lui, pristavii nu mai conteneau să vestească populaţiei că nu mai avea a se teme de nimic, nici în ce priveşte viaţa, nici în ce priveşte avutul, cînd, de fapt, tot atunci, măcelurile şi jafurile se ţineau lanţ, uneori la doar cîţiva paşi de alaiul sultanului.

Circazienii erau primele victime. Mameluci sau urmaşi ai acestora, erau necontenit urmăriţi. Cînd un înalt dregător al fostului regim era prins, era cocoţat pe un măgar, cu faţa întoarsă spre coada animalului, i se punea pe cap un turban albastru, iar în jurul gîtului îi erau legaţi clopoţei. Astfel împopoţonat, era plimbat pe străzi, după care i se tăia capul. Capul era apoi înfipt într-o prăjină, iar trupul era dat la cîini. În fiecare tabără a oastei otomane, sute de asemenea prăjini erau înfipte în pămînt, unele lîngă altele, macabre păduri prin care lui Selim îi plăcea să se preumble.

Bineînţeles, circazienii, care se lăsaseră o clipă duşi de nas de făgăduielile otomane, se descotorosiră curînd de bonetele tradiţionale, fesuri sau turbane uşoare, arborînd turbane mari pentru a se topi mai lesne în gloată. Drept urmare, soldaţii otomani începură să-i înhaţe pe toţi trecătorii fără osebire, acuzîndu-i că sînt circazieni deghizaţi şi pretinzîndu-le să plătească o răscumpărare spre a fi lăsaţi să plece. Cînd străzile erau goale, militarii spărgeau uşile caselor şi, pretextînd că-i

caută pe mamelucii fugari, se dedau la jafuri şi violuri.

În cea de-a patra zi din acel an, sultanul Selim se afla în cartierul Bulak, unde oastea lui îşi aşezase tabăra cea mai mare. Asistase la executarea cîtorva ofiţeri, apoi poruncise ca sutele de cadavre decapitate care umpleau tabăra să fie imediat azvîrlite în Nil. Trecuse apoi la hamam spre a se purifica înainte de a merge la rugăciunea de seară într-o moschee din apropierea debarcaderului. După ce se lăsase noaptea, se întorsese în tabără şi-i chemase pe cîţiva dintre aghiotanţii săi.

Adunarea abia începuse cînd s-a produs un tumult neobişnuit: sute de cămile purtînd încărcături de cîlţi aprinşi dădeau năvală spre poziţiile otomane, incendiind astfel corturile. Era deja noapte şi, profitînd de haosul creat, mii de oameni înarmaţi încercuiră tabăra. În fruntea lor era Tumanbay. Trupele lui cuprindeau soldaţi, fireşte, dar mai ales oameni de rînd, mateloţi, sacagii, foşti condamnaţi care se alăturaseră miliţiilor populare. Unii erau înarmaţi cu pumnale, alţii nu aveau decît nişte praştii, sau chiar ciomege. Cu toate astea, ajutaţi de întuneric şi de năuceala creată, au semănat moartea în rîndurile otomanilor. În toiul bătăliei, însuşi Selim s-a pomenit încercuit şi doar înverşunarea gărzilor lui i-a îngăduit să scape. Tabăra era acum în mîinile lui Tumanbay care, fără a pierde nici o clipă, le porunci partizanilor lui să pornească în urmărirea trupelor de ocupaţie prin toate cartierele din Cairo şi să nu ia prizonieri.

Stradă după stradă, capitala a fost recucerită. Circazienii îi hăituiau pe soldaţii otomani, cu ajutorul activ al populaţiei. Victimele, devenite călăi, se dovedeau nemiloase. Am văzut eu însumi, nu departe de casa mea, torturarea unui grup de şapte turci care se refugiaseră într-o moschee. Urmăriţi de vreo douăzeci de cairoţi, se refugiaseră în vîrful minaretului şi începuseră să tragă cu flinta asupra mulţimii. Dar au fost prinşi, li s-a tăiat beregata şi, plini de sînge, au fost azvîrliţi din înaltul clădirii.

Bătălia începuse marţi seara. Joi, Tumanbay a venit să se instaleze în moscheea Şeikhu de pe strada Saliba, unde şi-a stabilit cartierul general. Părea atît de stăpîn peste oraş, încît a doua zi a fost rostită din nou predica în numele său din amvonul moscheilor.

Situaţia lui nu era însă mai puţin precară. Odată risipită năuceala iscată de primul atac, otomanii îşi veniseră în fire. Recuceriseră Bulakul, se strecuraseră în vechiul Cairo pînă în preajma casei mele şi, la rîndul lor, recuperau pas cu pas terenul pierdut. Tumanbay controla mai ales cartierele populare din centru, la care stăvilise accesul prin săparea în grabă a unor şanţuri sau prin înălţarea de baricade.

Dintre toate zilele create de Dumnezeu, vinerea aceea şi nu alta a fost cea aleasă de Nur pentru a simţi durerile facerii. Am fost nevoit să ies tîrîş, să mă strecor prin grădină pentru a chema o moaşă din vecini, care n-a fost de acord să se deplaseze decît după un ceas de implorări şi plătită cu bani grei: doi dinari dacă e fată, patru dacă e băiat.

Cînd a văzut fragila brazdă trandafirie dintre coapsele dolofane ale pruncului, mi-a strigat foarte înciudată:

— Doi dinari!

La care i-am răspuns:

— Dacă totul se termină cu bine, o să capeţi totuşi patru!

Copleşită de atîta mărinimie, a făgăduit să se întoarcă peste cîteva zile pentru excizie, pe care avea s-o facă pe gratis. I-am spus că nu era nevoie, explicîndu-i că în ţara mea nu exista obiceiul ăsta, lucru de care s-a arătat surprinsă şi contrariată.

Fiica mea mi s-a părut la fel de frumoasă ca maică-sa, şi la fel de albă. I-am dat numele de Hayat, Viaţă, neavînd pentru ea, ca de altfel pentru toată familia mea, dorinţă mai scumpă decît de a o vedea ieşind nevătămată din dezmăţul ucigaş din Cairo, în care se înfruntau două imperii, unul îmbătat de triumf, celălalt încăpăţînîndu-se să nu moară.

Pe străzi, bătălia continua. Otomanii, redeveniţi stăpîni peste majoritatea cartierelor de la periferie, încercau să ajungă în centrul oraşului, dar înaintau încet şi cu foarte multe pierderi. Cu toate astea, soarta luptei nemailăsînd loc de îndoială, nenumăraţi soldaţi şi oameni din miliţii dezertară treptat din tabăra lui Tumanbay, în vreme ce, în fruntea unei mîini de fideli, sultanul mameluc încă se mai bătea şi avea s-o facă o zi încheiată. În noaptea de sîmbătă, el se hotărî să părăsească oraşul, fără să piardă nimic din determinarea de a lupta. Le spuse că se va întoarce curînd cu forţe sporite, pentru a-i da la o parte pe

cotropitori.

Cum aş putea descrie ce au făcut otomanii cînd au putut pătrunde iarăşi în cartierele din Cairo? Pentru ei, nu se mai punea problema, ca la prima lor victorie, să scoată din luptă trupele circaziene care le ţinuseră piept; de acum trebuia pedepsită toată populaţia oraşului Cairo. Soldaţii Marelui Turc se răspîndiră aşadar pe străzi, avînd poruncă să ucidă tot ce mişcă. Nimeni nu putea părăsi oraşul blestemat, deoarece toate străzile erau izolate; nimeni nu-şi putea înjgheba un refugiu, deoarece pînă şi cimitirele şi moscheile fuseseră transformate în cîmpuri de luptă. Oamenii erau siliţi să stea pitulaţi în case, aşteptînd să treacă uraganul. Se pare că au fost în ziua aceea, din zori şi pînă în ultimul pătrar al nopţii, mai mult de opt mii de morţi. Străzile erau acoperite de cadavre de bărbaţi, femei, copii, de cai şi de măgari, amestecate într-un nesfîrşit cortegiu însîngerat.

A doua zi, Selim a pus să fie înălţate deasupra taberei sale două stindarde, unul alb, celălalt roşu, făcînd astfel cunoscut oamenilor săi că răzbunarea era de acum împlinită şi că măcelul trebuia să înceteze. Era şi timpul, căci, dacă represaliile s-ar mai fi prelungit cîteva zile cu aceeaşi furie, Marele Turc n-ar mai fi cucerit în ţara asta decît un imens cîmp de cadavre.

De-a lungul acelor zile însîngerate, Nur se rugase necontenit pentru victoria lui Tumanbay. Propriile mele sentimente nu erau prea diferite. Faptul că-l primisem cîndva, într-o seară, pe sultanul mameluc sub acoperişul meu mă făcea şi mai sensibil la vitejia lui. Şi apoi, mai era şi Bayazid. Mai devreme sau mai tîrziu, o bănuială, un denunţ, o flecăreală l-ar putea da pe mîna otomanilor, împreună cu întreaga sa familie. Pentru siguranţa copilului proscris, pentru siguranţa noastră, trebuia ca Tumanbay să cîştige victoria. Cînd, în cursul zilei de duminică, mi-am dat seama că el pierduse definitiv partida, am izbucnit împotriva lui din pricina dezamăgirii, a fricii şi a furiei înăbuşite, declarînd că n-ar fi trebuit niciodată să se lanseze într-o încercare atît de riscantă, să tîrască populaţia pe urmele lui şi să atragă asupra ei mînia lui Selim.

Deşi era încă foarte slăbită, Nur s-a ridicat dintr-un salt, de parcă s-ar fi trezit dintr-un vis urît. Pe chipul ei livid nu se vedeau decît ochii, care priveau în gol.

— Aminteşte-ţi de piramide! Cîţi oameni au murit pentru a le construi, oameni care şi-ar fi putut petrece ani buni de viaţă cultivînd pămîntul, mîncînd, împerechindu-se! Apoi ar fi murit de ciumă, fără să lase vreo urmă. Din voinţa Faraonului, au înălţat un monument a cărui siluetă va face să dureze veşnic amintirea muncii lor, a suferinţelor lor, a năzuinţelor celor mai nobile. Tumanbay n-a făcut altceva. Patru zile de curaj, patru zile de demnitate, de sfidare, nu fac oare mai mult decît patru veacuri de supunere, de resemnare, de meschinărie? Tumanbay a oferit oraşului Cairo şi poporului său cel mai frumos dar cu putinţă: un foc sacru ce va lumina şi va încălzi lunga noapte care începe.

Vorbele lui Nur nu mă convingeau decît pe jumătate, dar n-am încercat s-o contrazic. M-am mulţumit s-o strîng uşor în braţe, ca s-o fac să se culce la loc. Vorbea precum neamul ei; eu însă n-aveam altă ambiţie decît să trăiesc alături de ai mei, să plec de acolo spre a povesti într-o bună zi, pe hîrtie fină, căderea oraşului Cairo, a imperiului său, a ultimului său erou.

*

* *

Nu puteam părăsi oraşul mai devreme de cîteva săptămîni, cît era necesar ca Nur să aibă putere să înfrunte drumul. Între timp, viaţa la Cairo se făcea tot mai grea. Mărfurile alimentare erau tot mai rare. Brînzeturile, untul şi fructele erau de negăsit, preţul cerealelor creştea. Se spunea că Tumanbay hotărîse să înfometeze garnizoana otomană, împiedicînd aprovizionarea oraşului dinspre provinciile pe care încă le avea sub control; pe deasupra, se înţelesese cu triburile de nomazi arabi, care nu se supuseseră niciodată vreunei puteri egiptene, ca să vină să devasteze împrejurimile capitalei. Se mai spunea de asemenea că Tumanbay adusese din Alexandria material de război, săgeţi, arcuri şi praf de puşcă, şi că adunase trupe proaspete, pregătindu-se să se lanseze într-o nouă ofensivă. În realitate, înfruntările se înmulţeau, îndeosebi spre Ghizeh, făcînd de nefolosit drumul spre piramide pe care trebuia s-o pornim pentru

a-l lua pe Bayazid.

Trebuia oare să încercăm totuşi să fugim, cu riscul de a fi opriţi din drum de o patrulă otomană, de dezertori mameluci sau de vreo bandă de jefuitori? Şovăiam s-o fac pînă în clipa cînd am aflat că sultanul Selim luase hotărîrea de a surghiuni la Constantinopol cîteva mii de locuitori. S-a vorbit la început de calif, de dregătorii mameluci şi de familiile lor. Dar lista se lungea mereu: zidari, dulgheri, cioplitori în marmură, pavatori, fierari, meşteşugari de toate felurile. Am aflat curînd că funcţionarii otomani se ocupau cu întocmirea de liste nominale ale tuturor maghrebinilor şi ale tuturor evreilor din oraş în vederea trimiterii în surghiun.

Hotărîrea mea era luată. Făgăduindu-mi să plec peste trei zile, dădeam o ultimă raită prin oraş pentru a pune în ordine cîteva treburi, cînd un zvon mi-a ajuns la urechi: Tumanbay ar fi fost, pare-se, capturat, trădat fiind de şeful unui trib beduin.

Spre amiază, răsunară strigăte care se confundau cu chemarea la rugăciune. Un nume a fost rostit lîngă mine, Bab Zuwaila. Într-adevăr, mii de orăşeni se grăbeau în direcţia acestei porţi, bărbaţi şi femei, tineri şi bătrîni. M-am luat după ei. O întreagă mulţime se afla acolo, crescînd neîncetat şi cu atît mai impresionantă cu cît era aproape tăcută. Deodată, ea s-a împărţit în două pentru a lăsa să treacă o coloană otomană care cuprindea cam o sută de călăreţi şi de două ori mai mulţi pedeştri. Cu spatele spre mulţime, ei alcătuiră trei cercuri concentrice, avînd în mijloc un bărbat călare. Nu era uşor să-l recunoşti în silueta aceea pe Tumanbay. Cu capul gol şi barba în dezordine, nu avea drept straie decît nişte zdrenţe din postav roşu prost ascunse de o mantie albă. În picioare nu avea decît nişte legături grosolane dintr-o pînză albastră.

Un ofiţer otoman îi ceru să coboare de pe cal şi sultanul decăzut descălecă. Îi dezlegară mîinile, dar doisprezece soldaţi făcură pe dată cerc în jurul lui, cu sabia scoasă. Totuşi, se vedea din atitudinea lui că n-avea de gînd să fugă. Cu mîinile libere, a salutat mulţimea, care l-a aclamat cu curaj. Toate privirile, chiar şi a lui, s-au întors atunci spre celebra poartă pe deasupra căreia un călău tocmai arunca o funie.

Tumanbay păru surprins, dar zîmbetul nu-i pieri de pe buze.

Doar privirea pierdu din vioiciune. Strigă atunci mulţimii:

— Spuneţi *Fatiha* de trei ori pentru mine!

Mii de murmure se făcură auzite, ca un vuiet tot mai vibrant:

— Lăudat fie Domnul, stăpînul universului, cel Iertător, cel Milostiv, stăpînul zilei Judecăţii…

Ultimul *Amîn* a fost un strigăt prelung, furios, răzvrătit. Apoi nimic, doar tăcerea. Otomanii păreau şi ei tulburaţi, astfel că Tumanbay a fost cel care i-a scuturat:

— Călăule, fă-ţi treaba!

Funia a fost înnodată în jurul gîtului condamnatului. S-a tras de celălalt capăt. Sultanul a fost înălţat la cîteva palme, apoi a căzut la pămînt. Se rupsese funia. A fost iarăşi înnodată, iarăşi trasă de călău şi de ajutoarele lui şi iarăşi s-a rupt. Încordarea devenea de nesuportat. Doar Tumanbay părea că se amuză, de parcă s-ar fi simţit deja altundeva, într-o lume în care curajul capătă o cu totul altă răsplată. Călăul a legat funia pentru a treia oară. De data asta nu s-a mai rupt. Un vuiet s-a înălţat, alcătuit din plînsete, gemete, rugăciuni. Ultimul împărat al Egiptului, omul cel mai curajos care cîrmuise vreodată valea Nilului, îşi dăduse sufletul, atîrnat în ştreangul de la poarta Zuwaila precum un vulgar hoţ de cai.

*

* *

Toată noaptea, imaginea celui dat morţii în chinuri a rămas înfiptă parcă în faţa ochilor mei. Dimineaţa însă, amărăciunea şi nesomnul făcîndu-mă să prind curaj, o pornisem, nesimţitor la primejdii, pe drumul ce ducea la piramide.

Fără să-mi dau seama, alesesem cel mai bun moment spre a fugi: otomanii, liniştiţi de acum în urma executării duşmanului lor, îşi slăbiseră vigilenţa, în vreme ce prietenii lui Tumanbay, doborîţi de înfrîngere, o luaseră razna care-ncotro. Am fost nevoiţi, fireşte, să ne oprim de cinci-şase ori ca să răspundem la cîteva întrebări bănuitoare. Dar n-am fost nici maltrataţi, nici prădaţi de straie, iar noaptea ne-a găsit culcaţi fără grijă în coliba

Khadrei, locul iubirii noastre de la început.

Acolo s-au scurs luni de fericire simplă şi nesperată. Prea mic şi prea sărac pentru a isca pizmă, satul dădacei trăia departe de războaie şi de răsturnări. Însă existenţa asta paşnică şi monotonă nu putea fi pentru mine decît cea a unei oaze umbroase între două etape lungi. Zgomotele zărilor îndepărtate mă chemau. Era scris că n-aveam să rămîn surd la ispitele cu care mă ademeneau.

Anul răpirii

924 de la hegira
(13 ianuarie 1518 – 2 ianuarie 1519)

Din lunga mea retragere la ţară, presărată totuşi cu meditaţii şi preumblări tăcute, am ieşit lipsit de certitudini. Perisabile erau toate oraşele; feroce, toate împărăţiile; insondabilă, Providenţa. Singurele lucruri care mă consolau erau creşterea apelor Nilului, hora aştrilor şi naşterea sezonieră a puilor de bivol.

Cînd a venit clipa plecării, mi-am întors privirile spre Mecca. Se impunea să fac un pelerinaj o dată în viaţă. Deoarece Nur se temea de călătoria cu doi copii în vîrstă de un an şi de patru ani, am rugat-o pe Khadra să ne însoţească, ceea ce a bucurat-o, jurîndu-se că nu aştepta altă simbrie decît privilegiul de a se stinge la Locurile sfinte.

O corabie cu pînze ne-a cules de pe malul african al fluviului, la jumătate de zi depărtare de Ghizeh, spre miazăzi. Aparţinea unui bogat producător de ulei de susan, care-şi ducea marfa spre Egiptul-de-Sus, poposind pentru o zi sau două în orice oraş cît de cît important. Aşa se face că am vizitat rînd pe rînd Bani Sueif, el-Minia, apoi Manfalut, unde ni s-a alăturat un om în vîrstă. Chiar în noaptea aceea, profitînd de linişte şi de somnul copiilor, începusem să scriu la lumina unei lumînări, cînd noul pasager m-a interpelat:

— Hei! Tu de colo! Du-te de scoală un marinar! Văd în apă o bucată mare de lemn care ne va fi de folos mîine la bucătărie!

N-am gustat nici tonul de ienicer, nici glasul răguşit, nici îndemnul făcut în toiul nopţii. Cu toate astea, din consideraţie pentru vîrsta lui, i-am răspuns fără să fiu nepoliticos:

— E miezul nopţii, ar fi mai bine să nu trezim pe nimeni. Dar cu siguranţă că aş putea să te ajut chiar eu.

Mi-am lăsat cu regret pana şi am făcut cîţiva paşi spre omul acela. Mi-a aruncat însă nervos:

— N-am nevoie de nimeni. O să izbutesc şi singur!

Stătea aplecat peste bord, ţinînd în mînă o frînghie cu care încerca să agaţe scîndura plutitoare, cînd deodată o coadă lungă a ţîşnit din apă, s-a înfăşurat în jurul lui şi l-a aruncat în Nil. Am început să strig, smulgînd brutal din somn pasagerii şi oamenii din echipaj. A fost coborîtă pînza pentru a opri corabia, care a fost ţinută vreme de un ceas legată cu o parîmă la mal, în timp ce nişte marinari cutezători se aruncau în apă. Dar a fost zadarnic. Toţi au afirmat acelaşi lucru, şi anume că nefericitul fusese devorat de un crocodil.

În tot restul călătoriei, mi-au fost istorisite întîmplările cele mai ieşite din comun în legătură cu aceste şopîrle gigantice care terorizează Egiptul-de-Sus. Se pare că pe vremea faraonilor, apoi a romanilor, şi chiar şi la începutul cuceririi musulmane, crocodilii făceau puţine ravagii. Dar, în veacul al treilea de la hegira, s-a produs un eveniment dintre cele mai ciudate: într-o grotă din apropiere de Manfalut, s-a găsit o statuie din plumb înfăţişînd pe unul dintre aceste animale, în mărime naturală, acoperită de inscripţii faraonice. Socotind că era vorba de un idol nelegiuit, cîrmuitorul Egiptului din vremea aceea, un anume Ibn-Tulun, a poruncit să fie distrusă. De la o zi la alta, crocodilii s-au dezlănţuit, atacînd cu ură oamenii, semănînd spaimă şi moarte. Abia atunci s-a înţeles că statuia fusese înălţată sub anumite conjuncţii astrale, spre împblînzirea acelor animale. Din fericire, blestemul nu lovise decît Egiptul de Sus. Mai jos de Cairo, crocodilii nu se hrăneau niciodată cu carne de om, probabil pentru că statuia care îi opreşte n-a fost niciodată descoperită.

După Manfalut, am trecut pe lîngă Assyut, dar fără să ne oprim, căci fusese semnalată o nouă epidemie de ciumă. Escala următoare a fost el-Munşiya, unde am făcut o vizită seniorului berber care cîrmuia acolo. A venit apoi la rînd el-Khiam, un orăşel a cărui populaţie este în întregime creştină, cu excepţia unui şef de poliţie. Două zile mai tîrziu, ne aflam la Kina, un tîrg mare împrejmuit cu un zid de cărămizi nearse de care spînzurau

triumfător trei sute de capete de crocodili. De acolo am pornit-o pe drum de uscat spre a ne duce în portul el-Kussair, la Marea Roşie, avînd cu noi burdufuri pline cu apă, căci de la Nil pînă pe coastă nu dai nici măcar de un izvor. Am avut nevoie de o săptămînă încheiată spre a ajunge la Yanbuh, port în Arabia Deşertică, unde am acostat odată cu apariţia lunii noi din *rabih-thani*, cînd sezonul anual al pelerinajelor se apropia de sfîrşit; şase zile mai tîrziu, eram la Djeddah.

În portul acela ocolit de belşug, puţine lucruri meritau să fie văzute. Majoritatea locuinţelor sînt căsuţe din lemn, în afară de două moschei vechi şi de cîteva hanuri. Se cuvine să mai semnalăm o cupolă modestă unde se pretinde că Maica Noastră Eva, mama muritorilor, şi-ar fi petrecut cîteva nopţi. În anul acela, oraşul era sub administraţia provizorie a unui amiral otoman, care se descotorosise de fostul cîrmuitor, fidel mamelucilor, aruncîndu-l de pe un vas într-o zonă unde mişunau rechinii. Populaţia, în majoritate săracă, aştepta de la noua putere să-i pedepsească pe necredincioşii care perturbau traficul în Marea Roşie.

N-am rămas decît două zile la Djeddah, cît să luăm legătura cu o caravană care pleca spre Mecca. La jumătatea drumului dintre cele două oraşe, mi-am părăsit straiele ca să îmbrac *ihram*-ul penitenţilor, alcătuit din două fîşii lungi de pînză albă fără cusătură, una purtată în jurul taliei, cealaltă pe umeri. Buzele mele repetau neobosite strigătul pelerinilor: *„Labbaika Allahumma*! *Labbaika Allahumma*!“ „Iată-mă, Doamne!“ Ochii mei căutau în zare spre Mecca, dar n-am zărit oraşul sfînt decît după o nouă zi de drum, şi doar cînd am ajuns în faţa zidurilor. Oraşul de baştină al Profetului, pacea şi mîntuirea fie cu El! este într-adevăr aşezat pe fundul unei văi, înconjurat de munţi care-l apără de priviri.

Am pătruns în oraş prin Bab-el-Omrah, cea mai frecventată dintre cele trei porţi. Străzile mi s-au părut foarte înguste, iar casele lipite unele de altele, dar mai bine clădite şi mai bogate decît cele din Djeddah. *Suk*-urile erau bine aprovizionate cu fructe proaspete, în pofida uscăciunii din jur.

Pe măsură ce înaintam, mă simţeam transportat într-o lume de vis: acest oraş, construit pe pămînturile acelea neroditoare,

părea că nu avusese nicicînd o altă soartă în afară de reculegere; în centru, Nobila Moschee, locuinţa lui Avraam; iar în inima moscheii, Kaaba, impunătorul edificiu în jurul căruia doream să mă învîrt pînă la sfîrşeală şi ale cărui colţuri poartă fiecare cîte un nume: Colţul Irakului, Colţul Siriei, Colţul Yemenului, Colţul Negru, cel mai venerat, îndreptat spre răsărit. Acolo este incastrată Piatra Neagră. Mi se spusese că, atingînd-o, atingeam mîna dreaptă a Ziditorului. De obicei, atîţia oameni se înghesuie aici, încît e cu neputinţă s-o contempli mai multă vreme. Dar marile valuri de pelerini trecuseră, aşa că m-am putut apropia pe îndelete de Piatră, acoperind-o cu sărutări şi cu lacrimi.

Cînd a trebuit să-i las locul lui Nur, care venea după mine la distanţă, m-am dus să beau, sub o boltă din preajma Kaabei, apa binecuvîntată de la Zam-Zam. Apoi, băgînd de seamă că uşa Kaabei tocmai fusese deschisă de către vreun oaspete de soi, m-am grăbit să intru, cît să rostesc o rugăciune. Era podită cu lespezi din marmură albă cu vinişoare roşii şi albastre, iar pereţii erau acoperiţi, pe toată lungimea lor, cu draperii din mătase neagră.

A doua zi, m-am întors în aceleaşi locuri şi am repetat cu fervoare aceleaşi ritualuri, aşezîndu-mă apoi, pentru cîteva ceasuri bune, cu spatele rezemat de incinta moscheii, nesimţitor faţă de cele ce mă înconjurau. Nu încercam să meditez. Mintea mea era pur şi simplu deschisă, gîndind la Dumnezeu, aşa cum o floare se deschide spre roua dimineţii, şi mă simţeam atît de bine încît orice vorbă, orice gest, orice privire deveneau zadarnice. Cu mare părere de rău mă ridicam la sfîrşitul fiecărei zile, cu mare bucurie mă întorceam acolo a doua zi.

Adesea, în timp ce stăteam adîncit în gînduri, îmi aminteam versete, mai cu seamă pe cele din *surata* juncii, care evocă îndelung Kaaba. „Am aşezat Locuinţa Sfîntă pentru ca ea să fie refugiul şi adăpostul oamenilor, şi am spus: luaţi popasul lui Avraam ca loc de rugăciune.“ Buzele mele murmurau cuvintele Celui de Sus, ca pe vremea Marii Recitări, fără să mă bîlbîi şi fără să schimb nimic. „Spuneţi: Credem în Dumnezeu şi în ceea ce ne-a fost trimis din Cer nouă, în Avraam şi în Ismael, în Isaac, în Iacov, în cele douăsprezece triburi, în Cărţile dăruite profeţilor de către Domnul; nu facem deosebire între ele şi sîntem musulmani, supuşi voii lui Dumnezeu.“

*

* *

Am părăsit Mecca după o lună, care s-a scurs mai repede decît o noapte de dragoste. Ochii îmi erau încă plini de tăcere, iar Nur îndepărta de mine vacarmul copiilor. O luasem către miazănoapte, ca să vizităm la Medina mormîntul Trimisului lui Dumnezeu, înainte de a ajunge la Tabuk, Akaba, apoi Gaza, unde un neguţător din Sousa s-a oferit să ne ia pe corabia sa, o caravelă legată la mal într-un golf din partea de vest a oraşului. Îl întîlnisem pe acest om în cursul ultimei etape a călătoriei şi călăream adesea alături. Se numea Abbad. Era de vîrsta mea, de înălţimea mea, avea acelaşi gust ca şi mine pentru negoţ şi drumeţii, dar, dacă eu îmi arătam neliniştile, el îşi arăta doar rotunjimile. E adevărat că citise puţine cărţi, păstrînd intacte anumite lucruri neştiute, din a căror necunoaştere eu ieşisem prea devreme.

Ne aflam deja în larg cînd Nur mă întrebă pentru prima oară:

— Unde mergem?

Răspunsul ar fi trebuit să fie evident, şi pentru ea, şi pentru mine. N-aveam o casă la Tunis, unde mă aşteptau mama şi fiica mea mai mare? Cu toate astea, am rămas tăcut, arborînd un zîmbet enigmatic. Circaziana mea a stăruit:

— Ce i-ai spus prietenului tău?

— Corabia lui va străbate toată Mediterana înainte de a coborî, după Tanger, de-a lungul coastei atlantice. O să debarcăm unde o să avem chef.

În loc să-şi dezvăluie îngrijorarea, Nur îşi luă un ton cîntător:

— Nici în Egipt, nici în Siria, nici în Candia…

Am continuat, amuzat de joc:

— Nici în regatul Fès, nici la Sousa…

— Nici la Brussa, nici la Constantinopol…

— Nici la Alger…

— Nici în Circazia…

— Nici în Andaluzia…

Am izbucnit amîndoi într-un lung şi afectat hohot de rîs, pîndindu-ne cu coada ochiului pentru a vedea care va ceda

primul nemărturisitelor nostalgii de pribeag. A trebuit să aştept încă zece zile înainte de a vedea acele lacrimi, murdare din pricina prafului din port, care trădau spaimele lui Nur.

Făcuserăm escală la Alexandria pentru a ne reînnoi proviziile şi, cînd ne pregăteam de plecare, un ofiţer din garnizoana otomană urcă la bord pentru o ultimă inspecţie, ceea ce nu avea în sine nimic neobişnuit. Omul nu manifesta, desigur, decît bănuielile impuse de funcţie, însă avea un fel de a cerceta chipurile care îi dădea fiecăruia impresia că era vinovat, că era fugar şi că fusese recunoscut.

Deodată, fiul lui Nur se desprinse de Khadra, care-l ţinea lîngă ea, şi fugi drept spre militar.

— Bayazid! strigă dădaca.

Auzind numele ăsta, otomanul se aplecă spre copil, îl ridică la înălţimea lui ţinîndu-l cu braţul întins, şi începu să-l învîrtă, examinîndu-i stăruitor părul, mîinile, gîtul.

— Cum te cheamă? întrebă el.

— Bazid.

— Al cui eşti?

Nefericito, ţi-am spus doar, strigam în sinea mea! De două ori o surprinsesem pe Nur spunîndu-i fiului ei că este Bayazid, fiul lui Aladin otomanul, şi o certasem zdravăn, explicîndu-i că la vîrsta lui putea să se dea de gol. Fără să-mi spună că n-am dreptate, ea replicase că trebuia ca băiatul să ştie cine este şi să fie pregătit să-şi asume soarta, că se temea că ea va dispărea într-o zi fără să-i fi transmis taina. În clipa aceea, Nur tremura şi transpira, iar eu, alături de ea, aşijderea.

— Fiul lui Aladin, răspunse Bayazid.

În acelaşi timp, arăta cu un deget nesigur spre locul unde eram eu aşezat. M-am ridicat la gestul lui şi am înaintat spre ofiţer cu un zîmbet larg şi cu mîna întinsă:

— Mă numesc Aladin Hassan Ibn-al-Wazzan, neguţător din Fès şi de baştină din Granada, facă Domnul să fie iarăşi a noastră prin paloşul otomanilor!

Foarte intimidat, Bayazid s-a aruncat peste mine şi şi-a ascuns obrazul îndesîndu-l în umărul meu. Ofiţerul i-a dat pace, spunîndu-mi:

— Frumos copil! Are acelaşi nume ca fiul meu cel mare! Nu l-

am mai văzut de şapte luni.

Mustaţa îi tremură. Privirea lui nu mai avea nimic înspăimîntător. S-a întors şi a pornit-o spre pasarelă, făcîndu-i semn lui Abbad că poate pleca.

De îndată ce am ajuns la jumătate de milă depărtare de chei, Nur s-a întors în cabină ca să verse toate lacrimile pe care şi le ţinuse pînă atunci.

*

* *

De cea de-a doua spaimă, Nur a avut parte la Djerba, o lună mai tîrziu. Însă, de data asta, n-am văzut-o plîngînd.

Ne opriserăm pentru popasul de noapte şi, nu fără neplăcere, părăsisem pentru o vreme scîndurile mişcătoare ca să merg cu Abbad pe uscat. În plus, eram curios să cunosc un pic insula aceea a cărei viaţă plăcută îmi fusese mult lăudată. Ea a aparţinut mult timp regilor din Tunis, însă locuitorii au hotărît, la sfîrşitul veacului trecut, să-şi proclame independenţa şi să distrugă podul care-i lega de continent. Aveau din ce să trăiască, exportînd ulei, lînă şi stafide, dar curînd a izbucnit un război civil între diversele clanuri, crimele ţinîndu-se lanţ şi însîngerînd toată insula. Treptat, orice urmă de autoritate s-a risipit.

Lucrul ăsta nu-l împiedica totuşi pe Abbad să facă escală acolo cît mai des cu putinţă.

— Haosul se potriveşte atît de bine cu bucuria de a trăi! observa el.

Cunoştea o foarte plăcută cîrciumă pentru marinari.

— Se servesc aici cei mai mari peşti prinşi în zona coastei şi cele mai bune vinuri.

N-aveam nicidecum de gînd să mă îndop, şi încă şi mai puţin să mă îmbăt la întoarcerea dintr-un pelerinaj.

Dar, după nişte săptămîni petrecute pe mare, un mic chef era bine-venit.

Abia intraserăm – încă mai căutam din ochi un colţ de masă unde să ne aşezăm – cînd un crîmpei de frază m-a făcut să tresar.

Am ciulit urechea. Un marinar povestea că văzuse expus într-o piaţă publică din Oran capul tăiat al lui Aruj Barbă Roşie, ucis de castilieni, care-şi plimbau macabrul trofeu din port în port.

După ce ne-am instalat, am început să-i povestesc lui Abbad amintirile mele despre corsar, vizita pe care o făcusem în tabăra lui, solia pe care o îndeplinisem în numele lui la Constantinopol. Deodată, însoţitorul meu îmi făcu semn să cobor vocea.

— În spatele tău, îmi şopti el, sînt doi marinari sicilieni, unul tînăr şi celălalt bătrîn, care stau să te asculte cam cu prea mare interes.

Am întors capul pe furiş. Înfăţişarea vecinilor mei nu era deloc menită să mă liniştească. Am schimbat atunci subiectul şi am fost uşuraţi văzîndu-i că pleacă.

Un ceas mai tîrziu, am ieşit la rîndul nostru, veseli şi sătui, mulţumiţi să mergem de-a lungul plajei, pe nisipul ud, scăldaţi în lumina unei luni strălucitoare.

Tocmai trecuserăm de cîteva colibe de pescari cînd, dintr-odată, nişte umbre suspecte se întinseră în faţa noastră. Cît ai clipi, ne-am pomenit înconjuraţi de vreo zece bărbaţi înarmaţi cu săbii şi pumnale, printre care i-am recunoscut imediat pe cei doi vecini de la masă. Unul dintre ei scuipă cîteva exclamaţii într-o arabă stîlcită; am priceput totuşi că nu trebuia nici să vorbim, nici să ne mişcăm dacă nu voiam să fim străpunşi pe loc. În clipa următoare, eram azvîrliţi pe jos.

Ultima imagine pe care o mai ţin minte este aceea a pumnului care s-a abătut, în faţa ochilor mei, peste ceafa lui Abbad. Apoi am căzut într-o lungă beznă chinuită, sufocantă, distrugătoare.

Aş fi putut oare ghici că începea în felul ăsta cea mai extraordinară dintre călătoriile mele?

IV
Cartea de la Roma

Nu mai vedeam nici uscat, nici mare, nici soare, nici capătul călătoriei. Limba îmi era sălcie, capul, doar greaţă, ceţuri şi dureri. Cala unde fusesem zvîrlit mirosea a şobolan mort, a scînduri putrede, a trupuri de captivi care o umpluseră înaintea mea.

Aşadar, eram rob, fiule, iar sîngele meu se simţea ruşinat. Eu, ai cărui strămoşi păşiseră în chip de cuceritori pe pămîntul Europei, urma să fiu vîndut vreunui prinţ, vreunui negustor bogat din Palermo sau din Neapole, din Raguzza sau, şi mai rău, vreunui castilian care avea să mă facă să beau în fiece clipă întreaga umilinţă a Granadei.

Lîngă mine, împovărat de aceleaşi lanţuri, de aceleaşi ghiulele, Abbad din Sousa stătea culcat de-a dreptul în colb, precum cea de pe urmă dintre slugi. L-am privit îndelung, ca pe o oglindă a propriei mele decăderi. Nu mai departe decît ieri, bubuia mîndru pe puntea caravelei sale, împărţind rîsete şi lovituri cu piciorul, şi marea întreagă părea că nu-i ajunge, iar hula părea că nu e destul de dezlănţuită pentru el.

Am oftat zgomotos. Tovarăşul meu de nenoroc, pe care-l credeam adormit, mi-o întoarse, fără măcar să-şi deschidă ochii:

— *Alhamdulillah! Alhamdulillah!* Să-I mulţumim Domnului pentru binefacerile Lui!

Nu mi se părea că e momentul potrivit pentru o blasfemie. Aşa că m-am mulţumit să spun:

— Să-I mulţumim în orice clipă. Dar de ce ai vrea să-I mulţumeşti taman în împrejurarea asta?

— Că m-a scutit să trag la vîsle ca nenorociţii ăia de ocnaşi a căror suflare plină de gemete se aude pînă aici. Îi mai mulţumesc şi pentru că m-a lăsat în viaţă şi în bună tovărăşie. Oare nu-s astea trei motive evidente ca să spun *Alhamdulillah*?

S-a ridicat.

— Nu-I cer niciodată lui Dumnezeu să mă ferească de

nenorociri; doar să mă ferească de disperare. Ai încredere: cînd Cel de Sus îţi dă drumul cu o mînă, te prinde cu cealaltă.

Abbad grăia adevărat, fiule, mai adevărat decît credea. Nu lăsasem oare la Mecca mîna dreaptă a lui Dumnezeu? La Roma aveam să trăiesc în căuşul mîinii Sale stîngi!

Anul petrecut la Sant'Angelo

925 de la hegira
(3 ianuarie 1519 – 22 decembrie 1519)

Răpitorul meu avea renume şi spaime cucernice. Pietro Bovadiglia, venerabil pirat sicilian, trecut deja de şaizeci de ani, de mai multe ori ucigaş şi temîndu-se că va ajunge poate să-şi dea duhul în calitate de bandit, simţise nevoia să-şi răscumpere crimele printr-o ofrandă adusă lui Dumnezeu. Sau mai degrabă printr-un dar făcut reprezentantului Său pe acel ţărm al Mediteranei: Leon al X-lea, suveran şi pontif al Romei, şef peste întreaga creştinătate.

Cadoul pentru papă eram eu, înfăţişat cu pompă duminică 14 februarie, de sărbătoarea Sfîntului Valentin. Fusesem înştiinţat în ajun şi, pînă în zori, stătusem rezemat de zidul celulei mele, nefiind în stare să dorm, ciulind urechea la zgomotele obişnuite ale oraşului, la rîsul unui paznic, la căderea unui obiect în Tibru, la plînsetul unui nou-născut, zgomote excesive în liniştea beznei. Sufeream ades de lipsă de somn de la sosirea mea la Roma şi, pînă la urmă, ghicisem ce anume făcea ca orele să fie atît de apăsătoare: mai mult decît lipsa de libertate, mai mult decît absenţa unei femei, simţeam absenţa muezinului. Niciodată pînă atunci nu mai trăisem astfel, o săptămînă după alta, într-un oraş în care nu se înalţă chemarea la rugăciune, marcînd timpul, umplînd spaţiul, liniştind oameni şi ziduri.

Trecuse o lună de cînd fusesem închis la castel. După neplăcuta traversare şi nenumărate popasuri, fusesem debarcat, fără Abbad, pe un chei din Neapole, cel mai populat oraş italian. Apoi dus singur la Roma pe uscat. N-aveam să-mi revăd tovarăşul

decît trei ani mai tîrziu, în nişte împrejurări ciudate.

Eram tot în lanţuri, dar, spre marea mea surpriză, Bovadiglia a socotit că e cazul să-şi ceară scuze:

— Sîntem pe teritoriu spaniol. Dacă soldaţii ar vedea un maur fără lanţuri, i-ar căuta pricină.

Tonul respectuos m-a lăsat să trag nădejde că voi fi de acum înainte tratat mai puţin aspru. Impresia asta s-a confirmat încă de la sosirea la castelul Sant'Angelo, impunătoare fortăreaţă cilindrică în care fusesem condus pe o scară în formă de melc. Am fost instalat într-o încăpere mică, mobilată doar cu un pat, un scaun şi un cufăr din lemn, ca şi cum ar fi fost vorba mai curînd de un modest han decît de o temniţă, dacă nu mai punem la socoteală uşa grea, încuiată pe dinafară cu lacăt.

Zece zile mai tîrziu, am primit un oaspete. Văzînd zelul politicos cu care-l întîmpinau gărzile, am priceput că era vorba de un apropiat al papei. M-a salutat cu respect şi s-a prezentat. Era un florentin care răspundea la numele de messer Francesco Guicciardini, guvernatorul Modenei şi diplomat în serviciul Sanctităţii Sale. I-am spus la rîndu-mi numele meu, titlurile şi activităţile deosebite, neomiţînd nici o solie, oricît de compromiţătoare ar fi fost, de la Tombuctu pînă la Constantinopol. A părut încîntat. Purtam conversaţia în castiliană, limbă pe care o înţelegeam destul de bine, dar în care mă exprimam cu dificultate. Şi-a impus atunci să vorbească rar şi, cum îmi exprimam politicos părerea de rău pentru neajunsul pe care îl reprezenta ignoranţa mea, a răspuns, foarte curtenitor:

— Nici eu nu cunosc araba, vorbită totuşi jur-împrejurul Mediteranei. Ar trebui să vă prezint şi eu scuze.

Încurajat de atitudinea sa, am rostit cît am putut mai bine cîteva cuvinte în italiana populară, adică în dialect toscan, de care am făcut împreună haz. După care i-am făgăduit pe un ton de sfidare amicală:

— Înainte de sfîrşitul anului, voi vorbi limba ta. Nu la fel de bine ca tine, dar suficient pentru a mă face înţeles.

A luat act de cele spuse cu o încuviinţare din cap, în timp ce eu continuam:

— Există totuşi obiceiuri pe care le voi deprinde în timp. Mai cu seamă acela pe care îl au europenii de a se adresa

interlocutorului spunînd „dumneavoastră“, de parcă ar fi mai mulţi, sau „domnia ta“, de parcă ar fi o femeie absentă. În arabă, se spune „tu“ la toată lumea, prinţ sau servitor.

Diplomatul făcu o pauză, nu atît pentru a cugeta, mi se părea mie, cît pentru a da mai multă solemnitate cuvintelor ce aveau să urmeze. Stătea pe unicul scaun din încăpere şi avea pe cap o tichie roşie care se mula pe forma capului, dîndu-i aerul unui conspirator. Eu eram aşezat pe cufăr, la un pas de el. Se aplecă în faţă, ţintind spre mine un nas cu înfăţişare prădalnică.

— Messer Hassan, venirea dumitale aici este importantă, nespus de importantă. Nu îţi pot spune mai mult, căci taina aparţine Sfîntului Părinte şi doar el o va putea dezvălui cînd va socoti necesar. Dar să nu crezi că aventura dumitale se datorează doar întîmplării sau simplului capriciu al unui corsar.

Stătu un pic pe gînduri:

— Nu vreau să spun astfel că bravul Bovadiglia a brăzdat mările în căutarea dumitale. Nici vorbă. Numai că el ştia ce fel de tip de maur ar trebui înfăţişat Sfîntului Părinte: un călător, un cărturar. A nimerit, colac peste pupăză, peste un diplomat. Nu ne aşteptam la atît de mult.

Se cuvenea oare să mă simt măgulit de a fi o captură atît de bună? În orice caz, n-am manifestat nici bucurie, nici neplăcere. Eram mai cu seamă extrem de intrigat şi decis să aflu mai multe. Dar Guicciardini se ridica deja de pe scaun.

Abia ieşise, că un ofiţer de gardă a venit în celulă să mă întrebe dacă am nevoie de ceva. Am cerut cu îndrăzneală haine curate, o măsuţă, o lampă şi unelte de scris, ceea ce am obţinut chiar în cursul zilei. Seara, felul obişnuit de masă se schimbase: în loc de bob şi de linte, am căpătat carne şi lasagna, cu vin roşu de Trebbiato, din care am băut moderat.

*

* *

Florentinul n-a întîrziat să-mi comunice vestea pe care o aşteptam: papa avea să mă primească, din mîinile lui Pietro

Bovadiglia.

Piratul şi diplomatul s-au înfăţişat împreună în faţa celulei mele de ziua Sfîntului Valentin. Papa ne aştepta chiar la castel, în bibliotecă. Plin de fervoare, Bovadiglia se aruncă la picioarele lui; Guicciardini îl ajută să se ridice, mulţumindu-se, în ce-l privea, să-i sărute mîna papei, politicos, dar scurt. M-am apropiat la rîndu-mi. Leon al X-lea stătea nemişcat în fotoliu, arătînd un chip spînatic, rotund şi plăcut, o gropiţă în bărbie, buze cărnoase, mai ales cea de jos, ochi liniştitori şi cercetători totodată, degete netede, ale cuiva care n-a muncit în viaţa lui cu mîinile. În spatele său, în picioare, stătea un preot care s-a dovedit a fi un tălmaci.

Papa îşi puse amîndouă palmele pe spatele meu încovoiat, în semn de afecţiune sau de luare în posesie, nu ştiu prea bine, înainte de a spune, la adresa piratului, cîteva cuvinte de mulţumire. Eu eram tot îngenuncheat, ţinut astfel cu intenţie de noul meu stăpîn, care nu-mi dădu voie să mă ridic decît după ce florentinul îl scosese afară pe răpitorul meu. Pentru ei, audienţa se încheiase. Pentru mine, ea abia începea. Într-o arabă foarte împestriţată cu întorsături de frază castiliene, interpretul îmi transmise:

— Un om de artă şi cărturar instruit este întotdeauna bine-venit în preajma Noastră, nu ca slujitor, ci ca protejat. Este adevărat că sosirea dumneavoastră în această locuinţă a avut loc împotriva voinţei proprii şi prin mijloace cu care Noi nu am putea fi de acord. Dar aşa e lumea alcătuită: adesea viciul este braţul virtuţii, adesea faptele cele mai bune sînt săvîrşite din motivele cele mai rele, iar faptele cele mai rele, din motivele cele mai bune. Astfel, înaintaşul Nostru, papa Iuliu, a recurs la război pentru a înzestra sfînta noastră Biserică cu un teritoriu în care ea să se simtă la adăpost...

S-a întrerupt, dîndu-şi seama că avea să facă referire la o chestiune din care nu pricepeam nimic. Am profitat ca să risc să exprim o timidă părere:

— Pentru mine, nu e nimic scandalos în acest lucru. Califii, urmaşii Profetului, au comandat întotdeauna oştiri şi au cîrmuit întotdeauna state.

A ascultat tălmăcirea cu un interes neaşteptat. Şi s-a grăbit să mă întrebe:

— Aşa au stat mereu lucrurile?

— Pînă cînd sultanii le-au luat locul. Califii au fost atunci surghiuniţi în palatele lor.

— Era un lucru bun?

Papa părea să dea o mare însemnătate opiniei mele. Am cugetat îndelung înainte de a mă exprima.

— Nu cred că a fost un lucru bun. Atîta timp cît califii au fost suverani, islamul a strălucit prin cultură. Religia domnea paşnic asupra treburilor acestei lumi. De atunci, domneşte forţa, iar credinţa nu este adesea decît o sabie în mîna sultanului.

Interlocutorul meu era atît de satisfăcut, încît îl luă pe tălmaci drept martor:

— Am gîndit mereu că gloriosul meu predecesor avea dreptate. Fără o armată a lui, papa n-ar fi decît capelanul celui mai puternic rege. Sîntem uneori constrînşi să folosim aceleaşi arme ca şi adversarii, să trecem prin aceleaşi compromisuri.

Îşi aţinti arătătorul spre mine.

— Ceea ce spuneţi Ne încurajează. Bovadiglia a avut mînă norocoasă. Sînteţi pregătit să Ne slujiţi?

Am îngăimat o formulă de încuviinţare. A luat act, nu fără a face o mutră oarecum ironică:

— Să primim cu resemnare hotărîrile Providenţei!

Continuă apoi, într-un debit accelerat, urmat cu trudă de tălmaci:

— Sfetnicul Nostru, messer Guicciardini, v-a spus cîteva cuvinte despre însemnătatea a ceea ce Noi aşteptăm de la dumneavoastră. Vă vom vorbi despre aceste lucruri la momentul cuvenit. Reţineţi doar că sosiţi în această cetate binecuvîntată în clipa cea mai grea din întreaga sa istorie. Roma este ameninţată de distrugere. Mîine, cînd veţi străbate acest oraş, îl veţi simţi cum creşte şi se face tot mai frumos, ca şi cum, pe creanga unui copac bătrîn şi maiestuos, dar uscat, ar renaşte cîţiva muguri, cîteva frunze verzi, cîteva flori strălucind de lumină. Pretutindeni, cei mai buni pictori, cei mai buni sculptori, scriitori, muzicieni, meşteri produc cele mai minunate capodopere, sub ocrotirea Noastră. Primăvara abia a început, dar deja iarna se apropie. Deja moartea stă la pîndă. Ne pîndeşte de peste tot. Dincotro ne va ajunge? Cu ce sabie ne va lovi? Doar Dumnezeu o

ştie, dacă nu cumva El va binevoi să îndepărteze de la buzele Noastre o cupă atît de amară.

— Dumnezeu este mare! am spus eu spontan.

— Dumnezeu ne apără de toţi sultanii! a întărit papa, cu un aer dintr-odată vesel.

În ziua aceea, întrevederea n-a mers mai departe. Leon al X-lea a promis că mă va chema din nou. Reîntorcîndu-mă în celulă, am descoperit că fuseseră date directive noi în legătură cu mine: uşa mea n-avea să mai fie încuiată cu lacătul pînă la căderea nopţii, iar eu puteam circula în voie prin incinta castelului.

Cînd l-am revăzut pe papă, o săptămînă mai tîrziu, pregătise pentru mine un program în toată regula: aveam să-mi împart de acum timpul între studiu şi predare. Un episcop urma să mă înveţe latina, un altul catehismul, un al treilea Evanghelia şi ebraica; un preot armean avea să-mi predea în fiecare dimineaţă un curs de limba turcă. La rîndul meu, trebuia să-i învăţ limba arabă pe şapte elevi. Pentru munca aceasta, aveam să primesc un salariu de un ducat pe lună. Fără ca eu să fi formulat nici cel mai mărunt protest, binefăcătorul meu a recunoscut rîzînd că era vorba aici de o formă rafinată de muncă silnică, adăugînd totuşi că acest program dădea glas entuziasmului său la adresa persoanei mele. I-am mulţumit, făgăduindu-i să fac tot ce-mi stă în putinţă spre a nu fi mai prejos de aşteptările sale.

De acum înainte, avea să mă convoace în fiecare lună, singur sau cu profesorii mei, pentru a verifica nivelul cunoştinţelor mele, mai cu seamă la catehism. În mintea lui, într-adevăr, data botezului meu era deja stabilită, la fel ca şi numele pe care urma să-l port.

*

* *

Anul meu de captivitate s-a scurs aşadar fără trudă pentru trup şi extrem de profitabil pentru minte. De la o zi la alta, îmi simţeam cunoştinţele sporind, nu doar la materiile studiate, ci şi în contact cu profesorii mei, cît şi cu elevii mei, doi preoţi

aragonezi, doi francezi, doi veneţieni şi un german din Saxonia. Acesta a fost cel dintîi care a amintit în faţa mea de disputa, tot mai virulentă, care-l opunea pe Leon al X-lea călugărului Luther, eveniment care ameninţa deja să treacă întreaga Europă prin foc şi sabie şi care avea să atragă asupra Romei cea mai odioasă dintre calamităţi.

Anul ereticilor

926 de la hegira
(23 decembrie 1519 – 12 decembrie 1520)

— La ce e bun papa? La ce sînt buni cardinalii? Cărui dumnezeu i se închină oamenii în acest oraş al Romei, cufundat în lux şi plăceri?

Acestea erau vorbele elevului meu german Hans, în religie fratele Augustin, care venea după mine pînă în anticamera lui Leon al X-lea ca să mă cîştige de partea doctrinei călugărului Luther, în timp ce eu îl imploram să-şi ţină gura dacă nu voia să-şi sfîrşească zilele pe rug.

Blond, colţuros, remarcabil şi încăpăţînat, Hans, după fiecare lecţie, scotea din coşul pe care-l căra după sine un pamflet sau o broşură, pe care se apuca să le traducă şi să le comenteze, hărţuindu-mă necontenit ca să afle ce gîndeam. Aveam invariabil acelaşi răspuns:

— Oricare mi-ar fi sentimentele, nu-mi pot trăda binefăcătorul.

Hans îşi exprima părerea de rău, dar nu-şi pierdea deloc curajul, iar la lecţia următoare, revenea la atac.

Asta, pentru că-şi dăduse seama că-i ascultam cuvintele cu destul interes. Măcar pe unele dintre ele, care-mi reaminteau uneori de vreun *hadith*[1] al profetului Mohamed, rugăciunea şi mîntuirea fie cu El! Nu recomandă oare Luther scoaterea din lăcaşele de cult a tuturor statuilor, socotindu-le obiecte de idolatrie? „Îngerii nu intră într-o casă unde se află un cîine sau o înfăţişare a unui chip“, a spus Trimisul lui Dumnezeu într-un *hadith* atestat. Nu afirmă oare Luther că întreaga creştinătate nu

e altceva decît comunitatea credincioşilor şi că nu trebuie redusă la o ierarhie a Bisericii? Nu dă el asigurări că Sfînta Scriptură este singurul fundament al Credinţei? Nu ia el în derîdere celibatul preoţilor? Nu ne învaţă el că nici un om nu poate scăpa de predestinarea pe care i-a dat-o Dumnezeu? Profetul n-a spus altceva musulmanilor.

În pofida unor astfel de concordanţe, mi-era cu neputinţă să urmez, în această privinţă, înclinaţiile raţiunii mele. Între Luther şi Leon al X-lea se angajase un feroce duel, iar eu nu puteam da dreptate unui necunoscut în dauna omului care mă luase sub aripa sa şi care mă trata de acum ca şi cum mi-ar fi fost părinte.

Nu eram, fireşte, singurul căruia papa îi spunea „fiule“, însă mie mi-o spunea altfel. Îmi dăduse primele sale două prenume, Giovanni şi Leone, cît şi numele prestigioasei sale familii, de' Medici, totul cu mare pompă şi solemnitate, pe 6 ianuarie 1520, într-o zi de vineri, în noua bazilică Sfîntul Petru, încă neterminată. Aceasta dădea pe dinafară de lume în ziua aceea – cardinali, episcopi, ambasadori, cît şi numeroşi protejaţi ai lui Leon al X-lea, poeţi, pictori, sculptori, strălucind de brocarturi, perle şi nestemate. Pînă şi Rafaello din Urbino, divinul Rafael, cum îl numeau admiratorii artei sale, era acolo, nepărînd deloc slăbit de pe urma bolii care avea să-l răpună trei luni mai tîrziu.

Papa triumfa sub tiară:

— În această zi de Epifanie, în care sărbătorim botezul lui Hristos săvîrşit cu mîinile lui Ioan Botezătorul, în care-i celebrăm de asemenea, potrivit Tradiţiei, pe cei trei magi veniţi din Arabia spre a se închina Domnului Nostru, ce fericire poate fi mai mare pentru noi decît să primim în sînul Sfintei Noastre Biserici un nou Rege mag, venit tocmai de la marginile Berberiei spre a-şi aduce ofranda în casa lui Petru!

Îngenuncheat cu faţa la altar, înveşmîntat într-o lungă mantie de lînă albă, eram ameţit de mirosul de tămîie şi strivit sub atîtea onoruri nemeritate. Nici una dintre persoanele adunate acolo nu ignora faptul că acest „Rege mag“ fusese capturat într-o noapte de vară de către un pirat pe o plajă din Djerba şi adus ca rob la Roma. Tot ce se spunea în legătură cu mine, ca şi tot ce mi se întîmpla era atît de lipsit de noimă, atît de lipsit de măsură, atît de grotesc! Nu cumva eram victima vreunui coşmar, vreunei

amăgiri? Nu cumva mă aflam, ca în fiecare zi de vineri, într-o moschee din Fès, din Cairo sau din Tombuctu, cu mintea tulburată de o lungă noapte de veghe? Deodată, în miezul îndoielii mele, se înălţă iarăşi glasul pontifului, care mă apostrofa:

— Iar tu, fiule al Nostru mult-iubit, tu, Giovanni-Leone, pe care Providenţa te-a desemnat între toţi oamenii…

Giovanni-Leone! Yohannes Leo! Niciodată nimeni din familia mea nu se mai numise vreodată astfel! Multă vreme după sfîrşitul ceremoniei, tot suceam şi răsuceam litere şi silabe în cap, în gură, cînd în latină, cînd în italiană. Leo. Leone. Ciudat obicei au oamenii de a-şi lua numele fiarelor care-i înspăimîntă, rareori pe cele ale animalelor care le sînt devotate. Le place să ia numele de lup, dar nu şi de cîine. Oare am să izbutesc să dau uitării într-o bună zi numele de Hassan şi să mă privesc într-o oglindă spunîndu-mi: „Leon, ai cearcăne sub ochi“? Pentru a-mi domestici noul nume, n-am stat pe gînduri şi l-am arabizat: Yohannes Leo a devenit Youhanna al-Assad. Aceasta este semnătura ce poate fi văzută în josul paginilor lucrărilor pe care le-am scris la Roma şi la Bologna. Însă apropiaţii curţii pontificale, oarecum surprinşi de naşterea tardivă a unui de' Medici brun şi cu părul creţ, mi-au lipit imediat numele de Africanul, spre a mă deosebi de sfîntul meu părinte adoptiv. Poate şi spre a evita ca el să mă numească într-o zi cardinal, ca pe majoritatea verilor săi, unii încă de la vîrsta de paisprezece ani.

În seara botezului, papa m-a chemat la el. A început prin a-mi vesti că de acum eram liber, dar că puteam continua să trăiesc la castel pînă aveam să-mi găsesc o locuinţă în exterior, adăugînd că ţinea să-mi continuu, cu acelaşi zel, studiile şi predarea. A luat apoi de pe masă o carte minusculă pe care a depus-o ca pe o ostie pe palma mea deschisă. Deschizînd-o, am descoperit că era scrisă în arabă.

— Citeşte cu voce tare, fiule!

M-am executat, răsfoind paginile cu nesfîrşite precauţii:

— Carte a rugăciunii ceasurilor… încheiată în 12 septembrie 1514… în oraşul Fano, sub egida Sanctităţii Sale papa Leon…

Protectorul meu mă întrerupse cu glas tremurător şi nesigur:

— Cartea aceasta este cea dintîi în limba arabă care a fost

vreodată tipărită într-o tipografie. Cînd te vei reîntoarce la ai tăi, s-o porţi cu mare grijă asupra ta.

În ochii săi, am văzut că ştia că într-o bună zi aveam să plec. Părea atît de emoţionat, că nu m-am putut împiedica să-mi las lacrimile să curgă. S-a ridicat. M-am aplecat ca să-i sărut mîna. M-a lipit de el şi m-a strîns la piept ca un adevărat părinte. Jur pe Dumnezeu, l-am iubit din clipa aceea, în ciuda ceremoniei pe care tocmai mi-o impusese. Faptul că un om atît de puternic, atît de venerat de creştinătate în Europa şi pretutindeni, se putea lăsa covîrşit astfel de emoţie la vederea unei minuscule lucrări în arabă ieşite din atelierele vreunui tipograf evreu, iată ceva ce mi se părea demn de califii de dinainte de perioada decadenţei, ca de pildă al-Maamun, fiul lui Harun al-Raşid, fie ca Atotputernicul să le dăruiască mila Sa şi unuia, şi celuilalt!

Cînd, a doua zi după această întrevedere, am ieşit pentru prima oară slobod, legănîndu-mi braţele, din incinta închisorii, cînd am păşit pe podul Sant'Angelo spre cartierul Ponte, nu mai păstram nici amărăciune, nici resentimente asupra captivităţii mele. Cîteva săptămîni de stat în lanţuri grele, cîteva luni de servitute blîndă, şi iată că redevenisem călător, făptură migratoare, ca în toate ţările pe unde îmi făcusem veacul şi mă bucurasem, pentru o vreme, de plăceri şi de onoruri. Cîte străzi, cîte monumente, cîţi bărbaţi şi cîte femei eram însetat să descopăr, eu, cel care, timp de un an bătut pe muchie, nu avusesem parte la Roma decît de silueta cilindrică a castelului Sant'Angelo şi de nesfîrşitul coridor care îl leagă de Vatican!

*

* *

Fără îndoială că am greşit lăsîndu-mă însoţit în prima mea vizită de indescriptibilul Hans. M-am dus mai întîi drept spre strada Vechilor Bănci, cotind-o apoi la stînga pe celebra stradă del Pellegrino, spre a admira vitrinele orfevrilor şi galantarele neguţătorilor de mătase. Aş fi stat acolo ceasuri întregi, însă germanul meu începea să-şi piardă răbdarea. M-a tras în cele din

urmă de mînecă, aşa cum tragi de un copil înfometat. Mi-am păstrat cu greu cumpătul, scuzîndu-mă chiar pentru frivolitatea mea. Nu erau oare atîtea biserici, palate, monumente de admirat în preajma noastră? Sau poate că voia să mă ducă spre Piaţa Navona, aflată foarte aproape, unde se spunea că spectacolul, cel puţin acela al scamatorilor, nu se sfîrşea niciodată, în nici un anotimp?

Hans nu se gîndea la nimic din toate astea. M-a tras după el pe nişte uliţe înguste, pe unde era cu neputinţă să-ţi croieşti drum fără să treci peste mormane de gunoaie. Apoi, în locul cel mai întunecat, cel mai urît mirositor, s-a oprit brusc. Eram înconjuraţi de gură-cască jegoşi, scheletici. De la o fereastră, o femeie ne chemă la o întîlnire în schimbul cîtorva *quattrini.* Mă simţeam cît se poate de prost, dar Hans nu se clintea. Cum îl fulgeram cu privirea, a crezut de cuviinţă să-mi explice:

— Voiam să ai mereu sub ochi acest spectacol al mizeriei cînd vei vedea cum trăiesc prinţii Bisericii, toţi acei cardinali care au fiecare cîte trei palate, în care se iau la întrecere în materie de somptuozitate şi de dezmăţ, în care organizează ospăţ după ospăţ, cu cîte douăsprezece mîncăruri de peşte, opt salate, plus cinci feluri de zaharicale. Şi papa? L-ai văzut cu ce fală a pus să fie plimbat elefantul pe care i l-a dăruit regele Portugaliei? L-ai văzut cînd azvîrle monede de aur bufonilor lui? L-ai văzut la vînătoare, pe domeniul lui de la Magliana, încălţat cu cizme înalte din piele, gonind călare după cîte un urs sau un mistreţ, înconjurat de cei şaizeci şi opt de cîini? I-ai văzut şoimii şi uliii aduşi pe bani grei din Candia şi Armenia?

Îi înţelegeam emoţia, dar procedeul adoptat mă exaspera:

— Arată-mi mai degrabă monumentele Romei antice, cele despre care vorbesc Cicero şi Titus Livius!

Tînărul meu prieten avu un aer triumfător. Fără să zică nimic, reîncepu să meargă, cu un pas atît de ferm încît abia mă ţineam după el. O jumătate de oră mai tîrziu, cînd se hotărî în sfîrşit să facă popas, lăsasem hăt-departe îndărătul nostru ultimele uliţe locuite, aflîndu-ne în mijlocul unui maidan uriaş.

— Aici era Forumul roman, inima cetăţii antice, înconjurat de cartiere pline de viaţă; azi i se spune Cîmpul Vacilor! Iar în faţa noastră, vezi muntele Palatin, şi colo, spre răsărit, muntele

Esquilin, în spatele Colosseumului? Stau goale de veacuri! Roma nu mai e decît un tîrg mare instalat pe locul unui oraş maiestuos. Ştii ce populaţie are astăzi? Opt mii de focuri, cel mult nouă mii.

Era mult mai puţin decît la Fès, la Tunis sau la Tlemcen.

Întorcîndu-ne spre castel, am băgat de seamă că soarele era încă sus pe cer, de aceea mi s-a părut că-i pot sugera însoţitorului meu să mergem să dăm o raită spre Sfîntul Petru, trecînd prin frumosul cartier Borgo. Abia ajunseserăm în faţa bazilicii că Hans se şi lansă într-o nouă diatribă:

— Ştii prin ce mijloace vrea papa să termine construcţia acestei biserici? Luînd banii germanilor.

Deja cîţiva trecători se adunau ciorchine în jurul nostru.

— Am vizitat destule monumente pe ziua de azi, l-am implorat eu. O să ne întoarcem altă dată.

Şi, fără să mai aştept o clipă, am fugit să mă refugiez în tihna vechii mele temniţe, jurîndu-mi să nu mă mai plimb niciodată prin Roma avînd drept ghid un adept al lui Luther.

Pentru vizita următoare, am avut norocul să-l am companion pe Guicciardini, care tocmai se întorsese dintr-o lungă şedere la Modena. I-am împărtăşit profunda mea dezamăgire, mai ales după vizita la Cîmpul Vacilor. Nu s-a arătat deloc afectat.

— Cetate eternă, Roma, dar cu absenţe, constată el cu înţeleaptă resemnare.

După care continuă:

— Cetate sfîntă, dar cu necuviinţe; cetate trîndavă, dar care, zi de zi, dăruieşte lumii cîte o capodoperă.

Era o plăcere pentru spirit să merg alături de Guicciardini, să-i culeg impresiile, comentariile, confidenţele. Erau totuşi şi cîteva lucruri neplăcute: astfel, pentru a merge de la castelul Sant'Angelo la noul palat al cardinalului Farnese, situat la mai puţin de o milă, am avut nevoie de aproape două ceasuri, atît de mare era notorietatea companionului meu. Dacă unele personaje îl salutau în trecere, altele descălecau pentru a începe cu el o lungă discuţie între patru ochi. Odată scăpat, florentinul se întorcea spre mine cu o vorbă de scuză: „Este un compatriot, de curînd instalat la Roma", sau: „Este un slujbaş la Vatican, foarte influent", „Este şeful serviciului de poştă al regelui Franţei", şi chiar, de două ori: „Este bastardul cardinalului Cutare".

Nu mă arătasem deloc surprins. Hans îmi explicase deja că în capitala papilor, mişunînd totuşi de călugări, de călugăriţe, de pelerini din toate ţările, metresele prinţilor Bisericii aveau palate şi servitori, progeniturile lor erau făgăduite celor mai înalte funcţii, preoţii de rang mai mic avînd şi ei concubinele sau curtezanele lor, cu care se afişau fără ruşine pe stradă.

— Scandalul stă mai puţin în luxură cît mai degrabă în lux, spuse Guicciardini, ca şi cum mi-ar fi urmărit pas cu pas şirul gîndurilor.

A continuat:

— Felul de trai al prelaţilor Romei costă sume considerabile, cînd nimic nu se produce în acest oraş al clericilor! Totul e cumpărat de la Florenţa, Veneţia, Milano sau din alte părţi. Pentru a finanţa nebuniile acestui oraş, papii au început să vîndă demnităţile ecleziastice: zece mii, douăzeci de mii, treizeci de mii de ducaţi pentru a fi cardinal! Aici, totul e de vînzare, pînă şi funcţia de cardinal gerant al Vaticanului! Cum tot nu era de ajuns, au început să vîndă indulgenţe nefericiţilor germani! Dacă plătiţi, păcatele vă sînt iertate! În fond, ceea ce Sfîntul Părinte încearcă să vîndă este chiar raiul. Aşa a început cearta cu Luther.

— Călugărul ăsta avea aşadar dreptate.

— Într-un anume sens, da. Numai că, nu mă pot împiedica să gîndesc că banii adunaţi într-un mod atît de dubios trebuie să slujească la terminarea bazilicii Sfîntul Petru, şi că o parte e consacrată nu chefurilor, ci, dimpotrivă, celor mai nobile creaţii umane. Sute de scriitori, de artişti produc la Roma capodopere în faţa cărora anticii ar păli de invidie. O lume e pe cale să renască, avînd o privire nouă, o ambiţie nouă, o frumuseţe nouă. E pe cale să renască aici, acum, în această Romă coruptă, venală şi nelegiuită, cu banii extorcaţi de la germani. Nu e oare asta o risipă foarte utilă?

Nu ştiam ce să cred. Binele şi Răul, adevărul şi minciuna, frumuseţea şi putregaiul erau atît de amestecate în mintea mea! Dar poate că asta era Roma lui Leon al X-lea, Roma lui Leon Africanul. Am repetat cu glas tare expresiile lui Guicciardini, spre a mi le întipări în memorie:

— Cetate trîndavă..., cetate sfîntă..., cetate eternă...

M-a întrerupt, cu voce deodată copleşită:

— Cetate blestemată, de asemenea.

În timp ce mă uitam la el, aşteptînd o explicaţie, scoase din buzunar o hîrtie mototolită.

— Tocmai am recopiat aceste cîteva rînduri, scrise de Luther papei.

Citi cu voce scăzută:

— „O, tu, Leon, cel mai nefericit dintre toţi, eşti aşezat pe cel mai primejdios dintre tronuri. Roma a fost cîndva o poartă a Cerului, acum ea este genunea căscată a Iadului“.

1. Culegere din faptele şi cuvintele profetului Mohamed şi ale însoţitorilor săi referitoare la comentariile asupra Coranului sau la regulile de conduită.

Anul convertitei[1]

927 de la hegira
(13 decembrie 1520 – 30 noiembrie 1521)

În viaţa mea, ziua de 6 ianuarie din anul acela a fost o sîmbătă fericită! Cu toate astea, papa era mînios. Tuna şi fulgera aşa de violent, că am stat un lung moment nemişcat, în anticameră, la adăpost de strigătele lui îndărătul canaturilor grele şi cizelate. Însă elveţianul din garda papală care mă însoţea primise anumite porunci. Aşa că a deschis uşa biroului fără să mai bată, m-a împins înăuntru şi a închis-o iute în urma mea.

Cînd m-a văzut, papa a încetat să mai strige. Însă a rămas încruntat, iar buza de jos încă îi mai tremura. Cu degetele-i netede, care băteau febril darabana pe masă, mi-a făcut semn să vin mai aproape. M-am aplecat spre mîna lui, apoi spre cea a personajului care stătea în picioare în dreapta sa.

— Leon, îl cunoşti pe vărul Nostru, cardinalul Giulio?

— Cum aş fi putut trăi la Roma fără să-l cunosc?

Nu era cel mai bun dintre răspunsuri în această împrejurare. Giulio de' Medici era incontestabil cel mai strălucit dintre prinţii Bisericii şi omul de încredere al papei. Însă de ceva timp, acesta îi reproşa năzbîtiile, gustul pentru ostentaţie, iubirile scandaloase, care-l transformaseră în ţinta preferată a adepţilor lui Luther. Guicciardini, în schimb, îmi vorbise frumos despre el: „Giulio are toate calităţile gentilomului desăvîrşit, mecena, tolerant şi plăcut în societate. De ce dracu' vor să facă din el un călugăr?"

Înveşmîntat în pelerină roşie şi purtînd calotă de aceeaşi culoare, cu un breton de păr negru pe toată lăţimea frunţii, vărul papei părea cufundat într-o neplăcută meditaţie.

— Cardinalul trebuie să-ţi vorbească, fiule. Aşezaţi-vă amîndoi pe scaunele de colo. Eu am de citit nişte scrisori.

Nu cred că mă-nşel afirmînd că papa, în ziua aceea, n-a pierdut o vorbă din conversaţia noastră, căci n-a întors nici măcar o singură pagină a textului pe care-l ţinea în mînă.

Giulio părea încurcat, căutînd în ochii mei un licăr de complicitate. Îşi drese glasul discret.

— O tînără persoană a intrat de curînd în serviciul meu. Virtuoasă şi frumoasă. Şi inteligentă, totodată. Sfîntul Părinte doreşte să ţi-o prezint şi să o iei în căsătorie. Numele ei este Maddalena.

După ce rosti aceste cuvinte, care, în mod evident, îl costau destul, trecu la alte subiecte, mă întrebă despre trecutul meu, despre călătoriile mele, despre viaţa mea la Roma. Am descoperit la el acelaşi apetit al cunoaşterii ca şi la vărul lui, aceeaşi încîntare la auzul unor denumiri ca Tombuctu, Fès, Cairo, acelaşi respect faţă de ceea ce ţinea de spirit. M-a pus să jur că într-o zi voi aşterne în scris istorisirea călătoriilor mele, făgăduind să fie cititorul meu cel mai asiduu.

Extrema plăcere pe care mi-a prilejuit-o această conversaţie n-a diminuat totuşi cu nimic profunda mea suspiciune faţă de propunerea ce-mi fusese făcută. Ca să spun lucrurilor pe nume, n-aveam nici un chef să mă pomenesc soţul tardiv al vreunei adolescente a cărei sarcină înaintată ar face toată Roma să bîrfească. Totuşi, îmi venea greu să spun „nu“, într-un singur cuvînt, papei şi vărului său. Mi-am formulat aşadar răspunsul în termeni destul de întortocheaţi, pentru ca sentimentele mele să nu se dezvăluie:

— Mă las în grija Sanctităţii Sale şi a Eminenţei Sale, care ştiu mai bine decît mine ce e bun pentru trupul şi pentru sufletul meu.

Rîsul papei m-a făcut să tresar. Lăsînd baltă corespondenţa, se întorsese cu totul spre noi.

— Leon se va duce s-o vadă pe fata asta chiar astăzi, după liturghia de requiem.

*

* *

În ziua aceea, într-adevăr, trebuia să fie comemorat, în Capela Sixtină, primul an ce se scursese de la moartea lui Rafael din Urbino, pe care Leon al X-lea îl iubea mai mult decît pe toţi ceilalţi protejaţi ai săi. Îl evoca ades, cu emoţie adevărată, făcîndu-mă să regret că-l cunoscusem atît de puţin.

Din pricina îndelungatei mele recluziuni, nu-l întîlnisem pe Rafael decît de două ori: prima oară, repede, pe un culoar al Vaticanului, a doua oară cînd fusesem botezat. După ceremonie, venise, ca atîţia alţii, să prezinte felicitările sale papei, care-l aşezase alături de mine. O întrebare nu-i da pace:

— Este adevărat că în ţara ta nu există nici pictori, nici sculptori?

— Se întîmplă ca unii oameni să picteze sau să sculpteze, dar orice înfăţişare a chipului este condamnată. E considerată o sfidare la adresa Creatorului.

— I se aduce o prea mare cinstire artei noastre dacă se crede că ea poate rivaliza cu Creaţia.

Făcuse o strîmbătură de uimire şi întrucîtva binevoitoare. Mă văzusem silit să replic:

— Nu este oare adevărat că Michelangelo, după ce l-a sculptat pe Moise, i-a poruncit să meargă sau să vorbească?

Rafael zîmbise, şiret.

— Aşa se povesteşte.

— Asta încearcă să evite oamenii din ţara mea. Ca cineva să aibă ambiţia de a se substitui Creatorului.

— Dar principele care are drept de decizie asupra vieţii şi morţii nu I se substituie lui Dumnezeu într-un mod mult mai nelegiuit decît pictorul? Dar stăpînul care are sclavi, care-i vinde şi-i cumpără?

Glasul pictorului crescuse cu un ton. M-am străduit să-l liniştesc:

— Mi-ar plăcea, într-una din zile, să-ţi vizitez atelierul.

— Dacă m-aş hotărî să-ţi fac portretul, ar fi o nelegiuire?

— Deloc. Pentru mine, ar fi ca şi cum cel mai elocvent dintre poeţii noştri mi-ar scrie un elogiu.

Nu găsisem comparaţie mai potrivită. A fost însă mulţumit.

— Foarte bine. Vino la mine cînd vei dori.

Îmi făgăduisem s-o fac, dar moartea fusese mai iute. De la Rafael nu mi-au rămas decît cîteva cuvinte, o strîmbătură, un zîmbet şi o promisiune. Datoria mea era să mă gîndesc la el, în acea zi de amintire. Dar, foarte repede, cu mult înainte de sfîrşitul ceremoniei, gîndurile mele zburaseră către Maddalena.

Încercam să mi-o închipui, să-mi imaginez părul ei, glasul, talia; mă întrebam în ce limbă aveam să-i pot vorbi, prin ce cuvinte aveam să încep. Mai încercam şi să ghicesc ce anume îşi putuseră spune Leon al X-lea şi vărul său înainte de a mă convoca. Papa aflase, desigur, că vărul său, cardinalul, alăturase suitei lui o femeie tînără şi frumoasă, şi, temîndu-se de un nou scandal, îi poruncise să se descotorosească de ea, iute şi cu demnitate; în felul acesta, nimeni nu va putea pretinde că vărul său, cardinalul Giulio, avea intenţii vinovate în legătură cu această fată; singura sa grijă era de a găsi o soţie pentru vărul său, Leon Africanul!

Un preot pe care-l cunoşteam, şi pe care l-am văzut ieşind din capelă, mi-a oferit şi alte elemente care mi-au întărit presupunerile: Maddalena trăise vreme îndelungată într-o mînăstire. În cursul unei vizite, cardinalul o remarcase şi, la sfîrşitul zilei, cînd trebuise să plece, o luase pur şi simplu cu el, odată cu bagajele. Procedeul şocase, iar plîngerea ajunsese la urechile lui Leon al X-lea, care reacţionase imediat, în calitate de şef al Bisericii şi şef al familiei de' Medici.

Credeam că mă aflam de acum în posesia celei mai mari părţi din adevăr, însă nu deţineam de fapt decît o părticică din el.

*

* *

— E adevărat că eşti, ca şi mine, din Granada? Şi convertit, la fel ca mine?

Mă încrezusem prea mult în puterile şi în seninătatea mea. Cînd a pătruns agale în salonaşul îndepărtat de zgomote în care cardinalul mă pusese să stau, mi-am pierdut pe dată orice dorinţă

de a-i pune întrebări, de teamă că un cuvînt de-al ei m-ar putea sili să plec. Pentru mine, adevărul despre Maddalena era chiar Maddalena. Nu mai aveam decît o singură dorinţă, şi anume de a-i contempla pe veci gesturile şi culorile. Le întrecea pe toate femeile Romei printr-o moliciune languroasă. Moliciune în mers, în glas, în privire, de asemenea, cuceritoare şi totodată resemnată în suferinţă. Părul ei avea acea culoare de negru profund pe care doar Andaluzia ştie s-o dea la iveală, printr-o alchimie de umbră răcoroasă şi de pămînt ars. Pînă ce avea să devină soţia mea, era deja sora mea, suflarea ei fiindu-mi familiară.

Mai înainte chiar de a se aşeza, a început să-şi spună povestea, toată povestea. La întrebările pe care renunţasem să i le pun, ea se hotărîse să răspundă. Bunicul ei aparţinea unei ramuri sărăcite şi uitate a unei mari familii evreieşti, Abrabanel. Modest fierar în mahalaua Najd, la sud de oraşul meu natal, habar nu avusese de pericolul ce-i ameninţa pe ai săi pînă la promulgarea edictului de expulzare. Pribegind apoi spre Tetuan cu cei şase copii, trăise aproape în mizerie, fără altă bucurie în viaţă decît să-şi vadă fiii dobîndind ceva ştiinţă de carte, iar fiicele făcîndu-se tot mai frumoase. Una dintre ele avea să devină mama *convertitei*.

— Părinţii mei luaseră hotărîrea să vină să se aşeze la Ferrara, îmi explica ea, unde nişte veri de-ai noştri avuseseră parte de succes. Dar, pe corabia pe care ne îmbarcaserăm, a izbucnit ciuma, decimînd echipajul şi pasagerii. Cînd am acostat la Pisa, m-am pomenit singură. Tata, mama şi fratele meu mai mic muriseră. Aveam opt ani. M-a luat o călugăriţă bătrînă. M-a dus cu ea la o mînăstire unde era stareţă şi s-a grăbit să mă boteze, dîndu-mi numele de Maddalena; tata îmi spusese Iudita. Deşi eram tristă că-mi pierdusem fiinţele cele mai scumpe, mă feream să-mi blestem soarta, din moment ce mîncam pe săturate, învăţam să citesc şi nu încasam nici o lovitură de bici nejustificată. Pînă cînd a murit binefăcătoarea mea. Înlocuitoarea ei era fiica naturală a unui grande de Spania, închisă acolo spre a ispăşi greşeala alor săi şi care nu vedea în mînăstirea aceea frumoasă decît un purgatoriu, atît pentru ea, cît şi pentru ceilalţi. Şi totuşi, domnea peste toate ca o stăpînă, împărţind favoruri şi dizgraţii. Mie îmi rezervase partea cea mai rea a inimii ei. Fusesem, vreme de şapte ani, o creştină tot mai plină de zel.

Pentru ea, eu nu eram totuşi decît o convertită, o *conversa* cu sînge impur, a cărei prezenţă avea să atragă asupra mînăstirii cele mai rele blesteme. Astfel că, sub ploaia de jigniri ce se abăteau pe nedrept asupră-mi, am simţit că mă întorc la credinţa mea de la început. Carnea de porc pe care o mîncam a început să-mi facă greaţă, nopţile fiindu-mi pline de chin din pricina asta. Am început să croiesc planuri de fugă. Însă singura mea încercare s-a isprăvit jalnic. N-am alergat niciodată prea repede, mai ales în rasă de călugăriţă. Grădinarul m-a prins şi m-a adus îndărăt la mînăstire, răsucindu-mi braţul ca unei hoaţe de găini. Am fost azvîrlită atunci într-o temniţă şi biciuită la sînge.

Mai păstrase încă ceva urme, care nu-i răpeau totuşi nimic din frumuseţe, nici din blînda perfecţiune a trupului.

— După două săptămîni, cînd m-au lăsat să ies, mă hotărîsem să-mi schimb atitudinea. Am făcut parada unei profunde remuşcări şi m-am arătat cucernică, supusă, insensibilă la umilinţe. Îmi aşteptam clipa. Ea a sosit odată cu vizita cardinalului Giulio. Stareţa era silită să-l întîmpine cu onoruri, deşi mai curînd l-ar fi trimis pe rug, dacă i-ar fi stat în putinţă. Ne punea uneori să ne rugăm pentru pocăinţa prinţilor Bisericii şi nu-şi menaja criticile împotriva „vieţii dezmăţate a familiei de' Medici", nu în public, ci în faţa unora dintre călugăriţele din anturajul ei, care nu pierdeau vremea şi spuneau mai departe şi altora. Fără îndoială că viciile de care era acuzat mă făcuseră să-mi pun nădejdea în acest cardinal.

I-am dat dreptate:

— Virtutea devine morbidă dacă nu e îndulcită de oarecare abateri, iar credinţa devine lesne crudă dacă nu e atenuată de ceva îndoieli.

Maddalena mă atinse uşor pe umăr, în semn de încredere, continuîndu-şi apoi povestirea:

— Cînd prelatul a sosit, am venit cu toatele încolonate să-i sărutăm mîna. Mi-am aşteptat rîndul cu nerăbdare. Planul meu era gata făcut. Degetele cardinalului, împodobite cu două inele, erau întinse princiar spre mine. Le-am apucat, le-am strîns un pic mai tare decît s-ar fi cuvenit şi le-am reţinut două secunde mai mult decît trebuia. Era de ajuns spre a-i atrage atenţia. Am înălţat capul, pentru ca el să-mi poată privi chipul. „Am nevoie să mă

spovedesc dumneavoastră.“ Spusesem acest lucru cu voce tare, pentru ca cererea mea să fie oficială, auzită de toată suita cardinalului, cît şi de stareţă. Aceasta şi-a luat un ton mieros: „Dă-te la o parte, fetiţo, o deranjezi pe Eminenţa Sa, iar surorile tale aşteaptă“. A fost o clipă de şovăială. Aveam să mă pomenesc oare aruncată pe veci în temniţa răzbunării? Aveam să fiu oare în stare să mă agăţ de mîinile salvatorului meu? Eram cu sufletul la gură, ochii mei implorau. Apoi a căzut sentinţa: „Aşteaptă-mă aici! Am să te spovedesc!“ Mi-au dat lacrimile, trădîndu-mi fericirea. Dar, cînd am îngenuncheat la confesional, vocea îmi era iarăşi fermă, pentru a rosti fără greşeală cuvintele pe care le repetasem de sute de ori. Cardinalul a ascultat în tăcere lungul meu strigăt de disperare, mulţumindu-se să dea din cap pentru a mă încuraja să continuu. „Fiica mea, mi-a spus el cînd am tăcut, nu cred că viaţa de mînăstire ţi se potriveşte.“ Eram liberă.

Aducîndu-şi numai aminte, lacrimile îi curgeau din nou. Mi-am pus mîna peste mîna ei, apăsînd-o afectuos, apoi mi-am retras-o, moment în care ea îşi reluă firul istorisirii.

— Cardinalul m-a adus cu el la Roma. Asta s-a întîmplat acum o lună. Stareţa nu voia să mă lase să plec, dar ocrotitorul meu n-a ţinut seamă de obiecţiile ei. Ca să se răzbune, ea a pus la cale o întreagă cabală împotriva lui, a intervenit pe lîngă cardinalii spanioli, care, la rîndul lor, s-au adresat papei. Cele mai cumplite acuzaţii au fost rostite împotriva Eminenţei Sale şi împotriva mea…

S-a întrerupt, căci mă ridicasem dintr-un salt. Nu voiam să aud nici o vorbă din aceste calomnii, nici măcar din gura minunată a Maddalenei. De adevăr sau de minciună fugeam astfel? Nu ştiu. De acum nu mai avea însemnătate decît dragostea care tocmai se născuse în inima mea, ca şi în aceea a convertitei. Cînd s-a sculat ca să-şi ia rămas-bun, se citea neliniştea în ochii ei. Pornirea mea precipitată o cam înspăimîntase. A fost nevoită să-şi depăşească timiditatea pentru a-mi spune:

— Oare ne vom mai revedea uneori?

— Pînă la sfîrşitul zilelor mele.

Buzele mele s-au atins de ale ei. Ochii îi erau din nou speriaţi, dar de fericire şi de zăpăceala speranţei.

1. În original este folosit termenul spaniol *conversa*, „convertită“.

Anul lui Adrian

928 de la hegira
(1 decembrie 1521 – 19 noiembrie 1522)

Papa Leon a murit de ulcer chiar în prima zi a acestui an şi am crezut o vreme că va trebui să părăsesc deja Roma, devenită dintr-odată inospitalieră în lipsa acestui naş atent, a acestui generos protector, Cerul să-i dăruiască bogăţiile sale nenumărate, precum a făcut-o el însuşi mereu!

Nu am fost singurul care m-am gîndit la plecare: cardinalul Giulio s-a exilat la Florenţa, Guicciardini s-a refugiat la Modena, iar împrejurul meu, sute de scriitori, pictori, sculptori, neguţători, dintre cei mai renumiţi, au început să părăsească oraşul de parcă ar fi fost lovit de ciumă. De fapt, a fost o scurtă epidemie, dar alta era adevărata ciumă. Numele ei era spus cu voce tare din Borgo pînă în Piaţa Navona, însoţit de un calificativ invariabil: Adrian barbarul.

Cardinalii îl aleseseră ca pentru a face penitenţă. Prea multe acuzaţii fuseseră aduse papalităţii în cursul ultimului pontificat, germanii aderau cu provincii întregi la tezele lui Luther, iar Leon al X-lea era ţinut răspunzător. De aceea se dorea schimbarea înfăţişării Bisericii: florentinului, descendent din familia de' Medici, devenit papă la treizeci şi opt de ani, un papă care transmisese Romei gustul său pentru lux şi frumuseţe, i-a fost adus urmaş un auster olandez de şaizeci şi trei de ani, „un bărbat sfînt şi virtuos, plicticos, chel şi zgîrcit“. Descrierea îi aparţine Maddalenei care n-a avut nici o clipă nici cea mai mică indulgenţă pentru noul şef al creştinătăţii.

— Mi-aduce prea mult aminte de stareţa care m-a prigonit. Are

aceeaşi privire meschină, aceeaşi voinţă de a face din viaţa sa şi a celorlalţi o veşnică perioadă de post.

Părerea mea fusese la început mai puţin tăioasă. Deşi am fost mereu fidel binefăcătorului meu, unele aspecte ale vieţii romane îmi contrariau totuşi credinţa intimă. Faptul că un papă afirma, aşa cum o făcea Adrian: „Îmi place sărăcia!“ n-avea cum să-mi displacă, iar întîmplarea de care făceau mare haz curtenii încă din prima săptămînă a domniei lui, pe mine, unul, nu mă făcuse să rîd în hohote. Cînd intrase în Capela Sixtină, se pare că noul pontif strigase la spectacolul oferit de bolta pictată de Michelangelo: „Asta nu e biserică, ci o etuvă umplută cu nuduri!“, adăugînd că era decis să acopere cu var acele înfăţişări nelegiuite. Pe Dumnezeu, şi eu aş fi putut să scot acelaşi strigăt! Contactele mele cu romanii mă dezbăraseră de unele prejudecăţi legate de pictură, de nud şi de sculptură. Dar nu în lăcaşele de cult. Acestea erau sentimentele mele la înscăunarea lui Adrian al VI-lea. Este adevărat că nu ştiam încă faptul că acest fost preceptor al împăratului Carol Quintul fusese, înainte să vină la Roma, inchizitorul Aragonului şi al Navarrei. În doar cîteva săptămîni, el a făcut din mine un de’ Medici pe de-a-ntregul, dacă nu prin nobleţea originii, măcar prin nobleţea aspiraţiilor.

Acest papă a început prin a suprima toate pensiile acordate de Leon al X-lea, inclusiv a mea. A suspendat totodată orice comandă de picturi, sculpturi, cărţi, precum şi orice construcţie. La fiecare predică, tuna şi fulgera împotriva artei, aceea a anticilor, dar şi a contemporanilor, împotriva sărbătorilor, plăcerilor, cheltuielilor. De la o zi la alta, Roma n-a mai fost decît un oraş mort, unde nu se crea nimic, nu se clădea nimic, nu se vindea nimic. Pentru a-şi justifica decizia, noul papă invoca datoriile acumulate de predecesorul lui, socotind că banii fuseseră risipiţi. „Cu sumele înghiţite de reconstrucţia Sfîntului Petru, spuneau apropiaţii lui Adrian, s-ar fi putut înarma o cruciadă împotriva turcilor; cu sumele vărsate lui Rafael, s-ar fi putut echipa un regiment de cavalerie.“

De la sosirea mea la Roma, auzisem adesea vorbindu-se despre cruciade, chiar din gura lui Leon al X-lea. Dar asta se făcea, în mod evident, printr-un soi de ritual fără urmări, foarte asemănător cu acela al unor prinţi musulmani care vorbesc

despre *Djihad* pentru a pune un adversar în încurcătură sau pentru a calma vreun fals cucernic. Altfel stăteau lucrurile cu Adrian, blestema-l-ar Dumnezeu, la fel ca pe toţi cei ce fac exces de zel! El era ferm convins că, mobilizînd creştinătatea împotriva islamului, putea pune capăt schismei lui Luther şi-l putea împăca pe împăratul Carol cu regele Franţei.

Suprimarea pensiei mele şi chemarea la măcel universal: iată, cu siguranţă, nişte elemente care-mi răpeau orice poftă de a-l aclama pe acest papă. Şi care, pe deasupra, mă şi îmboldeau să părăsesc Roma cît mai iute, plecînd spre Florenţa, unde cardinalul Giulio mă încuraja să-l urmez.

M-aş fi alăturat lui, de bună seamă, dacă Maddalena n-ar fi fost însărcinată. Închiriasem în cartierul Ponte o casă cu trei caturi. La ultimul era o bucătărie, la al doilea o sală de şedere cu masa mea de lucru, la primul o cameră mare care dădea spre o grădină de zarzavaturi. În această încăpere s-a născut, într-o seară de iulie, primul meu fiu, pe care l-am numit Giuseppe, adică Yussef, ca pe tatăl lui Messia, ca pe fiul lui Iacov, ca pe sultanul Saladin. Încîntarea mea era nemărginită. Maddalena mă lua un pic peste picior, dar chipul ei bucălat strălucea de fericire. Stăteam ore în şir să dezmierd copilul şi pe mama sa, să-i contemplu pe amîndoi în gesturile de zi cu zi, mai cu seamă la alăptat, care mă emoţiona mereu. Aşa că n-aveam deloc chef să-i trag după mine pe drumurile anevoioase ale pribegiei. Nici spre Florenţa, nici măcar spre Tunis, aşa cum mi se sugerase în anul acela, în nişte împrejurări ciudate.

*

* *

Mă aflam într-una din zile la cardinalul Giulio, cu puţin timp înainte ca el să plece spre Toscana, cînd se înfăţişă un tînăr pictor. Se numea Manolo, mi se pare, şi venea de la Neapole, unde dobîndise oarecare notorietate. Nădăjduia să-şi vîndă tablourile înainte de a se întoarce în oraşul său. Nu era lucru rar ca un artist să vină de departe pentru a-l vedea pe cardinalul de' Medici, orice

persoană care bătea la uşa lui fiind sigură că nu va pleca înapoi cu mîna goală. Napolitanul ăsta desfăşură aşadar cîteva pînze, de calitate inegală, mi s-a părut mie. Le priveam cu un ochi distrat, cînd deodată am tresărit. Prin faţa mea tocmai trecuse un portret pe care Manolo îl dăduse deoparte în grabă, cu un gest de enervare.

— Aş putea să mai văd o dată tabloul acela? am întrebat.

— Desigur, dar nu e de vînzare. L-am luat cu mine din greşeală. E vorba de o comandă pe care mi-a făcut-o un negustor şi trebuie să i-o predau.

Rotunjimile alea, tenul ăla mat, barba aia, zîmbetul veşnic satisfăcut... Nu se putea să mă înşel! Se cuvenea totuşi să întreb:

— Cum se numeşte omul ăsta?

— Messer Abbado. Este unul dintre cei mai bogaţi armatori din Neapole.

Abbad din Sousa! Am murmurat o înjurătură binevoitoare.

— Îl vezi curînd?

— Din mai pînă în septembrie e deseori plecat în călătorie, dar iarna şi-o petrece în vila sa dinspre Santa Lucia.

Punînd mîna pe o foaie de hîrtie, am compus la repezeală un mesaj destinat celui ce-mi fusese companion. Şi iată că, două luni mai tîrziu, Abbad sosea în caleaşcă la mine acasă, urmat de trei servitori. Propriul meu frate de-ar fi fost şi nu m-aş fi simţit atît de fericit să-l strîng la piept!

— Te-am lăsat în lanţuri pe fundul unei cale; te regăsesc prosper şi strălucitor.

— *Alhamdulillah! Alhamdulillah!* Dumnezeu a fost darnic cu mine!

— Nu mai mult decît meriţi! Dau mărturie că nici măcar în momentele cele mai cumplite n-ai rostit vreun cuvînt împotriva Providenţei.

Eram sincer. Curiozitatea mi-o păstram totuşi intactă.

— Cum ai izbutit să ieşi de acolo atît de repede?

— Datorită mamei mele, Dumnezeu să binecuvînteze ţărîna care o acoperă! Ea îmi repeta mereu aceste vorbe pe care le-am ţinut minte: un om nu e niciodată în nevoie atîta vreme cît are limba în gură. E adevărat că am fost vîndut rob, cu lanţuri la mîini şi ghiulele la picioare, dar limba nu-mi era în lanţuri. M-a

cumpărat un negustor pe care l-am slujit cu credinţă, dîndu-i o sumedenie de sfaturi, făcîndu-l să profite de experienţa mea din Mediterana. A cîştigat astfel atîta bănet, că după un an m-a eliberat şi m-a luat asociat la negoţ.

Cum păream uimit că lucrurile fuseseră atît de simple, a dat din umeri.

— Cînd ai putut deveni bogat într-o ţară, poţi să redevii bogat pretutindeni şi oriunde. Afacerea noastră este astăzi una dintre cele mai înfloritoare din Neapole. *Alhamdulillah!* Avem cîte un slujbaş reprezentant în fiecare port şi vreo zece agenţii comerciale pe care le vizitez regulat.

— Ţi se întîmplă să faci un ocol prin Tunis?

— Mă duc acolo la vară. Am să trec să-i văd pe ai tăi. Să le spun că te simţi bine aici?

Am fost nevoit să recunosc că, deşi nu strînsesem avere, nu suferisem nicicum de chinurile captivităţii. Şi că Roma mă făcuse să gust două fericiri adevărate: aceea a unei cetăţi antice care renaşte, îmbătată de frumuseţe; şi cea a unui fiu care dormea pe genunchii femeii pe care o iubeam.

Prietenul meu se arătă mulţumit. El adăugă totuşi:

— Dacă, într-o zi, oraşul ăsta nu ţi-ar mai dărui fericire, ţine minte: casa mea îţi este deschisă, ţie şi familiei tale, iar corăbiile mele te vor duce oricît de departe vei voi.

Mi-am interzis orice tentaţie de a părăsi Roma, făgăduindu-i lui Abbad să-l întîmpin aici la întoarcerea sa de la Tunis şi să-i ofer un ospăţ pe cinste.

*

* *

Nu voiam să mă tîngui în faţa prietenului meu, dar, în ce mă priveşte, lucrurile începeau să se strice: Adrian hotărîse să lanseze o campanie împotriva portului bărbii. „Nu le stă bine cu barbă decît soldaţilor“, decretase el, poruncind tuturor călugărilor să se radă. Pe mine treburile astea nu mă priveau direct, dar, pentru că frecventam cu asiduitate palatul

Vaticanului, a mă încăpăţîna să păstrez acea podoabă apărea ca o afirmare insolentă a obîrşiei mele maure, ca o sfidare adusă papei, cu siguranţă ca o manifestare de necuviinţă. La italienii pe care-i întîlneam, barba nu era un lucru obişnuit, ci mai curînd o dovadă de originalitate rezervată artiştilor, originalitate elegantă la unii, excesivă la alţii. Unii se ataşaseră de acest ornament, alţii erau mai degrabă gata să se descotorosească de el decît să vadă că li se interzice accesul la curte. Pentru mine, acest lucru nu putea decît să capete o altă semnificaţie. În ţara mea, barba este ceva obişnuit. A nu avea barbă e un lucru tolerat, mai cu seamă unui străin. Dar raderea bărbii după ce a fost purtată ani îndelungaţi este semn de înjosire şi de umilinţă. Nu aveam nicidecum de gînd să sufăr un astfel de afront.

Oare mi s-ar da crezare dacă aş spune că, în anul acela, eram gata să mor pentru propria-mi barbă? Şi nu doar pentru propria-mi barbă, căci toate luptele se confundau în mintea mea, la fel ca în mintea papei: barba clericilor, sînii goi de pe bolta Sixtinei, statuia lui Moise, cu privirea care fulgeră şi cu buzele fremătătoare.

Fără s-o fi căutat, am devenit un pivot şi un simbol al rezistenţei îndărătnice în faţa lui Adrian. Văzîndu-mă cum trec, mîngîind cu mîndrie smocurile stufoase de pe bărbie, romanii cu chipurile cele mai spînatice făceau să se audă murmure de admiraţie. Toate pamfletele întocmite împotriva papei ajungeau mai întîi în mîinile mele, abia după aceea fiind strecurate pe sub uşile notabilităţilor oraşului. Unele texte nu erau decît un păienjeniş de insulte, „barbar, zgîrcit, porc“ şi chiar mai rău decît atît. Altele glăsuiau despre mîndria romanilor: „Nicicînd un neitalian nu va veni să se aşeze pe tronul lui Petru!“ Oprisem orice învăţătură, orice studiu, consacrîndu-mi timpul acestei lupte. E adevărat că eram corect retribuit. Cardinalul Giulio făcea să-mi parvină importante sume de bani însoţite de scrisori de încurajare. Făgăduia să-şi arate întreaga recunoştinţă de îndată ce se va fi schimbat norocul.

Aşteptam clipa asta cu nerăbdare, căci situaţia mea la Roma devenea precară. Un preot care-mi era prieten, autorul unui pamflet incendiar, fusese închis la Sant'Angelo la două ceasuri după ce mă vizitase. Un altul fusese molestat de nişte călugări

spanioli. Mă simţeam eu însumi veşnic pîndit. Nu mai ieşeam de acasă decît pentru a face cîteva rapide cumpărături în cartier. În fiecare noapte aveam impresia că dorm pentru ultima oară lîngă Maddalena. Şi o strîngeam şi mai tare în braţe.

Anul lui Soliman

929 de la hegira
(20 noiembrie 1522 – 9 noiembrie 1523)

În anul acela, Marele Turc, sultanul, avea să-şi redobîndească în ochii mei buna reputaţie. Fireşte că el personal n-a avut vreodată habar de acest lucru, dar ce-are a face? Vrajba făcuse ravagii în mine însumi şi tot în mine avea să se resoarbă.

Fusesem nevoit să fug din cea mai puternică împărăţie a islamului pentru a pune la adăpost un copil de răzbunarea unui monarh sîngeros, şi-l găsisem în Roma creştină pe califul în umbra căruia aş fi vrut atît de mult să trăiesc la Bagdad sau la Córdoba. Spiritul meu se complăcea în acest paradox, însă conştiinţa mea nu era împăcată. Era oare deja depăşită vremea cînd puteam fi mîndru de ai mei fără ca acest lucru să fie rodul unei biete lăudăroşenii?

Apoi a venit vremea lui Adrian. Apoi a lui Soliman. Şi mai ales s-a produs vizita aceea a lui Abbad. La înapoierea lui de la Tunis trecuse să mă vadă, fidel promisiunii făcute, şi, înainte chiar să-şi fi descleştat buzele, ochii lui mă compătimeau deja. Cum şovăia să-mi spună veştile aflate, eram dator să-l fac să capete curaj:

— Nu poţi reproşa unui mesager lucrul de care răspunzătoare este Providenţa.

Adăugînd apoi, cu un zîmbet prefăcut:

— Cînd ţi-ai părăsit familia de ani buni, nu te poţi aştepta la nici o veste bună. Chiar dacă mi-ai spune că Nur a mai făcut un copil, tot nenorocire s-ar chema.

Socotind de bună seamă că sarcina lui ar deveni încă şi mai puţin lesnicioasă dacă m-ar lăsa să continuu cu gluma, prietenul

meu se decise să vorbească:

— Nevasta ta nu te-a aşteptat. N-a trăit decît cîteva luni în casa ta de la Tunis.

Mîinile îmi erau jilave.

— A plecat. Ţi-a lăsat asta.

Îmi întinse o scrisoare pe care am dezlipit-o. Caligrafia era îngrijită, fără îndoială aceea a unui scriitor public. Dar cuvintele îi aparţineau lui Nur:

Dacă n-ar fi vorba decît de fericirea mea, te-aş fi aşteptat ani îndelungaţi, chiar de-aş fi ajuns să-mi văd părul încărunţind în singurătatea nopţilor. Dar eu nu trăiesc decît pentru fiul meu, pentru destinul lui care se va împlini într-o zi, cu voia lui Dumnezeu. Te vom chema atunci alături de noi, ca să împărţim onorurile aşa cum tu ai împărţit cu noi primejdiile. Pînă atunci, eu mă voi afla în Persia, unde, în lipsa unor prieteni, Bayazid îi va avea măcar de partea lui pe duşmanii celor care-l hăituiesc.

Ţi-o las pe Hayat. Ţi-am purtat fiica aşa cum tu ai purtat taina mea, şi a venit vremea ca fiecare să-şi ia înapoi ceea ce îi aparţine. Unii vor zice că sînt o mamă nedemnă, dar tu ştii că pentru binele ei te părăsesc, spre a o feri de pericolele care ne însoţesc paşii, mie şi fratelui ei. Ţi-o las ca pe un dar, pe care să-l primeşti la înapoierea ta: cînd va creşte, îmi va semăna şi-ţi va readuce în minte în fiecare clipă imaginea unei prinţese blonde pe care ai iubit-o şi care te-a iubit. Şi care te va iubi mereu, din depărtarea noului ei exil.

Fie că voi întîlni moartea sau gloria, nu lăsa să fie întunecat chipul meu în inima ta!

La prima lacrimă pe care o văzuse curgînd, Abbad se proptise în coate la fereastră, prefăcînd-se absorbit de ceva văzut în grădină. Fără să mă uit la scaunele goale care ne înconjurau, m-am lăsat să alunec jos, cu ochii înceţoşaţi. Ca şi cum Nur s-ar fi aflat în faţa mea, i-am adresat un murmur furios:

— La ce bun să visezi la un palat cînd poţi găsi fericirea într-o cocioabă de la poalele piramidelor!

După cîteva clipe, Abbad a venit să se aşeze alături de mine.

— Mama şi fiicele tale sînt sănătoase. Harun le trimite lună de

lună bani şi hrană.

După ce am mai oftat de vreo două ori, i-am întins scrisoarea. A făcut un gest ca s-o dea la o parte, dar eu am stăruit. Fără să ştiu prea bine de ce, ţineam ca el s-o citească. Poate că voiam să se abţină s-o condamne pe Nur. Poate că voiam, din amor propriu, să evit să se uite la mine cu milă, de parcă aş fi fost un soţ de rînd, lăsat de izbelişte de o soţie sătulă să-l mai aştepte. Desigur că mai simţeam şi nevoia să împart cu un prieten o taină pe care de acum înainte aveam s-o port de unul singur.

Aşa că i-am istorisit în amănunţime povestea circazienei mele, începînd cu întîlnirea întîmplătoare din casa unui negustor din Khan el-Khalili.

— Îţi înţeleg acum spaima atunci cînd ofiţerul turc l-a luat pe Bayazid în braţe în portul Alexandria.

Am rîs. Abbad a continuat, mulţumit că a putut să mă amuze:

— Nu-mi puteam explica de ce un granadin se temea în asemenea măsură de otomani, singurii care promit să-i redea odată şi odată oraşul.

— Nici Maddalena nu izbuteşte să înţeleagă. Ea ar vrea ca toţi andaluzii, evrei sau musulmani, să fie entuziasmaţi aidoma ei de fiecare dată cînd parvine ştirea unei victorii otomane. Şi se miră că rămîn atît de rece.

— Ai de gînd să-i explici acum?

Abbad vorbise cu glas scăzut. Am răspuns pe acelaşi ton:

— Îi voi spune totul, treptat şi cu încetul. Nu-i puteam dezvălui mai înainte existenţa lui Nur.

M-am întors spre prietenul meu. Vocea mea s-a făcut încă şi mai slabă şi mai visătoare:

— Ai băgat de seamă cît ne-am schimbat de la sosirea noastră în această ţară? La Fès, n-aş fi vorbit astfel despre soţiile mele, nici măcar cu prietenul meu cel mai apropiat. Dacă aş fi făcut-o, ar fi roşit pînă în creştetul turbanului.

Abbad mi-a dat dreptate rîzînd.

— Mă foloseam eu însumi de o mie şi una de formule de scuze pentru a-mi întreba vecinul ce mai face soţia sa, iar acesta, înainte de a-mi răspunde, se asigura mai întîi că nu ne asculta nimeni, de teamă ca onoarea lui să nu aibă de suferit.

După ce am rîs din toată inima şi după ce s-au scurs cîteva

clipe de tăcere, companionul meu a început o frază, după care s-a întrerupt, şovăielnic şi încurcat:

— Ce voiai să spui?

— Cu siguranţă nu e încă momentul.

— Ţi-am destăinuit prea multe secrete, ca să-mi ascunzi astfel jumătate din ce gîndeşti!

S-a resemnat.

— Voiam să spun că de acum eşti liber să-i iubeşti pe otomani, deoarece Bayazid nu mai e fiul tău, deoarece soţia ta nu mai e o circaziană, deoarece la Roma protectorul tău i-a cedat locul unui inchizitor, deoarece la Constantinopol Selim cel Crud a murit de doi ani, iar cel care i-a luat locul este Soliman.

Într-un anume sens, Abbad spunea adevărul. Eram de acum liber în sentimentele mele, în entuziasmul meu, liber să mă alătur efuziunilor spontane ale Maddalenei. Cîtă fericire, cîtă seninătate să poţi trasa în mijlocul evenimentelor lumii o linie de cumpănă între motivele de bucurie şi cele de mîhnire! Fericirea asta, totuşi, ştiam că-mi era interzisă, prin însăşi firea mea.

— Dar te cunosc, reluă Abbad, fără să se uite la mine. Nu ştii să-ţi duci o bucurie pînă la capăt.

Stătu o clipă pe gînduri.

— Cred că, pur şi simplu, nu-ţi plac prinţii, şi încă şi mai puţin sultanii. Cînd unul dintre ei obţine o victorie, te pomeneşti de la bun început în tabăra duşmanilor lui, iar cînd cîţiva proşti li se închină, asta e deja pentru tine un motiv să-i deteşti.

Şi de data asta Abbad spunea adevărul. Văzînd că nu încercam să mă apăr, m-a hărţuit:

— Pentru ce să-i fii ostil lui Soliman?

Îmi vorbea cu o naivitate atît de înduioşătoare, că nu m-am putut împiedica să zîmbesc. În aceeaşi clipă a intrat în încăpere Maddalena. A auzit fraza prietenului meu, pe care acesta s-a grăbit să i-o traducă în italiană, ştiind că ea îi va sări imediat în ajutor. Ceea ce ea a şi făcut cu tărie:

— Pentru ce naiba să-i fii ostil lui Soliman?

A înaintat agale spre noi, care continuam să stăm rezemaţi de perete, ca nişte şcolari ce-şi recită lunga *surată* a femeilor. Abbad s-a ridicat, îngăimînd ceva. Eu am rămas pe loc, gînditor şi perplex. Însoţindu-mi gîndul, Maddalena începu un pasionat

elogiu al sultanului:

— De cînd e la putere, Soliman a pus capăt obiceiurilor sîngeroase ale tatălui său. N-a pus să li se taie beregata nici fraţilor, nici fiilor, nici verilor lui. Oamenii de vază surghiuniţi din Egipt au fost aduşi acasă. Temniţele s-au golit. Constantinopolul îi înalţă osanale tînărului suveran, comparîndu-i faptele cu o rouă binefăcătoare; iar oraşul Cairo nu mai trăieşte cu teamă şi îndoliat.

— Un sultan otoman care nu ucide!

Tonul meu era foarte sceptic. Abbad a corectat:

— Orice prinţ trebuie să şi ucidă. Totul e să nu-şi facă din acest lucru o plăcere, cum s-a întîmplat cu bătrînul sultan. Soliman este cu adevărat din rasa otomanilor şi, în materie de războaie, nu e cu nimic mai prejos decît tatăl lui. De două luni, îi asediază pe cavalerii din insula Rhodos, folosindu-se de cea mai mare flotă pe care a avut-o vreodată islamul. Printre ofiţerii din preajma lui se află Harun, cumnatul tău, iar alături de el este fiul lui cel mare, cel care ar trebui într-o bună zi s-o ia în căsătorie pe Sarwat, fiica ta, verişoara lui. Că-ţi place ori ba, rudele tale iau deja parte la această bătălie. Chiar dacă n-ai avea nici un chef să li te alături, nu s-ar cuveni oare ca măcar să le doreşti victoria?

M-am întors spre Maddalena, care părea încîntată de vorbele prietenului meu. Am întrebat-o cu oarecare solemnitate:

— Dacă aş hotărî că a sosit ceasul să luăm calea Tunisului împreună cu copilul nostru, ce ai avea de spus?

— Doar o vorbă să spui şi voi pleca bucuroasă, departe de papa ăsta inchizitor care n-aşteaptă decît un prilej ca să te înhaţe!

Abbad era cel mai stîrnit dintre noi trei:

— Nimic nu vă reţine aici. Plecaţi imediat, odată cu mine!

L-am potolit:

— Sîntem abia în decembrie. Dacă ar trebui s-o pornim pe mare, nu s-ar putea mai devreme de trei luni.

— Veniţi la mine la Neapole, iar de acolo vă veţi îmbarca spre Tunis la începutul primăverii.

— Asta se poate, am zis eu gînditor.

M-am grăbit însă să adaug:

— Am să mă mai gîndesc!

Abbad n-a mai auzit ultimele cuvinte. Pentru a sărbători

timida mea acceptare şi a evita să mă vadă că-mi schimb părerea, strigă de la fereastră pe doi dintre servitorii săi. Unuia îi porunci să meargă să cumpere două sticle din cel mai bun vin grecesc, iar pe celălalt îl puse să pregătească o pipă cu tutun.

— Ai gustat cumva din această dulce otravă din Lumea Nouă?

— O dată, acum doi ani, acasă la un cardinal florentin.

— Nu se găseşte de vînzare la Roma?

— Nu există decît în unele taverne. Dar acei *tabacchini* care le ţin sînt oamenii cei mai prost văzuţi din oraş.

— Curînd, lumea întreagă va fi plină de *tabacchini*, iar reputaţia lor nu va fi mai proastă decît aceea a băcanilor sau a negustorilor de parfumuri. Eu însumi aduc de la Sevilla încărcături întregi de tutun pe care le vînd la Brussa şi la Constantinopol.

Am tras un fum. Maddalena îi aspiră aroma, dar refuză să încerce.

— Mi-ar fi prea teamă că am să mă înec cu fumul!

Abbad din Sousa a sfătuit-o atunci să pună apă la încălzit pentru a bea tutunul ca pe o infuzie, cu un pic de zahăr.

*

* *

După ce Abbad a plecat de la noi în ziua aceea, Maddalena mi-a sărit imediat de gît.

— Sînt fericită că plec. Să nu mai zăbovim aici!

— Fii gata! Cînd se va întoarce prietenul meu, vom porni la drum împreună.

Abbad se dusese la Ancona cu treburi, făgăduind să fie înapoi în mai puţin de zece zile. Şi-a ţinut promisiunea, fiind însă întîmpinat de o Maddalena care plîngea cu sughiţuri.

Fusesem arestat în ajun, pe 21 decembrie, într-o zi de duminică, pe cînd duceam, foarte imprudent, un pamflet pe care mi-l strecurase în buzunar un călugăr francez la ieşirea din biserica San Giovanni dei Fiorentini.

Coincidenţă sau jignire deliberată, cînd am fost dus la castelul

Sant'Angelo, am fost închis în aceeaşi celulă pe care o ocupasem aproape doi ani. Dar, la vremea aceea, nu riscam decît captivitatea, pe cînd, de data asta, puteam fi judecat şi condamnat să-mi ispăşesc pedeapsa într-o închisoare îndepărtată sau chiar pe o galeră.

Fără îndoială că n-aş fi fost atît de afectat de acest lucru dacă n-aş fi pus la cale plecarea. Cu toate astea, în primele zile, detenţia a fost mai puţin aspră decît mă temeam. În februarie, am putut chiar primi un dar de la Abbad, care, date fiind condiţiile, mi s-a părut somptuos: o manta din lînă şi o prăjitură cu curmale, însoţite de o scrisoare prin care îmi vestea în cuvinte abia deghizate cucerirea Rhodosului de către Soliman: *Marea i-a dus pe ai noştri în vîrful stîncii, iar pămîntul a fremătat la strigătele noastre de triumf.*

Văzut din celula mea, evenimentul mi-a apărut ca o revanşă personală împotriva lui Adrian şi a viselor lui de cruciadă. Iar cînd, în cursul lunilor următoare, detenţia s-a înăsprit, cînd n-am mai avut nimic de citit, nimic pentru a putea scrie, nici pană, nici cerneală, nici hîrtie, nici măcar o făclie ca să risipesc bezna care se instala încă de după-amiază, cînd nu mai aveam nici o legătură cu exteriorul, cînd temnicerul meu se făcea că nu pricepe nici o limbă, în afară de un vag dialect germanic, am început să mă uit la scrisoarea de la Abbad ca la o relicvă şi să repet ca pe o formulă incantatorie cuvintele referitoare la cucerirea Rhodosului.

Într-o noapte, am avut un vis. L-am văzut pe Soliman avînd, sub turban, un chip de copil, cel al lui Bayazid. Cobora iute de pe un munte spre a veni să mă scoată din temniţă, dar, înainte să fi putut ajunge la mine, eram deja treaz, tot în celulă, neînstare să mai adorm pentru a mai visa un pic.

Bezna, frigul, lipsa de somn, disperarea, liniştea… Ca să nu-mi pierd de tot minţile, mi-am reluat obiceiul de a mă ruga, de cinci ori pe zi, Dumnezeului copilăriei mele.

Aşteptam de la Constantinopol mîna ce avea să mă descătuşeze. Însă eliberatorul meu se afla mult mai aproape, fie ca Preaînaltul să-i dea ajutorul Său în furtuna care este astăzi soarta lui!

Anul Clement

930 de la hegira
(10 noiembrie 1523 – 28 octombrie 1524)

Un tumult de paşi, o mulţime de glasuri, apoi sutele de zgomote seci şi impersonale ale unei chei care se răsuceşte şi ale unei uşi care se mişcă încet în balamalele ei ruginite. În picioare lîngă pat, mă frecam la ochi, pîndind siluetele care aveau să se decupeze în lumina de afară.

A intrat un bărbat. Cînd l-am recunoscut pe Guicciardini, am făcut un pas spre el, gata să-i sar de gît, dar m-am oprit scurt. M-am dat chiar îndărăt, împins parcă de o forţă nevăzută. Poate că de vină era faţa lui ca de gheaţă, sau poate tăcerea, prelungită cîteva secunde, sau rigiditatea neobişnuită a înfăţişării sale. În penumbră mi s-a părut că desluşesc pe buzele lui ceva ce aducea a zîmbet, dar, cînd a vorbit, a făcut-o cu o voce distantă şi, după cît mi se părea mie, exagerat de mîhnită:

— Sanctitatea Sa doreşte să vă vadă.

Se cuvenea oare să mă tînguiesc sau să mă bucur? Pentru ce voia Adrian să mă vadă? Pentru ce mi-l trimitea pe Guicciardini în persoană? Obrazul inexpresiv al florentinului nu mi-a îngăduit să-l întreb. Am căutat spre cer. Trebuia să fi fost cam şase sau şapte dimineaţa, dar în ce zi? Şi în ce lună? L-am întrebat pe unul dintre temniceri în vreme ce străbăteam un coridor în direcţia Vaticanului. Cel care a răspuns a fost Guicciardini, cît mai sec cu putinţă.

— Este vineri, 20 noiembrie 1523.

Ajunsese la o uşiţă. Bătu şi intră, făcîndu-mi semn să-l urmez. Erau acolo trei fotolii roşii şi goale, în chip de mobilier. Se aşeză,

fără a mă pofti să fac la fel.

Nu-mi puteam explica atitudinea lui. El care fusese un prieten atît de apropiat, un confident, el care, o ştiam bine, aprecia aşa de mult compania mea, care schimbase cu mine vorbe de duh şi înghionteli prieteneşti...

Brusc, se ridică în picioare.

— Sfinte Părinte, iată prizonierul!

Papa intrase fără zgomot prin uşiţa din spatele meu. M-am întors ca să-l văd.

— Doamne sfinte! Doamne sfinte! Doamne sfinte!

Eram incapabil să mai rostesc alte cuvinte. Am căzut în genunchi şi, în loc să sărut mîna suveranului pontif, am strîns-o la piept, mi-am apăsat-o pe frunte, pe faţa scăldată în lacrimi, pe buzele-mi tremurătoare.

Se desprinse fără bruscheţe:

— Trebuie să merg să ţin liturghia. Mă voi întoarce aici peste un ceas.

Dîndu-mi drumul să alunec pe podea, ieşi. Guicciardini izbucni în rîs. M-am sculat şi am înaintat către el, cu un aer ameninţător.

— Să te îmbrăţişez sau să te snopesc în bătaie?

A rîs şi mai straşnic. M-am prăvălit într-un fotoliu fără să mă fi invitat.

— Spune-mi, Francesco, am visat cumva? Prin încăperea asta a trecut într-adevăr cardinalul Giulio, înveşmîntat în alb? Lui i-am sărutat mîna?

— Cardinalul Giulio de' Medici nu mai există. A fost ales ieri în scaunul Sfîntului Petru şi a luat numele de Clement, al şaptelea cu acest nume.

— Doamne sfinte! Doamne sfinte!

Îmi curgeau lacrimile fără să mi le pot opri. Am fost totuşi în stare să îngaim, printre suspine:

— Şi cu Adrian ce s-a întîmplat?

— N-aş fi crezut că dispariţia sa te va afecta atît de tare!

I-am trîntit un ghiont cu pumnul în umăr pe care nici măcar n-a încercat să-l evite, ştiind bine că-l merita.

— Papa Adrian ne-a părăsit cu două luni în urmă. Se spune că a fost otrăvit. Cînd vestea morţii sale s-a răspîndit, nişte

necunoscuţi au atîrnat ghirlande pe uşa medicului său, pentru a-i mulţumi că a salvat Roma.

A murmurat o indispensabilă formulă de reprobare, după care a continuat:

— Atunci a început o luptă în conclav între cardinalul Farnese şi cardinalul Giulio. Cel dintîi părea că se bucură de mai multe sufragii, dar, după încercarea prin care tocmai trecuseră, prinţii Bisericii doreau să regăsească în fruntea acestui oraş mărinimia unui de' Medici. După numeroase rînduri de scrutin, a fost ales prietenul nostru. Imediat a început sărbătoarea pe străzi. Unul dintre primele gînduri ale suveranului pontif a fost pentru tine, depun mărturie că aşa a fost. Voia să te elibereze neîntîrziat, dar i-am cerut îngăduinţa să aranjez această mică punere în scenă. Ai să mă ierţi?

— Cu greu!

L-am strîns la piept într-o călduroasă îmbrăţişare.

— Maddalena şi Giuseppe n-au dus lipsă de nimic. Ţi-aş fi spus să mergi să-i vezi, dar trebuie să-l aşteptăm pe papă.

Cît m-a pus florentinul la curent cu toate cele întîmplate de la întemniţarea mea, Clement al VII-lea era deja înapoi. A cerut să nu fie deranjat şi a venit să se aşeze, fără nici un fel de ceremonie, pe fotoliul pe care i-l rezervaserăm.

— Credeam că cele mai bune farse din Roma erau cele ale regretatului cardinal Bibbiena. Însă găselniţele lui messer Guicciardini merită să fie ţinute minte.

S-a îndreptat uşor în jilţ, iar chipul i s-a îngrijorat brusc. M-a fixat cu intensitate.

— Noaptea trecută am stat îndelung de vorbă, Francesco şi cu mine. Nu-mi poate da multe sfaturi în materie de religie, dar Providenţa a adăugat funcţiei mele pe aceea de cîrmuitor al unui stat şi de proteguitor al scaunului Sfîntului Petru dinaintea încălcărilor produse de puterile vremelnice. În această privinţă, sfaturile lui Francesco îmi sînt de mare preţ, ca şi ale dumitale, Leon.

Dintr-o privire, îi dădu cuvîntul diplomatului.

— Te-ai întrebat ades, Leon, care era adevăratul motiv al aducerii tale la Roma, pentru ce ne-am hotărît într-o bună zi să-l punem pe Pietro Bovadiglia să răpească un învăţat maur de pe

coastele Berberiei? Era un plan pe care răposatul papă Leon n-a găsit niciodată prilejul să ţi-l dezvăluie. A sosit momentul astăzi.

Guicciardini tăcu, iar Clement continuă, ca şi cum ar fi recitat amîndoi acelaşi text:

— Să privim lumea în care trăim. La răsărit, un imperiu de temut, însufleţit de o credinţă care nu e şi a noastră, un imperiu clădit pe ordine şi pe disciplina oarbă, iscusit în fabricarea de tunuri şi în înarmarea flotelor. Trupele lui înaintează spre centrul Europei. Buda şi Pesta sînt ameninţate, iar Viena va fi şi ea nu peste mult timp. La apus, un alt imperiu, creştin, dar nu mai puţin de temut, deoarece se întinde deja din Lumea Nouă pînă la Neapole şi visează să stăpînească întreaga lume. Dar, în primul rînd, visează să supună Roma voinţei lui. Pe pămînturile sale spaniole înfloreşte Inchiziţia, pe pămînturile sale germane înfloreşte erezia lui Luther.

Diplomatul preciză, încurajat de papă, care dădea din cap în semn de încuviinţare:

— De-o parte Soliman, sultan şi calif al islamului, tînăr, ambiţios, cu putere nesfîrşită, dar preocupat să facă uitate crimele tatălui său şi să apară ca un om de bine. De cealaltă parte, Carol, rege al Spaniei, şi mai tînăr încă, şi nu mai puţin ambiţios, care a izbutit să facă să fie ales pe bani grei să urce pe tronul Sfîntului Imperiu. În faţa acestor doi oameni, cei mai puternici din lume, se află, spre a le ţine piept, statul pontifical, cruce uriaşă şi spadă pitică.

Făcu o scurtă pauză.

— Fireşte, Sfîntul Scaun nu este singurul care se teme de această conjuncţie. Mai este şi regele Francisc, care se agită pentru a evita ca regatul Franţei să fie făcut bucăţi. Mai este şi Henric al Angliei, cu totul devotat Sanctităţii Sale, dar prea departe pentru a putea fi de vreun ajutor.

Tot nu vedeam cum putea fi utilă umila mea persoană în acest concert al capetelor încoronate. Dar m-am ferit să-l întrerup pe florentin.

— Această situaţie delicată, la care a făcut aluzie în faţa ta Sfîntul Părinte Leon, era subiectul unor frecvente discuţii cu cardinalul Giulio şi cu mine însumi. Astăzi, ca şi ieri, sîntem convinşi că trebuie să acţionăm în numeroase direcţii spre a

îndepărta primejdiile. Trebuie, înainte de toate, să ne împăcăm cu Francisc, ceea ce nu e un lucru uşor. De treizeci de ani, regii Franţei încearcă să cucerească Italia. Sînt pe bună dreptate socotiţi răspunzători de nenorocirile care năpădesc peninsula, trupele lor fiind acuzate că aduc cu ele epidemii şi distrugere. Mai trebuie să convingem Veneţia, Milano şi Florenţa să-şi dea uitării disputele, pentru a face front comun împotriva imperialilor.

Îşi luă o voce învăluitoare şi se aplecă în faţă, aşa cum făcea de fiecare dată cînd voia să facă o confidenţă:

— Am socotit de asemenea că trebuie începute negocieri cu otomanii. În ce mod? Nu ştim. După cum nu ştim nici ce am putea obţine. Să încetinim năvala ienicerilor pe pămînturile creştine ale Europei Centrale? Fără îndoială că nu. Să restabilim pacea în Mediterana? Să punem capăt prădăciunilor piraţilor?

Răspunse propriilor lui întrebări printr-o strîmbătură dubitativă. Clement preluă ştafeta:

— Ceea ce este sigur e că a sosit vremea de a clădi o punte între Roma şi Constantinopol. Dar eu nu sînt sultan. Dacă aş îndrăzni să grăbesc lucrurile, aş fi năpădit de mii de critici venite din Spania şi din Germania, ba încă aş fi luat la rost şi de propriii mei colegi.

Zîmbi încurcat.

— Vreau să zic de cardinali. Trebuie să procedăm cu mare prudenţă, să aşteptăm ocaziile favorabile, să vedem cum acţionează francezii, veneţienii şi celelalte puteri creştine. Voi doi veţi face echipă împreună. Leon cunoaşte acum limba turcă, pe lîngă arabă; îi cunoaşte mai cu seamă pe otomani şi modul lor de a gîndi şi de a acţiona; a fost chiar în solie la Constantinopol; Francesco ştie totul în legătură cu politica Noastră şi poate negocia în numele Nostru.

Mai adăugă, oarecum ca pentru sine:

— Aş fi dorit doar ca unul dintre emisari să fie un preot…

Apoi, mai tare, un pic zeflemitor:

— Messer Guicciardini a refuzat întotdeauna să se lase hirotonisit. Cît despre dumneata, Leon, mă mir că scumpul Nostru văr şi slăvit predecesor nu ţi-a sugerat niciodată să-ţi închini viaţa religiei.

Eram perplex: pentru ce omul care mă prezentase Maddalenei

îmi punea o astfel de întrebare? Am tras cu coada ochiului spre Guicciardini şi mi s-a părut că stătea pe ghimpi. Am tras concluzia că papa încerca să-mi verifice cunoştinţele religioase înainte de a-mi încredinţa o misiune pe lîngă musulmani. Văzînd că zăboveam cu răspunsul, a stăruit:

— Religia n-ar fi fost oare cea mai bună dintre căile posibile pentru un cărturar şi erudit ca dumneata?

Am fost evaziv.

— A vorbi despre religie în prezenţa Sanctităţii Sale este ca şi cum s-ar vorbi despre o logodnică în prezenţa părintelui ei.

Clement a zîmbit. Fără totuşi să-mi dea drumul.

— Şi ce ai spune despre logodnică dacă tatăl n-ar fi de faţă?

Am hotărît să n-o mai ocolesc cu răspunsul:

— Dacă nu m-ar asculta chiar şeful Bisericii, aş spune că religia îi învaţă pe oameni smerenia, dar că ea însăşi n-are nici un pic de smerenie. Aş spune că toate religiile au dat sfinţi şi asasini, cu aceeaşi conştiinţă liniştită. Şi că în viaţa acestui oraş, există ani ai lui Clement şi ani ai lui Adrian, între care religia nu îngăduie să alegi.

— Oare islamismul îţi îngăduie să alegi mai bine?

Am fost cît pe ce să spun „noi“, dar mi-am dat seama la timp:

— Musulmanii învaţă că „cel mai bun dintre oameni este cel mai util oamenilor“, dar, în pofida unor asemenea cuvinte, li se întîmplă să cinstească falşi cucernici mai mult decît pe adevăraţii binefăcători.

— Şi adevărul unde îşi are locul în toate astea?

— E o întrebare pe care nu mi-o mai pun: între adevăr şi viaţă, eu am făcut deja o alegere.

— Trebuie totuşi să existe o Credinţă adevărată!

— Ceea ce îi uneşte pe cei ce cred nu e atît credinţa comună, cît gesturile pe care le repetă în comun.

— Aşa să fie oare?

Tonul papei era insondabil. Se gîndea cumva să repună în discuţie misiunea pe care tocmai mi-o încredinţase? Guicciardini părea să se teamă că aşa stau lucrurile, aşa că interveni, cu un zîmbet cît se poate de larg:

— Leon vrea să spună că adevărul nu-I aparţine decît lui Dumnezeu şi că oamenii nu pot decît să-l desfigureze, să-l

înjosească, să-l înrobească.

Cu un ton oarecum de încuviinţare, am murmurat, destul de tare ca să fiu auzit:

— Fie ca aceia care deţin adevărul să-l elibereze!

Clement lăsă să se audă un rîs confuz. Apoi reluă:

— Să rezumăm. Fratele Leon nu va intra în călugărie; va intra doar în diplomaţie, la fel ca fratele Francesco.

Liniştit acum, acesta îşi împreună mîinile, luă o mutră cucernică şi rosti cu voce comică:

— Dacă fratele Leon are oroare de adevăr, să nu se teamă: nu-l va întîlni prea des în confreria noastră.

— *Amen*, am închis eu discuţia pe acelaşi ton.

*

* *

Numeroşi prieteni se adunaseră la mine acasă ca să-mi sărbătorească eliberarea, a cărei veste se răspîndise încă din zori. Vecini, elevi, prieteni, cu toţii au declarat la unison că mă schimbasem prea puţin în decursul unui an de temniţă. Cu toţii, în afară de Giuseppe, care a refuzat cu îndîrjire să mă recunoască şi care a stat trei zile încheiate îmbufnat pînă să-mi spună pentru prima oară în viaţă: „Tată!“

Curînd a sosit şi Abbad de la Neapole spre a-mi saluta întoarcerea, dar şi pentru a mă îndemna să părăsesc Roma fără zăbavă. Pentru mine, nici nu se mai punea problema.

— Eşti sigur că viitoarea dată cînd ai să vrei să pleci n-ai să fii iarăşi închis la Sant'Angelo?

— Dumnezeu va alege dacă să mă lase aici sau să mă facă să plec.

Vocea lui Abbad se înăspri brusc:

— Dumnezeu a ales deja. Nu spune El că nu trebuie să rămîi de bunăvoie într-o ţară necredincioasă?

Mi-am pus asupra lui o privire încărcată de reproşuri. S-a grăbit să-şi ceară iertare:

— Ştiu că n-am dreptul să-ţi dau lecţii, eu care trăiesc la

Neapole, care ofer de două ori pe an daruri bisericii Sfîntului Gennaro, care am ca parteneri oameni din Biscaya şi din Castilia. Dar mă tem pentru tine, jur pe Cartea Sfîntă! Te simt angajat în dispute care nu sînt pentru noi. Dacă pleci la război împotriva unui papă, numai moartea lui te salvează.

— Oraşul ăsta este astăzi şi al meu, iar pentru că aici am aflat ce înseamnă închisoarea, mă simt şi mai legat de soarta lui şi de aceea a oamenilor care-l cîrmuiesc. Ei mă consideră prieten, iar eu n-aş putea să-i tratez doar ca pe nişte *rumi*.

— Dar familia ta e în altă parte, iar tu o ignori de parcă treizeci de ani din viaţa ta şi a ei nici n-ar fi existat vreodată.

Făcu o pauză înainte de a-mi trînti vestea următoare:

— Mama ta a murit în vara asta.

Vizibil la curent, Maddalena îmi încălzi mîna cu un sărut de mîngîiere. Abbad continuă:

— Mă aflam la Tunis cînd a căzut bolnavă pentru ultima oară. A cerut să te vadă.

— I-ai spus că eram în temniţă?

— Da! Am preferat să aibă pentru tine mai curînd un ultim gînd de îngrijorare, decît unul de dezaprobare.

*

* *

Pentru a se face iertat că fusese încă o dată un mesager al nenorocirii, Abbad îmi adusese de la Tunis un sipet care conţinea voluminoasele mele note de călătorie, datorită cărora aveam să mă pot pune pe treabă întocmind lucrarea ce-mi fusese ades cerută de la venirea mea la Roma: o descriere a Africii şi a lucrurilor care se află acolo şi sînt demne de a fi reţinute.

Dar nu scrisesem încă nici măcar primul rînd, cînd un alt proiect a venit să acapareze ceasurile mele închinate scrisului, un proiect nebunesc, dar fascinant, care mi-a fost propus cu prilejul unei vizite ce mi l-a readus pe fostul meu elev Hans, la o lună de la ieşirea mea din temniţă. Hotărîndu-se să se întoarcă în Saxonia, venea să-şi ia rămas-bun, să mă asigure încă o dată de

recunoştinţa sa pentru învăţătura pe care i-o dădusem şi să-mi prezinte cu această ocazie pe unul dintre prietenii lui, un tipograf, saxon ca şi el, dar stabilit la Roma de mai bine de cincisprezece ani.

Contrariul lui Hans, omul nu era un adept al lui Luther. Se considera un discipol al unui cugetător olandez despre care Guicciardini îmi vorbise deja: Erasmus. Acesta îi sugerase ideea nebunească pe care el şi-o însuşise.

Era vorba de pregătirea unui uriaş lexicon în care fiecare cuvînt să figureze într-o sumedenie de limbi, printre care latina, araba, ebraica, greaca, germana din Saxonia, italiana, franceza, castiliana, turca şi multe altele. În ce mă priveşte, m-am angajat să furnizez părţile arabă şi ebraică pe baza unei lungi liste de cuvinte latineşti.

Tipograful se exprima cu o ardoare emoţionantă:

— Fără îndoială că acest proiect nu va vedea niciodată lumina zilei, cel puţin nu cît trăiesc eu şi sub forma pe care o visez. Cu toate astea, sînt gata să-i consacru viaţa şi banii mei. A face în aşa fel ca toţi oamenii să se poată înţelege într-o bună zi nu reprezintă oare cel mai nobil dintre idealuri?

Acestui vis măreţ, acestei minunate nebunii, tipograful saxon îi dăduse un nume: *Anti-Babel*.

Anul regelui Franţei

931 de la hegira
(29 octombrie 1524 – 17 octombrie 1525)

Friguroasă mesageră a morţii şi a înfrîngerii, zăpada a căzut peste drumul meu, în anul acela, pentru a treia oară. La fel ca la Granada într-o iarnă a copilăriei mele, la fel ca în Atlas în toamna norocului meu, ea s-a întors cu viscol, suflu devastator, şoaptă nefastă a Destinului.

Mă întorceam acasă de la Pavia, în compania lui Guicciardini, după ce dusesem la bun sfîrşit cea mai extraordinară dintre solii, ca şi cea mai tainică, din moment ce, dintre toţi principii creştinătăţii, doar papa îi cunoştea cuprinsul şi doar regele Franţei fusese înştiinţat cum se cuvine asupra lui.

În aparenţă, florentinul era cel care primise de la Clement al VII-lea sarcina unei misiuni de bune oficii. Lunile din urmă fuseseră sîngeroase. Trupele împăratului încercaseră să cucerească Marsilia, făcînd să cadă asupra oraşului sute de ghiulele de tun. Fără succes. Regele Francisc ripostase venind să se înstăpînească peste Milano, apoi asediind Pavia. Cele două armate ameninţau să se înfrunte în Lombardia şi era de datoria papei să prevină o luptă devastatoare. Era de datoria sa, mi-a explicat Guicciardini, dar nu şi în interesul său, deoarece doar rivalitatea dintre cele două puteri creştine îi lăsa Sfîntului Scaun o oarecare marjă de independenţă. „Pentru a fi siguri că nu se va face pace, trebuie să fim noi mediatorii.“

Mai importantă era cealaltă misiune, cea care mă implica pe mine. Papa aflase că un ambasador al sultanului călătorea spre tabăra regelui Franţei. Nu era acesta prilejul atît de aşteptat

pentru a intra în legătură cu otomanii? Trebuia să ne găsim, Guicciardini şi cu mine, sub zidurile Paviei odată cu acest emisar, trebuia să-l abordăm şi să-i transmitem un mesaj verbal de la Clement al VII-lea.

În ciuda frigului, am ajuns la liniile franceze în mai puţin de o săptămînă. Am fost mai întîi întîmpinaţi de un bătrîn gentilom de rang înalt, mareşalul de Chabannes, senior de La Palice, care-l cunoştea foarte bine pe Guicciardini. A părut uimit de vizita noastră, dat fiind că un alt trimis al papei, ofiţerul de la Vatican Matteo Giberti, sosise cu o săptămînă în urmă. Fără să se lase încolţit, însoţitorul meu răspunse pe un ton pe jumătate insinuant, pe jumătate amuzant, că era normal „să-l pună pe Ioan Botezătorul să-I premeargă lui Hristos“.

Fanfaronadă aparent utilă, deoarece florentinul a fost primit chiar în ziua aceea de către rege. În ce mă priveşte, eu n-am fost admis la discuţie, dar i-am putut săruta mîna monarhului, gest pentru care abia de a fost nevoie să mă aplec, căci mă domina cu cel puţin o palmă. Ochii i-au alunecat pe deasupra mea ca umbra unei trestii, înainte de a se risipi în mii de scîntei imperceptibile, în vreme ce ai mei fixau fascinaţi un punct precis de pe chipul lui, acolo unde un nas imens părea că ocroteşte mustaţa fină, plonjînd vajnic deasupra buzelor. Desigur că acest fizic făcea ca zîmbetul francezului să pară ironic chiar şi atunci cînd se dorea binevoitor.

Guicciardini a ieşit plin de entuziasm din cortul rotund unde se desfăşurase întrevederea. Regele îi confirmase că otomanul urma să sosească a doua zi şi se arătase încîntat de ideea unui contact între Roma şi Constantinopol.

— Oare s-ar putea el aştepta la ceva mai bun decît la o binecuvîntare a Sfîntului Părinte atunci cînd este vorba de a pecetlui o alianţă cu necredincioşii? comentă florentinul.

După care adăugă, vizibil încîntat să mă ia astfel pe nepregătite:

— Am menţionat prezenţa ta alături de mine şi faptul că ştii turceşte, iar Maiestatea Sa m-a întrebat dacă ai putea face oficiul de tălmaci.

Cu toate astea, cînd emisarul otoman a intrat şi a început să vorbească, am rămas mut, incapabil să-mi descleştez buzele,

incapabil chiar şi să-mi dreg glasul. Regele mi-a aruncat o privire cumplită; Guicciardini era roşu de mînie şi de ruşine. Din fericire, vizitatorul avea propriul său dragoman care, pe deasupra, cunoştea limba lui Francisc.

Dintre toţi cei de faţă, un singur om îmi înţelegea emoţia şi o împărtăşea, deşi funcţia sa îi impunea să nu lase să se vadă nimic, cel puţin nu înainte de a fi isprăvit ritualul solemn al reprezentaţiei. Abia după ce a citit cu glas tare scrisoarea sultanului şi a schimbat cu regele cîteva fraze pline de zîmbete, ambasadorul s-a apropiat de mine şi m-a strîns cu căldură la piept, spunînd tare:

— Ştiam că voi întîlni în această tabără prieteni şi aliaţi, dar nu mă aşteptam să regăsesc aici un frate pe care l-am pierdut de ani îndelungaţi.

Cînd dragomanul soliei otomane a tălmăcit aceste vorbe, întreaga adunare n-a mai avut ochi decît pentru mine, iar Guicciardini a răsuflat uşurat. Eu însumi nu aveam pe buze decît un singur cuvînt, năuc şi incredul:

— Harun!

Mi se spusese, într-adevăr, în ajun că ambasadorul Marelui Turc se numeşte Harun Paşa. Dar nici măcar o clipă n-am văzut nici cea mai mică legătură între el şi prietenul meu cel mai bun, ruda mea cea mai apropiată, fratele meu aproape.

Am fost nevoiţi să aşteptăm pînă seara ca să rămînem singuri în cortul somptuos pe care escorta sa îl ridicase pentru el. Excelenţa Sa Iscoditorul purta un turban înalt şi greu din mătase albă, împodobit cu un rubin mare şi cu o pană de păun. Dar curînd şi l-a scos, cu un gest de eliberare, dînd la iveală un cap cărunt şi care începea să chelească.

Fără ocolişuri, începu prin a-mi potoli evidenta curiozitate:

— După călătoria noastră comună la Constantinopol, am trecut ades pragul Sublimei Porţi, ca sol al lui Aruj Barbă Roşie, Dumnezeu să aibă milă de el! apoi al fratelui său, Khaireddin. Am învăţat limba turcă şi limbajul curtenilor, mi-am făcut prieteni la *diwan* şi am negociat alipirea Algerului la sultanatul otomanilor. Cu asta am să mă fălesc pînă în ziua Judecăţii.

Mîna lui mătură aerul într-un gest larg.

— Acum, de la hotarele Persiei pînă pe coastele Maghrebului,

de la Belgrad pînă în fericitul Yemen, există un singur imperiu musulman, al cărui stăpîn mă onorează cu încrederea şi bunăvoinţa sa.

Continuă, cu un accent de reproş deloc ascuns:

— Dar tu, ce-ai făcut în toţi aceşti ani? E adevărat că eşti acum un înalt personaj la curtea papei?

Am reluat intenţionat propria lui formulă:

— Sanctitatea Sa mă onorează cu încrederea şi bunăvoinţa sa.

Am socotit nimerit să adaug, accentuînd fiecare cuvînt:

— Şi pentru a te întîlni m-a trimis aici. Ar vrea să se stabilească un contact între Roma şi Constantinopol.

Cum mă aşteptam să văd oarecare agitaţie, oarecare bucurie sau surpriză, la această veste cît se poate de oficială, am fost profund înciudat. Harun păru brusc preocupat de o pată de noroi de pe marginea mînecii sale bufante. După ce frecă şi suflă peste ea ca să şteargă orice urmă, catadicsi să rostească, într-o notă de pioasă frivolitate:

— Între Roma şi Constantinopol, spui tu? Şi în ce scop?

— Al păcii. N-ar fi minunat ca, jur-împrejurul Mediteranei, creştinii şi musulmanii să poată trăi şi face negoţ împreună fără războaie şi fără piraterie, să pot merge de la Alexandria la Tunis cu familia fără a fi răpit de vreun sicilian?

Iarăşi pata aia tenace de pe mînecă. O frecă şi mai zdravăn, adresîndu-mi apoi o privire lipsită de amabilitate:

— Ascultă-mă, Hassan! Dacă vrei să aminteşti de prietenia noastră, de anii noştri de şcoală, de familia noastră, de viitoarea căsătorie dintre fiul meu şi fiica ta, să stăm atunci liniştiţi de vorbă la o masă îmbelşugată şi, pe Dumnezeu, am să gust clipa aceea mai mult decît oricine altcineva. Dar dacă tu eşti trimisul papei, iar eu cel al sultanului, atunci să stăm de vorbă altfel!

Am încercat să mă apăr:

— Ce-mi reproşezi? N-am vorbit decît de pace. Nu e normal ca religiile Cărţii Sfinte să înceteze masacrele?

S-a întrerupt:

— Ţine minte că între Constantinopol şi Roma, între Constantinopol şi Paris, Credinţa este cea care învrăjbeşte, iar interesul, nobil sau josnic, cel care apropie. Nu-mi vorbi nici de pace, nici de Cartea Sfîntă, căci nu despre asta e vorba şi nu la

asta se gîndesc stăpînii noştri.

Încă de pe vremea cînd eram copii, nu izbutisem niciodată să susţin o discuţie în faţa Iscoditorului. Răspunsul meu aducea a capitulare:

— Văd totuşi un interes comun între stăpînul tău şi al meu: nici unul, nici celălalt n-ar vrea să vadă imperiul lui Carol Quintul întinzîndu-se peste întreaga Europă, şi nici peste Berberia!

Harun a zîmbit.

— Acum, că vorbim aceeaşi limbă, îţi pot spune de ce am venit aici. Aduc daruri regelui, făgăduieli, şi chiar şi o sută de călăreţi valoroşi care vor lupta alături de el. Lupta noastră e aceeaşi: ştii că trupele lui Francisc tocmai l-au prins pe Ugo de Moncada, omul pe care eu însumi l-am înfrînt în faţa Algerului după moartea lui Aruj? Ştii că flota noastră a primit ordin să intervină dacă imperialii ar mai încerca să cucerească Marsilia? Stăpînul meu e hotărît să pecetluiască alianţa cu regele Francisc şi, în acest scop, va spori gesturile de prietenie.

— Ai să-i poţi făgădui regelui că ofensiva otomană în Europa nu va continua?

Harun a părut plictisit de naivitatea mea.

— Dacă i-am ataca pe maghiari, al căror suveran nu e altul decît cumnatul împăratului Carol, regele Franţei nu s-ar gîndi nicidecum să ne-o reproşeze. Tot astfel, dacă vom asedia Viena, pe care o cîrmuieşte propriul frate al împăratului.

— Oare regelui Franţei nu i s-ar aduce critici de către pairii săi dacă ar lăsa să fie astfel cucerite pămînturi creştine?

— Fără îndoială, dar stăpînul meu este gata să-i dea în schimb un drept de supraveghere asupra sorţii bisericilor din Ierusalim şi a creştinilor din Levant.

Am tăcut un moment, cufundaţi şi unul, şi altul în gînduri. Harun s-a rezemat cu spatele de un cufăr frumos lucrat şi a zîmbit.

— Cînd i-am spus regelui Francisc despre cei o sută de luptători pe care i-am adus, a părut încurcat. Am crezut o clipă că avea să refuze să-i lase să lupte alături de el, dar mi-a adresat în cele din urmă călduroase mulţumiri. Şi a pus să se spună în tabără că aceşti călăreţi sînt vasali creştini ai sultanului.

Adăugă fără nici o tranziţie:

— Cînd ai să te întorci la ai tăi?

— Într-o bună zi, fără doar şi poate, am spus eu şovăielnic, atunci cînd Roma îşi va fi pierdut pentru mine farmecele.

— Abbad din Sousa mi-a spus, cînd l-am văzut la Tunis, că papa te-a ţinut la beci vreme de un an, într-o fortăreaţă.

— Îl criticasem fără menajamente.

Harun fu cuprins brusc de un acces de ilaritate.

— Tu, Hassan, fiul lui Mohamed din Granada, ţi-ai permis să-l critici pe papa în buricul Romei! Abbad mi-a mai spus că-i reproşai acestui papă că e străin.

— Nu e chiar aşa. Însă preferinţele mele mergeau într-adevăr către un italian – dacă se poate, un de' Medici de la Florenţa.

Prietenul meu era năucit să constate că îi răspundeam pe tonul cel mai serios cu putinţă.

— Un de' Medici, spui tu? Ei bine, eu, cînd mă voi întoarce la Constantinopol, am să cer ca demnitatea de calif să le fie retrasă otomanilor şi să-i fie redată unui descendent al lui Abbas[1].

Şi-a mîngîiat cu precauţie gîtul şi ceafa, repetînd ca pe un refren:

— Preferi un de' Medici, spui tu?

Pe cînd eu sporovăiam astfel cu Harun, Guicciardini făurea planurile cele mai extravagante, convins că legăturile mele cu trimisul Marelui Turc reprezentau o şansă nemaiîntîlnită pentru diplomaţia papală. Eram dator să-i mai temperez zelul, să-l fac îndeosebi să simtă toată indiferenţa pe care o manifestase cumnatul meu. Însă florentinul îmi îndepărtă obiecţiile cu un simplu gest al mîinii:

— În calitate de ambasador, Harun Paşa îi va raporta cu siguranţă sultanului propunerile noastre. Un pas a fost făcut şi nu peste mult timp vom primi la Roma un sol otoman. Poate că vom pleca şi noi, tu şi cu mine, la Constantinopol.

Dar, înainte de a merge mai departe, era timpul să dăm socoteală de misiunea noastră papei.

*

* *

Zoream spre Roma cînd viscolul de care am vorbit ne-a luat prin surprindere, la cîteva mile la sud de Bologna. De la primele rafale, drama din munţii Atlas mi-a năvălit în amintire. Mă credeam reîntors la clipele acelea de groază, cînd mă simţisem împresurat de moarte ca de o haită de lupi flămînzi, nemaifiind legat de viaţă decît prin mîna Hibei de care mă încleştasem. Murmuram necontenit numele frumoasei mele roabe numide, ca şi cum nici o femeie nu-i urmase în inima mea.

Vîntul îşi sporea violenţa, iar soldaţii din escortă au fost nevoiţi să descalece pentru a încerca să se adăpostească. Am făcut la fel, ca şi Guicciardini, pe care l-am pierdut curînd din vedere. Mi se părea că aud ţipete, chemări, urlete. Zăream la răstimpuri cîte o siluetă fugară după care încercam să mă iau, dar care, de fiecare dată, se topea în ceaţă. Curînd, calul mi-a scăpat. Alergînd pe orbecăite, m-am lovit de un copac, de care m-am agăţat, ghemuit şi dîrdîind de frig. Cînd, după ce viscolul s-a potolit, oamenii au venit să mă caute, zăceam leşinat, îngropat în zăpadă, cu piciorul drept rupt de vreun cal care-şi pierduse cumpătul. Se pare că nu stătusem prea multă vreme îngropat în omăt, ceea ce m-a cruţat de amputare. Dar nu puteam merge, iar pieptul îmi ardea.

Ne-am întors aşadar spre Bologna, unde Guicciardini m-a instalat într-un han micuţ, din imediata vecinătate a colegiului spaniolilor. El a plecat a doua zi, prezicîndu-mi că voi fi iarăşi pe picioare peste zece zile şi că voi putea să-l ajung atunci din urmă la curtea papală. Dar spunea toate astea doar pentru a mă linişti, deoarece, odată sosit la Roma, a sfătuit-o pe Maddalena să vină cît mai iute după mine, împreună cu Giuseppe, şi să-mi aducă hîrtiile şi notele ca să-mi pot îndulci plictiseala cu ajutorul scrisului. În realitate, nu mă puteam deprinde cu nemişcarea şi, în primele zile, eram veşnic pus pe harţă, blestemînd cît era ziua de lungă zăpada, soarta şi pe nefericitul de hangiu, care mă slujea totuşi cu răbdare.

N-aveam să-mi părăsesc odaia decît spre sfîrşitul acelui an. La început a fost cît pe ce să mor de pneumonie şi, abia refăcut, a fost rîndul piciorului să-mi dea bătaie de cap. Era atît de amorţit şi de umflat, încît m-am temut din nou că mi-l vor amputa. De furie, de disperare, lucram şi iar lucram, zi şi noapte. Am putut

astfel isprăvi traducerile arabe şi ebraice pe care i le făgăduisem tipografului saxon. Am mai putut de asemenea să scriu, în anul acela, primele şase cărţi din *Descrierea Africii*. După cîteva luni, sfîrşisem prin a mă obişnui cu condiţia mea de scrib sedentar, de călător pocăit, gustînd bucuriile zilnice ale micii mele familii. Nu fără a privi cu un ochi îngrijat evenimentele care se petreceau în jurul meu.

Eram între două accese de febră cînd Maddalena mi-a adus la cunoştinţă, la început de martie, vestea care zdruncina deja Italia: trupele imperiale zdrobiseră armata regelui Franţei în faţa Paviei. Se răspîndise mai întîi zvonul că Francisc fusese ucis; aveam să aflu curînd că fusese doar luat prizonier. Dar situaţia nu era mai puţin dezastruoasă: oricare urma să fie soarta monarhului, era limpede că francezii nu vor mai putea ţine piept pentru mult timp de acum înainte ambiţiilor împăratului.

Mă gîndeam la Clement al VII-lea. Se arătase mult prea favorabil lui Francisc pentru a nu-şi avea partea lui de suferinţă în înfrîngerea respectivă. Oare cum avea să iasă din această strîmtoare? Avea să se împace cu Carol Quintul spre a preveni mînia acestuia? Avea, dimpotrivă, să se folosească de autoritatea sa pentru a-i aduna pe principii creştinătăţii împotriva unui împărat devenit mult prea puternic, mult prea primejdios pentru toţi?

Tare aş fi vrut să pot sta de vorbă cu papa. Şi încă şi mai tare cu Guicciardini, mai cu seamă de cînd îmi sosise o scrisoare de la el, la începutul verii, cu această frază enigmatică şi terifiantă prin ironia ei: *Doar un miracol mai poate salva Roma, iar papa ar vrea ca eu să fiu cel care îl va săvîrşi*!

1. Unchi al profetului Mohamed, întemeietorul dinastiei Abbasizilor, care a condus un stat feudal succesor al califatului omeiad (sec. VIII).

Anul Cetelor Negre

932 de la hegira
(18 octombrie 1525 – 7 octombrie 1526)

Stătea în faţa mea, statuie alcătuită din carne şi din fier, din rîsete puternice şi din imense izbucniri de mînie.

— Eu sînt braţul înarmat al Bisericii!

Era totuşi numit „marele diavol“ şi era iubit ca atare, neîmblînzit, cutezător, avîntat, luînd cu asalt femeile şi fortăreţele; oamenii se temeau de el şi le era teamă pentru el, de aceea se rugau lui Dumnezeu să-l ia sub ocrotirea Sa şi să-l ducă de acolo cît mai departe.

— Incorigibilul meu văr Giovanni, spunea Clement al VII-lea cu afecţiune şi resemnare.

Condottiere şi de' Medici, el întruchipa întreaga Italie. Trupele pe care le comanda erau după chipul şi asemănarea lui, venale şi generoase, tiranice şi justiţiare, indiferente în faţa morţii. În anul acela, ele se puseseră în slujba papei. Erau numite Cetele Negre, iar şeful lor nu ca Giovanni de' Medici se făcuse curînd cunoscut, ci ca Giovanni al Cetelor Negre.

L-am întîlnit la Bologna. Pentru prima mea ieşire, am ţinut să merg la palatul lui messer Jacopo Salviati, venerabil gentilom din oraş, care mă înconjurase cu întreaga sa bunăvoinţă de-a lungul bolii, trimiţîndu-mi necontenit bani, cărţi, veşminte şi daruri. Guicciardini îl rugase să mă ia sub protecţia sa, iar el se achitase de această sarcină cu o sîrguinţă paternă, nelăsînd niciodată să treacă o săptămînă fără să-mi trimită pe unul din pajii săi ca să mă întrebe de sănătate. Acest Salviati era personajul cel mai de vază din Bologna şi trăia într-un lux demn de cei mai mari dintre

de' Medici. E adevărat că soţia sa nu era alta decît sora papei Leon, iar fiica sa, Maria, îl luase în căsătorie pe Giovanni al Cetelor Negre. Spre nefericirea ei, trebuie s-o spunem, căci îl vedea foarte rar, între două campanii, între două idile, între două aventuri de alcov.

În ziua aceea, totuşi, venise, mai puţin pentru soţia sa cît pentru fiul lor, în vîrstă de şase ani. Mă apropiam de palatul Salviati, sprijinit de umărul Maddalenei, cînd se făcu auzit cortegiul. Condotierul era înconjurat de vreo patruzeci de fideli călări. Trecătorii îi şopteau numele, unii îl aclamau, alţii grăbeau pasul. În ce mă priveşte, am preferat să mă dau în lături spre a-i lăsa drum liber, mersul meu fiind încă încet şi nesigur. A strigat de departe:

— Cosimo!

În cadrul unei ferestre, la etaj, se ivi un copil. Giovanni porni la trap, apoi, cînd ajunse în dreptul băiatului de sus, îşi scoase sabia din teacă, o îndreptă spre el şi strigă:

— Sări!

Maddalena fu cît pe ce să leşine. Îşi acoperi ochii. Eram eu însumi îngrozit. Cu toate astea, messer Jacopo, care ieşise să-şi întîmpine ginerele, nu spuse nimic. Părea, fireşte, foarte contrariat, dar aşa cum poate fi cineva în faţa unui necaz de zi cu zi, nu în faţa unei drame. Micul Cosimo nu părea nici surprins, nici impresionat. Punînd un picior pe friză, sări în gol. În ultima clipă, taică-său, dînd drumul spadei, îl prinse de subsuori, îl ţinu cu braţele întinse, apoi îl înălţă deasupra sa.

— Ce mai face prinţul meu?

Copilul şi tatăl rîdeau, ca şi soldaţii din escortă. Jacopo Salviati se străduia să surîdă. Văzîndu-mă sosind, profită ca să destindă atmosfera şi arătă spre mine, prezentîndu-mă ceremonios ginerelui său:

— Messer Giovanni-Leone, geograf, poet, diplomat la curtea papală.

Condotierul sări din şa. Unul din oamenii săi îi aduse spada, pe care o vîrî la loc în teacă, înfăţişîndu-mi-se cu o jovialitate excesivă:

— Eu sînt braţul înarmat al Bisericii!

Avea părul scurt, o mustaţă brună şi deasă, ajustată la vîrfuri,

şi o privire care m-a străpuns mai iute decît o lance. Pe moment, omul mi s-a părut foarte neplăcut. Dar mi-am schimbat curînd părerea, sedus, ca atîţia alţii, de uluitoarea sa capacitate de a-şi părăsi sufletul de gladiator pentru a redeveni, odată ce trecuse pragul unui salon, un florentin, un de' Medici, uimitor prin fineţe şi perspicacitate.

— Am auzit că ai fost la Pavia.

— N-am zăbovit acolo decît cîteva zile, în compania lui messer Francesco Guicciardini.

— Nu eram nici eu prea departe. Îmi inspectam trupele pe drumul spre Milano. Cînd m-am întors, emisarul otoman plecase. Şi dumneata la fel, mi se pare.

Zîmbi complice. Pentru a evita să dau de gol secretul misiunii mele, am preferat să tac şi să-mi feresc ochii de ai lui. A continuat:

— Am aflat că de la Paris pornise de curînd spre Constantinopol un mesaj prin care turcilor li se cerea să atace Ungaria spre a-l sili pe Carol Quintul să-şi mute atenţia de la Italia.

— Regele Franţei nu este oare prizonier în Spania?

— Asta nu-l împiedică să negocieze cu papa şi cu sultanul şi să-i trimită instrucţiuni mamei sale, regenta regatului.

— Dar nu s-a spus că e pe moarte?

— Nu mai este. Moartea şi-a schimbat planurile.

Cum mă îndărătniceam să nu exprim nici o părere personală, mărginindu-mă să pun întrebări, Giovanni mă întrebă de-a dreptul:

— Nu crezi că e vorba aici de o ciudată coaliţie: papa aliat cu Francisc, care s-a aliat cu sultanul?

Încerca oare să-mi ghicească sentimentele faţă de otomani? Sau să afle ce s-a întîmplat cu Harun Paşa?

— Cred că sultanul, oricît de puternic ar fi, nu e în măsură să decidă asupra sorţii unui război în Italia. O sută de oameni prezenţi pe cîmpul de luptă sînt mai însemnaţi decît o sută de mii de oameni de la celălalt capăt al continentului.

— Cine este cel mai puternic în Italia, după părerea dumitale?

— S-a dat o bătălie la Pavia şi trebuie să-i suportăm consecinţele.

Răspunsul meu i-a plăcut în mod vizibil. Tonul lui s-a făcut

amical şi chiar admirativ.

— Sînt fericit să aud aceste cuvinte, căci, la Roma, papa şovăie, iar prietenul dumitale Guicciardini îl împinge să se bată cu Carol şi să se alieze cu Francisc, chiar dacă regele Franţei este prizonierul împăratului. Din poziţia mea, nu-mi pot exprima rezervele fără să dau impresia că mă tem de înfruntarea cu imperialii, dar îţi vei da seama curînd că nebunul ăsta de Giovanni nu e chiar lipsit de înţelepciune, iar înţeleptul ăla de Guicciardini e pe cale să făptuiască o sminteală şi să-l facă şi pe papă să făptuiască una la fel de mare.

Socotind că vorbise mult prea serios, se puse pe istorisit, cu o sumedenie de anecdote, ultima sa vînătoare de mistreţi. După care se întoarse brusc la aceeaşi chestiune:

— Ar trebui să-i spui papei ce gîndeşti. De ce n-ai veni cu mine la Roma?

Aveam într-adevăr de gînd să pun capăt mult prea îndelungatei mele şederi forţate la Bologna. M-am grăbit să accept propunerea, spunîndu-mi că o călătorie alături de Giovanni va fi extrem de plăcută şi de lipsită de primejdii, deoarece nici un bandit n-ar cuteza să se apropie de un asemenea alai. Astfel că, a doua zi, pornisem deja cu Maddalena şi cu Giuseppe la drum, înconjuraţi de temuţii războinici ai Cetelor Negre, deveniţi cu acest prilej nişte însoţitori deosebit de îndatoritori faţă de noi.

*

* *

După trei zile de mers, am ajuns la reşedinţa lui Giovanni, un minunat castel numit Il Trebbio, unde am poposit o noapte. A doua zi devreme, am străbătut Florenţa.

— Eşti cu siguranţă singurul de' Medici care nu cunoaşte acest oraş! a exclamat condotierul.

— Cînd m-am dus la Pavia cu Guicciardini, am fost pe punctul să ne oprim, dar nu aveam timp.

— E cu adevărat barbar timpul ăsta care te împiedică să vezi

Florenţa!

Şi adăugă pe dată:

— Şi de data asta timpul ne zoreşte, dar mi-ar fi ciudă să nu te duc să dai o raită.

Nicicînd nu mai vizitasem o cetate avînd drept ghid o oaste. De-a lungul întregii Via Larga şi pînă la palatul de' Medici, unde am intrat pe neaşteptate în curtea cu colonade, s-a desfăşurat o adevărată paradă matinală. Un slujitor a venit să ne poftească să intrăm, dar Giovanni a refuzat sec:

— Messer Alessandro este aici?

— Cred că doarme.

— Dar messer Ippolito?

— Doarme, de asemenea. Să mă duc să-i trezesc?

Giovanni dădu dispreţuitor din umeri şi îşi întoarse calul. Ieşind din curte, mai făcu cîţiva paşi spre dreapta pentru a-mi arăta o clădire în construcţie:

— Biserica San Lorenzo. Aici lucrează acum Michelangelo Buonarroti, dar nu îndrăznesc să te duc acolo pentru că s-ar putea să ne dea afară. Nu-i prea iubeşte pe membrii familiei Medici şi apoi are şi o fire afurisită. De altfel, din acest motiv s-a întors la Florenţa. Majoritatea marilor noştri artişti s-au instalat la Roma. Însă Leon al X-lea, care a chemat atîţia oameni de valoare în preajma sa, a preferat să-l îndepărteze pe Michelangelo şi să-i încredinţeze o lucrare aici.

O porni mai departe, mergînd spre Dom. Pe ambele laturi ale drumului, casele mi s-au părut bine aranjate şi împodobite cu gust, dar puţine erau la fel de luxoase precum cele de la Roma.

— Cetatea Eternă este plină de opere de artă, a recunoscut ghidul meu, dar Florenţa este ea toată o capodoperă, florentinilor datorîndu-li-se tot ce se face mai bun în toate domeniile.

Parcă auzeam vorbind un fasiot!

Cînd am ajuns în Piazza della Signoria şi cînd unul dintre oamenii de vază, ceva mai în vîrstă şi îmbrăcat într-o robă lungă, s-a apropiat de Giovanni spre a schimba cîteva vorbe cu el, un grup de persoane a început să scandeze: „Palle! Palle!“[1], strigătul de adunare al celor din familia de' Medici, la care însoţitorul meu a răspuns printr-un salut, în timp ce-mi spunea:

— Să nu cumva să crezi că toţi membrii familiei mele ar fi

aclamaţi în felul ăsta. Sînt singurul care încă se mai bucură de oarecare favoare în ochii florentinilor. Dacă, de pildă, vărului meu Giulio, vreau să zic papei Clement, i-ar da prin minte să vină astăzi aici, ar fi huiduit şi îmbrîncit. De altfel, o ştie foarte bine.

— Dar nu e asta patria voastră?

— Ah! prietene, Florenţa e o iubită ciudată pentru de' Medici! Cînd sîntem departe, ne cheamă înapoi zgomotos; cînd îi venim alături, ne blestemă.

— Astăzi, ce doreşte oare?

Păru îngrijat. Îşi opri calul în mijlocul drumului, chiar la intrarea pe Ponte Vecchio, pe care mulţimea se dăduse la o parte spre a-i face loc şi dinspre care veneau totuşi cîteva aclamaţii.

— Florenţa e de acord să fie cîrmuită de un principe, cu condiţia să fie sub formă de republică. De fiecare dată cînd strămoşii noştri au uitat acest lucru, au regretat amarnic mai apoi. Astăzi familia de' Medici este reprezentată în oraşul ei natal de acest tînăr îngîmfat, Alessandro. Are abia cincisprezece ani şi îşi închipuie că dacă e un de' Medici şi odraslă de papă, Florenţa îi aparţine cu tot, cu femei şi bunuri.

— Odraslă de papă?

Surpriza mea nu era prefăcută. Giovanni izbucni în rîs.

— Nu-mi spune c-ai trăit şapte ani la Roma fără să ştii că Alessandro e bastardul lui Clement?

Mi-am recunoscut ignoranţa. Şi-a făcut o adevărată plăcere din a mă lămuri:

— Pe vremea cînd nu era nici papă, nici cardinal, vărul mau a cunoscut la Neapole o sclavă maură care i-a dăruit un fiu.

Urcam acum spre palatul Pitti. Curînd am trecut pe sub Porta Romana, în faţa căreia Giovanni a fost iarăşi aclamat. Dar, cu gîndul la grijile sale, a neglijat să mai răspundă mulţimii. M-am grăbit s-o fac eu în locul lui, ceea ce l-a amuzat atît de tare pe fiul meu, Giuseppe, că, de-a lungul întregului drum, m-a implorat să repet la nesfîrşit aceleaşi gesturi, rîzînd în hohote de fiecare dată.

*

* *

Chiar în ziua sosirii noastre la Roma, Giovanni al Cetelor Negre a stăruit să ne ducem împreună la papă. L-am găsit în consfătuire cu Guicciardini, care n-a părut deloc încîntat de venirea noastră. Fără îndoială că tocmai îl convinsese pe Sfîntul Părinte să ia o hotărîre dificilă şi se temea că Giovanni îl va face să-şi schimbe părerea. Ca să-şi ascundă neliniştea şi totodată ca să ne cerceteze intenţiile, alese, ca de obicei, modul glumeţ de discuţie:

— Nu mai putem aşadar să ne adunăm între noi, florentinii, fără să nu fie printre noi şi un maur!

Papa avu un zîmbet stînjenit. Giovanni nici măcar nu zîmbi. În ce mă priveşte, am răspuns pe acelaşi ton şi cu un gest de agasare evidentă:

— Nu ne mai putem aduna între noi, de' Medici, fără să nu ni se alăture şi poporul!

De data asta, rîsul lui Giovanni răsună ca o plesnitură de bici, iar mîna îi căzu pe spatele meu într-o vajnică palmă amicală. Rîzînd la rîndu-i, Guicciardini trecu imediat la evenimentele zilei:

— Tocmai am primit un curier de cea mai mare importanţă. Regele Francisc va părăsi Spania înainte de Miercurea Cenuşii[2].

S-a pornit o discuţie în cursul căreia Giovanni şi cu mine am prezentat, destul de timid, argumente în favoarea unei înţelegeri cu Carol Quintul. A fost în zadar. Papa se afla total sub înrîurirea prietenului meu Guicciardini, care-l convinsese „să-i ţină piept lui Cezar" şi să fie sufletul coaliţiei antiimperiale.

*

* *

Pe 22 mai 1526, o „Ligă Sfîntă" s-a născut în oraşul francez Cognac: ea îi reunea, în afară de Francisc şi de papă, pe ducele de Milano şi pe veneţieni. Asta însemna război, unul dintre cele mai cumplite pe care le-a cunoscut vreodată Roma. Căci, dacă pînă atunci tărăgănase, împăratul era de data asta hotărît să meargă pînă la capăt, împotriva lui Francisc mai întîi, care fusese eliberat în schimbul unui angajament scris, pe care se grăbise însă să-l

declare nul de îndată ce trecuse Pirineii; apoi împotriva papei, aliatul „sperjurului“. Oştile imperiale începuseră să se regrupeze în Italia, spre Milano, Trento şi Neapole. Pentru a le ţine piept, Clement nu se putea bizui decît pe vitejia Cetelor Negre şi a comandantului lor. Socotind că principala primejdie venea dinspre nord, acesta plecase spre Mantova decis să împiedice inamicul să treacă Padul.

Din păcate, Carol Quintul avea şi el aliaţi chiar înlăuntrul statului pontifical, un clan numit „*imperialista*“, care avea în fruntea sa pe preaputernicul cardinal Pompeo Colonna. În septembrie, profitînd de plecarea Cetelor Negre, acest cardinal se năpustise în cartierele Borgo şi Trastevere în fruntea unei bande de jefuitori care dădură foc la cîteva case şi proclamară în pieţele publice că ele aveau „să elibereze Roma de tirania papei“. Clement al VII-lea a fugit să se refugieze la castelul Sant'Angelo, unde s-a baricadat, în vreme ce oamenii lui Colonna devalizau palatul Sfîntului Petru. Am fost eu însumi cît pe ce să-i duc pe Maddalena şi pe Giuseppe la castel, dar în cele din urmă am renunţat, socotind că era tare imprudent să străbat podul Sant'Angelo în asemenea împrejurări. M-am ascuns aşadar acasă la mine, lăsînd ca evenimentele să-şi urmeze cursul de-a lungul acelor ceasuri grele.

În realitate, papa a fost silit să accepte toate pretenţiile lui Colonna. A semnat un angajament prin care făgăduia să se retragă din Liga împotriva împăratului şi să renunţe la orice sancţiune împotriva cardinalului vinovat. Bineînţeles, de îndată ce atacatorii s-au îndepărtat, le-a dat la toţi de înţeles că nu se punea problema pentru el să respecte un tratat impus prin constrîngere, teroare şi sacrilegiu.

A doua zi după această agresiune, în vreme ce Clement al VII-lea nu ostenea să tune şi să fulgere împotriva împăratului şi aliaţilor lui, a ajuns la Roma vestea victoriei obţinute de sultanul Soliman la Mohács şi a morţii regelui maghiarilor, cumnat al împăratului. Papa m-a chemat pentru a mă întreba dacă eram de părere că turcii aveau s-o pornească la asediul Vienei. Am fost nevoit să recunosc că habar n-aveam. Sfîntul Părinte părea foarte îngrijorat. Guicciardini considera că răspunzător de această înfrîngere a creştinătăţii era în întregime împăratul, care se

războiа în Italia şi-i căuta rîcă regelui Franţei, în loc să apere pămînturile creştine împotriva turcilor şi să combată erezia care făcea ravagii în Germania. A mai adăugat:

— De ce ar vrea cineva ca germanii să vină în ajutorul Ungariei dacă Luther le spune de dimineaţa pînă seara: „Turcii sînt pedeapsa pe care ne-o trimite Dumnezeu. A te opune lor înseamnă a te opune voinţei Ziditorului!“?

Clement al VII-lea încuviinţă dînd din cap. Guicciardini aşteptă să ieşim pentru a-mi împărtăşi extrema lui satisfacţie:

— Victoria otomanului va schimba cursul destinului. Poate că acesta era miracolul pe care-l aşteptam.

*

* *

În anul acela am făcut cele din urmă retuşuri la *Descrierea Africii*. Apoi, fără să mă odihnesc nici măcar o singură zi, am decis să mă înham la cronica vieţii mele şi a faptelor pe lîngă care mi-a fost dat să trec. Văzîndu-mă că lucrez cu asemenea frenezie, Maddalena a luat-o ca pe un semn rău.

— E ca şi cum timpul ne-ar fi drămuit, zicea ea.

Iar eu aş fi vrut s-o pot linişti, dar mintea mi-era năpădită de aceleaşi temeri obsedante: Roma se stinge, existenţa mea italiană ia sfîrşit, iar eu nu ştiu cînd se va întoarce pentru mine vremea scrisului.

1. În italiană, cuvîntul „palla“, avînd mai multe semnificaţii: minge, bilă, glonţ, glob etc., folosit la plural, „palle“, desemna stema familiei de’ Medici.
2. Prima zi din Postul Paştelui la catolici.

Anul pedestraşilor germani

933 de la hegira
(8 octombrie 1526 – 26 septembrie 1527)

Am intrat atunci în al patruzecilea an al vieţii mele, cel al ultimei speranţe, cel al ultimului abandon.

Giovanni al Cetelor Negre trimitea de pe front veştile cele mai liniştitoare, îmbărbătîndu-l pe papă, Curia şi Roma întreagă cu impresia înşelătoare că războiul era foarte departe şi că acolo va şi rămîne. *Imperialii se află la nord de Pad şi nu-l vor trece niciodată*, făgăduia condotierul. Iar din Trastevere pînă în cartierul Trevi, cu toţii ridicau în slăvi vitejia acestui de' Medici şi a ostaşilor lui. Romani după obîrşie sau doar în trecere, cu toţii se luau la întrecere în a-şi arăta dispreţul pentru „barbarii ăia de germani", care, cum bine se ştie, au cătat întotdeauna la Cetatea Eternă cu invidie, lăcomie şi o tenace lipsă de înţelegere.

La această euforie nebunească, eu nu mă simţeam în stare să mă alătur, atît de tare îmi rămăseseră întipărite în minte istorisirile ultimelor zile ale Granadei, cînd tata, mama, Sara şi întreaga mulţime a celor ce aveau să ia calea pribegiei erau convinşi că dezrobirea era sigură, cînd nutreau cu toţii un dispreţ unanim pentru Castilia triumfătoare, cînd deveneau bănuitori faţă de oricine cuteza să se îndoiască de sosirea iminentă a ajutoarelor. Prevenit de păţania alor mei, învăţasem să nu mă încred în evidenţe. Cînd toată lumea se înghesuie în jurul aceleiaşi păreri, eu o iau lă sănătoasa; adevărul se află cu siguranţă în altă parte.

Guicciardini reacţiona în acelaşi mod. Numit locotenent general al trupelor pontificale, se afla în nordul Italiei, alături de

Giovanni, pe care-l observa cu un amestec de admiraţie şi de furie: *Dă dovadă de o mare vitejie, dar îşi riscă viaţa în cea mai măruntă încăierare. Or, dacă i s-ar întîmpla vreo nenorocire, ne-ar fi cu neputinţă să stăvilim valul imperialilor.* Consemnate într-o scrisoare adresată papei, aceste doleanţe n-au fost cunoscute la Roma decît atunci cînd rămăseseră fără obiect: atins de o ghiulea de la un tun uşor, şeful Cetelor Negre se pomenise cu gamba piciorului drept zdrobită. Se impunea să-i fie amputată. Era noapte, iar Giovanni pretinse să ţină el însuşi torţa în vreme ce medicul îi secţiona piciorul cu un ferăstrău. Chin zadarnic, deoarece rănitul avea să-şi dea duhul la puţin timp după operaţie.

Dintre toţi oamenii pe care i-am cunoscut, Tumanbay circazianul şi Giovanni al Cetelor Negre erau cu siguranţă cei mai de valoare. Cel dintîi a fost ucis de sultanul Răsăritului, al doilea de împăratul Apusului. Cel dintîi nu putuse salva oraşul Cairo; al doilea nu a putut cruţa Roma de supliciul care îi era menit.

În oraş, de îndată ce această moarte a fost cunoscută, a început panica. Inamicul nu înaintase decît cîteva mile, dar impresia era că el se găsea deja la porţile cetăţii, ca şi cum dispariţia lui Giovanni ar fi făcut să dispară fortificaţiile, ar fi secat fluviile şi ar fi făcut munţii una cu cîmpia.

În realitate, nimic nu părea că trebuie să oprească năvala. Cînd fusese ucis, şeful Cetelor Negre încerca cu disperare să împiedice joncţiunea, în nordul Italiei, a două puternice armate imperiale: una, alcătuită mai ales din castilieni, care se găsea în regiunea Milano; cealaltă, de departe cea mai primejdioasă, alcătuită din pedestraşi germani, aproape toţi adepţi ai lui Luther, adunaţi din Bavaria, Saxonia şi Franconia. Aceştia trecuseră Alpii şi invadaseră regiunea Trentino avînd convingerea că primiseră o misiune divină: pedepsirea papei, vinovat de a fi corupt creştinătatea. Zece mii de eretici dezlănţuiţi, mergînd împotriva papei sub flamura unui împărat catolic: aşa arăta flagelul care a lovit Italia în anul acela.

Moartea lui Giovanni, urmată de retragerea precipitată a Cetelor Negre, le dăduse tuturor imperialilor răgazul să se regrupeze şi să treacă Padul, decişi să înainteze pînă la palatul Sfîntului Petru. Erau aproape treizeci de mii de soldaţi, prost îmbrăcaţi, prost hrăniţi, prost plătiţi, şi care aveau de gînd să

trăiască şi să ia tot ce le trebuie de pe spinarea ţării. Mai întîi s-au apropiat de Bologna, care a oferit o însemnată răscumpărare pentru a fi cruţată; a venit apoi la rînd Florenţa, unde izbucnise ciuma şi care a plătit de asemenea un greu tribut pentru a scăpa de jaf. Guicciardini, care jucase un rol în aceste învoieli, l-a sfătuit cu promptitudine pe papă să negocieze o înţelegere asemănătoare.

Din nou s-a manifestat euforia: se dădeau asigurări că pacea era la îndemînă. Pe 25 martie 1527, viceregele de la Neapole, Charles de Lannoy, a sosit la Roma ca emisar extraordinar al împăratului, spre a încheia un acord. Mă aflam în mijlocul mulţimii, în Piaţa Sfîntul Petru, pentru a asista la acest moment de eliberare. Era vreme frumoasă, o superbă zi de primăvară, cînd îşi făcu apariţia demnitarul, înconjurat de propria-i gardă. Dar, în clipa cînd trecu de poarta Vaticanului, un fulger a brăzdat cerul, urmat de un potop care s-a abătut peste noi cu un vacarm de sfîrşit de lume. Surpriza odată depăşită, am fugit să mă adăpostesc sub un portic, curînd năpădit de o mare de noroi.

Lîngă mine, o femeie se jeluia, deplîngînd acest semn rău. Iar eu, auzind-o, mi-am amintit de potopul de la Granada, pe care-l trăisem prin ochii mamei mele, Dumnezeu să aibă milă de sufletul ei! Să fi fost şi de data asta un semn al Cerului, prevestitor de dezastre? Totuşi, n-am avut parte în ziua aceea nici de revărsarea Tibrului, nici de valuri nimicitoare, nici de vreo hecatombă. Ba chiar, spre sfîrşitul după-amiezei, acordul de pace a fost semnat. Pentru ca oraşul să fie cruţat, el specifica totodată că papa va scoate din vistierie o importantă sumă de bani.

Banii au fost într-adevăr vărsaţi, şaizeci de mii de ducaţi cu totul, mi s-a spus, iar pentru a-şi dovedi bunele intenţii, Clement al VII-lea a decis să-i trimită înapoi pe mercenarii pe care-i recrutase. Dar, cu toate astea, armata imperială nu şi-a oprit înaintarea. Ofiţerii care au cutezat să vorbească de retragere au fost ameninţaţi cu moartea de către propriile lor trupe; în toiul disputei, şeful suprem al pedestraşilor germani a fost doborît de un atac de apoplexie, iar comanda i-a revenit conetabilului de Bourbon, văr şi duşman declarat al regelui Franţei. Era un om fără mare autoritate, care mai curînd urma decît conducea armata imperială. Absolut nimeni nu mai avea vreo influenţă

asupra acelei hoarde, nici măcar împăratul, care se găsea de altfel în Spania. Necontrolată, neînduplecată, nimicind totul pe unde trecea, hoarda înainta aşadar spre Roma, unde speranţele de pace cedaseră locul panicii, pe zi ce trecea tot mai smintită. Cardinalii, îndeosebi, nu se gîndeau decît la modul în care să se ascundă sau s-o ia la sănătoasa împreună cu avuţiile lor.

Cît despre papă, el se îndărătnicea să creadă că înţelegerea sa cu viceregele va fi în cele din urmă respectată, fie şi în ultima clipă. Abia la sfîrşitul lui aprilie, cînd trupele imperiale ajunseră la Tibru, la cîteva mile în amonte de oraş, Sfîntul Părinte se hotărî să organizeze apărarea. Vistieria pontificală fiind goală, el înălţă la rangul de cardinal şase negustori bogaţi, care vărsară, pentru a dobîndi acest privilegiu, două sute de mii de ducaţi. Cu aceşti bani, s-a putut alcătui o armată de opt mii de oameni: două mii de gărzi elveţiene, două mii de soldaţi din Cetele Negre şi patru mii de voluntari luaţi dintre locuitorii Romei.

La patruzeci de ani, nu mă simţeam în stare să mai pun mîna pe arme. M-am oferit totuşi să mă ocup de administrarea depozitului de arme şi muniţii de la castelul Sant'Angelo. Pentru a mă achita cît mai bine de îndatorirea asta, care cerea o prezenţă atentă zi şi noapte, m-am decis să locuiesc o vreme în fortăreaţă, aranjînd să-i instalez acolo şi pe Maddalena cu Giuseppe. Era, într-adevăr, locul cel mai bine apărat din întreg oraşul şi, curînd, refugiaţii dădură şi ei năvală. Îmi ocupasem fosta cameră, ceea ce m-a făcut să trec drept un om care avea de toate, deoarece nouveniţii erau de acum siliţi să se înghesuie, familii întregi, pe coridoare.

În primele zile din mai, o atmosferă stranie domnea în acest cantonament improvizat, propice celor mai nebuneşti provocări. Am să-mi aduc mereu aminte de clipa cînd un fluieraş din orchestra pontificală veni gîfîind şi ţipînd cît îl ţinea gura:

— L-am omorît pe Bourbon! L-am omorît pe Bourbon!

Era un anume Benvenuto Cellini, din Florenţa. Unul dintre fraţii săi luptase în rîndurile Cetelor Negre, dar el, de meserie gravor de medalii, nu făcuse nicicînd parte din vreo oaste. Se dusese să se războiască, povestea el, împreună cu doi prieteni, spre poarte Trittona.

— Era ceaţă deasă, declară el, dar am putut desluşi silueta

conetabilului călare. Am tras un foc de archebuză. Cîteva clipe mai tîrziu, ceaţa s-a risipit în locul acela şi l-am văzut pe Bourbon lungit pe jos, în mod vizibil mort.

Cînd l-am auzit, m-am mulţumit să dau din umeri. Alţii l-au repezit cu asprime: lupta era în toi pe zidurile oraşului, mai cu seamă spre Borgo, iar împuşcăturile nu fuseseră niciodată mai dese; strigăte de luptă, de suferinţă şi de teamă se înălţau din oraş; nu era momentul să te umfli în pene cu fantasmagorii.

Cu toate astea, înainte de sfîrşitul zilei şi, trebuie s-o recunosc, spre marea mea surpriză, vestea se confirmă: conetabilul de Bourbon fusese într-adevăr ucis în vecinătatea porţii Tritona. Cînd un cardinal veni să ne dea vestea, cu un zîmbet larg luminîndu-i chipul tras, se auziră cîteva strigăte de victorie. Alături de mine stătea un bărbat care nu-şi exprimă defel bucuria. Era un veteran al Cetelor Negre, care fierbea de furie.

— Aşa a ajuns războiul în zilele noastre? Cu blestematele astea de archebuze, cel mai viteaz dintre cavaleri poate fi doborît de departe de un fluieraş oarecare! Ăsta-i sfîrşitul cavaleriei! Sfîrşitul războaielor onorabile!

În ochii gloatei, totuşi, fluieraşul florentin a devenit un erou. I s-a dat de băut, a fost implorat să-şi istorisească iarăşi isprava, a fost luat pe sus şi dus în triumf. Sărbătorire fără rost, din moment ce moartea conetabilului de Bourbon nu întîrziase nici măcar cu o secundă asaltul imperialilor. Ba dimpotrivă, s-ar fi zis că dispariţia şefului armatei îi dezlănţuise şi mai tare pe oameni. Folosindu-se de ceaţa care făcea inutilă artileria instalată la Sant'Angelo, pedestraşii germani escaladară zidurile în mai multe locuri şi se răspîndiră pe străzi. Cîţiva dintre oamenii care reuşiseră să scape cu viaţă izbutiră să ajungă la castel, privirile lor grăind deja despre primele orori. Aveau să urmeze şi alte mărturii.

Mă jur pe Dumnezeu care m-a făcut să străbat lumea largă, pe Dumnezeu care m-a făcut să trăiesc supliciul oraşului Cairo, ca şi pe cel al Granadei, că nicicînd n-am întîlnit atîta bestialitate, atîta ură, atîta înverşunare sîngeroasă, atîta satisfacţie în măcel, distrugere şi sacrilegiu!

Oare mi se va da crezare dacă voi spune că au fost violate călugăriţe pe altarele bisericilor înainte de a fi sugrumate de

pedestraşii germani cuprinşi de veselie? Mi se va da crezare dacă voi spune că mînăstirile au fost devastate, călugării despuiaţi de veşmintele lor şi siliţi sub ameninţarea biciului să calce în picioare crucifixul şi să proclame că se închinau lui Satana Blestematul, că manuscrisele vechi din biblioteci au alimentat imense focuri de bucurie în jurul cărora ţopăiau soldaţi beţi, că nici un sanctuar, nici un palat, nici o casă n-a scăpat de jaf, că au pierit opt mii de orăşeni, mai cu seamă dintre cei săraci, în vreme ce bogaţii erau ţinuţi ostatici pînă la plata unei răscumpărări?

Privind de pe zidul castelului coloanele de fum dens care se înălţau din oraş, tot mai numeroase, nu-mi puteam alunga din minte chipul papei Leon care, la prima noastră întîlnire, mi-a prezis acest dezastru: Roma tocmai a renăscut, dar deja moartea îi dă tîrcoale! Moartea era acolo, în faţa mea, răspîndindu-se în trupul Cetăţii Eterne!

*

* *

La răstimpuri, cîţiva oameni din miliţiile populare, cîţiva dintre membrii Cetelor Negre scăpaţi teferi încercau să se pună stavilă la cîte o răspîntie, dar erau foarte curînd înecaţi sub valul asediatorilor. În cartierul Borgo şi mai cu seamă în preajma palatului Vaticanului, gărzile elveţiene au rezistat cu o admirabilă vitejie, jertfindu-se cu zecile, cu sutele, pentru fiecare stradă, pentru fiecare clădire, şi întîrziind astfel cu cîteva ceasuri înaintarea imperialilor. În cele din urmă, însă, au cedat sub numărul covîrşitor al atacatorilor, iar pedestraşii germani au dat năvală în Piaţa Sfîntul Petru, zbierînd:

— Luther papă! Luther papă!

Clement al VII-lea se afla în capela sa, nerealizînd încă pericolul. Un episcop a venit să-l tragă de mînecă fără menajamente:

— Sanctitate! Sanctitate! Sosesc! Au să vă ucidă!

Papa era îngenuncheat. S-a ridicat şi a început să alerge spre coridorul care duce la Sant'Angelo, episcopul ţinîndu-i poala

robei ca să nu se împiedice. În goana sa, a trecut prin dreptul unei ferestre, iar un soldat imperial a trimis o salvă în direcţia lui, fără ca totuşi să-l nimerească.

— Veşmîntul Vostru alb e prea vizibil, Sanctitate! îi spuse însoţitorul său, grăbindu-se să-l acopere cu propria sa mantie, de culoare mov, mai puţin vizibilă.

Sfîntul Părinte ajunse la castel teafăr şi nevătămat, dar epuizat, plin de praf, cu un aer rătăcit, cu chipul descompus. Porunci să fie coborîte grilajele mobile din fier pentru a bloca accesul în fortăreaţă, apoi se închise singur în apartamentele sale ca să se roage, poate şi ca să plîngă.

În oraş, lăsat pe mîna pedestraşilor germani, prădăciunile s-au ţinut lanţ încă vreme de cîteva zile nesfîrşite. Dar castelul Sant'Angelo a fost puţin încercat. Imperialii îl împresurară din toate părţile, fără a se încumeta vreodată să-l atace. Avea ziduri solide; piesele de artilerie erau numeroase şi variate, bombarde, tunuri cu ţeavă scurtă, tunuri cu ţeavă lungă; iar apărătorii săi erau decişi mai curînd să moară pînă la ultimul decît să sufere soarta nefericiţilor orăşeni.

În primele zile, se aşteptau încă întăriri. Se ştia că italienii aparţinînd Sfintei Ligi, sub comanda lui Francesco della Rovere, duce de Urbino, nu erau departe de Roma. Un episcop francez veni să-mi şoptească la ureche că sultanul trecuse Alpii cu şaizeci de mii de oameni şi că avea să-i atace pe imperiali din spate. Ştirea nu s-a confirmat, iar oastea Ligii n-a cutezat să intervină, deşi ar fi putut recuceri Roma fără nici o greutate şi i-ar fi putut decima pe soldaţii germani, care se lăsaseră acum cu totul în voia jafurilor, orgiilor şi beţiei. Demoralizat de nehotărîrea şi de laşitatea aliaţilor săi, papa s-a resemnat să ducă tratative. Încă din 21 mai, el a primit un sol al imperialilor.

A urmat un alt emisar, două zile mai tîrziu, pentru o vizită scurtă. În timp ce urca rampa castelului, am auzit rostindu-i-se numele însoţit de cîteva calificative foarte răuvoitoare. Este adevărat că era vorba despre unul dintre şefii familiei Colonna, văr al cardinalului Pompeo. Un preot florentin s-a pornit să-l ocărască, însă toţi cei de faţă l-au făcut să tacă. Mulţi ştiau într-adevăr, la fel ca mine, că acel om, de o mare rectitudine, nu se putea bucura de dezastrul care se abătuse asupra oraşului, că

regreta cu siguranţă mişelia de care se făcuse vinovată familia sa, şi că el va face tot ce-i stătea în putinţă pentru a repara această greşeală, încercînd să salveze ce mai putea fi salvat din Roma şi din demnitatea pontificală.

Venirea acestui Colonna nu mă surprindea aşadar. În schimb, nu bănuiam nicidecum că, în cursul întrevederilor sale cu papa, emisarul avea să vorbească de mine. Nu-l mai întîlnisem niciodată înainte, iar cînd unul dintre oamenii miliţiilor populare a venit să mă cheme de urgenţă în apartamentele pontificale, nu aveam nici cea mai mică idee despre ceea ce avea să mi se ceară.

Cei doi bărbaţi stăteau aşezaţi în bibliotecă, pe nişte fotolii apropiate. Papa Clement nu se mai bărbierise de două săptămîni, în semn de doliu şi de protest împotriva sorţii care îi era menită. Îmi ceru să mă aşez şi mi-l prezentă pe vizitatorul său ca „fiu foarte drag, prieten preţios şi devotat“. Colonna avea un mesaj pentru mine, pe care mi-l dădu cu oarecare condescendenţă:

— Preotul militar al pedestraşilor din Saxonia m-a rugat să vă asigur de prietenia sa şi de recunoscătoarea sa amintire.

Un singur saxon îl putea cunoaşte pe Leon Africanul. Numele lui mi-a scăpat ca un strigăt de victorie, oarecum indecent în împrejurarea de faţă:

— Hans!

— Unul dintre foştii dumneavoastră elevi, dacă am înţeles eu bine. Ţine să vă mulţumească pentru tot ce l-aţi învăţat cu atîta răbdare şi să vă arate gratitudinea lui ajutîndu-vă să ieşiţi de aici împreună cu soţia şi cu fiul dumneavoastră.

Înainte ca eu să fi putut reacţiona, a intervenit papa:

— Bineînţeles, nu mă voi opune în nici un chip deciziei pe care o vei lua, oricare ar fi aceasta. Dar sînt dator să te previn că plecarea ta nu se va face fără mari riscuri pentru tine şi pentru ai tăi.

Colonna mi-a explicat:

— Printre trupele care împresoară castelul, există un mare număr de furioşi care vor să meargă pînă la capăt în umilirea scaunului apostolic. Este vorba mai ales de germani fanatizaţi de Luther, urmări-l-ar mînia lui Dumnezeu pînă la sfîrşitul veacurilor! Alţii, în schimb, ar vrea s-o termine cu asediul şi să găsească o soluţie care să pună capăt umilirii creştinătăţii. Dacă

Sanctitatea Sa ar încerca să iasă astăzi, cunosc regimente care n-ar şovăi să pună mîna pe persoana sa şi să-l facă să sufere chinurile cele mai cumplite.

Clement se făcu livid, în vreme ce vizitatorul său continua:

— Acest lucru, nici eu, nici împăratul Carol nu l-am putea împiedica. Va trebui mult timp încă să negociem, să recurgem la persuasiune, la şiretenie, să nu dăm deoparte nici un mijloc. În primul rînd, însă, ar fi foarte util să dăm un exemplu. Avem azi şansa nesperată de a-l putea face să iasă pe unul dintre asediaţi la cererea anume a unui predicator lutheran. Vă aşteaptă dimpreună cu un detaşament de saxoni, cu toţii eretici ca şi el, şi spune că este gata să vă escorteze el însuşi departe de aici. Dacă totul se petrece cu bine, dacă toată oastea află mîine că preotul militar al pedestraşilor din Saxonia l-a eliberat pe unul dintre cei asediaţi la Sant'Angelo, ne va fi mai puţin greu să propunem, peste cîteva zile sau cîteva săptămîni, eliberarea altor persoane, poate chiar a Sanctităţii Sale, în condiţii de demnitate şi de siguranţă.

Clement al VII-lea a intervenit iarăşi:

— Repet, nu trebuie să ignorăm riscurile. Eminenţa Sa îmi spune că unii soldaţi fanatizaţi v-ar putea face bucăţi, pe tine, familia şi escorta ta, fără a-l cruţa nici măcar pe acel preot. Hotărîrea care îţi este cerută nu e uşoară. Pe deasupra, nici n-ai vreme să stai să chibzuieşti. Cardinalul se pregăteşte deja de plecare şi ar trebui să-l însoţeşti.

Prin firea pe care o aveam, era preferabil pentru mine să-mi asum un risc imediat, dar de scurtă durată, decît să mă eternizez în închisoarea asta aflată sub asediu şi care, în orice clipă, putea fi invadată şi trecută prin foc şi sabie. Singura mea şovăială era legată de Maddalena şi de Giuseppe. Nu-mi era lesne să-i duc de bunăvoie în mijlocul hoardelor de asasini şi de jefuitori. Pe de altă parte, lăsîndu-i la Sant'Angelo, cu sau fără mine, nu le asiguram nicidecum securitatea.

Colonna mă zori:

— Ce-aţi ales să faceţi?

— Mă las în voia lui Dumnezeu. Mă duc să-i spun soţiei mele să se ocupe de cele cîteva lucruri pe care le-am adus cu noi aici.

— Nu veţi lua nimic cu domniile voastre. Cel mai mic balot, cel

mai mic coş i-ar putea aţîţa pe pedestraşi aşa cum mirosul sîngelui aţîţă fiarele. Veţi pleca aşa cum sînteţi, în veşminte uşoare, cu braţele libere.

N-am încercat să argumentez. Era scris că voi trece dintr-o patrie într-alta aşa cum trece cineva de la viaţă la moarte, fără aur, fără podoabe, fără alt avut decît resemnarea mea în faţa voii Celui de Sus.

Cînd i-am explicat, în cîteva cuvinte scurte, despre ce era vorba, Maddalena s-a ridicat în picioare. Încet, după obiceiul ei, dar fără nici o şovăială, de parcă ar fi ştiut dintotdeauna că o voi chema după mine în pribegie. L-a luat de mînă pe Giuseppe şi a pornit în urma mea spre a ne duce la papă, care ne-a binecuvîntat, ne-a lăudat curajul şi ne-a încredinţat ocrotirii lui Dumnezeu. I-am sărutat mîna şi i-am lăsat în grijă toate scrierile mele, cu excepţia acestei cronici, pe atunci neterminată, pe care o făcusem sul şi o strecurasem sub cingătoare.

Hans ne aştepta cu braţele deschise la intrarea în cartierul Regola, pe unde ne preumblaserăm odinioară şi care nu mai era acum decît un şir de ruine arse. Purta o tunică scurtă şi sandale decolorate; pe cap avea o cască pe care s-a grăbit să şi-o scoată înainte de a mă strînge în braţe. Războiul îl albise înainte de vreme, iar chipul îi era mai colţuros ca niciodată. În jurul lui stăteau vreo doisprezece pedestraşi, în veşminte bufante şi cu panaşe pline de pete, pe care mi-i înfăţişă drept fraţii săi.

Abia făcuserăm cîţiva paşi că un ofiţer castilian veni să se posteze împreună cu oamenii săi de-a curmezişul drumului. Făcîndu-mi semn să nu mă mişc, Hans i se adresă militarului pe un ton ferm, dar lipsit de provocare. Apoi scoase din buzunar o scrisoare la vederea căreia strada a fost pe dată degajată. Oare de cîte ori am fost opriţi în acelaşi mod înainte de a ajunge la destinaţie? De douăzeci de ori cu siguranţă, poate chiar de treizeci de ori. Dar în nici o clipă Hans n-a fost luat pe nepregătite. Organizase admirabil această expediţie, obţinînd un teanc de permise de liberă trecere, semnate de viceregele de la Neapole, de cardinalul Colonna, cît şi de diverşi şefi militari. În plus, era înconjurat de „fraţii“ lui saxoni, nişte zdrahoni bine clădiţi, gata să-şi îndrepte armele asupra numeroşilor ostaşi beţi care dădeau tîrcoale pe drumuri, pîndind prilejul de a se mai

deda la vreun jaf.

Cînd a fost sigur de eficacitatea dispozitivului său, Hans a început să-mi vorbească despre război. În mod ciudat, afirmaţiile pe care mi le făcea nu corespundeau cu imaginea pe care o păstrasem în privinţa lui. Se plîngea de întorsătura pe care o luaseră evenimentele, îşi amintea cu emoţie de anii petrecuţi la Roma şi condamna prădarea oraşului. Vorbea la început în cuvinte acoperite, dar, în a treia zi, pe cînd ne apropiam de Neapole, veni să călărească alături de mine, atît de aproape că ni se ciocneau picioarele.

— Pentru a doua oară, noi am descătuşat nişte forţe pe care nu le-am mai putut controla. Mai întîi, răzmeriţa ţăranilor din Saxonia, născută din învăţămintele lui Luther şi pe care am fost nevoiţi s-o condamnăm şi s-o înăbuşim. Iar acum, distrugerea Romei.

Rostise primele cuvinte în arabă, apoi continuase în ebraică, limbă pe care o ştia mai bine. Un lucru era sigur: nu voia ca soldaţii care-l însoţeau să-şi dea seama de îndoielile şi de remuşcările lui. Mi se părea chiar atît de stingherit în rolul lui de predicator lutheran, încît, atunci cînd am ajuns la Neapole, m-am simţit obligat să-i propun să mă însoţească la Tunis. A zîmbit amar.

— Războiul ăsta este războiul meu. L-am dorit, mi-am tîrît în el fraţii, verii, pe tinerii din episcopia mea. Nu mai pot fugi de el, chiar de m-ar duce drept la osîndirea de pe urmă. Cît despre tine, tu n-ai fost amestecat decît dintr-un capriciu al Providenţei.

La Neapole, un puşti ne-a dus la vila lui Abbad şi doar cînd acesta a venit să ne deschidă poarta, Hans ne-a părăsit. Am fost gata-gata să-i exprim dorinţa mea de a-l revedea într-o bună zi, undeva în lumea largă, dar nu voiam să stric prin formule amăgitoare sincera recunoştinţă pe care o simţeam faţă de acest om. M-am mulţumit doar să-l strîng cu putere la piept, apoi să-l privesc cum pleacă, nu fără o părintească afecţiune.

A fost rîndul celui din Sousa să mă îmbrăţişeze cu căldură. De luni întregi aştepta în fiecare zi sosirea noastră. Îşi anulase toate călătoriile din anul acela, jurîndu-se că nu va pleca fără noi. De acum, nu-l mai reţinea nimic. Am mai zăbovit cît să facem o baie, să luăm o masă bună, să tragem un pui de somn, şi ne-am regăsit

cu toţii în port, înveşmîntaţi cu straie noi şi daţi cu parfumuri. Cel mai frumos galion al lui Abbad ne aştepta, gata să ridice ancora spre Tunis.

Un ultim cuvînt scris pe cea din urmă filă, şi iată deja coasta Africii.

Albe minarete din Gammarth, nobile rămăşiţe ale Cartaginei, acolo la umbra lor mă pîndeşte uitarea, spre ele se abate viaţa mea după atîtea naufragii. Devastarea Romei după pedepsirea oraşului Cairo, focul de la Tombuctu după căderea oraşului Granada: oare nenorocirea e cea care mă cheamă sau eu sînt cel care chem nenorocirea?

O dată mai mult, fiule, sînt dus de marea asta, martoră a tuturor peregrinărilor mele şi care te duce acum şi pe tine spre prima ta pribegie. La Roma, erai „fiul Africanului"; în Africa, vei fi „odraslă de rumi". Oriunde ai fi, unii vor dori să-ţi cerceteze pielea şi rugăciunile. Fereşte-te să le măguleşti instinctele, fiule, fereşte-te să cedezi sub presiunea gloatei ! Musulman, evreu sau creştin, vor fi nevoiţi să te accepte aşa cum eşti sau să te piardă. Atunci cînd mintea oamenilor ţi se va părea strîmtă, spune-ţi că lumea lui Dumnezeu e mare, după cum mari sînt mîinile Sale şi inima Sa. Nu şovăi niciodată să pleci departe, peste mări şi ţări, dincolo de orice fruntarii, patrii sau credinţe.

Cît despre mine, eu am ajuns la capătul călătoriei mele. Patruzeci de ani de aventuri mi-au îngreunat suflarea şi paşii. Nu mai am altă dorinţă în afară de aceea de a trăi, înconjurat de ai mei, îndelungi zile liniştite. Şi de a fi, dintre toţi cei pe care-i iubesc, cel dintîi care o să plece. Spre acel Loc din urmă unde nimeni nu e un străin în faţa Ziditorului.